TEOLOGIJOS ENCIKLOPEDIJOS

Kursas.

Parašė

KUN. PRANCIŠKUS BŪČYS, M. I. C.

Lietuvos Universiteto Profesorius.

Mariampolė,

„Šešupės" Knygyno Spaustuvė.

1925 m.

Nihil obstat.

Sac Pius Andziulis M. I. C.

Censor deputatus

№ 1779

IMPRIMATUR.

Mariampoli, die 22 m. Octobris 1925 m.

† *Antonius Eppus.*

L. S.

Prakalba.

Šitas „Teologijos Enciklopedijos Kursas" yra pirma tos rūšies knyga lietuvių kalboje. Jai artymiausias yra šiais 1925 m. atspausdintas profesoriaus P. Leono veikalas „Teisių Enciklopedija". Sparčiai plintančioje mūs mokslinėje raštijoje teisininkai pralenkė teologus.

Mano raštas nuo „Teisių Enciklopedijos" skiriasi ne vienu objektu, bet taip gi ir kryptimi. Garbingasis Teisių Fakulteto Dekanas į savo veikalą įtraukė įdomius ir svarbius teisių filosofijos klausimus. Aš vengiau religijų filosofijos, težiūrėdamas tiktai to, kad mano raštas būtų trumpa sistematinga visos teologijos santrauka. Metodologinė šio rašinio dalis yra trumpytė del to, kad prof. S. Šalkauskas puikiai dėsto mokslinio darbo metodiką ir beabejonės ją veikiai pagarsins spaudoje.

Įžangos vietoje padėjau skubotą mokslų visuotės peržvalgą. Kaip arkitektai, darydami triobos planą, prideda ir situacijos braižinį, idant būtų matyti, kokioje vietoje ta trioba stovės, taip ir aš maniau ne pro šalį būsią parodyti, kuriame daikte tenka stoti teologijai mokslų tarpe. Kadangi kai kurie žmonės abejoja, ar bėra vietos teologijai mokslų draugėje, tai ir šitą klausimą pajudinau, nors man rodėsi, kad nėra reikalo jį nuodugniai gvildenti.

Šiuomi raštu studentai ėmė naudotis pirma negu jis tapo atspausdintas, pirma negu prakalba tapo parašyta. Delto bendrosios pastabos, kurioms geriausia būti prakalboje, tapo išskirstytos į patį rašinį į stambiųjų jo dalių pradžias.

Tiesa mane verčia prisipažinti, kad mano rašinys išėjo ne toks geras kaip reikėjo ir priderėjo. Apie to priežastis glūdančias mano asmens trūkumuose man pačiam koktu kalbėti. Ne vieną trūkumą į darbą įvėlė ir pačios aplinkybės, kad turėjau rašyti netekęs visos parankinės bibliotekos, kuria buvau įgudęs nau-

dotis, kad rašydamas ir spausdindamas turėdavau dažnai atsitraukti nuo to pareigų verčiamas.

Trukumų kalboje susidarė mažiau, nes kun. kanauninkas, Juoz. Laukaitis, vysk. Barono gabiausias mokinys, teikėsi peržiūrėti mano rankraštį ir pridaboti spaudos. Teologijos Filosofijos Fakultetas suteikė tūkstanties litų paskolą be nuošimčių šitam kursui spausdinti. Studentai Jonas Aleksa, Juozas Grigaitis ir Leonas Lukašiūnas padėjo man sustatyti vardų ir daiktų sąrašus. Man malonu jiems visiems išreikšti viešą nuoširdžią padėką.

Atsiprašau skaitytojų už spaudos klaidų daugumą. Jos pasidarė del to, kad mano rankraštis visai neaiškus. Kai kurios klaidos net minti gadina. Pastebėtosios yra surašytos pabaigoje. Iš to sąrašo reikia atitaisyti tekstą prieš skaitant jį.

Kaunas 1925 spalio 15 d.

Kun. P. Bučys. M. I. C.

Turinys.

I. Enciklopedija ir mokslas. . . . p. 1.
1 §. Enciklopedijos žodynai . . . . p. 1.
2 §. Sisteminė enciklopedija . . . . p. 3.
3 §. Mokslo visuotė . . . . . p. 4.
4 §. Mokslų šakos . . . . . p. 16.
II. Teologija. . . . . p. 21.
1 §. Vardas . . . . . p. 21.
2 §. Teologija yra mokslas . . . . p. 24.
3 §. Nėra prieštaravimo tarp teologijos ir kitų mokslų p. 29.
4 §. Teologijos istorijos apžvalga . . . p. 34.
5 §. Teologijos šakų sistema . . . . p. 40.
III. Teologijos mokslo šakos . . . p. 44.
A. Sisteminė Teologija . . . . . p. 44.
1 §. Teologijos enciklopedija . . . . p. 44.
a. Teologijos enciklopedijos istorija . . . p. 44.
b. Teologijos enciklopedijos uždavinys ir dalys . . p. 46.
c. Teologijos enciklopedijos leidiniai. . . . p. 48.
2 §. Filosofija . . . . . p. 48.
a. Filosofijos santykiai su religija . . . p. 48.
b. Filosofijos šakų suskirstymas . . . p. 50.
c. Filosofijos mokslo istorija . . . . p. 51.
d. Filosofijos knygynėlio projektas. . . . p. 53.
3 §. Fundamentalinė teologija . . . . p. 54.
a. Šio mokslo sistema. . . . . p. 54.
b. Šio mokslo šakos, vardas ir metoda . . . p. 55.
c. Fundamentalinės teologijos istorija . . . p. 56.
d. Fundamentalinės teologijos knygynėlio projektas . p. 58.
4 §. Dogmatika . . . . . p. 59.
a. Dogmatika apskritai . . . . . p. 59.
b. Dogmatikos istorija . . . . . p. 60.
c. Dogmatinės teologijos metoda . . . . p. 70.

d. Dogmatinės teologijos knygynėlis. . . p. 71.
5 §. Moralinė teologija . . . . . p. 72.
a. Tikslas, metoda, santykiai su kitomis mokslo šakomis . p. 72.
b. Moralinės teologijos istorija . . . . p. 73.
c. Moralinės teologijos knygynėlis . . . . p. 81.
6 §. Asketika. . . . . p. 81.
a. Kas ji yra, jos uždaviniai ir svarba . . . p. 81.
b. Asketizmo istorijos konspektas . . . . p. 84.
c. Asketizmas Katalikų Bažnyčioje . . . . p. 88.
d. Asketikos sistema . . . . . p. 96.
e. Asketinio knygynėlio projektas . . . . p. 97.
7 §. Mistika . . . . . p. 98.
a. Vardas, esmė ir turinys . . . . . p. 98.
b. Krikščioniškos mistikos istorijos konspektas . . p. 100.
c. Mistikos knygynėlis . . . . . p. 102.
7 §. Pastoralinė teologija . . . . . p. 103.
a. Uždaviniai . . . . . p. 103.
b. Vardas ir trumputė istorija . . . . p. 105.
c. Sistema . . . . . p. 106.
d. Pastoralinės teologijos knygynėlis . . . p. 111.
9 §. Pastoralinė medicina . . . . . p. 112.
10 §. Pastoralinė sociologija . . . . . p. 114.
11 §. Bažnytinė iškalba . . . . . p. 116.
a. Apskritai . . . . . p. 116.
b. Omiletika . . . . . p. 118.
c. Katechetika . . . . . p. 118.
d. Keriktika arba misijų iškalba . . . . p. 120.
12 §. Krikščionijos menas . . . . . p. 121.
B. Juridinė teologija . . . . . p. 124.
13 §. Kanonų teisė . . . . . p. 124.
a. Vardas, objektas ir sistema . . . . p. 124.
b. Kanonų teisės istorija . . . . . p. 126.
c. Kanonų teisės santikiai su kitais mokslais . . p. 132.
d. Kanonų teisės bibliotekėlės projektas . . . p. 134.
14 §. Liturgika . . . . . p. 134.
a. Liturgika apskritai . . . . . p. 134.
b. Liturgikos istorija . . . . . p. 137.
c. Liturgikos sistema . . . . . p. 138.
d. Liturgikos knygynėlio projektas. . . . p. 141
C. Istorinė Teologija . . . . . p. 141.
15 §. Švento Rašto mokslas . . . . . p. 141.
a. Skriptūristikos mokslas apskritai . . . . p. 141.

b. Skriptūristikos istorija . . . . . p. 146.
c. Skriptūristikos bibliotekėlė . . . . . p. 152.
16 §. Bažnyčios istorija . . . . . p. 154.
a. Bažnyčios istorija ir jos santykiai su kitais mokslais . p. 154.
b. Šaltiniai . . . . . p. 156.
c. Padedamieji mokslai . . . . . p. 158.
d. Istorijos metoda . . . . . p. 161.
e. Bažnyčios istorijos dalys . . . . . p. 162.
f. Istorijos atžalos . . . . . p. 166.
g. Bažnyčios istoriografija . . . . . p. 167.
h. Istorijos knygynėlis . . . . . p. 172.
17 §. Patrologija . . . . . p. 175.
a. Vardas ir objektas . . . . . p. 175.
b. Patrologijos istorija . . . . . p. 178.
c. Patrologijos knygynėlis . . . . . p. 181.
18 §. Religijų istorija . . . . . p. 182.
a. Kaip religijų istorija atsirado ir išaugo . . . . p. 184.
b. Religijų istorijos knygynėlis . . . . . p. 187.
IV. Kaip tapti mokslininku . . . p. 189.
1 §. Mokslo metodos svarba . . . . p. 189.
2 §. Seminarijos. . . . . p. 190.
3 §. Kaip naudotis seminarijomis? . . . . p. 192.
4 §. Universiteto biblioteka . . . . . p. 195.
5 §. Didžiosios pasaulio bibliotekos . . . p. 196.
a. Europos bibliotekų lentelė . . . . p. 197.
b. Pasaulio bibliotekų lentelė . . . . p. 197.
c. Vatikano Biblioteka . . . . . p. 198.
d. British Museum . . . . . p. 200.
e. Biblioteque Nationale . . . . . p. 202.
f. Kongreso Biblioteka . . . . . p. 203.
6 §. Stambesnieji Lietuvos knygynai . . . p. 205.
a. Žemaičių Seminarijos knygynas Kaune . . . p. 205.
b. Žemaičių Kapitulos Knygynas . . . . p. 206.
c. Centralinis Valstybės Knygynas . . . . p. 206.
d. Lietuvos Universiteto Biblioteka . . . . p. 206.
e. Krašto Apsaugos Ministerijos Mokslo Skyriaus Biblioteka p. 207.
f. Mažesniųjų Brolių Vienuolyno knygynas Kretingoje . p. 208.
g. Brolių Marijonų knygynas Mariampolėje . . . p. 208.
h. Lietuvos knygynų statistika . . . . p. 208.
7 §. Specializuotė . . . . . p. 209.
8 §. Disertacija . . . . . p. 212.
9 §. Ypatingos teologo savybės . . . . p. 225.

Vardų sąrašas . . . . . p. 229.
Daiktų sąrašas . . . . . p. 241.
Klaidų sąrašas . . . . . p. 247.
Prakalba . . . . . III.
Turinys . . . . . V.

I. ENCIKLOPEDIJA ir MOKSLAS.

1 §. Enciklopedijos žodynai.

Žodynais mes vadiname knygas, kurių turinį sudaro palaidi žodžiai, surašyti paraidžiui. Dažniausiai žodynai esti dviejų ar daugiau kalbų, nes prie kiekvieno žodžio, įtraukto į abėcėlės eilę, būna pridėtas tą patį daiktą reiškiąs žodis svetima kalba. Taip, kun. Antano Juškevičiaus žodyne lietuvių žodžiai yra versti į rusų ir lenkų kalbas; kun. Miežinio žodyne yra viena kalba viršaus, būtent latvių. Tačiau būna ir vienkalbių žodynų, kurie žodžių reikšmę aiškina tos pačios kalbos žodžiais. Tos rūšies žodyną prancūzų kalbai aprūpina Prancūzų Akademija. Anglų kalboje yra garsus Webster Dictionary.

Jei žodynas, surašytas abėcėlės eile, žodžius aiškina ta pačia kalba, sutraukdamas daugybę žinių apie žodžio reiškiamąjį daiktą, tuomet žodynas virsta *rinkiniu straipsnių*, turinčių vieną žodį antraštėje ir sutvarkytų abėcėlės eile. Tokį žodyną žmonės paprastai vadina enciklopedijos žodynu. Tos rūšies veikalas rusų kalba buvo Brokhaus-Effron'o *Enciklopedičeskij Slovar*, kuriame straipsnis „*Rusija*“ apėmė du tomu.

Jeigu į enciklopedijos žodyną esti sutraukta žinių iš visų mokslo, meno, technikos ir šiaipjau žinojimo šakų, tai tas žodynas vadinasi *visuotinė enciklopedija*. Tokios rūšies buvo minėtasis rusų Brokhauso ir Effron'o Enciklopedijos Žodynas. Tokia jau buvo lenkų „*Wielka Encyklopedja Powszechna Illustrowana*“ Vokiečiai tos rūšies leidinius vadina „*Konversationslexikon*“ t. y. žodynas pašnekoms palengvinti. Tuo vardu vokiečiai pažymi kasdieninį bendrųjų enciklopedijų tikslą.

Kiekviena stambesnioji mokslo šaka turi dar ir atskirų savo enciklopedijos žodžių. Tarp seniausių toje rūšyje reikia paminėti teologijos enciklopediją, kurią XVIII amž. parašė Bergier ir pavadino „*Dictionaire de la foi catholique*“. Tas veikalas išėjo sky-

rium išspausdintas aštuoniais tomais. Jis taipgi buvo įterptas į Didžiąją Prancūzų Enciklopediją, kurią redagavo D' Alembert. Medicina turi daug ir gerų enciklopedijų įvairiomis kalbomis. Teisių mokslo enciklopedija vokiečių kalba yra Bachem'o redaguotas ir Goerres'o draugijos išleistas *Staatslexikon*. Pedagogijos enciklopediją karo metu užbaigė redaguoti Roloff.

Yra ir smulkesnių enciklopedijų, apimančių ne visą fakulteto mokslą, o tik kai kurią nors vieną šaką. Taip, teologijos srityje yra Šv. Rašto enciklopedija. Ją redagavo Vigouroux ir pavadino *Dictionaire de la Bible* (Paris, Latouzey et Ané). Apologetikos enciklopediją pradėjo Jaugey, o dabar veda profesorius Alès. Tas veikalas vadinasi *Dictionaire Apologétique de la foi catholique*" (Paris, Beauchesne). Nors archeologija ir liturgika rodosi menkesnės už kitas teologijos šakas, bet ir jos turi savo enciklopedijų. Taip, Kraus redagavo „*Reallexikon der christlichen Altertümer*", o Dom Cabrol „*Le Dictionaire liturgique*".

Enciklopedijos žodynus gamindamos įvairios tautos įvairiai dirba. Prancūzai dažniausiai rašo labai ilgus straipsnius, beveik ištisas knygas apie kiekvieną enciklopedijon įtrauktą dalyką; vokiečiai ir anglai rūpinasi, kad straipsniai būtų neperilgi, idant galima būtų greitu laiku ištisai perskaityti, ir kad visas enciklopedijos žodynas būtų greitu laiku užbaigtas spausdinti. Kai kurioms didelėms enciklopedijoms trunka kelios dešimtys metų, kol jos esti užbaigtos. Tuomet žinios apie daiktus, kurių vardai prasideda pirmomis abėcėlės raidėmis, jau visai pasenstą, o žinios apie daiktus, pavadintus paskutinių raidžių žodžiais, visai dar nesurinktos ir nespausdintos. Kartais tėvas, dar nevedęs, užsisako pradedančią eiti enciklopediją, o sūnus pasensta, belaukdamas jos užbaigiant. Tokios enciklopedijos maža naudos tedaro dabar gyvenantiems žmonėms.

Patogumo žvilgsniu Amerikos katalikų enciklopedija (*The Catholic Encyclopedia*) pralenkė kitus tos rūšies leidinius, nes visą šešiolika tomų išleido tarp 1907-1914 metų. To veikalo žinios yra beveik vienaip naujos. Skaitytojas gali greitai pasinaudoti jomis, nes jos suglaustos į neperilgus straipsnius.

Visos lig šiol minėtosios enciklopedijos vadinasi *realinės* (*daiktinės*) arba *žodyninės*. Tas vardas aiškiai pažymėtas Hercog'o išleistoje protestantų teologijos enciklopedijoje: *Realenciklopaedie für protestantische Theologie*. Jis taipgi padėtas katalikiškoje minėtoje archeologijos enciklopedijoje.

2 §. Sisteminė Enciklopedija.

Yra visai kitos rūšies enciklopedijų, vadinamosios sisteminės arba idealinės del to, kad joms rūpi pirm visko sutvarkyti žmonių žinios sulig idėjų artimybe ir išdėti jos sistemingai, sugretinant panašesnės, suskirstant įvairesnės, labiau pažymint stambios ir bendros, mažiau paliečiant smulkios ir siauros.

Kiekvienas, kurio nors mokslo vadovėlis yra drauge ir jo sisteminė enciklopedija. Bet, turėdami vadovėlio vardą, mes tų knygų nevadiname enciklopedijomis. Nė nepritiktų vadinti plačiu enciklopedijos vardu vienos tik mokslo šakos sistemingai suglaustas išdėstymas.

Bet kada universitete studentas gauna klausyti gana nuodugniai dėstant tai, ką jis buvo perėjęs gimnazijoje, kada tų nuodugnių mokslo šakų fakultete atsiranda daugiau, negu vienas studentas aprėpia išklausyti ir išmokti, tada studentui tenka sužinoti, kaip tos šakos prilygsta vienos kitoms, kaip jos dygsta iš bendro kamieno, kokiems gyvenimo reikalams kuri tinka, — tada studentui tenka padaryti bendra vienybė iš atskirų specialybių. Čion ir pasirodo mokslo sisteminimas, jo stipinų tvirtinimas vienu bendru ratlankiu.

Ratas graikiškai yra *kyklos*. Mokslas arba vaikų auklėjimas yra *paideia*, — vaikas *pais*. Graikiškasis tad žodis *enkyklios paideia* lietuviškai išeitų kaip ir mokslo užbaigiamasis ratas.

Ne visuose fakultetuose dėstoma sisteminga tų mokslo šakų apžvalga, nes medicinoje ar gamtos moksluose mažai tejaučiama tam reikalo del visai priešingų priežasčių. Medicinoje visas privalomas kursas savaime sudaro plačią sistemingą medicinos enciklopediją. Gamtos moksluose galima vienos šakos išmokti, neliečiant kitos: sakysime, yra buvę labai gerų astronomų bė chemijos ar zoologijos. Sisteminė enciklopedija, nors nekenkia nė vienam fakultetui, tačiau labiausiai yra reikalinga tiems fakultetams, kurie susideda iš įvairių įvairiai susisiekiančių šakų. Tarp tų pirmutinių yra teisių mokslas. Retas teisių fakultetas gali apsieiti be teisių enciklopedijos. Teologija del galėjimo galėtų apsieiti, bet jai tat neparanku, nes joje šakos skirstosi taip, kad visų apimti negalima, o neturėti gero supratimo nors apie vieną yra žalinga. Kas nors specializuotis vienoje teologijos šakoje, tas turi žiūrėti, kokios artimosios šakos bus jam naudingiausios. Kitas jis turi žinoti nors

tiek, kad matytų, kodel jis jas apleidžia. Jis dar turi apleisiąsias šakas žinoti tiek, kad reikalui kilus galėtų susirasti jose savo pasirinktajai šakai naudingų žinių. Teologijos enciklopedijos būtinai reikia tiems fakultetams, kuriuose mokslas einamas liuosu studentų pasirinkimu, neverčiant jų laikytis iš aukšto vyriausybės nustatytos privalomos mokslo eilės. Teologijos enciklopediją perėjęs studentas susyk žino, kokių kursų dar jam klausyti. Jis pats gali sustatyti jų eilę, prisitaikindamas prie savo asmens sąlygų ir nekenkdamas savo mokslui.

Daugelyje vietų teologijos studentai du kartu klauso teologijos enciklopedijos: prieš pradėdami tą fakultetą eiti, kad žinotų, ko kada mokytis, ir jį pabaigę, kad, aiškiau supratę įvairių fakultetų mokslų susisiekimą, tvirtesnę turėtų nuomonę apie atskiras šakas ir visą sistemą.

Iš to, kas pasakyta, lengva suprasti, jog sisteminė arba idealinė enciklopedija šiandien stipriai stovi tik fakulteto ribose. Siauresnėse mokslo įstaigose ją pavaduoja vadovėliai. Apie jos reikalą ir veiksmą visiems žmonių mokslams sisteminti ir suvesti vienybėn pakalbėsime vėliau.

3 §. Mokslo visuotė.

Ką graikų raštininkas Plutarkas, miręs apie 120 m. po Kristaus, pavadino *enkykli os paideia*, tą lotynų autorius Quintilianus veikale „*Institutio Oratoris*“ (1. 1 c. 10) pavadino *Orbis doctrinae*, t. y. mokslo ratas. Neturėdamas nei pradžios, nei pabaigos ratas yra laikomas visuotės ženklu.

Trumpai prieš Kristų, graikų tauta buvo visame pasaulyje pirmutinė mokslo ir meno srityje. Ji suprato reikalą rengti jaunuomenę gyvenimui, ją mokinant. Mokslo žvilgsniu graikuose žmonės būdavo trijų rūšių. Vergai, kad taptų naudingi savininkams, turėdavo išmokti galinčių jiems tekti darbų, paslaugų. Aristotelis jų mokslo ratą vadina *enkyklia diakonemata* t. y. paslaugų visuotės ratas. Laisviems turtingiems piliečiams būdavo, skirta išeiti *eleuthera paideia*, t. y. liuosas auklėjimas. Kas to neišeidavo, tas vadindavosi *akyklios* t. y. beratis arba *apaideutos* t. y. bemokslis. Graikų tad tautoje *enkyklios* arba *ratinis* reiškė maždaug tą pat, ką pas mus *inteligentas*. Aukščiau už paprastą, mokslus išėjusią visuomenę graikuose stovėjo filosofai. Jie dar išeidavo *mathemata* t. y. giliuosius mokslus.

Kol dar graikai vadovavo tautoms mokslo žvilgsniu, tol galima buvo bandyti visi mokslai sutalpinti kiekvienoje gerai išlavintoje žmogaus galvoje. Gyvenimas jau ir tada skirstė mokslus bei jų prityrusius žmones, bet ir pačių mokslų ir skirtumų tarp jų dar nebuvo tiek daug, kad nebūtų galėta tai visa suvesti krūvon. Pastangos suderinti mokslus nuolatai darydavo skirtumų, bet apie trečią šimtmetį prieš Kristų graikuose jau buvo gana nusistovėjęs šitas mokslų sąrašaś, sudaręs jų enciklopedinį, inteligentui privalomą mokslą, būtent: gramatika, retorika, dialektika, aritmetika, astronomija, geometrija ir muzika. Šitas sąrašas viešpatavo mokyklų programose daug šimtų metų.

Aristotelis (384—322 pr. Kr.) sunaudojo senesnių už jį filosofų pastangas sutraukti visus mokslus krūvon ir pats tą darbą daug geriau nudirbo už visus savo pranokėjus. Jis visus mokslus suvedė į filosofiją ir ją šitaip skaidė: 1) logika, kurią jis vadina analitika, 2) teorinė filosofija, apimanti metafiziką, fiziką ir matematiką, 3) praktinė filosofija, apimanti doros mokslą ir politiką, 4) poetinė filosofija, apimanti ne vien dailaus rašymo, ypač poezijos teoriją, bet ir kitus menus arba dailę. Aristotelio mokslų sistemoje logika yra įžangos vietoje, o metafiziką jis vadina pirmąja filosofija. Tos uždavinys yra ištirti nematerialią buitį. Anot Aristotelio Dievas yra aukščiausia ir tikriausia buitis, pirma visa ko priežastis. Tą turi įrodyti aukščiausia metafizikos dalis, būtent teologija. Aristotelio fizika apima visus gamtos mokslus, neskiriant nė medicinos. Jiems, ypač zoologijai, Aristotelis pridėjo tiek daug ir taip brangių naujų turtų, kad vargiai yra kitas žmogus daugiau patarnavęs gamtos mokslams. Taip pat didis, jei nedidesnis, jis buvo ir abstraktinių mokslų srityje, ypač logikoje. Plačiam ir giliam Aristotelio protui rūpejo visi mokslai ir jų sandermė. C. Krieg teisingai rašo: „Aristotelį galima laikyti mokslų enciklopedijos tėvu ir pirmuoju metodologu". [1])

Vėlesniaislais laikais šviesieji protai tobulino to didžiavyrio darbą. Kada žodis *logia*, pridėtas prie kito žodžio, ėmė reikšti mokslo šaką, kada mokslininkai susitelkė Egipto sostinėje, Aleksandrijos mieste, tada mokslo darbuotojai vadinosi filologais t. y. mokslų mylėtojais. Jie tobulino Aristotelio mintį ir visur platino septynias mokslo šakas, privalomas liuosiems, mokslą išėjusiems

[1]) Prof. Dr. C. Krieg. Enciklopädie der theologischen Wissenschaften. Freiburg i. Br. Herder 1910 p. 11.

žmonėms. Tai buvo aukščiau minėtosios septynios mokslų ir meno šakos, prie kurių dažnai pridėdavo gimnastiką.

Romos šviesuomenė išlavintam žmogui pripažindavo reikalą pereiti „*artes liberales seu ingenuas*" (laisvus arba geruosius menus), kuriuos dažnai vadindavo *studia humaniora* (žmoniškesnieji mokslai). Filosofas Seneka priskaitydavo penkias šakas toje mokslų visuotėje, kuri buvo reikalinga šviesuolių visuomenei. Retoriką ir dialektiką jis iškėlė į giliuosius mokslus, reikalingus vien filosofams.

Už tat *Varro* (27 m. pr., Kr.) rašydamas savo „*Novem Libri Disciplinarum*" (Devynios mokslų knygos) priskaitė devynių mokslų šakas, būtent: gramatiką, retoriką, dialektiką, aritmetiką, astronomiją, geometriją, muziką, mediciną ir architektūrą. Du pastaruoju mokslu Varro įtraukia į ratą mokslų, reikaligų šviesuoliams.

Tais laikais jau daug buvo veikalų, aprašinėjusių žmonių ir tautų praeitį. Buvo taipgi veikalų, aprašinėjusių keliones į įvairias žemes ir tų žemių ypatybes, bet vis tik niekam neparėjo galvon istoriją ir geografiją pastatyti nors lygiomis su retorika ir dialektika.

Aukščiau už tuos septynis ar devynis šviesuomenei reikalingus mokslus graikai statydavo *filosofiją*. Nors anie septyni dalykai galima būdavo imti kaipo filosofijos dalys, tačiau dauguma juos laikydavo ir vadindavo tik filosofijos pavaldiniais ar tarnais. Tai buvo negili mintis, nors ji nežiūrėjo dalykų esmės, tik reiškė faktą, kad prieš pradedant mokytis filosofijos reikėjo pereiti septynios laisvųjų mokslų šakos. Aristotelis, įvesdamas retoriką ir fiziką su matematika į savo filosofijos sistemą, kur kas giliau mintijo kaip vėlesnieji raštininkai.

Kaip graikuose filosofija, taip Romoje iškalba (*eloquentia*) buvo statoma aukščiau už visus mokslus. Mat, romėnai buvo daugiau praktikos ir valstybės žmonės. Valdininkai ir teismai negali apseiti be iškalbos. Tas praktikos žvilgsnis Romoje iškėlė iškalbą į pačią mokslų viršūnę, nors tam nebuvo nė kokios mokslingos priežasties.

Krikščionijai, pasižymėjusiai savo protiniu turiniu graikų ir Romos kultūrose, buvo progos tarti savo pažiūrą į mokslų visuotę ir jų sutvarkymą. Aleksandriškis Klemensas (†215) savo veikale, „*Stromata*" (l. I, c. 5) rašo: „Kaip ratiniai mokslai susibėga į jų

vadovę filosofiją, taip filosofija krypsta prie išminties". Išmintimi Klemensas vadina Dievo Apreiškimą arba teologiją.

Naujoms bemokslėms, bet susiklausančioms tautoms atvykstant iš šiaurės į turtingas Romos imperatorių žemes, nesusiklausančių graikų ir romiečių šviesybė žuvo. Tik nežuvo krikščionija. Po karų perversmų tarp puikios, lepios civilizacijos griuvėsių ėmė dygti naujų mokyklų. Jose atgijo maž daug tos pačios septynios mokslo šakos, kurias graikai buvo įteikę krikščionims.

Dar, gali sakyti, tebesmilko gaisrų nedėguliai, kada Apulijoje Vivarijos vienuolyno vyresnysis *Cassiodorus* († apie 565 m.) rašė savo veikalus „*De artibus et disciplinis liberalium artium*" (Apie menus ir laisvųjų menų mokslus), ir „*De institutione divinarum litterarum*" (Apie Dievo rašto mokslą). Šiuodu Kasiodoro veikalu yra vidurinių amžių pradžios mokslų enciklopedija. Ji jau išreiškia tą mintį, kad prieš imant mokytis teologijos reikia išeiti pasaulio mokslai. Mums naudinga pažymėti, ypač Lietuvoje dabar, kad Kasiodoras neišmetė matematikos iš mokslų, kurie tinka pereiti prieš pradedant mokytis tiesų, išreikštų Šventajame Rašte. Kasiodoras buvo auklėtojas; jam jaunuomenės auklėjimas rūpėjo labiau už teorinį mokslų sisteminimą.

Sevilės vyskupas *Izidorius* (*Isidorus Hispalensis*), gimęs apie 560, miręs 636 m., žymiausias tų laikų mokslininkas, surinko svarbiąsias žinias iš 154 senesnių už save raštininkų, jas surašė labai aiškiai ir trumpai ir pavadino „*Origines sive etymologiae*" (Pradžios arba etimologijos). Saragosos vyskupas *Braulio* Izidoriaus veikalą išskaidė į dvidešimt knygų. Jų sąrašas rodo, kad Izidorius tikrai norėjo apimti mokslo visuotę, todel čia ir paduodu tą sąrašą: 1) gramatika ir eilių rašymo matavimas, 2) retorika ir dialektika, 3) aritmetika, astronomija, geometrija, muzika, 4) medicina ir vaistai, 5) teisės ir ontologija, 6) Bažnyčios knygos ir pareigos su mokslu apie Šv. Rašto įkvėpimą ir su žiniomis apie rašymo medžiagą, 7) apie Dievą, angelus ir kunigijos valdžią, 8) Bažnyčia ir klaidingi tikėjimai, kurių paminėta šešiasdešimt aštuoni, (tai trumpa senoji religijų istorija). 9) kalbos, tautos, karalijos ir valdininkų vardai. 10) etimologinis žodynas. Nenuostabu, kad jame yra daug klaidų, nes tuomet kalbotyros mokslas dar buvo negimęs. Jis niekuomet nebūtų galėjęs gimti, jeigu jo klausimai nebūtų rūpėję žmonėms pirma, negu jie galėjo pasigaminti galutinai teisingų atsakymų. 11) knyga kalba apie žmogų, 12) apie gyvulius ir paukščius, 13) apie pasaulį ir jo

dalis, 14) apie žemę ir jos ypatybes, 15) apie viešus trobesius ir kelių tiesimą, 16) apie akmenis ir metalus, 17) apie žemės dirbimą 18) apie karą, ginklus ir žaislus, 19) apie laivus, trobas ir rūbus, 20) apie valgį įrankius ir padarus. Kihn'as Izidoriaus veikalą paminėjęs, rašo: „Taigi mes čia turime realinę enciklopediją tikra to žodžio prasme." Aš tik pridėčiau mažą pataisą, kad ta enciklopedija nėra žodyno išvaizdos, o tik sistemingai sustatyta. Tačiau tai buvo tikra enciklopedija. Ją naudojo vidurinių amžių mokyklos; ją humanizmo laikais tarp 1470 ir 1529 metų spausdino dešimtį kartų; ji ir dabar turi daug vertės, nes joje išliko ištraukų iš senai žuvusių veikalų.

Izidoriaus veikalą savotiškai apdirbo *Hrabanus Maurus*(856) veikale „*De Universo*" (Apie pasaulį). Jis taipgi parašė skyrium „*De institutione clericorum*" (Apie kunigijos auklėjimą), kur mini šviesiems žmonėms reikalingiausius mokslus.

Praleidžiant smulkesniuosius enciklopedistus: *Bernholdus a S. Blasio* († 1100), *Hugo a S. Victore* († 1141) ir kitus, reikia paminėti *Honorius Augustduniškis* († apie 1152), kuris veikale „*Imago mundi*" (Pasaulio paveikslas) į mokslų eilę prie fizikos ir mechanikos pridėjo dar ekonomiką. Politinės ekonomijos klausimų jis dar nesiekė, bet ekonomikos vardu pavadino socialinę etiką.

Ilgai truko, kol sveiki senųjų Graikijos bei Romos civilizacijų syvai, įėję į naujų tautų kraują, ėmė vesti gražių ir didžių mokslo vaisių. Perėjus suirutės laikams, Europai susitvarkius, atėjo dvyliktasis amžius su savo didelėmis mokyklomis. Salernoje išdygo medicinos mokykla, Bolonijoje susitelkė daugybės studentų pasimokyti teisių iš *Irneriaus* ir *Graciano*. Prancūzijoje *Chartres'e* žydėjo gražaus rašto ir iškalbos mokslas. Paryžius užvis labiau įgarsėjo savo didžiausiais teologais.

Paryžiuje buvo trys didžiosios mokyklos: Šv. Viktoro, Šv. Genovaitės ir Šv. Marijos. Tos trys mokyklos susivienijo ir sudarė „*Universitas*", t. y. mokslo visuotę. [1]) Universitete tas buvo ypatinga, kad ne vienas žmogus visko mokė, o mokytojų sandermė sudarė mokslo visuotę. *Consortium Magistrorum* (mokytojų bendruomenė) apėmė teologiją, teises ir „*artes*": Šiuo pastaruoju vardu vadindavo tai, ką mes vadiname filosofija ir literatūra. Taip susiorganizavusi mokykla, nors viena būdama, jau

[1]) Denifle veikale *Die Univesitäten* p. 655 sako, kad Paryžiaus universitetą sudariusi viena tik Šv. Marijos mokykla. Tas labai gali būti.

galėjo atstoti įvairias, toli nuo viena kitos esančias specialinio mokslo įstaigas. Chartresų mokykla veikiai nudžiūvo, nes ji buvo per arti prie didžiojo Paryžiaus universiteto. Ne ilgai buvo garsi ir Salermo medicina. Ją nuselbė atsiradę universitetai su medicina.

Pradžioje visa mokytojų bendruomenė sudarydavo vieną organizaciją, bet apie 1213 m. Paryžiaus universitetui teko skaidytis į skyrius, kadangi, balsuojant mokslo laipsnių pripažinimą, tolimų mokslo šakų profesoriai negalėjo vaduotis tikra nuomone apie kandidato mokslą. Teisė pripažinti medicinos mokslo laipsnį teko palikti vieniems gydytojams, teologijos teologams ir taip toliau. Taip pasirodė, kad mokslų sutraukimas krūvon negali juos liete sulieti į vieną sistemą, bet turi prisilaikyti kai kurių ribų, palikdamas žymių teisių atskiroms mokslo dalims.

Kadangi universitetuose dėstytojų būdavo tiek daug, kad studentas nieku geru negalėdavo išeiti visus jų dėstomus mokslus, tad studentui būdavo duodama laisvė pasirinkti, ko jis nori mokytis. Laisvė rinktis arba palengvinimas lotyniškai vadinosi *„facultas"*. Ta laisvė būdavo apribota. Kas mokydavosi medicinos, tas galėdavo neklausyti teologijos, bet medicinoje jam būdavo aiškiai pasakyta, kiek profesorių ir kaip ilgai jų turi klausyti.

Didieji tryliktojo šimtmečio protai susitelkė prie teologijos. Ji tuomet jau buvo taip plati, kad ją visą apimti buvo nemažas uždavinys. Anglas *Aleksander of Hales*, arba *Hailles*, apie 1231 metus pradėjo rašyti savo veikalą: *„Summa Universae Theologiae"* (Visos teologijos santrauka). Aleksandras mirė, nepabaigęs veikalo, bet nuo jo prasideda tam tikras istorijos laikotarpis. Dar genialesnis už jį jo mokinys Tamas Akvinietis (1225-1274) parašė kitą *„Summa Theologica"* (Teologijos Santrauką).

Faktų gausybe, minčių gilybe, pažiūrų aiškumu ir pločiu tas Akviniečio veikalas, nors liko neužbaigtas, taip patraukė visų protus prie teologijos, kad ji gana ilgam laikui nustelbė kitus mokslus, kaip užtekėjusi saulė nustelbia žvaigždes. Daugelis labai stambių, bet už Tamą mažesnių ir vėlesnių protų ėmė mintyti, būk teologija esanti viską atstojąs tikrasis mokslas. Jeigu gamtininkai ir matematikai mūs laikais kartais vien savo žinojimo sritis tevadina tikraisiais mokslais, tai tas jau nebe pirmą syk pasirodo mokslo istorijoje. Tik reikia pripažinti, kad „teologijos santraukų" autoriai savo viršenybę reikšdavo maloniai.

„Teologijos santraukų" krypsnis nepanaikino kitų mokslų visuotės nė tada, kada patsai smarkiausiai klestėjo. *Vincentas*

Bellovacensis (iš Beauvais-Bellovacum) gyveno apie 1190-1264 metus. Jis parašė „*Speculum maius*" (Didysis veidrodis). Tame milžiniškame veikale yra 9885 skyriai, sutalpinti į 80 knygų. Jos suskirstytos į tris rūšis. „*Speculum naturale*" t. y. gamtos veidrodis, apima žinias iš gamtos mokslų: fiziologijos, kosmografijos, fizikos, botanikos, zoologijos. mineralogijos ir žemdirbijos. Minėdamas metalus, Vincentas pažymi magneto naudą jūreiviams (lib. ix, cap. 40). Tur būt niekur nėra senesnio sakinio, liečiančio kompaso istoriją. „*Speculum doctrinale*" t. y. mokslo veidrodis, apima tą, ką mes vadiname *humanitariniais* mokslais, teises ir mediciną. Trečioji dalis „*Speculum historiale*" t. y. istorijos veidrodis, apima pasaulio istoriją iki 1250 metų. Kai kuriuose Vincento veikalo leidiniuose yra dar ketvirtoji dalis „*Speculum morale*" (doros veidrodis). Daunou (1761-1840) tvirtina, kad ta ketvirtoji dalis yra rašyta kito autoriaus, ne Vincento Bellovakiečio. Labai galimas daiktas, kad vienuoliai domininkonys, pastebėję, jog jų vienuolijos sėbro veikalui iki pilnos mokslų visuotės dar trūksta doros mokslų, pridėjo tą paskutinę dalį.

Tarp Vincento Bellovakiečio ir Liuterio laikų buvo dar keletas enciklopedistų, sistemingai dėsčiusių mokslų visuotę. *Konradas Megenbergietis* († 1374) parašė: „*Liber de natura rerum*" (knyga apie daiktų prigimtį). Vyskupas *Petras Aliakietis* (Pierre d'Ailly, † 420) parašė „*Imago Mundi*" (Pasaulio paveikslas). Nors kai kurie tą veikalą priskaito prie menkos rūšies santraukų, nepervirinusių surinktosios medžiagos, tačiau reikia pažymėti, kad Petras Aliakietis parašė, jog į Indijas galima nuvažiuoti keliaujant per Atlantiką į vakarus. Kolumbas turėjo tą veikalą ir jo paraštėse padarė pastabų. Tas Kolumbui priklausiusis Petro Aliakiečio veikalo egzempliorius šiandien yra *Sevilės* muziejuje. Petras mirė 1420 metais, t. y. 72 m. prieš Kolumbui atrandant Ameriką [1]). Vienuolis kartūzas *Grigalius Reisch* 1503 m. išleido „*Margaritha Philosophica*„ (Filosofijos žemčiūgas).

Nei humanizmo, nei Liuterio dvasia nepadarė žymios įtakos pastangoms sudaryti mokslų visuotę. Humanizmo dvasios, labai branginančios graikų kalbą, šiek tiek matyti *Ringelbergo* veikale, išleistame Bazilėjoje 1541 m. To veikalo vardas yra *Lucubrationes vel potius absolutissima kyklopaideia* (Straipsniai arba vei-

[1]) Cfr. Salembier' La decouvetre de l'Amerique et Pelrre d'Ailly, laikraštyje Revue de Lille 1892 m. t. v. pp. 622-641.

kiaus visiškiausioji enciklopedija). Senas graikų kalbos veikalas *„Peri paidon agoges“* t. y. apie vaikų lavinimą, buvo vartojęs žodį *enkyklios paideia.* Ringelbergas to nežinojo arba, rasi, tyčia pataisė, nepastebėjęs nusistovėjusio graikų termino.

Toje pačioje Bazilėjoje 1559 m. *Paulus Scalich* išleido *“Encyclopaedia seu orbis disciplinarum tum sacrarum tum profanarum“* (Enciklopedija tai yra šventųjų ir pasaulinių mokslų visuotė). Herborne 1606 m. autorius *Martini* išleido *„Idea methodicae et brevis encyclopaediae sive adumbratio universitatis“* (Metodikos ir trumpos enciklopedijos idėja arba visuotės atskleidimas). Ten pat 1620 m. *Alsted* pagamino *„Scientiarum omnium enciclopaediae tomi VII“* (Visų mokslų enciklopedijos septyni tomai).

Ringelbergui, Scalichui, Martininiui ir Alstendui rūpėjo vien tik surinkti krūvon žinių, galinčių prireikti pralavintam žmogui. Tie autoriai visai nežiūrėjo mokslų ir jų dalių sisteminimo.

Mokslų suvedimas krūvon ir jų suderinimas rūpėjo giliam anglų filosofui *Francis Bacon'ui Verulamiškiam.* Savo mintis jis išreiškė neužbaigtame *„Instauratio Magna“* (Didysis atstatymas), paskui veikale *„Novum Organum“* (Naujoji priemonė), išleistame 1620 m. ir rašte *„De dignitate et augmentis scientiarum“*. (Apie mokslų svarbą ir didėjimą) 1923 m. Tačiau praktikos enciklopedistai jo nepaisė ir leido sausus žinių rinkinius kaip iki tol.

Tos rūšies veikalai buvo: Wagenseil'o *„Pera librorum iuvenilium“* (Maišas knygų jaunuomenei), Altdorf 1695 m., Chevigny'o *„La science de l' homme de cour, d'épée et de robe“* (Mokslas žmogaus; tarnaujančio karaliaus rūmuose, kariuomenėje ir civilinėje tarnyboje) Amsterdam 1752, Danieliaus Morhof'o *„Polyhistor“* (Daugiamokslis), Lübeck 1688 ir 1747.

Pabaigoje septyniolikto šimtmečio vakarų Europa pajuto įtaką Bizantijos raštininko, gyvenusio dešimtame amžiuje. Graikas *Suidas* imperatoriaus Konstantino VII Porfyrogeneto laikais buvo surinkęs žinių iš įvairių mokslų ir tas žinias surašęs į straipsnius, įvardintus tik vienu žodžiu, ir tuos vardinius žodžius su jų vardiniais straipsniais sudėjęs abėcėlės eilėn. Suido veikalas labai tiko Bizantijos imperatoriaus dvaro ir valstybės valdininkams.

Prancūzas *Fure* pasinaudojo Suido pavyzdžiu, spausdindamas savo enciklopediją Rotterdame 1690 metais. Taip pat padarė *Thomas Corneille* Paryžiuje 1694 m. Svarbesnis už juodu buvo prancūzo *Bayle* veikalas *„Dictionaire historique et critique“*

(Istorijos ir kritikos žodynas) spausdintas Rotterdame 1695-1697 metais. *Bayle* pasinaudojo ne vien Suido pavyzdžiu, kad savo medžiagą suvedė į žodyno formą, bet taipgi kreipė domės į Fr. Bacono pastabas apie mokslų sisteminimą.

Bacono ir Suido pastabomis ir pavyzdžiais pasinaudojo taipgi anglas *Ephraim Chambers*, kurs Londone 1728 metais išleido „*Cyclopaedia*", kurią buvo surengęs *John Mills*. Tas, Chamberso vardu atvykęs į Paryžių, norėjo išspausdinti Prancūzijoje prancūzišką mintosios Ciclopedijos vertimą. Karalius davė leidimą; veikalas turėjo eiti į *Le Bretono* spaustuvę. Kilus nesusipratimams tarp Mills'o ir Le Bretono, anglas grįžo į tėvynę. Le Bretonas pasilaikė rankraščius ir kreipėsi į profesorių *J. P. de Gua*, kad, peržiūrėjęs raštus, prirengtų juos spaudai. Vėl kilo nesusipratimas ir rankraščius spaustuvė pavedė *Diderot'ui*. Tas prikalbino spaustuvę perdirbti dalyką plačiau, pasikvietė matematiką *d' Alembertą* matematikos ir gamtos mokslų skyriams redaguoti. 1751 metais išėjo pirmasis tomas. Jo įžangoje d' Alembert'as išdėjo savo pažiūras į mokslų sisteminimą. Tos pažiūros mažai tesiskiria nuo Bacono pažiūrų. Paskutinis XVII tomas išėjo 1765 metais. Enciklopedijos vardas yra: „*Encyclopédie ou dictionaire raisonné des sciences, des arts et metiers*" (Enciklopedija arba mokslų meno ir amatų žodynas su paaiškinimais). Ta enciklopedija dažniausiai vadinasi *Didžioji Prancūzų Enciklopedija*. Ji turėjo milžiniškai daug įtakos visos Europos minčių krypsniui. Tai buvo didžiausias ir sėkmingiausias laisvamaniškojo liberalizmo kirtis, kirstas krikščionijai. Visi visų mokslų straipsniai išskyrus teologiją, buvo parašyti krikščionijai priešinga dvasia. Prancūzų enciklopedijai pasisekė padaryti daug įtakos ir del to, kad Europos visuomenė buvo ištroškusi laisvamanybės. Klaidinga, dažnai nedora karalių politika ir kunigijos karjerjizmas bei nuodėmės buvo tą troškulį sukėlusios. Daug patarnavusioji laisvamaniškajam liberalizmui enciklopedija maža naudos padarė mokslui. Nors antrame tome buvo žadėta, kad apie gamtą rašys *Buffon'as*, bet jis nerašė. Mašinų aprašymai pasisekė ypač del to, kad nesigailėta pinigų iliustracijoms. Tas davė veikalui didelės pažangos išvaizdą. Cenzūros nenuoseklumas daug kartų veikalą trukdė, jo skaitytojus erzino ir pridavė jam ypatingos reikšmės paskutiniais prancūzų monarchijos laikais prieš pat didžiąją revoliuciją.

Atsiradusios žodyninės arba realinės enciklopedijos nepaniekino sisteminių. J. M. Gesner rašė. „*Primae lineae isagoges in*

eruditionem universalem." (Pirmosios linijos įvadų į visuotinį išsilavinimą Gotingen, 3-ji laida 1786). *J. G. Schulzer* Leipzige 1745m. išspausdino „*Kurzer Begriff aller Wissenschaften*" (Trumpa visų mokslų sąvoka). *Reimarus* 1775 Hamburge paskelbė savo „*Encyclopaedie*". *Adelung* taip pat Leipzige 1778 m. išleido: „*Kurzer Begriff menschlichen Fertigkeit und Kentnisse*". (Trumpa sąvoka žmogaus įgudimų ir žinių.

Į mokslų sisteminimą *J. J. Eschenburg* įvedė Kanto-filosofijos pradus savo veikalu: „*Lehrbuch der Wissenschaftskunde*" (Mokslų sužinojimo vadovėlis. Berlyne 1792 m.). Aštuonioliktojo šimtmečio pabaigoje vokiečių mokslininkai labai daug rašė apie mokslų sisteminimą. *Krug* 1796 ir 1797 m. Leipzige išleido: „*Versuch einer sistematischen Encyclopaedie der Wissenschaften*". (Bandymas sustatyti sistemingą mokslų enciklopediją).

To paties krypsnio darbų buvo gana ir devynioliktojo amžio pradžioje. *Zullichau Habel, Ruf* ir *Strass* buvo gana garsūs. *Heffer* parašė „*Philosophische Darstellung eines Sistems aller Wissenschaften*". (Filosofiškas visų mokslų sistemos išdėstymas Leipzig 1806 m.). *Burgach* „*Organismus der menschlichen Wissenchaften und Kunst*" (Žmonių mokslų ir meno organizmas) Leipzige 1809 m. Tais pačiais 1809 m. netoli mūs, Karaliaučiuje, išėjo *Krauso* „*Encyclopedische Ansichten*" (Enciklopediškos pažiūros) *E. Smitl* 1810 m. Jenoje išleido „*Allgemeine Encyclopaedie und Metodologie der Wissenschaften*" (Visuotinė mokslų enciklopedija ir metodologija).

Nors mokslams kasdien augant nuolatai didėjo mokslininkų specializavimasis ir kaskart sunkiau darėsi įgyt nuovokos apie mokslų visuotę, tačiau nei devynioliktame šimtmetyje, nei dabar žmonės nepaliovė rūpinęsi palaikyti visų mokslų sąryšį.

Didieji vokiečių filosofai beveik visi tuo rūpinosi. *Fichte* rašė: „*Bestimmung des Gelehrten und Wissenschaftslehre*". (Mokslininko paskyrimas ir žinojimo mokslas). *Hegel* 1817 m. rašė: „*Encyclopaedie der Philosophischen Wissenschaften*". (Filosofinių mokslų enciklopedija). *Schelling* 1830 m. išspausdino: „*Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums*". (Paskaitos apie universitetišką mokslo metodą). Berno universiteto profesorius *V. Troxler* (katalikas) 1835 m. išspausdino Berne: *Vorlesungen uber Philosophie als Encyclopaedie und Methodologie*". (Paskaitos apie filosofiją kaipo enciklopediją ir metodologiją). Gana naudingai pasidarbavo *Kirdner* savo leidiniais: „*Akademische*

Propedeutik". (Universiteto prirengiamasis mokslas) Leipzige 1842 m. ir *Hodegetik* ten pat 1852 m. Garsusis prancūzų matematikas *Ampère* 1836 m. Paryžiuje paskelbė „*Philosophie des sciences ou expositon analitique d'une classification naturelle de toutes les sciences humaines*" (Mokslų filosofija arba kaip patogiausia suklasifikuoti visi žmonių mokslai). Nors Ampère buvo tikįs žmogus, bet jis į savo klasifikaciją neįvedė teologijos, kadangi ji, ne iš žmogaus proto kilusi, negali analitiškai susisiekti su gamtiniu būdu įgytais mokslais. Protestantų garsusis teologas *Schleiermacher* Brunswicke 1852 m. paskelbė „*Bybliografisches System der gesammten Wissenschaftskunde*" (Viso mokslų ištyrimo bibliografinė sistema).

Pastangos susisteminti mokslus nepasiliovė nei XIX amžio pabaigoje. Anglijos filosofų vadas agnostikas *H.Spencer* tam tikslui pašventė tam tikrą raštelį. Kai kuriuose didžiuosiuose universitetuose žadama įvesti mokslų sistematizacijos katedros, kad apsigynus nuo neigiamųjų didelės specializacijos vaisių, nekartą labai žymiai kenkiančių pačiai mokslo pažangai.

Baisiai karo sunaikintame krašte rašydamas ir dar negavęs parsigabenti nė tų knygų, kuriomis naudojausi profesoriaudamas Peterburge, neturėdamas nė savo prieš karą padarytų užrašų, negaliu paduoti pačios naujausios to dalyko literatūros. Atsiprašydamas už tai, pažymėsiu tiktai, kad enciklopedija, žodyno formą įgijus, šiandien yra labai ištobulėjus ir tapo dideliai naudinga visiems inteligentams bei įvairių mokslų darbininkams. Daug sunkiau eina sisteminei mokslų enciklopedijai. Atskirų fakultetų ribose ji yra gana stipri, bet mokslų visuotės sutvarkymas vis daug mažiau sekasi, negu galima buvo norėti

Praktikos tikslams čia paminėsiu keletą visuotinių žodyninių enciklopedijų įvairiomis kalbomis. Anglų kalba yra *The Britisch Encyclopaedia*. Ji yra dažnai spausdinama, pigiai parduodama, gerai apdaryta, pilna paskučiausių informacijų. Visuose dalykuose, nesusisiekiančiuose su Katalikų Bažnyčia, ta enciklopedija yra bešališka. To negalima pasakyti apie straipsnius, liečiančius teologiją apskritai ir ypatingai katalikystę. Šalia angliškosios laidos *Britisch Encyclopaedia* yra dar ir Amerikos laida su straipsniais, pritaikintais Amerikos reikalams ir dvasiai.

Amerikiečiai turi ir savo enciklopediją, kuri vadinasi *The Americana*. Ji truputį mažesnė už *Britich Encyclopaedia*, bet Ame-

rikos dalykus išdeda plačiau ir pilniau, rodydama daug bešališkumo religijos dalykuose ir neužgaudama katalikystės.

Prancūzijoje spaustuvė *Hedielte* leidžia *Dictionaire Larousse*. Didžioji laida apima penkiolika storų ir stambių tomų. Dalykuose, neliečiančiuose religijos, ji tikėtina. Teologijos ji vengia, o minėdama, išsitaria nepalankiai. Katalikams ta enciklopedija yra skaudesnė už *British Encyklopaedia*, nors reikia pripažinti, kad vėlesniosios laidos yra švelnesnės už senesniąsias. Yra dvi sutrumpintos laidos: *Nouveau Larousse illustré*, 8 tomai, ir *Petit Larousse illustré*, vienas tomas.

Vokiečių kalboje yra trys minėtinos visuotinės enciklopedijos. Jų trumpiausia ir geriausia yra *Herderio „Konversationslexikon."* Jos straipsniai yra trumpi, aiškūs, su paskutiniais mokslo duomenimis, su daugybe dokumentuojančių ir puošiančių iliustracijų. Katalikų dalykams joje pavesta pakankamai vietos, nors teologijos skyrius yra ypatingai trumpas, nes toji pati firma yra išleidusi specialią teologijos enciklopediją.

Meyerio ir Brokhauso enciklopediniai žodynai vokiečių kalboje yra daugiau negu dusyk platesni už Herderio, tačiau informacijų ne ką daugiau teduoda. Straipsniuose, liečiančiuose religiją, Meyerio enciklopedijoje galima rasti stačiai juokingų dalykų, pav. *Occultismus* 1900 metų laidoje.

Vokiškoji Brokhauso enciklopedija yra išėjusi rusų kalba su daugeliu vietinių priedų ir permainų. Rusiškoji laida vadinasi *Enciklopedičeskij Slovar Brokhausa i Ef. Frona*. Leidimo vieta buvo Petrogradas. To rusiškojo leidimo dvasia yra skaudesnė katalikybei už vokiškojo.

Lenkai turėjo kitados *Orgelbrandto* išleistą *„Encyklopedja"*, o apie 1890 m. pradėjo leisti *Wielka Encyklopedja Powszechna Illustrowana*. Ji yra originali tik straipsniuose, liečiančiuose Lenkiją, kitus dalykus ima iš užrubežių enciklopedijų. Tikybiniuose straipsniuose yra maišatis. Pasitaiko gerai parašytų, bet yra ir visai nepakenčiamų mokslo ir tikybos žvilgsniais. Ta enciklopedija ėjo labai lėtai, del to yra didelis skirtumas tarp pirmutinių ir paskutinių tomų.

Lietuviai apie 1910 metus buvo ketinę leisti savo enciklopediją Amerikoje. Lėšų ketino duoti Olszewskio bankas ir knygynas, redaktorium buvo K. Jurgelionis. Bet Olszewskio bankas subankrutijo, knygynas užsidarė, o K. Jurgelionis tapo socialistų dienraščio ūkvedžiu. Dar negreit mes galėsime sudaryti savo enciklopediją, kaip reikia, o netikusią nėra ką pradėti.

4 §. Mokslų šakos.

Aristotelio laikais visi mokslai sutilpdavo vienoje gabioje galvoje. Šv. Izidorius Savilietis mokslus dar suėmė į vieną veikalą: teologiją, jūreiviją, metalurgiją ir kitus. Viduriniu amžių gyvenimas privertė universitetus skirstyti mokslus į šakas, vadinamas fakultetais. Tas paskirstymas yra naudingas mokykloms ir mokiniams. Jis parodo, ko kas ir kiek gali ar turi mokytis, bet nesuveria visų mokslų ant kokios nors metmeninės idėjos sulig mokslų giminybe.

Paprasčiausias universitetų tipas susideda iš penkių fakultetų: teologijos, filosofijos, teisės, gamtos ir medicinos mokslų. Vokiečių gamtos mokslai pritaikinti prie filosofijos, tik joje sudaro savaimingą sekciją. Lietuvos universitete prisidėjo šeštas, technikos fakultetas. Bet jis yra gamtos mokslų pritaikinimas pramonės reikalams. Latvių universitetas susidarė vienuolika fakultetų, dar labiau suskirstydamas gamtos mokslus. Penkių fakultetų tipas visgi tebėra normalus, išlaikąs seną bei platų patyrimą.

Tačiau dirstelėjus į penkių fakultetų sistemą, susyk matyti, kad ne visų jų prigimtis yra vienokia. Teologija, teisės ir medicina, kiekviena skyrium, yra krūvon suaugę mokslai, tyrinėjantys vieną bendrą visam fakultetui objektą. Filosofijos ir gamtos mokslai yra daugelio atskirų mokslų palaidos grupės. Filosofijos skyriuje šalia pačios filosofijos yra dar ir istorija ir visos literatūros. Pavyzdžiui, semitų ir prancūzų literatūros labai maža turi bendros medžiagos. Taip pat ir gamtos fakultete matematika visai nepanėši į chemiją ir idėjomis labai mažai tesusisiekia su ja.

Vokiečių ir Šveicarijos universitetai prisilaiko taisyklės, kad studentas pasirinktų tris, kokius jis pats panorės, dalykus. Tuos išėjęs, jis būna išėjęs fakultetą. Rusijos universitetai savo stiprybės laikais neduodavo studentams tos laisvės, bet filologijos ir gamtos mokslų fakultetai patys suskirstydavo mokslus į sekcijas ir studentui duodavo laisvės rinktis tik sekcijas. Taip padaryta ir Lietuvos universitete, humanitarinių mokslų bei matematikos gamtos fakultetuose; teologijos filosofijos fakulteto filosofinis skyrius laikosi vakarų Europos pavyzdžio.

Jei medicina būtų taip jauna, kaip kiti gamtos mokslai, jei nebūtų turėjusi atskiros didelės savo mokyklos prieš universitetams įsikuriant, tai nebūtų juose tapusi fakultetu, tai ir dabar tebebūtų tik gamtos mokslų skyrius.

Mokslams dar labiau išaugus naujausiais laikais mokslininkams teko spicializuotis kaskart labiau. Bet platesnių protų žmonės vis tik neužsimiršdavo reikalo turėti nuovokos apie visus mokslus. Papratę filozofiškai nuosekliai mintyti mokslininkai, gyvenusieji netolimais nuo vidurinių amžių laikais, darydami visų mokslų apžvalgą, norėjo išrasti jų sistematikos pagrindus. Vienų išrastieji mokslų sistematikos pagrindai nepatikdavo kitiems. Per amžių eilę susidarė gan gausi pažiūrų įvairybė.

Aukščiau minėtojo *Vincento Bellovakiečio* jau buvo bandyta sudaryti mokslų skirstymo pamatas, visą žiniją skaidant į gamtos mokslus, mokslo mokslus ir istorijos mokslus. *Francis Bacon (De dignitate et augmentis scientiarum 1623)* ėmė skaidyti mokslus sulig tuo, kokia žmogaus dvasios jėga daugiausiai juose veikia, būtent, atmintis, vaizduotė ar protas. *D'Alembert* († 1783) įžangoje į pirmąją Didžiąją Prancūzijos Enciklopediją, skaidydamas mokslus, sekė Bacono pavyzdžiu. Prancūzai *Bentham* (Oeuvres 1831) ir *Ampère* (*Essai su la philosophie des sciences 1834*) mokslus skaidė sulig jų objektu į gamtinius ir dvasinius. *A. Comte* kiek vėliau bandė sutvarkyti mokslų šakas į vieną eilę (*Cours de philosophie positive* t. I, 1830). *W. Wundtas* tą vadina „*lineare System*“ (Logik II t. 1920 p. 87). Anglas *H. Spencer* (*The Classification of sciences. Essays vol. III)* sekė A. Comte'u, patobulindamas jį tiek, kad pradžioje buvo dedami visai abstraktiniai mokslai, o tolyn nuo pradžios tie, kuriuose yra daugiau konkretumo, mažiau abstrakcijos. Pagaliau *W. Wundtas* duoda savą klasifikacijos sistemą, kurią jis vadina „*Das natürliche System.*“ (Logik II B. 1920). Mokslus jis skaido į atskiruosius ir bendruosius. Atskirųjų yra trys stambios šakos: matematika, gamtos mokslai, dvasios mokslai. Kaip du delnu prieš vienas antrą, taip prieš atskiruosius mokslus stovi filosofija. Jos yra dvi dalys: logika ir matafizika, įvairiai liečiančios įvairius specialius mokslus. Į Wundto klasifikaciją suėjo daugumos jo pranokėjų pastabos, bet pilno logikos nuoseklumo visgi nesusidarė. Einant jo klasifikacija kai kuriems vieno objekto mokslams reikia būti išsiskaidžiusiems net trijose vietose. Wundto sistemoje nematyti vietos skirtumui tarp grynojo ir pritaikinamojo mokslo. Jūreivijos nei medicinos mokslų nėra jo sąraše; nematyt jiem nė vietos. Jiedvi yra gamtos mokslai, bet ne fenomenologiniai, nei genetiniai, nei sisteminiai, tik kitų mokslų duomenų pritaikinimai gyvenimo reikalams. Ne vienas duomenų gavimas, bet ir jų pritaikinimas yra mokslas.

Wundtas sako, kad labai sunku esą įvairios mokslo sritys logikos žvilgsniu sugretinti (O. c. p. 89). Prie to reikia pridėti, kad daugelio mokslų sritys įeina vienos į kitas. Taigi čia paduosiu tik paprastą mokslų apžvalgą sulig jų objektu, šiek tiek prisilaikydamas gyvenimo pagamintos eilės.

Mokslų sisteminimo pamatan gal reikėtų dėti gamta. Astronomija kalba apie didžiausius medžiagos gabalus, sudarančius gamtos visuotę ir vadinamus dangaus kūnais, geologija savo mintis kreipia tik į vieną mums artimiausią astronominį kūną, būtent žemę, nes ant jos mes gyvename. Geologijai rūpi sužinoti, iš ko ir kaip susidariusi žemės pluta. Okeonografija, tyrinėjanti didžiuosius žemės vandenynus, stoja šalia geologijos. Geografija užsiima viršutine žemės išvaizda. Mineralogija su kristalografija tiria stambiausias ypatybes tos medžiagos, iš kurios gamta yra sudėta, chemija sužino susmulkintos medžiagos ypatybes, fizika apima jėgas, veikiančias gamtoje.

Didžiąsias gyvybės mokslų sritis apima, pirmiausia, botanika, nes augalai yra mažai nutolę nuo negyvosios medžiagos. Zoologija turi labai daug dalių: ichtiologija (apie žuvis) ornitologija (apie paukščius) entomologija (apie vabalus) ir kitos. Visos tos dalys kalba apie stambiuosius gyvybės padarus. Fiziologija siekia gilyn į gyvybę, sužinodama jos išvidinę jėgą. Biologija bando siekti pačių gyvybės pamatų. Biologijos dalis, kytologija, kalba apie gyvenimą narvelių, iš kurių susideda visi gyvieji daiktai. Kaip chemija prilygsta negyvąją gamtą, taip biologija gyvąją. Embriologija grįžta prie stambesniosios gyvybės, tyrinėdama jos gyvenimą motinos viduriuose prieš užgemant.

Žmogus yra gyvosios gamtos dalis. Daugybė mokslų rūpinasi juomi. Etnografija kalba apie įvairias žmonių rūšis ir tautas, antropologija sužino viršutines žmonių kūnų ypatybes. Žmonių geografija dėsto žmonių išsiskirstymą ir jų gyvenimo sąlygas įvairiose vietose. Anatomija nuodugniai aprašo visas žmogaus kūno dalis. Patologija ištiria, kaip tos dalys genda ir kaip bandoma jos taisyti.

Mūsų dvasios dalykus tyrinėja psichologija. Logika tvarko mintijimo taisykles, epistemiologija arba gnoseologija gvildena tiesos pažinimo klausimus. Svarbiausia, didžiausia ir naudingiausia proto mokslų dalis yra matematika. Ji, kaip ir logika, yra idėjų mokslas. Aritmetikoje ji apima skaičių idėjas ir taisykles, algebroje skaitmenų vietoje stoja jų simbolai, geometrijoje ir

trigonometrijoje vietos idėja prisideda prie skaitmenų. Kadangi matematika, būdama vienų idėjų mokslas, tapo didžiausia visų gamtos tyrimo mokslų padėjėja, tai matyt, kad iš tiesų viena bendra taisyklė valdo mintijimo ir buities sritis. Etika kalba apie tai, kaip žmonės turi apsieiti su žmonėmis. Pastaraisiais laikais labai išaugo etikos dalis, sociologija, gvildenanti visuomenės sutvarkymo klausimus. Teisės mokslai apima įstatymus, leidžiamus, žmonių bendruomenėms tvarkyti, kad vieno žmogaus norai ir reikalai nekenktų kitiems asmenims, kad suvienytos pastangos pagamintų daugiau gerovės. Statistika suskaito ir sutvarko smulkių, tankiai atsikartojančių faktų daugybę ir sudaro pamato ne vien įstatymams leisti, bet ir visuomenės ūkiui tvarkyti. Apie tą ūkį kalba politinė ekonomija. Įvykius, buvusius žmonių gyvenime visais laikais ir visose srityse sužino istorija, kuri turi daug įvairių šakų ir padėjėjų. Tarp tų paskutiniais laikais labai pasižymėjo priešistorės padėjėjos, tyrinėjančios pačius seniausius laikus, iš kurių nebeliko raštų. Įvairius žmonių gyvenimo palaikus: karstus, antspaudus, metalo pinigus bei medalius ir kitokius dalykus sužino bei tvarko archeologijos, sfragistikos, numismatikos, heraldikos mokslai. Dokumentų išvaizdas tyrinėja diplomatika, laikų skaičiavimą—chronologija.

Kalbos dalykus tyrinėja sulyginamoji kalbotyra. Ji yra išdygusi iš etimologijos, kuri kitados buvo gramatikos dalis. Gramatika apima kalbos ir rašymo taisykles. Jį yra tikras ir rimtas mokslas, nors jos vardas beliko tik jos pradžiamokslio vadovėliams.

Žmonių kalbos, pasinaudodamos raštu, paliko daug savo dvasios vaisių įvairiose tautose ir įvairiais laikais. Mokslas sužino tuos raštus. Kiekviena stambesnioji kalba turi savo kilimo ir savo literatūros istoriją. Kalbos istorija pasako, iš ko ir kaip yra kilę kalbos žodžiai bei jos taisyklės. Literatūros istorija apsako raštininkų gyvenimus ir jų veikalų turinio bei išraiškos gerąsias ir silpnąsias ypatybes. Žmonių gyvenime, jų dvasios veikime, ypatingai daug reiškia religija. Religijų buvo labai daug ir labai įvairių. Sulyginamoji religijų istorija tvarko šitą gausią žinių sritį. Religijos uždavinys sutvarkyti žmonių santykius su Dievu. Žmonėms nepasisekė to padaryti, kol tam jie tevartojo tik savo jėgas. Dievas padėjo patirti tiesą apie svarbiausius tos rūšies klausimus ir reikalus, būtent apie tai, iš kur prasidėjo žmonės, kokis žmonių gyvenimo tikslas, kas bus kūnui mirus. Dievo apreikštąsias tiesas ir Jo pateiktąsias priemones amžinajai laimei

įgyti apima teologijos mokslas. Jam neužtenka naudotis visomis žmogaus išminties priemonėmis, bet reikia laikytis santykyje su antgamtiniais tiesos pažinimo šaltiniais.

Iš šitos mokslų apžvalgos aiškiai matyti, kad žmonių giminė šviečia arti apie save. Artimesni žmonėms dalykai turi daugiau mokslų, kuriuose išmintis prilygsta ir prie smulkesnių daikto dalelių. Tolimesnius nuo savęs daiktus žmonės težino stambiais bruožais arba ir visai jų nežino.

II. TEOLOGIJA.

1 §. Vardas.

Šv. Augustinas († 430) rašo: *Verbo graeco significari intelligimus de divinitate rationem sive sermonem et Theologia de divinitate sermonem rationemque significat*" (De civitate Dei, 28, c. 1). (Suprantame, kad graikų žodis reiškia kalbą arba išmanymą apie dievybę ir Teologija reiškia mokslą bei metodą apie dievybę).

Tamas Akvinietis († 1274) rašo: *Dicitur enim theologia quasi sermo de Deo. Ergo est Deus subiectum huius scientiae.* (Nes teologija vadinasi lyg kalba apie Dievą. Taigi Dievas yra to mokslo objektas). Akvinietis veikiai paaiškina tą objektą tiksliau, sakydamas: *Omnia, quae in hac scientia considerantur, sunt aut Deus, aut ea, quae ex Deo et ad Deum sunt*". (Visa, kas šitame moksle svarstoma, yra arba pats Dievas, arba iš Dievo išėję, arba prie Dievo vedą (daiktai).

Beveik atkartodamas dviejų didžiausiųjų mokytojų mintį, aš sakyčiau, kad teologija yra mokslas apie Dievą, Jo apreikštąsias tiesas ir žmonių dvasios bei kūno veiksmus, turinčius nors kiek sąryšio su Dievu ar Jo apreiškimu.

Šv. Augustinas sakė, kad teologija esanti mokslas apie dievybę, ne apie Dievą. Tuomi didysis išminčius norėjo pažymėti, kad ir klaidingų tikybų pažiūros, pripažįstančios dievų daugybę, telpa į teologijos vardą. Todėl Augustinas teologiją pavadino *sermo* ne *scientia*, (kalba, ne mokslas). Klaida joje savotiškai prilygsta mokslui. Ji mokslu nei jo dalimi vadintis negali. Tačiau nėra mokslų, nebuvusių klaidoje. Kaip istoriją, chemiją ir kitas šakas mes vadiname mokslais; nors jos ilgai ir dažnai klimpojo klaidose, taip ir teologijai netrukdo būti mokslu tas žvilgsnis, kad daugelis žmonių buvo susidarę klaidingų pažiūrų į Dievą ir Jo apreiškimą.

Lietuvių kalboje objektu vadinasi tas, ką anglai vadina

subject. Mes subjektu vadiname mintijantį asmenį, o apie ką jis mintija, vadiname objektu. Tamas Akvinietis „subjectum" vadino dalyką, paduotą žmogaus protui svarstyti. Jo terminas ligi šiol išliko anglų kalboje. Bet man lotynišką Akviniečio „subjectum" teko pakeisti lietuvišku „objektas", kad nepasikeistų mintis.

Teologijos objektas arba gvildenamoji medžiaga yra ne vien tiktai Dievas, bet ir tas, ką Dievas apreiškė. Jis yra žmonėms apreiškęs daug daiktų apie sutvėrimus, sakysime: angelus, žmogaus tikslą, jo sielos reikalus, doros įstatymus ir daug kitų. Prie teologijos objekto reikia dar pridėti ir žmogaus dvasios bei kūno reikalai, turį sąryšio su Dievu arba Jo apreiškimu. Tai pažymėjus, darosi aišku, kad teologijai priklauso visa tikybinės psichologijos įvairybė ir visa daugybė faktų, sudarančių tikybinę pasaulio istoriją. Ir liturgika ir Bažnyčios teisė, nors nėra nei Dievas, nei Jo apreiškimas, tačiau yra teologijos dalys, nes yra žmogaus dvasios ir kūno veiksmai, turį sąryšio su Dievu bei Jo apreikštąja tikyba. Ir klaidingų tikybų šventnamių architektūra liečia teologiją, nes kiekviena tiesa, kad mumyse būtų stipri, liečia jai priešingas klaidas ir jų vykinimą.

Daugelis mokslininkų teologijos vardu vadina tik grynųjų tiesų sistemą, liečiančią Dievą ir Jo apreiškimą. Jie tad skiria teologiją nuo religijų mokslo, sakydami, kad teologija yra teisingos tikybos sistema, o mokslas apie klaidingas tikybas esąs Religijų Mokslas. Tie mokslininkai nenori klaidos lygiomis statyti su tiesa. Tai labai gražu ir gera. Bet tos pažiūros nuosekliai prisilaikant, mums katalikams tektų protestantus ir pravoslavus nebevadinti teologais. Tai būtų jiems skaudu, mums nemalonu ir neatitiktų įsigyvenusiam įpročiui teologais vadinti ir klaidingų religijų mokslininkai. Kalbos ir pavadinimo dalykuose įsigyvenęs įprotis yra labai aukšta instancija. Ji nustato žodžių reikšmę. Daug parankiau yra prisilaikyti jau nusistovėjusio įpročio, kad religijų mokslu vadinasi tyrinėjimas jau išnykusių senovės religijų arba tebesančių, bet nuo civilizacijos atsilikusių tikybų. Tuo būdu religijų mokslas yra teologijos dalis.

Teologijos vardas yra kilęs iš graikų kalbos. Jis yra sudėtas iš dviejų žodžių: *Theos* — Dievas ir *logos* —žodis. Kai *logos* gauna abstraktinės reikšmės, tapdamas antrąja sudėtinio žodžio dalimi, tai jis keičiasi į *logia* ir ima reikšti mokslą. Taip, psichologija reiškia dvasios mokslą, antropologija—mokslą apie žmogų, geologija — žemės mokslą ir t. t.

Teologijos vardas yra labai senas. Maž daug IX amžyje prieš Kristų jį vartojo graikas Hesiodas savo poemoje *Erga kai hemerai* t. y. Darbai ir dienos. Toje poemoje teologijos vardu jis vadino mitologijos apsakymus apie pasaulio ir dievų pradžią. Šeštame šimtmetyje prieš Kristų tą žodį vartojo *Pėrekides Syrietis* (ne syrų tautos, tik kilęs iš vietos vadinamos *Syros*). Jis parašė „Apie dievų prigimtį". Tame pačiame amžyje *Epimenides Kretietis*, vėliau *Platonas:* („De republica c. 2)", paskui *Aristotelis* („Metaphisica" 6. 1·) minėjo teologiją. *Romietis Varro* 119—27 m., prieš Kristų teologijos žodį vartojo lotynų kalboje.

V. Jėzus Dievo žodžiu (*logos tou Theou*) vadindavo savo skelbiamąjį mokslą, nes jį skelbė Dievo Tėvo vardu. Ankstybieji krikščionių mokslininkai, rašiusieji graikų kalba, teologijos vardą imdavo gana siaurai. Teologu jie vadindavo šv. Joną evangelistą, o ne kitus tris evangelistus del to, kad ketvirtoji evangelija aiškiausiai kalbėjo apie Jėzaus dievybę ir apie Šv. Trejybę. To padavimo prisilaikydami, graikai ir vėlesniais laikais šv. Grigalių Nazianzietį ypatingai vadindavo teologu, netardami to titulo prie kitų tolygių, o gal net ir didesnių krikščioniško mokslo skelbėjų, kaip Bazilijus, Jonas Chrizostomas,

Krikščionijos moksle graikai skirdavo dvi dali: teologiją ir ekonomiją. Teologijos vardu jie vadindavo mokslą apie Dievą ir Jo Asmenis *(žiūr. Athanasius, Oratio 2 contra Arianos, Gregorius Naz. Oratio 1);* ekonomijos vardą palikdavo mokslui apie Dievo Sūnaus įsikūnijimą, žmonių atpirkimą, sakramentus, gyvenimą po mirties. Ypač šv. Jonas Chrizostomas tą aiškiai pasakė., Bet Teodoretas, Dionisius Pseudoareopagita ir Maximus teologijos vardą jau ėmė plačiau, vadindami juomi visą abiejų testamentų Šv. Rašto turinį.

Dar plačiau teologiją ėmė šv. Augustinas, sakydamas, kad tai yra mokslas apie Dievą ir tai visa, kas Jį liečia vienaip ar kitaip (*De civitate Dei 1. 8. c. 1*) Augustinu pasekė vėlesnieji lotynų rašytojai ir pagaliau visas pasaulis.

Tačiau viduriniais amžiais šalia teologijos vardo buvo ir *„divinitas"*. Taip, kai kurie senieji universitetai davinėdavo mokslo laipsnį *„Doctor in divinitate"*. Tas žodis lig šiai dienai liko anglų kalboje, kuri teologijos mokslininką vadina *Doctor of Divinity*. Tą kalbėjimo būdą nustelbė tryliktojo šimtmečio didieji veikalai, kurie dažniausiai vadindavosi *Summae Theologicae*. Aleksandras Halesietis ir Tamas Akvinietis teologijos vardą įvedė

į savo svarbiausiųjų veikalų titulus. Kadangi tųdviejų ir kitų tos rūšies vyrų veikalai turėjo daugiausia įtakos pasaulyje, tai teologijos vardas galutinai vienas beliko vadinti mokslui apie Dievą, Jo apreiškimą ir tai visa, kas apreiškimą liečia.

2 §. Teologija yra mokslas.

Yra žmonių tvirtinančių, būk teologija nėsanti mokslas. Gana keista, kad tie žmonės labai tolimi vieni nuo kitų. Scholastikos žlugimo laikais gyveno labai žiaurus žmogus, nors jis buvo vienuolis domininkonis ir kunigas. Tai buvo prancūzas *Durandus* († 1332). Jis pasižymėjo savo pažiūrų keistumu. Durandus taip aukštino tikėjimą, kad iš jo padarė beveik karikatūrą. Beaukštindamas tikėjimą, priėjo prie to, kad ir teologiją pavadino nebe mokslu. Mokslo vardas tinkąs žemesniojo žinojimo rūšims, kurios pasiekiamos vienomis gamtinėmis tyrimo priemonėmis.

Ispanas *Gabriel Vasquez* († 1604) pasižymėjo tuo, kad šalia svarbių rimtų dalykų keldavo tuščių klausimų. Nors jis buvo jezuitas, kaip ir *Suarez*, bet dėjosi lyg einąs lenktyn su Suarez'u. Tarp kitų Vasquez'o keistumų yra ir tas, kad pats, būdamas teologas ir mokslininkas, teologiją vadino nemokslu. Buvo ir daugiau scholastikų, prisilaikiusių tos nuomonės, kad teologija nėsanti mokslas. Jie sakydavo, būk negalį būti apie tą patį daiktą mokslo ir apreiškimo. Ką žmogus patyręs savo protu, tas esąs mokslas, ką gaunąs iš apreiškimo, tas esąs tikyba. Nėsą reikalo Dievui apreikšti tą, ką žmogus gali patirti savo protu. Tačiau paskutinis sakinys yra klaida. Labai lengva yra žinoti be apreiškimo, kad vagystė arba žmogžudystė yra bloga, tačiau Dievas, apreikšdamas Mozei Dešimtį Įsakymų, nepraleido sakinių: „Nežudyk" ir „Nevok".

Durando ir Vasquez'o pažiūrą labai smarkiai atnaujino Italijos valdžia XIX šimtmetyje, panaikindama teologijos fakultetus valdžios universitetuose tuose miestuose, kurie pirmiau nepriklausė Piemonto kunigaikščio, tik buvo Viktoro Emanuelio užkariauti. Prancūzijai pradėjus vesti aštrią antikatalikišką politiką, katalikiškoje iš prancūzų 1871 m. atimtoje Alzacijoje patuštėjo Strassburgo (Argentorato) universitete istorijos katedra. Vokietija, valdydama Alzaciją, norėjo pasinaudoti prancūzų klaidomis. Turėdamas teisės skirti profesorius universitetams, Vilimas II paskyrė

į Strassburgą žymų kataliką istoriką *Dr. Jurgį Spahn'ą*. Nekatalikiškoji to universiteto profesorių dauguma buvo tuo labai nepatenkinta. Berlyno universiteto profesorius *Mommsen'as* tarėsi esąs užtektinai rimtas, kad pakeltų balsą prieš ciesorių, tvirtindamas, kad kataliko esą negalima skirti universiteto profesoriumi. Nors Spahn'as nebuvo teologas, bet keliamas prieš jį triukšmas kenkė ir teologijai, kurią jis gerbė. Prancūzija 1906 m. panaikino savo konkordatą su popiežium ir drauge panaikino krikščionių teologijos fakultetus, palikdama Islamo tikybos aukštąsias mokyklas Alžyre ir Marokoje. Vokietijos aukštųjų mokyklų mokytojų suvažiavimas Jenoje 1908 m. priėmė rezoliuciją, reiškiančią pageidavimo panaikinti teologijos fakultetus Vokietijos universitetuose. Rezoliucija buvo gana neaiški ir be įrodymų. Lietuvoje už teologijos išmetimą iš mokslų tarpo 1921 m. stojo ministerių kabineto organas, dienraštis „Lietuva", ypatingai trys jo bendradarbiai: daktaras Avižonis, teisininkas A. Janulaitis ir gydytojas Jonas Kairiūkštis.

Nenuostabu, kad politikai, vykindami savo pažiūras, negvildena ir neduoda jų gvildenti ramiai ir bešališkai, kaip mokslui reikia. Atnaujinę Durando ir Vasquezo tezę Vokietijos profesoriai, susivažiavę Jenoje 1908 m., teparėmė ją vien savo autoritetu, bet ne įrodymais. Kadangi suvažiavime teologų buvo labai maža, kadangi profesoriai buvo specialistai, kadangi specialistams mokslų visuotė dažniausiai nerūpi, tad ir rezoliucija yra gangreit suprantama, nors neteisinga. Asmeniui, norinčiam įrodymų, o ne autoriteto, visgi gaila, kad tokiame dideliame mokslų šaltinyje, kaip Vokietijos profesorių kongresas, tų įrodymų neatsirado. Kad tų įrodymų neatsirado Lietuvos oficioze, tai taipgi suprantama, nes ne tam dienraščiai leidžiami, kad ramiai ir nuodugniai gvildentų mokslo klausimus.

Pažiūrėjus į čion svarstomos problemos istoriją,susidaro gana liūdnas reginys: didelis posakis atvejų atvejais buvo kalamas plačiai visuomenei į mintis, nors visai nesirūpinta jis nuodugniai ir ramiai pirma išgvildenti žinovų tarpe ir sudaryti pastovi apie jį mokslininkų nuomonė. To liūdno reginio priežastis yra kitas gana artimas faktas: visuomenėje yra paplitusi nuomonė, būk tikyba nesutinkanti su mokslu. Kadangi teologija yra tikyba, tai mintijama, kad ir ji prieštaraujanti mokslui, todel negalinti nei pati būti mokslas, nei vadintis jo vardu.

Europos vakaruose jau pirm kelių dešimčių metų pastebėta

šito protavimo silpnumas. Juk gali būti mokslo apie klaidas, kaip yra mokslo apie ligas. Ir ligos, ir klaidos žmonėse atsiranda ir plinta tam tikrais dėsniais. Jie naudinga ištirti, nes ištyrus galima rasti priemonių blogumams pašalinti ar sumažinti. Nors tad teologijos fakultetas Paryžiaus universitete buvo panaikintas, tačiau tame pačiame universitete buvo įkurta religijos mokslo katedrų. Kol kas valdžia į tas katedras kviečia netikinčius arba tikėjimo atsižadėjusius žmones, bet mokslo žvilgsniu nėra menkesni už juos tie, kurie, visą amžių pašventę tikybos klausimams nagrinėti, nepasirodė lengvai galį keisti savo įsitikinimus, atsižadėti to šiandien, ką vakar yra skelbę kaip tiesą. Tiems lengva keisti mintys, kuriems jos laikosi dvasios požievyje; sunku keisti tiems, kuriems jos suaugusios su pačia dvasios gelme. Jeigu šitie pastovių įsitikinimų žmonės pripažįsta tikybai tikros vertės, tai jie visgi dėl to nėra mažesni mokslininkai už prisilaikančius neigiamųjų pažiūrų. Nereikia užmiršti ir to, kad posakis, būk teologija ar tikyba esanti priešinga kokio nors mokslo patikrintiems duomenims, yra klaidingas. Logika draudžia daryti išvadą iš klaidingų sakinių.

Antra, sakoma, kad teologija negalinti būti mokslas, nes ji prisilaiko Bažnyčios ištarmių, išsprendžiančių dalyką ir nepaliekančių mokslininkui laisvės turėti kitokių nuomonių. Šito priekaišto neprisiima protestantų teologija, nes ji niekam nepripažįsta teisės davinėti tikybinių tiesų sprendimus. Taigi nors protestantų tikybos teologija turėtų teisės vadintis mokslu. Katalikų teologija pripažįsta Bažnyčiai teisę daryti tikybos dalykų išsprendimus, bet dėl to nepaliauja buvusi mokslas lygiai taip, kaip ir parinktieji teisininkai nepaliauja buvę mokslininkais tada, kada jų prirengtas įstatymų sumanymas, perėjęs per parlementą, tampa privalomas visiems. Ką katalikų teologijos mokslas atranda betyrinėdamas ir ką mokslininkai įrodo, kad tai tiesa, tą Bažnyčios ištarmė galutinai patvirtina. Daugeliui rodosi, būk pirma įvykstanti Bažnyčios ištarmė ir tik paskui prasidedančios teologų pastangos įrodinėti tos ištarmės tiesą. Iš tiesų gi yra visai priešingai. Kada mokslas pasiekia klausimo dugną, kada tas klausimas esti visais žvilgsniais ištirtas ir visa jį liečiančioji medžiaga sutvarkyta, tik tada įvyksta Bažnyčios išsprendimas, vadinamoji dogminė definicija. Nuo pradžios XII amžio teologijos mokslas gvildeno Nekalto Marijos Prasidėjimo klausimą. Septynioliktame ir aštuonioliktame šimtmetyje mokslo ir visuomenės pažiūra į tą dalyką

buvo visai nusistovėjus, bet Bažnyčios ištarmė tą nuomonę oficialiai paskelbė dogma tik 1854 m. Žinant, kad teologijos tyrinėjimai eina pirma Bažnyčios ištarmių, negalima sakyti, būk tos ištarmės varžančios teologų laisvę.

Sykį paskelbtosios ištarmės savo keliu tampa mokslo medžiaga, kaip plytos architektui. Architektas plytų nemaino, bet iš jų krauja tokius meno gaminius, kokius įveikia daryti jo talentas ir mokslas. Taip pat ir istorikas neturi laisvės mainyti įvykusius faktus, bet iš jų sudaro tautos, platesnės ar siauresnės visuomenės, gyvenimo paveikslą.

Kaip katalikų teologija naudojasi Bažnyčios ištarmėmis, taip protestantų ortodoksų teologija remiasi Dievo apreiškimu, tilpusiu Šv. Rašte, kurį katalikai lygiai gerbia. Tarp dviejų tad teologijų yra skirtumas tik kiekybe, o ne kokybe. Abi remiasi Dievo žodžiu. Kaip teologija Dievo žodį stato aukščiau už teologo mintį, taip gamtos mokslas padarytąjį bandymą arba eksperimentą stato aukščiau už gamtininko spėliojimą. Skirtumas tarp gamtininko ir teologo yra tas, kad vienas savo mintį taikina prie vienos rūšies įvykių, kitas prie kitos.

Kol žmogaus mintis laikosi prie įvykių, vis tiek ar jie yra dvasios ar kūno srityje, kol ta mintis renka tų įvykių daugybes ir juos tvarko, lengvindama kitiems juos patirti ir atsiminti, tol eina mokslas. Bet kada žmogus ima įvykius kraipyti sulig savo mintim, vienus nebuvusius pramanyti, kitus buvusius slėpti, tuomet jau mokslo nebėra.

Kiekvienas mokslas turi savo objektą ir savo priemones tam objektui tyrinėti. Jeigu kokis nors tyrimo objektas yra tiek siauras, kad jo neištenka vieno asmens gyvenimui pripildyti, kai tas asmuo vien tik objekto tyrinėjimą tedaro, tai tas mokslas būva kito platesnio mokslo dalis. Mažyčių organizmų narvelių mokslas O. Hertwig'o laikais tiek padidėjo, kad kytologija tapo autonomingu mokslu, nes jos daugiau ištenka, negu vieno mokslininko gyvenimui pripildyti. Kas numano kytologijos ir teologijos objektų didumo skirtumą, tas supranta, kad teologija turi būti ne vien autonomingas mokslas, bet autonomingų mokslų sistema. Fundamentalinė teologija yra iš naujausių teologijos šakų. Prieš 1830 metus ji dar nebuvo autonominga. 1910—1914 metais jau reikėjo sudaryti aštuonių specialistų bendrija to mokslo duomenims išdėstyti. Toks keleto žmonių parašytas veikalas vadinosi *Religion, Christentum und Kirche*. Jo autoriai yra

profesoriai: *Esser, Mausbach, Dunin-Borkowski, Pohle, Peters, Schmidt ir Kirsch.* Fundamentalinė teologija tad šiandien jau turi objektą didesnį, negu reikia sudaryti autonomingai mokslo šakai. Kitos šakos teologijoje yra didesnės už fundamentalinę. Suvedant kas iki šiol pasakyta, teologija yra mokslas, nes turi užtektinai didelį objektą.

Ji yra mokslas ir del to, kad turi savo metodą. Metodologijoje yra taisyklių, bendrų visiems mokslams, ir yra taisyklių, bendrų įvairioms mokslų grupėms, pagalios yra specialių taisyklių, pritaikinamų tik vienam mokslui arba vienai mokslų sistemai. Teologija naudojasi visomis visiems mokslams bendromis taisyklėmis, nes jos sudaro logikos ir gnoseologijos objektą. Istorinių mokslų metodą teologai panaudoja Šv. Rašto ir Bažnyčios istorijos srityse. Gamtinius faktus, įeinančius į teologijos dalį, vadinamąją teodikėją, teologai sužino ir ištiria tomis pačiomis priemonėmis, kokiomis naudojasi gamtininkai. Yra tokių teologijos dalių, kur vartojama filosofijos ir teisių mokslų metodos.

Sulyginus teologiją su medicina matyt, kad abi naudojasi daugeliu įvairių mokslų ir jų objektais. Del tos metodų įvairybės medicina nepaliauja buvusi mokslas. Taip pat nei teologija. Įvairių metodų reikalas išvien su objekto didumu priverčia teologiją skaidytis į šakas ir teologus specializuotis. Teologija skiriasi nuo medicinos tarp kitko ir tuo, kad ji turi grynai teologinę metodą, nepritaikinamą kitiems mokslams, kai medicina neturi metodos, tinkančios jai vienai ir nepritaikinamos kitiems gamtos mokslams. Tas teologijos metodos ypatingumas yra, kad kritiškai konstatuotam Dievo apreiškimui ji pripažįsta absoliučią tiesą.

Nors šitą svarbiausią teologinės metodos taisyklę pripažįsta bešališkai mintijantys visų mokslų gerbėjai, tačiau tiesos, pažintos šią taisyklę benaudojant, yra teologinės tiesos. Jeigu jomis pasinaudoja kiti mokslai, tai del to jos nepaliauja buvusios teologijos tiesos. Lygiai nepaliauja buvusios gamtos ir istorijos tiesos tie faktai, kuriais naudojasi teologija.

Teologija yra mokslas dar ir del to, kad turi savo istoriją, nes nesančių daiktų istorijos paprastai nebūna. Teologijos istoriją sudaro žinios apie tai, kaip atsirado teologijos šaltiniai, kaip tų šaltinių patiektoji medžiaga buvo aiškinama ir tvarkoma, koki žmonės tą darbą dirbo ir kokiais veikalais patarnavo žmonių žinybai. Gana ilga eilė yra tų žmonių, kurių visas veikimas susitelkęs teologijoje, tačiau jie taip pakėlė savo laikų kultūrą, jog pa-

kilo ne viena teologija, bet ir kitos mokslo ar civilizacijos šakos drauge. Užteks paminėjus šv. Augustiną, šv. Tamą Akvinietį. Gracianą, Vincentą Bellovakietį, beveik visus Europos literatūrų pirmuosius rašytojus, daugumą labdarybės didžiavyrių (Vincentas a Paulo) ir nemaža stambiųjų pedagogų (šv. Jonas de la Salle, šv. Angelo Marici). Pastaraisiais laikais Leonas XIII patarnavo ne vien teologijai, bet ir filosofijai, ir istorijai.

Žinančiam teologijos istoriją nereikia kitų įrodymų, kad ji yra mokslas. Kas meta teologiją iš mokslų eilės, neišmokęs teologijos istorijos, tas apsieina lyg asmuo, smerkiąs ką nors, neištyręs smerkiamojo veiksmų. Deja, reikia pasakyti, kad aukščiau minėtasis Vokietijos profesorių kongresas tą neteisybę padarė. Mes labai gerbiame mokslininkus, bet arčiau susipažinę su jais, ypač su paskutinėmis dviemi dešimtimi metų, turime pripažinti, kad ir jie yra žmonės. Dar nėra dviejų šimtų metų nuo to, kaip redemptoristai išmetė iš savo vienuolijos jos įkūrėją šv. Alfonsą Liguorį. Šiandien redemptoristai nemėgsta minėti to atsitikimo. Vokietijos universitetų profesoriai priėmė rezoliuciją iš mokslų eilės išbraukti teologiją, kuri pagimdė Europos universitetus. Kas gyvęs už dviejų šimtų metų, tas galės matyti, kiek Vokietijos profesoriai jausis garbingesni už redemptoristus. Redemptoristai savo klaidą pataisė, šventąjį savo įkūrėją parkvietė atgal. Vokietijos universitetai po savo profesorių rezoliucijos jau įkūrė keletą naujų teologijos fakultetų. Mes visi darome klaidų ir jas taisome. Tiktai kas nepakenčia kitų žmonių pažiūrų šalia savęs, tas neturėtų kalbėti apie mokslo laisvę. Tos laisvės nėra tenai, kur teologijai nepripažįstama teisės būti mokslu.

Žiūrint tad į teologijos objektą, metodą ir istoriją, reikia teologiją pavadinti ne vien mokslu, bet dar pris ie senųjų, stambiųjų ir rimtųjų mokslų.

3 §. Nėra prieštaravimo tarp teologijos ir kitų mokslų.

Mūsų laikais mokslą išėjusieji žmonės yra išsiskaidę į Tamo Akviniečio arba Aristotelio pasekėjus, tikinčius, kad žmogus tiesą pažįsta, kada savo mintį pritaikina prie dalykų, ir į Kanto šalininkus, tikinčius, kad žmogaus išmintis daiktų nepasiekia, bet tik fenomenus, arba savo paties pasigamintas percepcijas. Einant Kanto šalininkų mintimi reikėtų neleisti nė klausimo

statyti apie prieštaravimus tarp įvairių pažiūrų, nes jos visos lygiai subjektyvos, kadangi nei viena, nei kita daiktų nepasiekia. Tačiau lyg kažin kokios nelemtos galybės verčiama dauguma Kanto šalininkų laužo savo sistemos pamatus, tvirtindama, būk teologija prieštaraujanti mokslui. Tą tvirtinimą spauda platina dviem būdais. Pirmasis būdas rodo nesutikimų šaltinius, antrasis mini eilę faktų, prie kurių teologija susidurianti su kitais mokslais ir su jais nesutinkanti. Žinomiausias tų tariamųjų nesutikimų platintojas buvo amerikietis *Draper*. Jo raštas *„History of the Conflicts beteveen Religion and Scienče. New-York 1873“*, išverstas rusų kalbon, paplito ypač Lietuvos gimnazijose ir padarė daug įtakos jaunų moksleivių protams. Jie skaitė jį daugiausia slapčia, neprisipažindami, kad skaito; nebuvo kam atitaisyti iš Draperio prisižvejotų klaidų, o patys skaitytojai dar buvo taip jauni, kad tų klaidų negalėdavo pažinti.

Bendrieji tariamųjų konfliktų šaltiniai yra šie: 1) tikėjimas, trukdąs tyrinėjimų laisvę, 2) jis nesutinkąs su mokslo rimtybe ir 3) tikyba esanti susikompomitavusi istorijoje. Nors pirmąjį dalyką mums reikėjo lytėti pereitame paragrafe, kalbant apie dogmines definicijas, tačiau ir šičionai peržiūrėsime dar visus tris principialius tariamųjų nesutikimų šaltinius. Daugelis teologijos enciklopedijos vadovėlių neliečia šitų nesutikimų, nes nuodugniai juos išgvildenti palieka toms teologijos šakoms, kurioms daroma priekaištų, būk nesutinkančios su kitais mokslais. Specialius kiausimus ir mes paliksime specialinėms teologijos mokslo šakoms, šičionai dėdami tik principus. Mes tad tvirtinaime, kad teologija mokslo laisvės netrukdo. Vokietijos profesoriams priėmus Jenos rezoliuciją, nepalankią teologijai, Berlyno universiteto teologijos profesorius A. Harnack'as kaltino vien tik katalikų teologiją, sakydamas, kad mokslininkas turi laikytis neribotos laisvės ieškoti ir žinoti. Anot Harnacko, katalikų tikėjimo stiprybė neduodanti jiems laisvės būti be aiškių nuomonių stambiuose, mokslą liečiančiuose dalykuose, o tos nuomonės varžančios laisvę.

Kolonijos (Koelno) pastorius *Jatho* savo bažnyčioje iš sakyklos ėmė skelbti dalykų, ir parapijiečiams ir bažnyčios vyriausybei pasirodžiusių niekaip nesutaikinamais su skysčiausia krikščionyste. Ta prūsų liuterių bažnyčios vyriausybė sudarė vadinamąją Ištarmių Kolegiją (*Spruchkollegium*), kuri pareikalavo, kad Jatho arba atsisakytų nuo pastoriaus vietos, arba liautųsi iš krikščionių sakyklos skelbęs pažiūras, griaujančias krikščionystę. Kadangi Ištar-

mių Kolegijos pirmininkas buvo prof. A. Harnack'as ir balsavo su jos dauguma, tad Harnackui prikaišiojo Dr. Jatho, kad šis užmiršęs savo pažiūras į nevaržymą mokslo pažiūrų laisvės.

Nėra reikalo dėtis su Harnacko priešais, tik yra reikalo pažymėti, kad gyvenimas priverte tą garsųjį mokslininką prieštarauti jo paties žodžiams. Klaida buvo žodžiuose, būk privaloma katalikams ištarmė varžanti mokslo laisvę. J. S. Hagen teisingai sako, kad visišką nuomonių laisvę turi tik tas, kuris nieko nežino. *The freest of all in their thinking are the ignorants. In short the more freedem of opinion the less science* (Žiūr. *Science and the Church Cath. Encyklopedia XIII, 601 d.*) Nors aritmetika nėra istorijos nei patologijos dalis, tačiau ir patologija, ir istorija vienaip yra verčiamos pripažinti aritmetikos taisyklę: dusyk du sudaro keturis. Tai yra visiems privalomas pagrindas (*Voraussetzung*). Geometrijos tėvas Euklydis tą mokslą pastatė ant neįrodomų pagrindų (*Voraussetzungen*). Penktasis Euklydžio pirmosios knygos postulatas Prokliui pasirodė įrodomas, bet iš tiesų yra neįrodomas pagrindas. [1]) Bandymai sudaryti mokslus be postulatų arba pagrindų niekuomet nepasisekė ir negali pasisekti. Svarbu tiktai, kad tų neįrodomų postulatų nebūtų daugiau, negu reikia. Katalikų teologija tų postulatų skaičių sumažino tiek, kad ir Dievo esimo nepriskaito prie jų, o tik prie įrodymo reikalingų tvirtinimų. Tuo katalikystė skiriasi nuo jausmo religijų. (*Gefühlsreligion*).

Sakoma, būk teologija nesutinkanti su mokslu del to, kad, atsižadėdama jo rimtybės, imančios savo žinias iš vieno tik savo patyrimo, savuosius įsitikinimus semia iš dogminių definicijų, padavimo ir Šv. Rašto.

Čia reikia atsiminti, kad mokslo rimtybę sudaro gausus ir tikras tiesos pažinimas, o ne paniekinimas kai kurių šaltinių, ypač jeigu jų naudingumą patvirtino daugiau, negu tūkstančio metų patyrimas.

Apie definicijas užtenkamai pasakyta aukščiau. Jos yra mokslininkų prirengtos ištarmės, formuluojančios Dievo apreikštąją tiesą. Kas žino, kad žmonių liudijimas sudaro istorijos mokslo gausiausią šaltinį, tas pripažins, kad Dievo apreiškimas yra liudi-

---

[1]) Jeigu dvi tiesias linijas perkerta trečioji taip, jog viduriniai priešlinijai kampai sudaro mažiau negu tiesiuoju, tai tiedvi linijos kur nors turi persikirsti, jeigu jiedvi ilgintume neapribotai.

jimas ne menkesnis už rimčiausią žmonių pasakymą. Dar niekas neįrodė ir niekas neapsiima įrodyti, kad nėra Dievo, ir kad apreiškimo būti negalėjo.

Yra žmonių, iš gamtos mokslų, iš filosofijos ir iš istorijos bandančių pašalinti Dievą, bet tai daroma tiktai gryno neįrodyto postulato būdu. Kam rūpi nedauginti tas neįrodytų ir neįrodomų postulatų skaičius, tas, nepripažindamas Dievo ir apreiškimo pašalinimo iš mokslų, nepaliauja buvęs mokslo žmogus ir kraštutinio dogmatizmo priešas.

Sakoma, būk teologija, kaipo mokslas, apsiteršusi praeityje ir tą liudijanti istorija. Ypač trys faktai esą ryškūs: a) inkvizicija, kuri žudė liuoso tyrinėjimo žmones, b) popiežiaus Kaliksto III bandymai ekskomunikomis pašalinti Halley'o kometą, ir c) astronomo Galiliejaus kankinimai už Koperniko nuomonės platinimą.

Jeigu mes poeziją imtume kaltinti už tai, kad Roma buvo sudeginta 64 metais ir kad nesuskaitomos daugybės nekaltų žmonių buvo nužudytos, neteisingai apkaltintos dėl to padegimo, tai žmonės mūs klausytų labai stebėdamiesi. Tačiau teologijos mokslas su Ispanijos inkvizicija rišasi tiek jau, kiek Nerono veiksmai su poezija. Gydytojo Gillotino išrastasis prietaisas yra nukirtęs apie milijoną nekaltų galvų, bet dėl to nedera sakyti, būk medicina susikompromitavusi istorijoje. Niekas nekaltina fizikos, už ką vagys panaudoja jos išradimus savo tikslams. Nedera kaltinti nei teologijos už tai, kad vienas ar kitas jos išmokęs žmogus apsiėjo negerai. Už Halley'aus kometos ekskomunikavimą reikia kaltinti tuos, kurie tą pasaką skelbia žmonėms. Nei popiežius Kalikstas III 1456 m., kada ta kometa buvo pastebėta, nei kiti popiežiai jos neekskomunikavo. Popiežius, rengdamas krikščionis gintis nuo užpuolančių turkų, trumpai prieš Bielgrado karą tik praplatino ir sustiprino įprotį kasdien tris kart kalbėti maldelę „Viešpaties Angelas", kad Dievas atitolintų nelaimes. Tuokart turkai didžia galybe puolė Bizantiją ir gręsė visai Europai. Popiežius netikėjo, kad kometa būtų nelaimių priežastis, bet jam rodėsi, kad sugedęs žmonių gyvenimas sudaręs daug sugedusių dujų ir kad jos iškilusios į oro viršų užsidegančios, atrodydamos lyg uodeguota žvaigždė. Popiežiaus nuomonė apie kometą buvo klaidinga, bet ji buvo imta iš to laiko gamtininkų, ne iš teologijos. Gamtos mokslai gana dažnai maino savo nuomones apie gamtoje matomus daiktus, tik reikėtų, kad kas dėl to neskelbtų teologijos prieštaravimo kitiems mokslams. Teolo-

gija pakenčia, kad kitų mokslų nuomonės dažnai keičiasi, tai reikėtų ir kitiems pakęsti, kada jai, nors retkarčiais, tenka pakeisti savąsias. Draperis labai neteisingai išjuokė popiežių, jo rūpestį apsaugoti Europą nuo turkų puolimo apsakydamas lyg jo karą su kometa. Ne visi Draperio skaitytojai turi užtektinai mokslo, kad galėtų atitaisyti tą netiesą ir tą neteisybę.

Apie Galileo Galilei buvo daug kartų rašyta svetimoje ir lietuvių spaudoje. Iš to visa, kas įvyko XVII šimtmetyje del Galiliejaus astronominių pažiūrų, reikėtų atsiminti šitos tiesos: 1), Bažnyčios teismas niekuomet nepavartojo prieš Galiliejų kūno bausmių, o tik naminį areštą. 2) Tą naminį areštą astronomas atliko Florencijos ambasadoriaus puikiuose rūmuose. 3) Bausmės priežastis buvo, kad gamtininkas sau pripažino teisę aiškinti Šv. Raštą (Jozujos knygos vieną vietą) geriau, negu teologai, oficialiai einą pareigas Bažnyčioje. 4) Kardinolai, iš kurių buvo susidaręs teismas, pasmerkusis Galiliejaus pažiūras, be abejo suklydo. 5) Nei tada, nei dabar, taip astronomija, taip teologija apie kalbamojo ginčo dalyką dar nėra pasakiusios paskutinio savo žodžio, nors tų dviejų mokslų atstovai jau sutaria visiškai. 6) Popiežius nebuvo pasirašęs ant ištarmės, pasmerkusios Galiliejų, tai reiškia, kad dar buvo likusi viena instancija tame ginče. 7) bausmės lengvumo priežastis buvo ta, kad Galiliejus pats atšaukė savo egzegetiškas išvadas, nes jo laikais, prieš Keplerio Newtono išradimus, Kopernico teorija buvo silpnoka.

Eilėje specialių dalykų, kuriuose sakoma, būk teologija nesutinkanti su kitais mokslais, šie yra patys svarbiausi: 1-a, pasaulis amžinas 2-a, stebūklai negalimi, 3-ia, žmogus yra kilęs iš bezdžionės. Visus tuos tris dalykus krikščionijos priešai tvirtina, bet pozityviai jų nejrodo. Krikščioniškoji teologija tų tvirtinimų nepripažįsta.

Pirmame dalyke krikščionių, ypač katalikų teologija sako, kad buitis yra amžina, bet medžiaga nėra vienatinė buities rūšis. Gali būti ir yra kitokių buities rūšių. Čia yra teologijos mokslo tvirtas nemainomas žodis. Jo priešu stoja dogminis tvirtinimas be įrodymų, būk tiesioginės žmogaus percepcijos pasiekiamoji materialinė buitis yra vienatinė. Taigi čia yra teologijos mokslo rezultato prieštaravimas vienai gamtos filosofijos spėlionei. Bešališkomis mokslo taisyklėmis spėlionė turi nusileisti tikroms mokslo išvadoms.

Antrame dalyke tvirtinama teorinė ipotezė, būk stebūklai esą negalimi, bet nežiūrima faktų. *„Liber miraculorum S. Ber-*

nardi", „*Vie de St. Louis*", raportas Jokūbo Velletriečio apie šv. Stanislovo stebūklus, Lourdes'o įvykiai rodo, kad yra stebūklų. Teologija ima domėn tuos faktus, o kaikurie raštininkai ir kalbėtojai jų neima. Išeina kova dviejų pažiūrų: imančios domėn faktus ir nepaisančios jų. Ši pastaroji neturėtų vadintis mokslu.

Žmogaus kilmės klausime teologija neturi aiškumo: ar tik žmogaus dvasia yra betarpiškas Dievo padaras, ar taip pat ir žmogaus kūnas. Gamtos mokslnose taipgi nėra pilnos vienybės: viena teorija laiko, kad nuomonė, tvirtinanti žmogaus kūno kilimą iš gyvulio, yra užtektinai įrodyta; kitai teorijai rodosi, kad ta nuomonė nėra dar įrodyta. Gamtos mokslo duomenis šiam klausimui suima *W. Branca* savo rašte „*Der Stand unserer Kenntnisse vom fossilen Menschen*". *D-ras H. Stremme* prideda prie Brancos darbo santrauką mokslo duomenų iki 1919 metų. Rimtasis Vokietijos geologas parašė ir atkartojo: „*Von einer tatsächlich schon bekannten zusammenhängenden fossilen Ahnenkette des Menschen ist gar keine Rede*" [1]). Yra tad kova dviejų kraštutinių, mokslo žvilgsniu galutinai nenusistovėjusių nei teologijoje, nei geologijoje spėlionių. Vidutinės abiejų mokslų pažiūros labai arti viena kitos. Kada šitiedvi pasieks tikrybės, tada išnyks jų skirtumai.

Iš šitų kelių pavyzdžių galima numanyti kitur įrodoma tiesa, kad ginčas tarp teologijos bei kitų mokslų pasitaiko ne tarp mokslo ir mokslo, o tiktai tarp ipotezių vieno mokslo ir ipotezių kito mokslo, kartais tarp tikrenybės teologo ir ipotezės gamtininko, bet kartais, nors rečiau šiais laikais, tarp tikrenybės gamtininko ir teologo ipotezės.

4. §. Teologijos istorijos apžvalga.

Nuodugnus ir pilnas veikalas katalikų teologijos istorijai pažinti yra *H. Hurteri* „*Nomenclator Litterarius*". Patrologijų vadovėliai paprastai apima teologijos pradžią iki aštuntam, kartais iki dvyliktam amžiui. Vidurinių amžių teologijos istoriją parašė *Grabmann—Geschichte der scholastischen Metode. Freiburg 1909—11 ir Karl Werner—Die Scholastik des späteren Mittelalters. Wien 1881.* Veikalai, apimą teologijos istorijos dalis: *K. Werner—Geschichte der apologetischen und polemischen Literatur des christlichen Teologie; K. Wer-*

[1]) W. Branca, Der Stand unserer Kenntnisse etc. p. 60 „Apie dabar jau žinomą susisiekiantį iškasamųjų žmogaus protėvių grandinį visai nėra nė kalbos".

ner—Geschichte der katolischen Theologie Deutschlands seit dem Tridenter Concil bis zur Gegenwart. München 1866 m; Al. Schmid Wissenschaftliche Richtungen auf dem Gebiete des Katholizismus. München 1862. Prancūzijos teologų raštus galima rasti *Šv. Mauro* vienuolių pradėtame leisti *Histoire litteraire de la France;* Ispanijos teologai randami *Nic. Antonius. Bibliotheca Hispanica nova.* Italų teologus išvardija *Tiraboschi—Storia della litteratura italiana.* Pravoslavijos autorius nuo 862 iki 1863 m. surašė arkivyskupas *Filaret Černigovskij.* Protestantų teologijos istoriją parašė *Seeberg.*

Čia negalima ir nereikia smulkiai išdėstyti visa krikščionių teologijos praeitis: užteks bendrais ruožais paminėjus svarbiausiųjų epokų žymės.

Norint katalikų teologija išskaidyti į tris stambiausias epokas, reikia pirmoji epoka dėti nuo Kristaus laikų iki šv. Bernardo (†1153). Tos epokos didžiausia žymė yra jos atliktasis darbas —medžiagos gaminimas. Antroji epoka apima apie keturis šimtus metų—nuo Petro Lombardo iki protestantų įsigalėjimo arba Tridento santarybos. Šitos epokos didžiausia žymė yra teologinės medžiagos suvedimas į sistemingą tvarką. Trečioji epoka — nuo Tridento santarybos iki dabar—turi dvi žymi: teologijos išsišakojimas į specialybes ir sutraukimas daugelio iš įvairių mokslų paimtos medžiagos į teologiją. Tas sutraukimas teologiją papildė ir sustiprino.

Šitas teologijos istorijos epokų skaidymas yra skematinis, kitaip sakant, antrosios epokos žymių jau buvo pirmoje ir trečiosios antroje bei pirmoje, tik ne taip daug, kad galėtų vadintis epokos žymėmis.

Pirmosios epokos žymė—medžiagos gaminimas—nereiškia, kad ta medžiaga buvo vien tik žmonių padaryta. Plieno dirbtuvė gamina sau medžiagą, kada ji geležį ir anglį kasa iš kalnų. Tat nereiškia, kad geležis ar anglis būtų dirbtuvės padaryta. Iš kalno išimtoji geležis daug atkelia darbo, kol ji tinka plieno dirbtuvei, kuri iš to plieno padaro dar įvairių daiktų. Dievas davė žmonėms teologijos objektą, apreiškimą, bet žmonės turėjo tą Dievo dovaną pasiimti.

Šv. Raštą krikščionys gavo iš žydų tautos, bet ne visa žydų literatūra buvo suėjus į Senąjį Įstatymą: Salemono psalmės, Onkelo targumai, Esdros III bei IV knygos, Manasės malda ir kiti raštai neįėjo į krikščionių Šventąjį Raštą. Senasis krikščionių Įstatymas nesutampa pilnai su tuo, ką Esdra sudarė, grįžęs iš Babilono nelaisvės, nes į Senąjį Testamentą krikščionys įtraukė kai kurias knygas, parašytas po Esdros galvos, sakysime, Sirach—

Išminties arba Ekleziastikas, Išminties knyga ir kitos. Taigi pagrindinį savo mokslo šaltinį, būtent Senąjį Įstatymą, krikščionija sudarė ne iššyk, bet visa eilė ilgų veiksmų. Dievas tuos veiksmus vedė, bet žmonių darbas, Dievo vedamas, sudarė tokį Senąjį Įstatymą, kokis jis šiandien yra.

Prie Senojo Įstatymo prisidėjo Naujasis. Jis krikščionių laikais kilo ir yra krikščionių veikimo vaisius. Tas veikimas, kaip ir Senojo Įstatymo suvedimas, nebuvo savaimingas, bet buvo žmogaus bendradarbiavimas su Dievu ir tai taip, kad Dievas davė turinį, o žmonės tik išraišką. Tas bendradarbiavimas tęsėsi apie 70 m., gal kiek ilgiau, ir turi savo istoriją, nuodugniai dėstomą Šventojo Rašto Kanono istorijoje.

Pirma negu užsibaigė Šventojo Rašto Kanono tvarkymas, krikščionystės priešai bandė ją sunaikinti. Norėdama gyventi ji turėjo gintis. Priešų buvo dvejopų: stabmeldžių ir žydų. Apsigynimo raštuose išliko atvaizduoti tie krikščionių įsitikinimai, kuriuos apaštalai, gavę iš Kristaus, gyvu žodžiu perdavė savo mokiniams. Gana daug tų Jėzaus skelbtųjų tiesų nebuvo užrašyta Naujajame Įstatyme. Apsigynimo reikalas privertė pažymėti tą, kas šiaip būtų likę neminėta.

Kova su stabmeldžiais užsibaigė apie VI amžio pabaigą. Žydai aptilo. Bet toli prieš tos kovos pabaigą iš pačių krikščionių ėmė kilti daugybės įvairių nuomonių, kurias jų sumanytojai bandė brukti į viešąjį Bažnyčios mokslą. Kadangi tos nuomonės buvo žmonių sugalvotos, o ne Dievo apreikštos, tai Bažnyčia jų nepriėmė. Iš to kilo kova tarp nuomonių autorių ir Bažnyčios šalininkų. Tai buvo ilgoji erezijų kova su Kristaus apreiškimu. Toje kovoje apreiškimo gynėjai turėjo išdėti priežastis, del kurių jie priešinosi naujosioms nuomonėms; priežastys gi buvo jau esančios krikščionystėje, bet ne jos raštijoje, būtent Dievo apreikštosios tiesos.

Taip krikščionių kova su priešais ir erezijomis privertė užrašyti daugumą V. Jėzaus apreikštų, bet neužrašytų tiesų. Tam užrašinėjimo darbui beeinant, jau buvo pradėta sisteminti apreiškimo medžiaga. Aleksandrietis *Origenes* savo veikale *„Peri Archon“* jau darė sisteminimo pradžią III amžyje. Ypatingai daug pasižymėjo šv. Jonas Damaskietis savo veikalu *„Pege Gnoseos“*, t. y. Išminties šaltinis, labiausiai trečioje to veikalo dalyje, pavadintoje *Tikrojo Tikėjimo Išdėstimu* (Ekthesis akribes tes orthodoxes pisteos).

Žodžio ir minties reikšmė daug pareina nuo to, kas šalia jų yra. Tas pats sakinys: „šiandien šalta", ištartas žiemos metu, reiškia mažiausia 10 laipsnių žemiau 0 Celsijaus termometre, o ištartas vasarą, reiškia daugiausia 10 laipsnių aukščiau 0 tame pačiame matavimo prietaise. Ta pati gamtos temperatūra vienu laiku teisingai vadinasi šalta, kitu laiku vadinasi šilta. Tikybos skelbiamoji tiesa taipgi įgyja varsos nuo to, kas pastatyta šalia tos tiesos. Taip ir Dievo apreiškimo tiesos arba aiškėja, arba tamsėja, žiūrint su kokia filosofija sutampa. Juo daugiau tiesos kokioje nors filosofijoje, juo naudingiau apreiškimui su ja susigretinti.

Šv. *Augustinas Hiponietis* daug rašė apie tikybos tiesas ir jas į savo veikalus išliejo drauge su savo mintimis bei jausmais. Augustino tad varsa viešpatavo krikščionių teologijoje nuo IV ir V šimtmečio. Augustinas filosofijoje sekė Platonu. Bet krikščionija buvo gana didelė ir plati. Šalia Augustino anais laikais buvo ir kitokių, kurie labiau krypo prie Aristotelio tuose dalykuose, kuriuos žmonės buvo patyrę iš gamtinės išminties, priimdami Dievo apreiškimą. Tik Aristotelio sekėjai nebuvo taip didelio proto, kaip Augustinas, ir nepadarė taip didelės įtakos, kaip jis, krikščionijai.

Antrosios epokos svarbiausioji žymė—sisteminimas. Origeno ir Jono Damaskiečio darbas ima vesti gausių vaisių, nes sisteminimo darbą ima dirbti didelis skaičius pačių galingiausių protų. Tas sisteminimas nebuvo vien mechaniškas, bet protingas, sujungtas su išsprendimu klausimų, kylančių prote, mintijančiame apie apreikštąsias tiesas. Daug tokių klausimų buvo sukėlę ankstybieji scholastikai, dygstant didžiosioms Europos mokykloms trumpai prieš joms tapsiant universitetais.

Apie 1145 ir 1151 metus *Petras Lombardas* parašė savo „*Quatuor Libri Sententiarum*", į kuriuos jis suvedė savo laikų teologijos mokslą, formuluodamas jį atskirais sakiniais (*sententiae*) ir paskui kiekvienam sakiniui parinkdamas įrodymų. Beveik šimtui metų praėjus prasidėjo kita teologijos sisteminimo rūšis ir kitoki dėsniai. Šita antroji rūšis turėjo „Summų" išvaizdą. Didžiausias sistemintojas ir drauge giliausias mintytojas, suvaldęs milžinišką žinių daugybę, buvo *Šv. Tamas Akvinietis*. Jis daug veikalų parašė, bet labiausiai patarnavo Bažnyčiai, krikščionijai ir mokslui savo neužbaigtuoju veikalu „*Summa Theologica*", kurio tre-

čiosios dalies 90-tą klausimą Tamas parašė trumpai prieš 6 gruodžio 1273 m. (Jis mirė 7 kovo 1274 m).

Tamas labiau sunaudojo Aristotelį, negu Augustinas buvo sunaudojęs Platoną. Nuo Tamo laikų filosofija, neprastodama savo ypatingumų, pasidarė būtinai reikalinga įžanga į teologijos mokslą.

Nė vieno mokslininko įtaka vėlesniesiems laikams nebuvo taip didelė, kaip Tamo Akviniečio.

Tačiau prieš Akvinietį stojo *Joannes Duns Scotus* († 1308), kuris beveik visuose svarbiuose ir mažuose dalykuose prisilaiko kitokios nuomonės kaip Tamas; jei tik aiškus Dievo apreiškimas neliečia tos nuomonės. Duns Scoto veikaluose (*Opus Oxoniense* ir *Quaestiones Quodlibetales*) visa teologijos sistema yra išausta kitokiais ataudais, kaip Tamo Akviniečio.

Tiedviem dideliem mokslininkam išminčiam mirus teologijos sisteminimas visgi ėjo dviem tolygiais takais. Iki šiai dienai tuodu takai nesuėjo į vieną kelią. Akvinietis buvo vienuolis domininkonis. Jam mirus domininkonys irgi gynė ir plėtojo jo sistemą. Duns Scotus buvo pranciškonis. Jam mirus pranciškonys gynė ir plėtojo jo sistemą. Taip per ištisus amžius ėjo dvi įvairios, dažnai tarp savęs kovojančios teologijos sistemos toje pačioje katalikų Bažnyčioje.

Abidvi sistemos keturioliktame ir penkioliktame šimtmetyje įkliuvo į nelemtą įprotį kelti tuščius, smulkius, niekaip neišsprendžiamus klausimus. Šitas smulkinimas rimtam ir doram *Tamui Kempiečiui* padarė reikalo parašyti keletą teisingų skaudžių žodžių mokslininkams, kurie skęsta teorijose, nepaisydami gyvenimo reikalų. „*Didžiai yra neprotinga, kad, apleidę naudingus ir reikalingus daiktus, gainiojamės tą, kas yra įdomu ir pragaištinga*“ (De Imitatione Christi lib. I, c. 3.). Ne taip rimtas laisvamanis *Erazmas Rotterdamietis* išjuokė teologus ir teologiją savo satyroje „*Laus stultitiae*“.

Smukimo laikotarpis nepanaikino visos epokos didžių veiksmų. Teologija buvo pastatyta ant tvirtų kritingos filosofijos pamatų. Ji įsigijo labai aštrios, nuoseklios ir bešališkos kritikos metodą. Betvarkydama savo gausią ir svarbią medžiagą, ji padarė milžinišką idėjų, faktų ir žinių sistemą.

Pagalios antrosios epokos laikais teologija pradėjo skirstytis į šakas ir specializuotis. Specializacija nebuvo dar taip smarki, kad taptų epokos žyme, bet *Gracianas* apie 1150 m. Bažnyčios

teisę atskyrė nuo kitų teologijos mokslų savo veikalu, kurį vėliau visi vadindavo „*Decretum Gratiani*“. Origeno ir šv. Jeronimo skriptūriniai raštai turėjo pasekėjų tais laikais, kada teologinės „*summos*“ buvo rašomos. Beveik kiekvienas didysis teologas paliko parašęs ką nors iš Šv. Rašto srities. Tais laikais buvo ir istorinių veikalų ir svarstančių doros dalykus, bet nei skriptūristai, nei moralistai dar nesiskyrė nuo teologų, o istorikai, tarsi, nejautė, kad ir jų šaka yra mokslas.

Trečioji epoka, prasidėjusi su protestantizmu, pagamino neapsakomą daugybę raštų. Karštas tobulai išmiklintų protų ginčas labai giliai siekdavo į kiekvieną iškilusį klausimą. Abiem besiginčijančiom pusėm bendras autoritetas buvo Šv. Raštas. Taigi jo ištyrimas labai pagilėjo. Humanizmo sustiprintas graikų ir lotynų kalbų garbinimas išėjo Šv. Rašto mokslui į naudą. Senosios žydų (ebrajų) kalbos mokėjimas veikiai prisidėjo prie kitų senųjų kalbų branginimo. Ginčai del doros sudarė atskirą moralinės teologijos šaką. Protestantai, peikdami Bažnyčią, siekdavo į praeitį, ieškodami faktų peikimams patvirtinti. Katalikai iš tos praeities ėmė ir pasiteisinimų ir kilnių pavyzdžių; abeji tad gilinosi į praeitį ir ją labiau ištyrė. Negalėjimas apimti visos teologinės medžiagos vieno žmogaus protu privertė teologus specializuotis. Šalia kanonistų atsirado moralistų, istorikų, skriptūristų. Gryniems teologams beliko dogmatika.

Dar neaptilus katalikų ir protestantų ginčams, pasirodė deizmas, paskui naturalizmas, pagaliau materializmas. Tas naujasis krypsnis domę patraukė prie Dievo ir gamtos santykių daug daugiau, negu tat buvo daroma pirmiau. Šita naujoji gerai mokyto pasaulio domės kryptis daug palengvino gamtos mokslams įsigalėti. Gamtos mokslams įsigalėjus pasidarė svarbu žinoti, kaip prilygsta naujai patirtosios tiesos teologijos skelbiamiesiems tvirtinimams. Tas teisėtas noras žinoti dažnai virsdavo žalingu pasikarščiavimu, bet ir naudos padarė daugybes. Į teologijos sistemą įėjo daug naujų žinių. Teologinio bandymo priemonės pagerėjo, seniau prasidėjęs specializavimosi procesas dar greičiau ėjo pirmyn. Opozicija, įvykusi tarp Tamo Akviniečio ir Duns Scoto tryliktame amžiuje, nepasiliovė nei šitoje epokoje. Dominikonys toliau vedė Akviniečio sistemą. Prie jo priešininkų ilgainiui prisidėjo jezuitai. Dviejų krypsnių skirtumai labai aiškūs pasidarė nuo *Bannezo* († 1604) dominikonies ir *Molinos* († 1600) jezuito laikų. Nuo Tridento santarybos (1563) iki dabar menkesni,

bet gausingesni teologai padarė gangreit daugiau darbo, negu jo buvo padaryta seniau pereitais amžiais. Tik, žinoma, anas senasis darbas buvo svarbesnis visai teologijos gyvybei, nes jai aprūpino šaltinius.

Paskutinės epokos pradžioje katalikų teologija buvo labiausiai apologetiška, nes gynėsi nuo reformatorių priekaištų. Tas gynimasis dažnai virsdavo užpuolimu. Tai buvo teologinės kontroversijos laikai. *Bellarminas* buvo garsiausias kontroversistas.

Atsiradus deizmui, kilusiems iš jo naturalizmui bei racionalizmui, filosofija pasidarė bendras besiginčijančių autoritetas. Kaip kontroversistų laikais pagerėjo Šv. Rašto pažinimas, taip XVII ir XVIII amžiuose įgijo reikšmės filosofija ir daug filosofijos tiesų įėjo į teologiją. Devyniolikto šimtmečio evoliucionizmas, ypač materialistinis, dažnai darydamas priekaištų teologijai, remdavosi vien gamtos mokslais. Tada gamtos mokslas pasidarė bendra teologijos bei jos priešų kriterija ir del to daug gamtos mokslo tiesų įėjo į teologijos sistemą. Jų uždavinys toje sistemoje buvo aiškinti ir saugoti apreikštąją tiesą, kaip rėmai aiškina ir saugoja paveikslą. Didis istorijos mokslų pakilimas taipgi atsiliepė teologijoje. Ne vien Bažnyčios istorija pasinaudojo tuomi, bet ir grynai teologiniai klausimai imta gvildenti, istorija pasižibinant. Istorikų išdirbtoji kritikos metoda buvo pritaikinta prie Šv. Rašto ir patrologijos taip, kad ištisai įėjo į jųdviejų metodą. Pastaraisiais laikais ir psichologijos bei sociologijos duomenis sunaudojo teologija, kaip kad kariuomenė sunaudoja savo laikų technikos vaisius.

Taigi šiandien teologija yra gražus pažiūrėti ir didelis bei naudingas protinės rūšies augalas. Jau dabar matyt, kad patys tikrieji ir stambieji beveik visų mokslų duomens vienaip ar kitaip susisiekia su teologija. Perėję per didelę, karštą ir ilgų specialiai mokslinių ir populiariai plačių ginčų dvejopą ugnį, tie duomens galutinai patenka į teologijos sistemą. Tuo būdu jau šiandien numanu, kad teologija pamažėli virstą persijotų mokslų kvitesencija. Ta teologijos ypatybė darosi kaskart žymesnė, bet ne visiems patinka.

5 §. Teologijos šakų sistema.

Kalbėdamas apie kunigijos mokslinį priruošimą *Codex Juris Canonici can. 1365 § 1* sako: *In philosophiam rationalem cum*

affinibus disciplinis alumni per integrum saltem biennium incumbant (Auklėtiniai tesimokina protinės filosofijos su artimaisiais jai mokslais nors per dvejus metus). Nesenai Vokietijos universitetuose buvo leidžiama filosofijos fakultetą pereiti keturiais semestrais. Taigi filosofija yra būtinai reikalinga įžanga į teologiją. Bažnyčios įstatymų leidyba del to čia minėtąjį kanoną parašė, kad teologija jau senai matė filosofijos reikalą ir senai buvo įvedusi tą mokslą į kunigijos auklėjimo įstaigas. Jose, ypač didesnėse, filosofija sudaro savaimingą skyrių arba sekciją, su keletu profesorių.

Skaidant teologiją sekcijomis, istorinei sekcijai tenka pirma vieta, nes toje sekcijoje yra Šv. Raštas su savo mokslo šakomis ir su gausingais padedamaisiais mokslais. Visur Šv. Raštas skiriamas į Senąjį ir Naująjį Įstatymą. Didelį skirtumą tarp jųdviejų sudaro padedamieji mokslai. Senajam Įstatymui ištirti reikia mokėti žydų ir kitų semitų kalbos, Chanaano, Asyrų kultūros ir Egipto valstybės istorijos. Naujasis Įstatymas atsirado graikų kalboje tarp graikų kultūros, kurią turi pažinti tò Testamento žinovas. Žydų istorija sudaro sintetinį mokslą, tolygų Šv. Rašto Senojo Įstatymo analitiniam tyrinėjimui arba egzegezai. Abudu Įstatymu turi bendrą metodą ir gana žymų bendrų dalykų pluoštą. Tą apima Bendrojo Įvado mokslas *(Introductio generalis)*. Kiekvienos Šv. Rašto knygos autoriaus ir atsiradimo laiko ištyrimas sudaro ypatingąjį įvadą į Šv. Rašto mokslą.

Bažnyčios istorija taipgi priklauso prie istorinės sekcijos. Šiandien Bažnyčios istorija jau yra visas skyrius, apimąs keletą mokslų, būtent: a) krikščionijos archeologiją, su svarbiausia jos dalimi, katakumbų ištyrimu: b) patrologiją, arba šventųjų tėvų ir pirmųjų krikščionijos rašytojų istorija: c) vidurinės ir vėlesniosios teologijos istorija, d) vienuolijų istoriją, e) Bažnyčios santarybų istoriją, f) popiežių istoriją, g) krikščioniškojo meno istoriją, h) bažnytinės muzikos istoriją. Prie visų istorijos šakų prisideda padedamieji mokslai: epigrafika (parašų mokslas) sfragistika (mokslas apie antspaudus) numizmatika mokslas apie medalius ir pinigus), heraldika (žymesniųjų giminių ir jų ženklų mokslas), diplomatika (dokumentų rašymo būdų mokslas).

Sisteminės teologijos vardu vadinasi teoriniai teologijos mokslai. Žemiausias jų tarpe yra fundamentalinės teologijos arba apologetikos mokslas.

Jis protinės filosofijos metodomis įrodo, kad žmogus gali pažinti tiesą, kad tarp protui prieinamų tiesų yra Dievo pažinimas, kad Dievas apreiškė žmonėms tikybą ir kad ją saugoti paliko Bažnyčiai, davęs neklaidingumo dovaną.

Svarbiausia sisteminės teologijos šaka yra dogminė. Ji dėsto tas Dievo apreikštąsias tiesas, į kurias žmonės turi tikėti. Jai lygus turėtų būti moralinės teologijos mokslas, bet jis perkeliamas į praktinės teologijos sekciją, nes apima tuos Dievo ir doros įsakymus, kuriuos žmonės turi vykinti. Lygiai dogminė ir moralinė teologijos skaidosi į pozityvinę ir spekuletyvinę.

Pozityvinės teologijos uždavinys yra konstatuoti apreiškimo šaltinių turinys ir jis susisteminti. Spekuletyvinė prie to dar prideda išvadžiojimų ir ieško protinių sąryšių tarp įvairių, kartais tolimų viena kitai apreiškimo dalių.

P r a k t i n ė s t e o l o g i j o s sekcija pirmiausia apima moralinę teologiją, paskui asketiką su mistika. Šiedvi yra moralinės teologijos papildiniai. Moralinė kalba apie doros priedermes, asketika apie dorybes, įgyjamas ieškant tobulybės. Tos dorybės gali būti priedermėmis, bet dažniausiai būva liuosu noru įgyjamos. Asketika nurodo ir priemones dorybėms įgyti.

Mistika skiriasi nuo asketikos tuomi, kad kalba apie tas dvasios ypatybes, kurių negali žmogus įgyti nė ištvermingiausiomis savo pastangomis, bet, taip sakant, dovanai gauna iš Dievo malonės. Asketika kalba tik apie tai, ką žmogus gali įgyti savo pastangomis, su paprastomis kiekvienam žmogui duotomis Dievo malonėmis.

Pastoralinė teologija yra taipgi svarbi praktinės teologijos šaka. Šiandien ji apima daug svarbių ir įvairių dalių. Jų visų bendras tikslas sutvarkyti ganytojų patyrimus taip, kad jais lengvai ir vaisingai galėtų naudotis kiekvienas kunigas, vykindamas Dievo apreiškimą žmonėse.

Svarbiausios pastoralinės teologijos padėjėjos yra homiletika arba pamokslų sakymo mokslas, kitaip tariant, bažnytinės iškalbos menas, ir katechetika arba bažnytinė pedagogika, rodanti, kaip lengviausia išmokyti jaunuomenę tikybos tiesų.

Pastoralinė medicina jau pradeda skirtis iš pastoralinės teologijos. Tos medicinos uždavinys pamokyti kunigiją, kaip apsieiti su nepilno proto žmonėmis, su ūmos nelaimės atsitikimais, ir t. t.

Praktinės teologijos sekcijai lygia greta yra teisių sekcija.

Šios pats svarbiausias mokslas yra kanonų teisės mokslas, kuris skaidosi į viešą teisę, apimančią Bažnyčios įstaigas, ir privačią, kuri kalba apie asmenų priederines bei teises Bažnyčioje.

Šalia Bažnyčios įstatymų mokslo yra šaka, išdedanti tų įstatymų atsiradimo istoriją, kuri kartais vadinasi Bažnyčios teisių šaltinių istorija.

Bendrieji Bažnyčios įstatymai daug kalba apie moterystės įstatymus. Kadangi žmonių gyvenimas visame pasaulyje yra labai įvairus, tad moterystės įstatymų vykinimas sudaro atskirą teisių mokslo šaką.

Vienuolynų įstatymai tik bendraisiais ruožais tejeina į Bažnyčios kodeksą. Kiekviena vienuolija turi savo privalomų įstatymų su savąja istorija. Taipgi ir vienuolynų įstatymų leidyba yra jau tam tikra bažnytinės teisės mokslo šaka.

Bažnyčia yra padariusi ir dabar daro sutarčių su įvairiomis pasaulio valstybėmis. Mokslo šaka, apimanti tas sutartis arba konkordatus, dalimi yra teisinė, bet kita dalimi yra istorinė.

Šventųjų pripažinimo įstatymai yra gana painūs. Tas pripažinimas eina ypatingo teisminio proceso keliu. Viso to dalyko žinojimas yra atskira kanonų teisės šaka.

Lygia dalimi ir popiežiaus rinkimų įstatymai, tiek savo dabartine tobulybe, tiek istorine svarba, sudaro visai gerą objektą atskiram kanonų teisės mokslui. Tik maža yra tos rūšies specialistų pasaulyje.

Šalia kononų teisės yra liturgika. Kaip kanonai daro tvarką viešame Bažnyčios gyvenime ir asmenų priedermėse, taip liturgika susideda iš Bažnyčios vyriausybės įstatymų, tvarkančių viešąsias Bažnyčios pamaldas. Aukščiau minėtoji bažnytinė muzika yra praktinės teologijos dalis, bet ji yra taipgi ir krikščioniškojo meno ir liturgijos dalis.

Čia minėtos kuo trumpiausiai tiktai svarbiausios mokslo šakos, sudarančios teologijos sistemą. Toliau kiekvieną gvildensime skyrium. Bet yra viena teologijos šaka, kalbanti apie visų šakų santykius tarp savęs ir apie dalykus, bendrus visai teologijai. Ta šaka vadinasi teologijos enciklopedija. Į teologinės enciklopedijos vadovėlius dažniausiai įtraukiama taipgi ir teologinė metodologija arba patarimas, kaip reikia dirbti, norint teologijos mokslo įgyti ir jis patobulinti.

III. SPECIALINĖS TEOLOGIJOS MOKSLO ŠAKOS.

A. SISTEMINĖ TEOLOGIJA.

1 §. Teologijos Enciklopedija.

a. Teologijos enciklopedijos istorija.

Tarp kitų teologijos mokslo šakų yra ir jos enciklopedija. Kalbant apie enciklopediją apskritai, buvo ganėtinai išaiškinta ir teologinės enciklopedijos reikšmė, todel čionai tas nebus pakartota.

Teologijos enciklopedija tik nesenai įėjo į teologijos sistemą, kaipo atskira savaiminga jos šaka. Iki 19 amžio bendri, teologijos mokslą liečią klausimai buvo dedami dogminės teologijos pradžioje ir laikomi jos įžanga. Tačiau jau XVII amžiuje buvo atskirų veikalų, kuriuos galima vadinti teologijos enciklopedijos mokslo pranokėjais ir prirengėjais. Šis mokslas prasidėjo Italijoje. *A. Possevinus* 1593 m. Romoje išspauzdino *„Bibliotheca selecta, in qua agitur de ratione studiorum"*. Nežinomas autorius išleido: *„Idea methodica et brevis encyclopaedia"*. *Montanari — „Reformatio studiorum" Coloniae 1609 m. B. Francolinus — „Tirocinium Theologicum"* 1710. *Muratori „Epistola — paraenetica ad superiores religiosorum eorumque professores et lectores pro emendatione studiorum monasticorum" Augustae Vind. 1765.*

Tarp prancūzų pirma vieta priklauso benediktinui *J. Mabillon.* Jis Paryžiuje 1691 m. išleido *„Traité des études monastiques"*; 1692 tas pats išėjo lotyniškai *„Tractatus de studiis monasticis"*. Trumpai po to *L. Elie du Pin* paskelbė *„Methode pour étudier la theologie, Paris 1716"* Mabillono tikslas buvo patarnauti vienuolynų mokslo įstaigoms, o Du Pino norėta tą pat padaryti teologijai apskritai. Benediktinas *Gerbert* XVIII amž. parašė net tris veikalus apie tą patį dalyką: 1) *„Apparatus ad eruditionem theologicam 1754"*, 2) *„De recto et perverso usu theologiae scholasticae 1756"*, 3) *„Prolegomena Theologiae*

christianae universae 1757". Pirmuoju du veikalu išspausti *Freiburge Br*, trečiasis *St. Blaizen'e*. Tas trečiasis veikalas yra įžanga „*Principia Teologiae*".

Aštuonioliktame šimtmetyje kai kurie teologai buvo palinkę gana uoliai ieškoti silpnybių teologijoje. Jie karštai rasdavo tų silpnybių daugiau, negu iš tiesų jų buvo. Šitos dvasios yra: *Francois de Courager* „*Examen des defauts théologiques. Amsterdam 1744*"; ta pačia kryptim rašė *J. A. Bradmayer* 1778, *Rautenstrauch* 1781 ir *Fr. X. Gmeiner* „*Schema encyclopaediae theologicae Graecii 1786*".

Fraciscus Oberthür 1786 išleido Salzburge pirmąją dalį rašto: „*Encyclopaedia et Methodologia Teologica*". Kritikai tą pradžią taip išpeikė, kad autorius antrosios nebeleido. Tačiau 1828 m. jis paskelbė abi savo veikalo dali vokiečių kalba Augsburge. Mokslinė jo vertė gana maža.

Daug geresnė buvo *J. S. Drey'o* „*Kurze Einleitung in das Studium der Theologie. Tübingen 1819*". (Trumpas įvadas į teologijos mokinimąsi). Jo enciklopedija iš tiesų yra trumpa: vienu semestru galima pereiti. Pirmoje dalyje kalba apie teologiją apskritai, antroje paduoda žinių apie atskiras teologijos šakas.

H. Klee parašė „*Encyclopaedie der Theologie. Mains 1832*". Trumpai po jo išleido: *A. Gengler* „*Die Ideale der Wissenschaft oder die Encyklopaedie der Theologie. Bamberg 1834*" ir *Büchner* „*Encyclopaedie und Methodologie der theologischen Wissenschaften. Salzbach 1837*". Šitie visi seka Drey'o pavyzdžiu. *Klee* yra geriausias iš trijų.

Fr. Ant. Standenmayer parašė „*Encyclopaedie der theologischen Wissenschaften als System der gesammten Theologie. Mainz 1834*". Jo veikalas šiaip geras tuomi, kad rupestingai sistemina, bet įpuola į perdidelę spekuliaciją: į teologijos enciklopediją įtraukia visą traktatą „*De Religione*", kalbėdamas apie moralinę teologiją, nukrypsta į doros filosofiją, kuri jo veikale užima 946 puslapius. Antra ir trečia to veikalo dalis, kur turėtų kalbėti apie praktinę teologiją ir istorinės teologijos šakas, liko neišspauzdinta.

J. Burchard Leu savo „*Allgemeine Theologie enthaltend die theologische Encyclopaedie und Apologetik* (*St. Gallen 1848*)" sujungė teologijos enciklopediją su fundamentaline teologija. *J. B. Wirthmüller* parašė: *Encyclopaedie der katholischen*

Theologie. Landshut 1874". Jis daug deda pastangų realinei teologijos enciklopedijai atskirti nuo formalinės. *Kihn* abejoja, ar tat galima.

Dr. Heinrich Kihn parašė „*Encyclopaedie und Methodologie der Theologie. Freiburg i. Br. 1892*". Tas veikalas yra labai rūpestingai parašytas ir apima daug medžiagos su gausiais literatūros sąrašais. Jis apima 573 pusl. ir del to yra per didelis į mokslo vadovėlius, bet teologinės bibliotekos organizatoriui gali labai patarnauti, ypač del to, kad turi du geru alfabetinės medžiagos ir vardų sąrašu.

Parankesnis yra *Dr. Cornelius Krieg „Encyclopaedie der theologischen Wissensdhaften nebst Methodenlehre. Freiburg i. Br.*" 2 laida 1910 m. Jis yra per pusę mažesnis už *Kihną*, bet jo medžiagą paduoda beveik visą, tik, mano nuomone, be reikalo įdeda per daug klausimų iš fundamentalinės teologijos ir tikybos filosofijos.

Naujausia, kiek žinau, tos rūšies knyga yra: „*Einführung in das Studium der katholischen Theolodie. München und Kemten 1921*". Ją parašė Müncheno universiteto profesoriai, pagerbdami savo seniausiąjį draugą *Otto v. Bardenhewer'į* jo 70 metų sukaktuvėse. Autoriai, matyt, skubėjo. Jų rašto naudinga dalis yra lentelės, sustatančios į eilę žinias apie filosofijos bei teologijos mokslų eigą įvairiose Vokietijos aukštosiose mokyklose ir apie mokslo laipsnių davinėjimą. Šiaip tame veikale žinių yra daug mažiau, negu Kihno ir Kriego veikaluose.

Iš šitos apžvalgos matyt, kad teologijos enciklopedija, prasidėjusi Italijoje ir Prancūzijoje, galutinai įsigyveno Vokietijoje. Šitoje teologinės enciklopedijos praeities apžvalgoje tyčia neminėti grynos pedagogijos arba metodologijos veikalai, nes norėta pažymėti tik tie, kurie jau buvo pajutę, kad teologija yra išsiskaidžius į šakas ir kad reikia tos šakos derinti vienos su kitomis.

b. Teologijos Enciklopedijos uždavinys ir dalys.

Kiekviena teologijos šaka susideda iš tiesų ir spėjimų, kurie yra paduodami protinės sistemos tvarka su tam tikrais įrodymais. Prie įrodymų dažniausiai pridedama ir istorinė problemos apžvalga. Teologijos enciklopedija apima visas teologijos mok-

slo šakas, pasako jų objektą, bet nežengia į jų turinio vidurį, nedėsto problemų, nei jų įrodymų, nei jų priekaištų, nei jų istorinio kilimo ar nykimo.

Tačiau iki šiol teologijos enciklopedija dar neturi aiškiai atskirtų savo ribų nuo tų teologijos mokslų, kurie kalba apie tikybą apskritai, ypač nuo religijos filosofijos, nuo generalinės dogminės teologijos ir nuo pedagogikos. Besiformuojančios mokslo šakos visos turi pergyventi nepatogumų.

Žemame ir vidutiniame moksle žinios yra paduodamos kaip informacijos, aukštame gi moksle siekiame ištirti ir tą, kas dar neaišku. Stipri nusistovėjusių ir dar neištirtų dalykų sistema, drauge su priemonėmis aiškinti ligšiol neaiškius dalykus, sudaro aukštojo mokslo uždavinį. Ne vienam gal rodytis, kad teologinė enciklopedija neturi aukštojo mokslo ypatybių, nes neturi ką aiškinti, o susideda tik iš vienų informacijų apie atskiras teologijos šakas. Tačiau pergreita būtų taip tvirtinti. Mūsų laikais teologijos enciklopedija dar maža turi tų tyrinėtinų ir ištirtinų dalykų dar daugiau tenkinasi informacijos darbu, bet juo daugiau atsiranda asmenų, rašančių teologijos enciklopedijas, juo daugiau kyla ir klausimų, praplatinančių to mokslo uždavinį.

Tokių ištyrimo reikalingų klausimų, gana daug ir gana svarbių, yra bendrojė teologijos enciklopedijos dalyje. Užteks paminėjus skaudus klausimas: ar teologija yra mokslas. Metodika, įeinanti į teologinės enciklopedijos sistemą, susideda iš daugelio negalutinai ištirtų dalykų. Bet ir vidutinė teologinės enciklopedijos dalis, būtent: teologinių mokslų sutvarkymas, jų santykių nustatymas ir kiti dalykai, iškelia nemaža klausimų, kuriuose žinančių žmonių pažiūros nevienodos.

Teologinės tad enciklopedijos mokslas galima suskirstyti į tris dalis: 1) bendroji—apie teologiją kaipo mokslą ir teologo privalumus, 2) teologijos dalių ir jų santykių išdėstymas, 3) teologijos metodika.

Protestantų teologai taipgi rūpinasi savo teologijos enciklopedija. Tarp jų šitos dvi yra geriausios: 1) *„Hagenbach -Encyclopaedie und Methodologie der teologischen Wissenschaften"*. Ją naujai išleido *Reischle 1889 m.* ir 2) *Heinrici „Theologische Encyclopaedie. Friburg 1893"*.

c. Teologijos Enciklopedijos leidiniai.

Sudarant vidutinio didumo katalikiškos teologijos biblioteką, naudinga yra į ją įtraukti *Kihno* ir *Kriego* sisteminės enciklopedijos. Bet labai svarbu turėti ir žodyninių. Tarp šitų kol kas pirmą vietą užima *„The Catholic Encyclopaedia"* išleista New-Yorke (Encyclopedia Press) tarp 1904 ir 1914 m. Prancūzas *Vacant* Paryžiuje pas *Letouzey et Ané* ėmė leisti *„Dictionaire de Theologie Catholique:* Vacantui mirus redakciją apėmė *Mangenot.* Leidinys dar nebaigtas spausdinti. Jo straipsniai yra labai gilios moksliugos vertės, tik ligoki. Vokiečių kalba yra išėjęs *Wetzerio* ir *Weltės* prirengtas *„Kirchenlexikon"* (Herder, Freiburg i. Br.) Šitas veikalas savo laiku buvo geriausias, bet dabar jau žymiai paseno. Sulig juo yra surengta lenkų *„Encyclopedja Kościelna"*, išėjusi Varšavoje.

Pravoslaval, prof. *Lopuchinui* redaguojant, Petrogradė išleido *„Enciklopedičeskij Slovar pravoslavnoj Cerkvi".* [1]) Protestantų enciklopedija vokiečių kalba yra *Herzogo. „Realencyklopaedie für protestantische Teologie und Kirche".*

2 §. Filosofija.

a. Filosofijos santykiai su religija.

Filosofija yra tolygus teologijai mokslas, bet teologija mūsų laikais negali apsieiti be filosofijos. Labai didelė teologijos sistemos dalis susideda iš žinių, kurias patiekia filosofija. Filosofija yra proto tobulybė ir turtas. Tikyba yra keleriopai sugijusi su protu, nes ne kuo kitu, tik protu žmogus tiki. Protu jis atskiria tikrąją tikybą nuo klaidingos. Protu taipgi darome išvadas iš skelbiamųjų tikybos tiesų, derindami savo gyvenimą su jomis. Iš to lengva matyti, kaip smarkiai protas surišа filosofiją su teologija.

Teologijos ir filosofijos bendrumą dar sudaro ir tas faktas, kad yra gana žymus skaičius ir tokių tiesų, kurias filosofija yra atradusi ir įrodžiusi, o teologija tas pačias tiesas patyrusi iš Dievo apreiškimo. Šitas objekto bendrumas, nors apima tik po dalį abiejų mokslų, tačiau abiem teikia daug naudos. Dviem takais einant, atrastoji tiesa būva tikresnė. Ji tampa ir vaisingesnė, nes abudu mokslu drąsiau gali daryti iš jos sau tinkamų išvadų.

Religijos santykiai su filosofija būdavo gana įvairūs. Primityvių tautų religijose, kurias daugelis vadina artimiausiu pirmųjų

[1]) Titulą užrašau iš atminties. Patį veikalą paskutinį kartą mačiau tik 1915 m. Taigi, gal, kiek klystu, rašydamas veikalo vardą.

žmonių tikybos paveikslu, filosofinio gaivalo nėra visai. Tos religijos pripažįsta vieną Dievą ir reikalą Jį garbinti, turi ir priemonių tam garbinimui išreikšti, bet visus tuos dalykus ima kaip plikus faktus, nedaro nė jokių apibendrinimų, neieško priežasčių, neturi išvadų, nejaučia įrodinėjimų reikalo. Iš *Pradžios* knygos galima įspėti patriarkų religiją. Joje taipgi nebuvo filosofijos. Tos religijos visas turinys buvo tiesioginis žmogaus santykis su Dievu.

Filosofijos nematyti nei Mozės religijoje, nei pranašų veikaluose. Jos šiek tiek yra agiografinėse Senojo Įstatymo knygose: *Eklesiastės, Išminties knyga, ir Siracho Išmintis* arba *Ecclesiasticus*. Bet ir čionai filosofijos taip maža, kad visą Senojo Testamento religiją galima pavadinti befilosofiška tikyba.

Nematyt filosofijos nei graikų mitologijoje. Negut viena *ananke* (likimas), valdanti visus dievus ir žmones, yra šiokis tokis atspindys minties, įsigilinančios į gyvenimo problemas. Šiaip, beveik ištisai graikų mitologija buvo vien tik estetinis vaizduotės padaras. Trumpai po Kristaus neoplatonikai bandė įvesti giliesnės filosofinės minties į graikų bei Romos mitologiją, bet tai buvo naujas padaras, kilęs tų laikų reikalams aprūpinti. Jis visuomenei liko svetimas.

Priešingai, buddizme ir Zaroastro religijoje filosofinė mintis sudaro beveik visą religijos turinį. Apeigos ir praktikos belieka tiktai viršutiniais priedais, praktinėmis išvadomis iš filosofinių spekulacijų, kartais iš lauko priaugusiomis prie jų kerpėmis. Graikų filosofija kilo visai be sąryšio su tos šalies religija. Bet iš įsigalėjusios graikų filosofijos Platono laikais ėmė dygti savotiškas dvasios ir Dievo pažinimas. Aristotelis iš filosofijos išdaigino teologiją.

Didysis krikščionijos apašlalas šv. Povilas buvo užaugęs befilosofiškoje žydų tikyboje. Kolosiečiams jis rašė: „*Videte, ne quis vos decipiat per philosophiam*“ (Col. 2. 8). Apaštalas filosofijos vardu pavadino liberalų žydų pažiūras, ypač Aleksandrijoje viešpatavusias. Jam nepatiko ir graikų to laiko racionalistiškos skepticizmo primirkusios sistemos. Tokių jis liepė saugotis. Bet filosofijos reikalą teologijai Tautų Mokytojas numanė, kai rašė: „*Credere enim opportet accedentem ad Deum quia est*“. (Einant prie Dievo reikia žinoti kas Jis yra). (Hebr. 11, 6) Krikščionijos pradžioje buvo du gana aiškiu krypsniu. Vienas uoliai kovojo su stabmeldija, peikdamas jos mitologiją ir filosofiją. Tai buvo, dažniausiai, apologetų raštai, įvairios „*Orationes adversus Grae-*

cos," Bet buvo ir kitas krypsnis, kuris matė Dievo įtakos graikų filosofų raštuose. Šitą krypsnį vedė geri graikų filosofijos žinovai, kaip Aleksandrijos Klemensas. Prieš scholastikai sustiprėjant, teologų pažiūros į santykius filosofijos su teologija buvo ne visai nusistovėjusios. *Šv. Petras Damiani* († 1072) išsitarė, kad filosofija esanti teologijos tarnaitė. Teologijos žydėjimo laikais tas sakinys patikdavo ir filosofams. Tada garbinga būdavo teologijai tarnauti, nes ji buvo laikoma mokslų karaliene. Vėlesniais laikais daugelis nemokėjo istorijos ausimis klausyti senų sakinių ir pykdavo ant tų, kurie filosofiją vadindavo tarnaite.

Galutinai ir amžinai teologiją su filosofija sujungė *Tamas Akvinietis* († 1274). Sujungimas pasidarė iš reikalo tikybos tiesą netikintiems įrodyt jų proto dėsniais, o ne apreiškimo autoritetu. Tąja dvasia Akvinietis parašė savo veikalą „*Summa contra Gentes*", vėlesniosios fundamentalinės teologijos motiną. Sveikas protavimas išvadas daro iš įrodymų, o niekuomet neima įrodymų iš išvadų. Tos taisyklės prisilaikydama teologija niekuomet negali atsisakyti nuo filosofijos ir negali be jos apsieiti. Tradicionalizmas bandė viską pradėti ir baigti apreiškimu, bet Grigalius XVI tradicionalizmą pasmerkė. Popiežiaus ištarmę atnaujino Vatikano Santaryba 1870 m.

b. Filosofijos šakų suskirstymas.

Daug buvo filosofijos įvairių dalių suskirstymų. Ilgiausiai pateko ta, kurią buvo sudarę scholastikai. Ji siekė XVII š. Nuo to suskirstymo nenutolo nė vadinamasis „*Vokietijos Auklėtojas*", būtent Leibnizo mokinys *Wolff* († 1755). Čia paduodu jo sustatytąją klasifikaciją.

1. Logika.
2. Spekulatyvinė filosofija
   - Ontologija arba bendroji metafizika.
   - Ypatingoji met-ka
     - Teodicėja (mokslas apie Dievą)
     - Kosmologija (mokslas apie pasaulį)
     - Psichologija (moslas apie žmogų)
3. Praktinė filosofija
   - Etika (doros mokslas)
   - Politika (mokslas apie valstybę)
   - Ekonomika (mokslas apie turtą).

Dabartiniais laikais psichologiją daugelis vadina antropologija. Ji išsiskaidė į sisteminę ir eksperimentalinę psichologiją, Sociologija įeina į tą, kas kitados vadindavosi politikos mokslu. Gamtos filozofija yra tas pat, kas kosmologija.

Naujaisiais laikais prie čion minėtų šakų yra pridėta grožio filosofija arba estetika. Bendri gi, visas filosofijos šakas arba daugiau kaip vieną šaką apimą, dalykai yra suvesti į filosofijos įvadą. Filosofijos klasifikacija taipgi prie jos priklauso.

Daugelyje mokslų mažiau dėmesio kreipiama į filosofijos sistemą, o daugiau į jos istoriją. Taigi filosofijos istorija yra labai svarbi filosofinio lavinimo dalis. Be jos negalima būti asmenim, tinkamai išėjusiu filosofijos mokslą.

Svarbus mokslas yra istorijos filosofija, bet ši jau labiau priklauso prie istorijos sistemos negu filosofijos, nes visas jos objektas yra istorinis. Taip pat ir religijos filosofija, del tos pačios priežasties, reikia *veikiau priskaityti prie teologinių mokslų.*

c. Filosofijos mokslo istorija.

Filosofija, galima sakyti, turi keletą istorijų, nes ji pasaulyje išdygo keliose vietose ir jose savotiškai augo. Kinų filosofija buvo viena, žydų filosofija kita, graikų trečia. Prie šitos trečiosios prisidėjo krikščionijos filosofija ir sudarė pasaulio filosofiją. Šitos filosofijos istorija nelengva suimti į trumpą straipsnelį.

Bandysime ją išskaidyti į keturis laikotarpius. Pirmasis buvo nuo pat graikų filosofijos pradžios, maždaug nuo aštunto šimtmečio laikų iki krikščionijai atsirandant. To periodo filosofiją kuoaukščiausiai pakėlė trys didžiavyriai graikai: *Sokratas* († 399 pr. Kr.) *Platonas* († apie 347 m. pr. Kr.) ir *Aristotelis* († 322 m. pr. Kr.) Tų laikų filosofija paliko visiems amžiams išdirbusį protinio mintijimo taisykles; nė pažanga nedaug ką gali prie jų pridėti. Kitose filosofijos šakose graikai patiekė tokių sprendimų svarbiems klausimams, kad nors atsiranda nepripažįstančių graikiškojo sprendimo būdo, tačiau iki šiol yra daug filosofų pripažįstančių tą graikų sprendimą. Čia mintiju apie Dievo esimo, sielos, tiesos objektyvumo klausimus. Nesenai gamtininkai pajuokdavo Aristotelio nuomones kaikuriais gamtos mokslo klausimais. Šiandien pajuoka pasiliovė, nes pasirodė kad Aristotelio patyrimų duomens buvo teisingesni už jo pajuokėjų patyrimus. Užteks priminus

Aristotelio ir vėlesniųjų pažiūras į kai kurių sunkiai observuojamų jūros minkštuolių veisimąsi.

Antrasis graikiškai- krikščioniškas filosofijos laikotarpis, man rodos, tęsėsi per visą tūkstantį su viršum metų nuo Kristaus laikų iki prasidedant scholastikai. Tai buvo filosofijos ir teologijos nesuderintų santykių laikotarpis. Jo pradžioje filosofija buvo dvišaka: stabmeldiška ir krikščioniška. Stabmeldiškoji buvo pakrikusi į daugybę įvairiausių mokyklų: stoikų, epikurėjų, akademikų—skeptikų, neoplotanikų. Tos filosofinės šakos nudžiūvo, nes krikščionija atnešė aiškius atsakymus visiems svarbiesiems filosofijos klausimams.

Nors tie atsakymai buvo teologiniai, bet del to jie buvo dar stipresni už filosofinius. Tačiau filosofija nenyko, o tik įejo į didžiųjų krikščionių veikalus. Tarp tų pirma vieta reikia pripažinti *šv. Augustinui* (†430). Jis buvo labiau linkęs prie Platono negu prie Aristotelio. Del didelės Augustino įtakos aristotelizmas buvo benykstąs krikščionijoje. Antras labai žymus krikščionių filosofas buvo *Boetijus* (†apie 525). Jis buvo labai artimas neoplotonikams.

Trečias laikotarpis, man rodos, yra nuo pradžios scholastikos, t. y. nuo XII amžiaus iki XVII šimtmečio. Šito laikotarpio didžiausia žymė yra filosofijos ir teologijos suderinimas. Antra žymė—aristotelizmo atgijimas ir platonizmo susilpnėjimas. Du žmonės sudarė šitą laikotarpį, nors jųdviejų pažiūros buvo labai skirtingos ir ne vienu atveju juodu susikerta. Tuodu žmonės buvo Maroko arabas *Averroes* (†1198) ir italas krikščionis *Tamas Akvinietis* (1274). *Averroes* padarė tai gera, kad Aristotelio filosofijos naudą mokėjo parodyti savo laiko šviesuoliams, bet Averoes'o aristotelizmas buvo pakreiptas prieš krikščionybę. Tamas suprato Aristotelio naudingumą, jo filosofinio turto gausybę bei brangenybę ir mokėjo tai visa, kas Aristotelyje buvo teisinga, suderinti su krikščionija.

Ketvirtasis laikotarpis yra nuo XVII šimtmečio iki dabar. Šio laiko patys žymiausieji asmenys: *Descartes* arba *Cartesius* (†1650), *E. Kant* (1804). *Leonas XIII* († 1903) ir *D. Mercier* (dar tebėra gyvas). Šio laikotarpio filosofija sudarė daugybę įvairių sistemų, labiausiai įsigilino į tiesos pažinimo klausimus ir išreiškė apie juos daugybę nuomonių. Didis sistemų įvairumas šiuo laikotarpiu galima suvesti į *tris tipus:* 1) iš Descartes'o sistemos išsivysčiusį *kantizmą* ir iš jo kilusį savotišką *idealizmą*, 2) *pozitivizmą* ir jam

artimą *materializmą*, ir 3) likusį iš senovės naujais gamtos ir kitų mokslų duomenimis patobulintą *aristoteliškai-tomistišką scholasticizmą*.

Pirmieji du krypsniai dažnai pasijunta susitarę ir protinėje kovoje su scholasticizmu abu stoja vienon pusėn. Scholasticizmas turi daugiausia šalininkų, bet anųdviejų krypsnių pasekėjai užima daugiau žymiausių vietų

d. Filosofijos knygynėlio projektas.

Sudarant teologui reikalingą filosofinį knygynėlį, patartina būtų įsitaisyti šitie veikalai:

Platono veikalai, išleido Firmin - Didot Paryžiuje 1866 m. *Aristotelio* veikalai, išleisti to paties autoriaus 1848-1869. Tas leidimas yra geras tuomi, kad šalia graikiško teksto duoda ir lotyniską vertimą greta tame pačiame puslapyje. *Boetii* „De Consolatione Philosophiae" išleido Pelper pas Teubner'į Leipzig'e. *Averroes'o* veikalai lotyniškai išleisti Venecijoje 1494 ir 1527 m. *Petri Abelardi* opera (ypač: Sic et non) išleido Cousin Paryžiuje 1849-1859. *S. Thomas Aq.* In metaphysicam Aristotelis Commentaria. Kitus scholastikus praleidžiu, nes jų veikalai bus minėti teologijos šakose *Descartes*, Opera omnia. Amsterdam 1670-1683 (Nauja laida Adam et Tahnery Paryžiuje 1896m.) *Leibnitz*, Die Philosophische Schriften, išleido Gerhard. Berlin 1875-1890 *E. Kant's* Sämmtliche Werke, išleido Preussische Akademie der Wissenschaften Berlin 1902 m. *J. L. Balmes*: El. Criterio, Cartas a un eseptico, Filosofia Fundamental Barcelona 1846. Filosofia Elemental Madrid 1844. *Auguste Comte*, Systeme de la philosophie Positive. *Lange* Geschichte des Materialismus; *Zigliara*, Summa Philosophica; *Liberatore*, Institutiones Philosophicae, Intitutiones Ethicae, Della Cognoscenza Intellectuale; *J. Kleutgen*, Die Philosophie der Vorzeit; *Leo XIII* Aeterni Patris—enciclika; *Pesch*, *Hontheim* etc. Philosophia Lacensis, išleista Herder'io Freiburge i Br.; *Boedder*, *Frick etc.* Cursus Philosophicus Stonyhurstensis, išleistas taip pat Herder'io; *O. Willmann*, Geschichte des Idealismus; *Mercier*, *Nys*, de *Wulf*, Cours de Philosophie. *Lehmen*, Lehrbuch der Philosophie, Herder Freiburg; *Hagemann Dyroff*, Logik, Methaphysik, Psychologie. *Geyser*, Allgemeine Philosophie des Seins und der Natur, Die Seele, Allgemeine Psychologie, Die Erkenntnisslehre des Arisioteles. *W. James*. The Pragmantism New-York 1908. *Bergson*, L'Evolution Créatrice, Paris. *Einstein*, Die Theorie der Relativität. *J. de la Vaissière*, Cursus philophiae naturalis *ir* Elements de psychologie expérimentale. *Lahr*, Cours de philosophie à l'usage de candidats au baccalauréat ès lettres, suivi de l'histoire de philosophie. *Zimmermann*. Das Dasein Gottes. Freiburgi. Br. Herder. *Heinze*, Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie. *Stoeckl*. Geschichte der Philosophie des Mittelalters. *Zoeller*, Die Philosophie der Griechen. Berlin. *De Wulf*, Histoire de la Philosophie Médiévale, *Turner*, History of Philosophy Boston 1903 m.; *J. de Tonquédec*, Immanence, essai critique sur la doctrne de M. Maurice Blondel. *ir* La notion de verité dans la „philosophie

nauvelle". Paris Beauchesne. — *J. B. Saulze*, Le monisme matérialiste en France. — *Muckermann*, Attitude of Catholics toward Darwinism and Evolution. Herder. Prie to naudinga yra turėti: *Eisler*, Philosophisches Wörterbuch.

Klaidingų sistemų autorial reikia atsargiai skaityti ir tai tik perėjus gerą krikščioniškos filosofijos kursą, kuriame yra išaiškinta tų autorių ir jų sistemų klaidingumas.

3 §. Fundamentalinė teologija.

a. Šio mokslo sistema.

Nuo filosofijos į teologiją žmogaus mintį veda fundamentalinė teologija. Ji turėtų vadintis protiniai tikybos pamatai, nes apima filosofinį įrodymą tų tiesų, ant kurių stovi teologijos protingumas.

Visa fundamentalinė teologija yra vienas didelis protavimas arba silogizmų grandinė. Jis prasideda keliais neįrodomais ir neabejotinais tvirtinimais: 1) aš esmi, 2) yra šalia manęs pasaulis, 3) skirtumas tarp būti ir nebūti yra tikras ne vien proto, bet ir daiktų tikrybės įstatymas, 4) tiesa yra, kai mūsų protas prilygsta daiktus. Toliau jau įrodoma, kad mūsų protas tikrai gali patirti, jog Dievas yra. Iki šiol fundamentalinė teologija eina vienos filosofijos taku.

Paskui ji iš istorijos ir etnografijos ima faktą, kad nebuvo ir nėra tautos be religijos, bet religijos nesutinka vienos su kitomis ir dažnai įkliūva į neabejotinas klaidas, kartais nuteisindamos aiškiai nedorus daiktus. Iš to fakto fundamentalinė teologija daro dvi išvadas: 1) kad nevisos religijos yra teisingos ir 2) kad tiesai nuo netiesos atskirti religijose reikia tam tikros priemonės arba kriterijos. Religijos esminis uždavinys sudaryti gerus santykius tarp Dievo ir žmogaus. Religijų išklydimas rodo, kad žmonės tų gerų santykių sudaryti nepajėgia. Tenka norėti, kad Dievas juos sudarytų. Tada kyla klausimas, ar Dievas bandė pranešti žmonėms, kokių Jis norėtų santykių su jais? Kitaip sakant, klausiame, ar Dievas apreiškė religiją.

Apreikštosios religijos kriterija turi būti antgamtybė, nes Dievas yra aukščiau gamtos. Kas yra iš gamtos, tas gali būti žmogaus arba menkesnių už jį gamtos dalių padaras ir Dievo neapreikštas.

Jėgos ir medžiagos srityje gamta yra apribota gamtos teisėmis, žinojimo srityje žmogaus ir gamtos protas yra apribotas

praeitimi. Pažinimas tad ateities ir faktas įvykstąs del nesančios gamtoje priežasties, kitaip sakant, pranašavimas ir stebūklas yra du antgamtybės ženklai ir drauge apreikštos religijos kriterijos.

Tas kriterijas fundamentalinė teologija prie religijos deda dviem būdais. Ilgesnio dėjimo metoda yra ištirti kiekviena religija ir įrodyti, kad antgamtybės kriterijos joje nėra. Taip pereinant per visas pasaulio religijas antgamtybės žymių randasi vien žydų ir krikščionių religijose.

Antra trumpesnė metoda tiesiog kreipiasi į krikščionystę ir, įrodžius jos antgamtinį apreiškimą, atmeta visas kitas religijas del to, kad jos nesutinka su Dievo apreiškimu.

Tačiau ir krikščionijoje nėra vienybės. Vienos bažnyčios kaltina kitas už ką sugadinusios Kristaus apreiškimą. Čia iškyla klausimas, ar Kristus aprūpino savo apreiškimą nuo paskandinimo žmonių ginčuose. Fundamentalinė teologija tam klausimui atsako, kad Kristus savo mokiniams yra pasakęs, jog jie turi sudaryti organizaciją. Jis paskyrė tos organizacijos pirmininką Simoną-Petrą ir valdybą — kitus apaštalus. Šitai organizacijai, ypatingai jos viršininkui, Jis pažadėjo savo pagalbą iki pasaulio pabaigos, būtent, kad apreikštojo mokslo skelbimas tam tikrose sąlygose bus neklaidingas.

Neklaidingumo įrodymu fundamentalinė teologija baigia savo uždavinį. Dogmatika naudojasi fundamentalinės vaisiais, nes savo įrodymus galutinai apkausto neklaidingumo ištarmėmis.

b. Šios mokslo šakos vardas ir metoda.

Ne visi vienu vardu vadina čia išdėstytąjį mokslą. Vokiečiai labiausia mėgsta *Fundamentalthcologie*, nes tas vardas geriausiai išreiškia to mokslo turinį, ir gali išaiškinti ir įrodyti pamatines krikščionystės tiesas. *Fundamentum* — reiškia pamatą. Prancūzai mėgsta trumpesnį, lengvai ištariamą žodį *„apologétique."* Istorijos žvilgsniu jis visai teisėtas, nes fundamentalinės teologijos sistema susidarė krikščionims besiginant nuo priekaištų, kurių priešai nesigailėjo. *A. Schill*, tą teologijos šaką pavadino *Prinzipienlehre*, t. y. pradų mokslas. *Pradais* (Prinzipien) jis teisingai vadino tas tiesas, iš kurių prasideda krikščionystės teisingumo įrodymas. *Pamatais* (fundamenta) vadinasi tik trobos apatinė dalis, o į mokslą tą žodį galima pakelti tiktai pasinaudojant

prilyginimu arba metafora. Yra autorių, vadinančių tą mokslą *teologijos įvadu*, arba *teologijos propedeutika*, nes ji apima tiesas, kurias reikia patirti prieš pradedant teologiją teologišku būdu. Prieš tapdamas savaiminga šaka šitas mokslas būdavo dogminės teologijos dalis ir vadindavosi generalinė arba bendroji dogmatika.

Šitas paskutinis vardas yra aiški klaida. Fundamentalinė teologija skiriasi nuo dogminės labiau negu moralinė. Moralinės ir dogminės teologijų metoda ir šaltiniai yra bendri, tik materialinis objektas tesiskiria. Fundamentalinė teologija skiriasi objektu, nes kalba ne apie apreikštąsias tiesas, o apie tas, kurios reikia patirti prieš apreiškimą priimant. Ji skiriasi ir šaltiniais, nes apreiškimu nesinaudoja, kaip dogminė ir moralinė, o naudojasi tik gamtiniais įrodinėjimais. Fundamentalinės teologijos ir metoda yra kita: grynai filosofiška bei istoriška, o ne teologiška. Fundamentalinė teologija yra bendras pagrindas visoms teologijos mokslo šakoms.

c. Fundamentalinės teologijos istorija.

Ieškant pirmųjų fundamentalinės teologijos šaknų, reikėtų siekti į tuos laikus, kada kilo pirmieji tiesos pažinimo ir pasaulėžvalgos klausimai, nes jie dabar sudaro fundamentalinės teologijos sistemą. Todel reikia dirstelti į prieškrikščioniškus laikus. Graikų *Anaksagoras*, ypač *Sokratas*, *Platonas* bei *Aristotelis*, daug jai patarnavo; ir žydų išminties Knygos autorius šį tą pridėjo. Praleisdami prieškrikščioniškuosius laikus, fundamentalinės teologijos istoriją galime trumpai šitaip suimti:

Pirmais keturiais amžiais krikščionys raštininkai savo tikybos teisingumą turėdovo įrodinėti, besiginčydami su stabmeldžiais ir žydais. Stabmeldžiams apologetai (krikščionystės gynėjai) įrodinėdavo, kad gali būti tik vienas Dievas, kad politeizmas yra klaida, kad graikų ir Romos mitologija yra pilna nedorų pasakų. Žydams krikščionys įrodinėdavo, kad Viešpats Jėzus buvo Dievas, atsiųstasis Mesijas, kurio taip ilgai laukta sulig pranašų pažadėjimu.

Apologetų sudarytos medžiagos tvarkymą pradėjo Kesarėjos vyskupas *Euzebijus* († apie 340 m.) savo dviem dideliai svarbiais veikalais: „*Praeparatio Evangelica*“ ir „*Demonstratio Evangelica.*“ Labai daug naudos fundamentalinė teologija turi

iš šv. Augustino († 430) veikalo „*De Civitate Dei*," parašyto krikščionystės tiesai įrodyti, ypač nelaimių problemai išaiškinti. Krikščionijai laimėjus kovą su stabmeldija, ketvirtame amžiuje apologetų labai sumažėjo, ilgainiui apologijos tapo nereikalingos. Raštais pasirodžiusiais tarp V ir XII šimtmečių fundamentalinė teologija mažai tegali naudotis.

Brėkštant scholastikai nebuvo reikalo gintis nuo pavojingų užpuolikų, bet europiečių mintys jau buvo taip pakilusios aukštai, jog rūpinosi sutvarkyti pažiūras ir jų sistemas. Pajutę vieną mintį nesusisiekiant su kita, tų laikų mokslininkai sugebėdavo atrasti įtvierių tarpe esantį klausimą, jį iškelti ir ieškoti jam atsakymo. Taip, Kantuarijos *Anselmas* dėjo pastangų, kad įrodytų, jog Dievas yra. Anselmo išrastąjį įrodymą Tamas Akvinietis kritikavo, nes norėjo Dievo esimo tvirtinimą statyti tik ant neabejotinų pagrindų.

Pats Tamas Akvinietis savo *Summa contra Gentes* beveik sudarė fundamentalinę teologiją. Ji skiriasi nuo dabartinio tipo, bet ji yra jo motina.

Penkioliktame šimtmetyje nelaimingoji vakarų atskala sudarė daug ginčų ir skausmo del to, kad patys katalikai neturėjo aiškios pažiūros į savo Bažnyčios aukščiausios valdžios organizaciją. Ginčuose, kilusiuose del Konstancijos ir Bazilėjos santarybų, visgi paaiškėjo popiežiaus santykiai su episkopatu. Šešioliktame šimtmetyje Liuterio kova su Bažnyčia sukėlė daug dalykų, kuriais rūpindamosi Bažnyčia labai ištobulino ekleziologiją.

Septyniolikto ir aštuoniolikto šimtmečio priešingi apreiškimui krypsniai: deizmas, sensualizmas, naturalizmas, materializmas priverte pasaulį ištobulinti filosofines pažiūras į Dievą. *Teodikėja* tada labiausiai pelnė.

Devynioliktame šimtmetyje kantizmas iškėlė tiesos pažinimo klausimą ir kovotojai su Kanto fenomenalizmu daug paaiškino tiesos pažinimo teoriją. Vėliau pirmąją vietą užėmė psichologiniai klausimai ir sielos mokslas. Prancūzijos atsitikimai, ypač Lourdes, palengvino ištobulinti žinias apie apreiškimo kriterijas, būtent: stebuklus. Istorinės metodos tobulinimas ir augąs noras ištirti Šv. Raštą pagamino labai daug veikalų apie pranašavimus, ypač Vokietijoje. Užteks paminėjus protestantą *Hengstenbergą* ir katalikus *Baade* bei *Reinke*.

Vokietys *Johann Sabastian von Drey* (g. 1777 m. †1859) fundamentalinę teologiją padarė atskiru nuo dogmatikos mokslu.

Tai buvo 1838 metais, kada išėjo jo veikalas: „*Die Apologetik als wissenschaftliche Nachweisung der Göttlichkeit des Christentums in seiner Erscheinung*“ (Apologetika arba mokslingas krikščionystės dieviškumo įrodymas jos atsiradime). Veikalas apima tris tomus.

Antroje XIX šimtmečio pusėje Vokietijoje pasirodė visa eilė dideliai svarbių apologijų. Jų pradžią veda *Franz von Hettinger*(†1890 m.) su savo *Apologie des Christentums*. Jis taipgi parašė stėrą, pilną gausiausių informacijų *Lehrbuch der Fundamentaltheologie*. Hettingeris ypatingai sunaudojo gausiai klasikinę literatūrą ir filosofijos veikalus, pasižymėdamas minčių gilumu. *H. Schell* (†1905) savo didžiąją *Apologie des Christentums* paliko nepabaigęs. Išėjo tik du pirmi tomai. Trečias apie Bažnyčią liko nedžbaigtas del autoriaus mirties. *Schellis* sunaudojo nekatalikų raštus ir jų pažiūras, suprasdamas jas kuogiliausiai ir prisiartindamas prie jų kuolabiausiai. Vietomis net perdaug jau prisiartino prie nekatalikiškų pažiūrų. *Paul Schanz* (†1913) taipgi parašė labai didelę *Apologie des Christentums*. Jis mažai tesirūpino kalbos bei stiliaus aiškumu, bet gausiai sunaudojo gamtos mokslus. *Albert M. Weiss'o Apologie des Christentums* labiau už minėtąsias krypsta į visuomenės mokslų ir doros sritį. Ketvirtas tos apologijos tomas yra drauge ir krikščioniškosios sociologijos vadovėlis, o penktas apima asketikos mokslą. Weiss'as dar tebėra gyvas.

Dvidešimtame amžiuje pirmą vietą užėmė *Esser, Mausbach Pohle* etc. *Religion, Christentum und Kirche* (Religija, krikščionystė ir Bažnyčia). Ji yra sudėtinis kelių mokslininkų veikalas, išėjęs 1912 m. ir duodąs tikrų žinių apie paskučiausius mokslo patyrimus tose įvairiose srityse, kuriose fundamentalinė teologija turi rinktis savo medžiagą. Kol kas už šitą veikalą geresnio dar nėra.

Prancūzijoje XX amžiuje taipgi atgijo fundamentalinės teologijos mokslas. Ten labiau pasižymėjo domininkonai *Garrigou-Lagrange* ir *Poulpiquet*. Ypač didelis darbas yra naujas prof. *Alės* redaguojamas žodynas *Jaugey, Dictionaire apologetique de la foi catholique.*

d. Fundamentalinės teologijos knygynėlio projektas

Sudarant fundamentalinės teologijos knygynėlį patartina į jį imti šitie veikalai: *Otto, Corpus Apologetarum Christianorum II saeculi; Eusebius Cae-*

sareensis, Praeparatio Evangelica et Demonstratio Evangelica; *Šv. Augustinas*, De Civitate Dei; *Thomas Aq.* Summa contra Gentes; *Joannes de Turrecremata*, Summa de Ecclesia; *Bellarminus*, Tractatus de potestate Summi Pontificis in rebus temporalibus 1610. *Melchior Canus*, De Locis Theologicis; *Bergier*, Traité Historique de la vraie Religion. Paris 1780; *J. S. Drey*, Die Apologetik 1838; *Franzelin*, De Divina Traditione et Scriptura. Romae; *Hettinger—Weber*, Lehrbuch der Fundamentaltheologie ir Apologie des Christentums. Freiburg, Herder; *H Schell*, Apologie des Christentums. *A. M. Weiss*, Apologie des Christentums. Freiburgi Br. Herder; *Chr. Pesch*, De Inspiratione Scripturae S.; *Schill*, Prinzipienlehre. Paderborn. Schoening; *Esser, Mausbach* etc. Religion, Christentum und Kirche. Muenchen und Kempten; Koesel, *Jaugey et Alés*, Dictionaire Apologetique de la Foi Catholique. Paris Beauchesne. *Aem. Dorsch*, Institutiones Theologiae Fundamentalis. Oeniponte. *H. Pinard*, L' Apologétique, ses problèmes, sa definition. — *Terrasse*, Apologétique chretienne 5-me éd. Paris Beauchesne. — *E. Dupiessy*, Les apologistes laiques au XIX siecle. Paris. —*X. Moisant*, La Resurection de Jesus. *Le Bec*, Critique et controle médical des guérisons surnaturelles.—*Gaston Sortais*, La Providence et le miracle devant la science moderne. - *H. Dieckmann*, De Ecclesia, du tomai, Herder, Freiburgi. Br. 1925.—*S. Werber*, Die Katholische Kirche, die wahre Kirche Christi. Herder, Freiburg;. Br. 1925. *H. Pinard de la Boullaye*, Histoire des études comparatives dans le monde occidental. Paris Beauchesne 1922 ir Les methodes de l'étude comparative des religions. Paris Beauchesne 1924. *L. Roure*, Le merveilleux spirite. Paris Beauchesne. *De Poulpiquet*, Le miracle et ses suppléances. *Le Bec*, Preuves médicales du miracle. Paris.

4. §. Dogmatika.

a. Dogmatika apskritai.

Dogmatika apima abstraktines Dievo apreikšląsias tiesas. Ji tas tiesas ima iš apreiškimo šaltinių, Šv. Rašto bei Šv. Padavimo, sutvarko į sistemą ir paaiškina gamtinio žinojimo duomenimis. Imdama apreikštąją tiesą iš šaltinių, dogmatika drauge įrodo, kad toji tiesa minėtuose šaltiniuose yra. Kadangi Dievo apreiškime gali būti vien tiesa, tai įrodžius kokį nors sakinį esant apreiškimo šaltiniuose, jau tuomi pačiu yra įrodyta, kad sakinys tiesa. Tačiau dažnai dogmatika savo sakiniams parenka įrodymų ir iš gamtinių, neapreikštų šaltinių. Tik ne visiems apreikštiems sakiniams yra ir gali būti neapreikštų įrodymų, todel tuo žvilgsniu ne visi dogmatikos sakiniai arba tezės yra vienodi.

Paskutiniais laikais imta jungti dogmatika su istorija. Tuo būdu kiekvienas dogmatikos sakinys dar yra susekamas, kokiu laiku kokią išvaizdą jis yra turėjęs. Atskirų dogmų istorija yra

dogminės teologijos dalis. Teologija, kuri apleidžia dogmų įrodymus, išdėdama tiktai jų praeities įvykius ir surišdama vienas dogmas su kitomis taip, kaip jos praeityje yra jungusiosi tarp savęs, paaiškindamos arba nustelbdamos vienos kitas, vadinasi dogmų istorija ir jau sudaro tam tikrą teologijos šaką.

Dogmatikos sistema susideda iš šitų stambiausiųjų dalių: 1) mokslas apie Dievą ir Jo Asmenis tiek, kiek tai galima patirti, apreiškimo šaltiniams pastiprinant protą. 2) Mokslas apie angelų bei pasaulio sutvėrimą, pirmųjų žmonių padėtį, jųdviejų nuopuolį. 3) Mokslas apie tai, kaip Dievo Sūnus tapo žmogumi, atlygino žmonių nuodėmes, kaip davė jiems galimybės pasiliuosuoti iš tos nuodėmės išdavinių. Šitą dalį dažnai vadina *Soteriologija*, nes Atpirkėjes yra *Soter*. 4) Mokslas apie priemones dvasiniam gyvenimui palaikyti ir sustiprinti arba mokslas apie sakramentus. 5) Mokslas apie tai, kas žmogui lieka po mirties, būtent: apie teismą, skaistyklą, dangų ir pragarą. Tas dažnai vadinasi *eschatologija*, nes graikiškai *eschatos* reiškia paskutinį. Taigi *eschatologija* kalba apie paskutinius daiktus. 6) Mokslas apie tikybos dorybę ir jos šaltinius yra taipgi dogmatikos dalis. Tik jį daugelis ir naujų mokslininkų perkelia prie fundamentalinės teologijos, nes tai yra neabejotinai bendra dogmatikos dalis, o fundamentalinę ne senai tepradėjo skirti nuo bendrosios arba generalinės dogmatikos. Kadangi mokslas apie tikybą ir jos šaltinius prisilaiko grynai dogmatikos metodos ir naudojasi grynai dogmatikos šaltiniais, tai jis turi būti priskaitytas prie dogmatikos, o ne prie fundamentalinės teologijos.

b. Dogmatikos istorija.

Visas laikotarpis nuo krikščionijos pradžios iki XII š. buvo bendras visos teologijos amžius. Tačiau kur viešpatavo graikų kalba ir dvasia, būtent: rytuose, ten žmonės labiau domėjosi grynai teorinėmis apreiškimo tiesomis, ten ir dogmatikai teko daugiau kuom naudotis. Pirmieji septyni visuotiniai vyskupų susirinkimai arba Bažnyčios sanitarybos, buvo graikų žemėje ir daugiausiai gvildeno bei išsprendė dogmų dalykus: Viešpaties Jėzaus Dievybę, Jo dvejį prigimtį ir vieną Asmenį, Švenčiausiąją Trejybę, Marijos, Jėzaus ir Dievo santykius.

Dogmatika daugiausiai gali pasinaudoti šitais graikų rašti-

ninkais: Klemenso Aleksandriečio († 1215) dogmatikai svarbiausia „*Stromata*“ t. y. veikalas apie įvairius tikybos klausimus. Klemenso įpėdinis ir mokinys *Origenas* (232) parašė *Peri archon*, t. y. apie pradžias, savotiškai dėstydamas krikščionystės turinį. *Šv. Atanazijus* († 373) buvo didžiausias autoritetas klausimams, liečiantiems Švč. Trejybę. Apie tai pat rašė *Ilarijus Piktaviškis* (Hilarius Pictaviensis) († 368) veikalą *De Trinitate Libri XII*. Labai svarbūs veikalai visų didžiųjų Graikijos šv. Tėvų: *Grigaliaus Nisiečio* († 395); *Jono Auksaburnio* († 407); *Kirylo Jeruzališkio* († 386) veikalas „*Kathechieses*“, parašytas 345 m. *Kirylo Aleksandriečio* († 444) veikalai apie Šv. Mariją ir pagaliau teologijos sisteminimas *Jono Damaskiečio* († 754) „*Pege gnoseos*“. (Išminties šaltinis).

Vakaruose *šv. Ambroziejus* († 397), tarp daugelio praktiką ir dorybę dėstančių raštų, paliko veikalus: *De fide*, *De Spiritu S.* *De Incarnationis Dominicae Sacramento*, *De mysteriis*. Daugiau už jį dogmatikai patarnavo *šv. Augustinas* († 430) savo gausingais veikalais. Ypač gerai jis išdėstė mokslą apie Dievo malonę. Jo veikalas „*De Gratia et libero arbitrio*“ sutraukė visas jo laikų krikščionijos pažiūras į tą dalyką. *Vincento Leriniečio* (apie 440) *Communitorium* paliečia tikybos psichologiją ir jos plėtojomąsi Bažnyčioje.

Visas šitas ilgas laikotarpis buvo medžiagos surašymas. Medžiaga buvo labai brangi, nes Dievo apreikšta. Mokslingas jos apdirbimas šiame laikotarpyje pasitaikindavo tik retkarčiais ir belikdavo vien bandymais.

Antras laikotarpis buvo trumpesnis nuo XII—XVI šimtmečio. Mokslingas Dievo apreikštosios medžiagos apdirbimas ėjo gana gerai, bet beveik visos teologijos šakos tebebuvo krūvoje kaip būsiančio žiedo lapeliai pumpuro viduryje. Tačiau Kanonų Teisė jau buvo atsidalinusi nuo teologijos. Istorijos niekas nė mokslu nelaikė.

Tą laikotarpį galima suskirstyti į tris dalis: prieš scholastiką, scholastiką ir scholastikos aptemimą.

Prieš scholastiką buvo visa eilė didžiausių asmenų, prirengusių aukštąsias mokyklas ir aukštojo mokslo žydėjimą scholastikos laikais. *Šv. Anselmas*, Kantuarijos vyskupas († 1109), palietė beveik visus dabartinės dogmatikos klausimus. Jis nusipelnė nuoširdaus pagyrimo nuo tokių žinovų, kaip Descartes ir Hegel. Šitie Anselmo veikalai yra dogminiai: *Cur Deus Homo*, *Monolo-*

quium, Prosloquium. Anselmo veikalus surinko krūvon benediktinas *Dom. Gerberon* (1675) paskui 1845 juos išspausdino *Migne* savo *Patrologia Latina. Hugo a S. Victore* († 1141) labiausiai rėmėsi šv. Augustinu savo veikaluose: *De Sacramentis Christianae Fidei, Commentarium in Hierarchiam Coelestem, S. Dionysii Areopogitae secundum interpretationem Joannis Scoti libri X.* Hugono veikalus surinko viktorijonys vienuoliai ir išspausdino Rouen'e 1648; atspausdino *Migne* P. L. tt. 175 iki 177. Žymių pataisų, bet ir klaidų, įvedė *Hauréau* Paryžiuje 1859 m. — *Petras Abelardas* († 1142) labai daug prisidėjo prie mokslo pakilimo, bet pats buvo betvarkis gyvenime ir dogminiai jo veikalai pilni klaidų. Dogmatikos mokslui svarbūs yra jo veikalai *Tractatus de Unitate et Trinitate Divina, Theologia Christiana, Introductio in theologiam* ir *Sententiae Petri Abelardi.* Abelardo veikalų gerą ir pilną laidą yrą surengęs *Cousin* Paryžiuje 1849-1859 m. Su Abelardu daugiausiai kovojo *šv. Bernardas Claravalietis* († 1153). To veikalai daugiau svarbūs praktinei teologijai, bet dogmatikams reikia nepamiršti rašto *De Gratia et Libero Arbitrio.* Užvis daugiau teologiją susistemino *Petras Lombardas* († 1164) savo veikalu *Quattuor Libri Sententiarum,* apie kurį jau minėta aukščiau. — Pagaliaus *Alexander Halensis* (1245) parašė *Summa Universae Theologiae,* jau panaudodamas Aristotelį, kurio Petras Lombardas necitavo nė kartą.

Aristotelio filosofijos panaudojimas labai daug gera padarė katalikų dogmatikai. Antroje šio laikotarpio (XII-XV) amžiaus dalyje teologija stojo mokslų pryšakyje, o teologijos pryšakyje buvo dogmatika. Grynai idealus noras žinoti tiesą viešpatavo tuose protuose, kurie pasauliui pirmininkavo. Kaip Atanazijaus, Bazilijaus, Jono Chrizostomo laikais krikščioniškos tiesos pažinimo geismas buvo galingas graikiškai kalbančiuose krikščionių pasaulio rytuose, taip tokis-jau dvasių susitelkimas įvyko Europos vakaruose, keliais šimtais metų vėliau.

Albertas Didysis († 1280) gamtos mokslo ir apreiškimo šaltiniais naudojosi, kad pažintų Dievą. Jo mokinys *Tamas Akvinietis* († 1274) pralenkė savo mokytoją proto gilumu, atminties gausybe, išdėstymo aiškumu, sintezės genialumu. *Bonaventūra* († 1274) prie plataus ir gilaus mokslingumo pridėjo daug skaistaus ir aukšto jausmo. Dogmatikui žinotini jo veikalai: *Commentarii in Libros Sententiarum, Breviloquium* ir *Itinerarium mentis ad Deum.* *Jonas Duns - Scotas* († 1508) tą teologijos žydėjimo laikotarpį susti-

prino tuomi, kad beveik visuose dalykuose, apie kuriuos galima turėti sava nuomonė, nelaužant apreiškimo, laikėsi pažiūrų, priešingų Tamo Akviniečio pažiūroms. Tas skirtumas nebuvo iš išdykumo, ieškančio originalumo, bet iš to, kad dviejų didžiavyrių mintys skyrėsi stambiuose, beveik pamatiniuose dalykuose ir paskui nuosekliai vystėsi kiekviena iš savųjų pradų. Tuo būdu susidarė dvi katalikiškų teologų sistemos, kuriedvi tebekovoja viena su kita mokslo priemonėmis iki šiol. Didžiausi Duns-Scoto veikalai: *Opus Oxoniense*, arba veikalas, kuriam vardą davė vėlesnieji „*Reportata Parisiensia*“ ir *Quaestiones Quodlibetales*.

Paskui didžiuosius *Tamą* ir *Bonaventūrą* eina kiti: *Gandavijos Enrikas* († 1293), *Richardas* iš *Middletown* († 1300), *Aegidius Rymietis* († 1316) ir kiti; paskui *Dunc-Scotą Vilimas Occamas* († 1347).

Keturioliktame ir penkioliktame šimtmečiuose aptemo dogmatika ir visa teologija. Civilizuotojo pasaulio dauguomenė, tarsi pailsusi žiūrėti į dangų, pakreipė savo mintis, ypač XV amž., į žemę, į nuogą žmogaus kūną. Kas buvo likęs prie senų teologijos uždavinių, tas juos smulkino keistais, dažnai visai nereikalingais, kartais net juokingais klausimais.

Tikrai aukštos dvasios žmonės neišnyko, bet užsiėmė savo asmens dvasios tobulinimu. Šitie, nors nemintydami protestuoti, bet nejučiomis kuogražiausiai protestavo prieš savo laikų mokslininkų išdidų sutuštėjimą, kuris gyvenimui pagimdė nesveiką reformaciją. Nesveika ją vadinu del to, kad ji nebandė sugedusią dorą pritaikinti prie sveikų mokslo tiesų, o išdrįso tikybos tiesas laužyti, kad jos tiktų prie nesveikų įsigalėjusių visuomenėje apsiėjimo įpročių.

Tridento santaryba (1545—1563) taipgi reformavo pasaulį, tik visai priešingais dėsniais, būtent: sugedusį apsiėjimą lenkdama prie sveiko mokslo. Nuo tos santarybos atgimė visa teologija ir ypatingai dogmatika. Nuo to laiko reikia pradėti tretįjį jos istorijos laikotarpį, pasižymėjusį didelių ir svarbių veikalų gausybe. Tos gausybės priežastys buvo kelios, bet tarp jų nemažiausia buvo ta, kad šiuo laiku katalikų teologijai teko atremti daugelio stiprių priešų užpuolimus. Pirmas priešas buvo protestantizmas, paskui jansenizmas, deizmas, racionalizmas bei įvairių rūšių ateizmas ir galop agnosticimas. Nežiūrint priešų daugybės bei stiprybės ir didelio reikalo kovoti, tačiau ne visa šio laikotarpio teologija virto polemiškąja. Dauguma dogmatikų pirm vis-

ko rūpinosi savo sistemą tobulinti ir priešų nuomones bei jų argumentus panaudodavo tik savo sistemai papildyti ir paaiškinti tuomi, kad priešų pažiūrų išdėstymas ir jų argumentų atrėmimas tik sustiprina pozityvų dogmatikos mokslą.

Per visą laikotarpį katalikų dogmatika ėjo dviem lygiagretėm sistemom, prasidėjusiom XIII amžiuje, Tomizmas pasiliko, bet scotizmo vietoje pradžioje XVII š. stojo *molinizmas*. Tas jau yra taip artimas tomizmui, kad dažnai sakosi geriau supratęs Tamą Akvinietį, negu Bannez bei kiti jo sekėjai domininkonai, ir del to esąs už juos artimesnis didžiajam XIII šimtmečio mokytojui.

Tarp dogmatikų, kreipusių daugiausia domės į protestantizmą, žymėtinas yra jezuitas *Tamas Stapleton* († 1598) Jis parašė daug veikalų, kurių svarbiausias: *De Universa Justificationis Doctrina lib. XII. Parisiis 1582.* Žymus taipgi: *Principiroum Fidei Doctrinalium Demonstratio. Parisiis 1578* ir *Auctoritatis Ecclesiasticae circa S. Scripturarum Approbationem Defensio. Ant. verpiae 1592.* Visi jo veikalai išėjo Paryžiuje 1620 m.

Kardinolas *Robertas Bellarminus* († 1621) parašė: *Disputationes de Contraversiis Christianae Fidei.* Tas neapsakomai stiprios dialektikos, gilaus proto ir gausių žinių veikalas buvo dažnai spausdinamas. Autoriui gyvam esant išėjo Ingolstadte 1586, Venecijoje 1596 ir daug kartų įvairiuose kituose miestuose po jo mirties.

Trumpai po protestantizmo Katalikų Bažnyčią gana smarkiai supurtė dvi netolimos viena kitai klaidos: *bajanizmas* ir *jansenizmas*. Mykolas *Bajus* († 1589) trumpai po Tridento santarybos ištarmių skelbė nesutinkančių su jomis pažiūrų apie žmogaus padėtį rojuje, apie pirmosios nuodėmės išdavinius ir apie V. Dievo malonę. Bajaus pažiūros bandė būti lyg tarpas tarp katalikystės ir protestantizmo. Šv. Pius V pasmerkė Bajaus nuomones 1569 m., bet ginčai neužsibaigė. Kontraversistai, kovojusieji su protestantizmu, ėmė domėn ir Bajaus nuomones. Ypatingai prieš Bajų rašė *Cunerus Petri* († 1580) veikale *De Gratia. Coloniae 1583, Suarez'as* († 1617) *De Gratia Dei* (žiur.: Opera omnia VII Parisiis 1857; *Ripalda* († 1648) rašte: *Adversus Baium et Baianos; Stayaert* († 1729) *In Propositiones Damnatas Assertiones*; *Tournely, De Gratia Christi. Paris* 1726; *Casini* († 1755), *Quid est Homo?* — Bajus pats išleido veikalų rinkinį *M. Baii opuscula theologica. Lovanii 1566.* Pilnesnę laidą surengė *Gerberon:* „*M. Baii opera*

cum bullis pontificum et aliis ad ipsius causam spectantibus. Coloniae Arg. 1696. Bajaus klaidų pasekėjai patys neatskilo nuo Bažnyčios, bet Belgijoje Bajaus tėvynėje liko jo klaidos padarinių.

Cornelius Jansenius († 1638) savo veikale „*Augustinus*", išspausdintame dviem metais po autoriaus mirties, būtent 1640, stoja beveik ant bendro pamato su Bajum ir iškreipia daugelį pačių svarbiausių dogminės teologijos tiesų. Nors pats Jansenijus mirė kataliku, tačiau iš jo veikalo išdygo jansenizmo erezija ir, atskilus nuo katalikų Bažnyčios, padarė jai daug žalos. Septynioliktame ir aštuonioliktame šimtmetyje iki didžiajai prancūzų revoliucijai, Prancūzijoje ir Belgijoje nebuvo ramybės dėl jansenistinių ginčų. Nenorėdami atsižadėti dogminių klaidų, jansenistai nenorėjo išeiti iš Bažnyčios ir tos padėties prieštaravimus padengdavo formalizmo gudrybėmis. Šitoje srityje jansenistai pasirodė labai gabūs. Tos jų gudrybės žymiai susilpnino tikėjimą ir davė progos sustiprėti laisvamanijai.

Padiasius Quesnel ir *Antanas Arnauld* gudriais paaiškinimais, pridedamais prie Naujojo Testamento, slapčia platino jansenizmą miniose. Ant diakono Pranciškus Paris'o kapo ėmė darytis keistų daiktų apie 1728-1731 metus. Prieš jansenistus rašė *L. Abelly* (1691). Įsigalėję Prancūzijos universitete jansenistai išmetė iš jo garsų teologą *H. Tournely* († 1729). Tas žmogus buvo pats daug parašęs dogminių veikalų prieš jansenistus ir paskatinęs kitus rašyti. Tournely'o svarbiausias veikalas „*Praelectiones Theologicae*".

Trečiojo dogmatikos laikotarpio (XVI-XX amž.) pirmoje dalyje sistemingumas visgi labiau rūpėjo už polemiką ir daug buvo veikalų pirm visko dėsčiusių teologijos sistemą, o į savo laikų ginčus žiūrėjo kaip į medžiagą sistemai sudaryti ar paaiškinti. Prie tokių priklausė ir ką tik minėtasis Tournely ir jo pranokėjai.

Iš didžiųjų XVI šimtmečio dogmatikų reikia paminėti *De Vio Gaetani* († 1534), Jis parašė taip gerą komentorių prie Tamo Akviniečio „*Summa Theologica*", kad iki XX amžiaus niekas neišleido geresnio. Taip pat dominikonis *Melchior Canus* († 1560) pasižymėjo labiausiai tuomi, kad susistemino mokslą apie teologijos šaltinius. *Cano* veikalas „*De locis theologicis*" davė akstino ne vien teologijos, bet ir kitų mokslų metodologijai. Iš tos pačios

domininkonių vienuolijos buvo *D. Soto* († 1560) Tridento Santarybos patarėjas. Šalia filosofinių ir moralinių veikalų jis parašė *„De natura et Gratia libri tres". Venetia 1547. In Quatuor Sententiarum Libros Commentaria. Salamanca; 1555-6.*

Antroje XVI šimtmečio pusėje šalia domininkonių teologijoje ima garsėti naujos jezuitų kongregacijos nariai. *Jonas Maldonatas*, ispanas († 1583), atnaujino senstančią Sarbonos teologiją, įnešdamas į ją įprotį daugiau naudotis Šv. Raštu, negu protavimais. Šalia skriptūristinių veikalų jis dar paliko *Disputationum ac contraversiarum decisarum et circa septem Ecclesiae Romanae Sacramenta vol. duo. De libero Arbitrio, Gratia, Peccato Originali, Providentia, Justitia, Justificatione.* Pranciškus *Toledo* († 1596) parašė 4 tomus *In Summam Teologiae S. Thomae Aq. Enarratio.* Jezuitų skirtumus nuo domininkonių jis suvedė į nuoseklią sistemą ir ant jos pastatė visą katalikų dogmatiką *Liudvikas de Molina* († 1600). Jam truko 30 metų, kol jis apdirbo savo svarbiausiąjį veikalą *Concordia Liberi Arbitrii cum Gratiae Donis, Divina Praescientia, Providentia, Praedestinatione et Reprobatione. Lissabona 1588.* To veikalo svarbusis tikslas buvo išaiškinti galutinai tą problemą, kuri skyrė katalikus nuo kalvinistų ir Bajaus. Bet Bajaus klaidų plitimas nuo Molinos raštų nesumažėjo, kadangi tų raštų kalba buvo prasta ir stilius sunkus. Molinos veikalas nesutrukdė kilti ir įsigalėti jansenizmui, nors jo pamatinę problemą buvo išsprendęs. Į metus po veikalo išspausdinimo Molina davė atsakymą 17-ai savo kritikų rašte *Appendix ad Concordiam" Lissabona 1589.* Ginčai po to pasidarė dar smarkesni. Molina mirė 1600 m., apskųstas popiežiui už prirašymą klaidų. Bet popiežius Povilas V 1607 m. paskelbė neradęs Molinos raštuose tikėjimui žalingų klaidų.

Tarp didžiausių ir gabiausių Molinos priešų buvo domininkonis *Domininkas Ibanez*, arba *Vanez*, dažniausiai vadinamas *Banez* († 1604). Molinos problemas jis aiškino kitu būdu. Aštuonių domininkonių raštus, kiekvieno skyrium įteiktus Ispanijos inkvizicijai del Molinos dalykų, *Banez* suvedė į vieną *„Apologia Fratrum Praedicatorum, in provincia Hispaniae S. Theol. Professorum, adversus Novas quasdam Assertiones eiusdam Doctoris Ludovici Molinae Nuncupati. Madryte 1595.* Be to Banez parašė stambių, aiškių ir stiprių veikalų *Scholastica Commentaria in I partem Angelici Doctoris D. Thomae usque ad 64 qu. Salamanca 1588.* Jis parašė komentorius ir kitoms Šv. Tamo Akvi-

niečio „Summos" dalims, išskyrus „*Prima Secundae*" ir „*Responsio ad Quinque Quaestiones de Efficacia Divinae Gratiae* (rankraštis.)

Didžiausias XVII amžiaus teologas buvo ispanas, jezuitas *Pranciškus, Suarez'as* († 1617). Jis žymiai modifikavo *Molinos* pažiūras ir sudarė didelę ir stiprą savo pažiūrų sistemą. Jo veikalus surinkę jezuitai du kartu spausdino: Venecijoje tarp 1740-1757 m. 23 tomais ir Paryžiuje tarp 1856-1861 m. 28 tomais. Abi laidos nėra pilnos, nes po to šis tas buvo atrasta ir paskelbta, ir yra dar nespausdintų, nors žinomų, Suarez'o rankraščių. Šalia teologijos Suarez'as turi nuopelno, kad buvo tarp pirmutinių tarptautinės teisės sumanytojų ir skelbėjų. Flamandų jezuitas *Leonardas Lessius* († 1623) parašė „*Theses Theologicae Lovanii* 1586, ir gana žymiai parėmė Molinos pažiūras, o iš to kilo begalės ginčų. 1610 jis paskelbė *De Gratia Efficaci, 1613. De Providentia Numinis.* Jam mirus buvo išspausta iš paliktų rankraščių „*De Beatitudine, De actibus Humanis, De Incarnatione Verbi, De Sacramentis et Censuris*". Bet pats svarbiausias Lessiaus veikalas priklauso prie moralinės teologijos.

Jezuitams ir domininkonims besiginčijant, Portugalijos karmelitai pasižymėjo stambiu veikalu „*Collegii Complutennsis ,Fr. Discalceatorum B. M. V. de Monte Carmelo Artium Cursus*", apimąs visą filosofijos sistemą, o teologijos kursas susidėjo iš visos eilės atskirų veikalų. Visas jų veikalas yra didelė ir plati sisteminga teologijos enciklopedija. Panašų dalyką, nors kiek mažesnį, sudarė XVIII šimtmetyje vokiečiai, Wuerzburgo Universiteto teologijos profesoriai ir jezuitai, išleisdami „*Theologia Wirceburgensis*" 14 tomų. XIX amžiuje knygų leidėjas B. Herder Freiburge sudarė *Thologische Bibliotek,* susidedančią iš 20 su viršum tomų, kuriuos parašė įvairių Vokietijos universitetų profesoriai. *Schoeningas* Paderborne sudarė taip pat *Theologische Bibliotek,* tik iš trumpesnių veikalų, geriau tinkančių studentams mokytis.

Prancūzas, jezuitas *Dionyzas Petavius* arba *Pétau* († 1652), pirmas įvedė dogmų istoriją. Dogminis jo veikalas yra „*Dogmata Theologica*". Jis taipgi daug pasidarbavo istorijai savo chronologinėmis lentelėmis. Jos yra blogesnės už dabartines, bet buvo didelis žingsnis pirmyn viduryje XVII amžio. Du ispanai jezuitai, broliai *Pranciškus* († 1652) ir *Jonas* († 2690) *De Lugo*, yra tarp labiausiai žinomų teologų. Pranciškaus rankraštis komentorius į šv. Tamo „*Summa*" nuskendo Atlantike, autoriui bekeliaujant lai-

vu į Ameriką ir laivui įsivėlus į kovą su olandais. Jonas 1643 tapo kardinolu. Abu broliu pasižymėjo dogminėje ir moralinėje teologijose; Pranciškus labiau pirmoje, Jonas—antroje.

Liudvikas Thomassin, prancūzas Oratorijonis (†1695), daugiausiai patarnavęs filosofijai ir kanonų teisėms, padarė naudos ir dogmatikai. Kai kurie jo veikalai yra jau rašyti nebe lotynų, tik prancūzų kalba. Dogminis jo veikalas: *„Dogmatum Theologicorum vol. 3"*.

Nuo 1660 iki maž daug 1840 metų dogminė teologija pagimdė gana daug storų veikalų, bet tarp jų maža randame naujos naudos dogmatikos mokslui. Šito laikotarpio dalies pradžioje veikalai dar būdavo dažnesni ir svarbesni, bet ilgainiui jie vis darėsi menkesni. Jansenizmas Prancūzijoje, jozefinizmas Vokietijoje apsupo teologus lyg kokia migla. Kuniguose atsirado madų neištyrus peikti didžiuosius senovės katalikų dogmatikos veikalus ir taikintis prie tuščių savo laiko obalsių, nes jie buvo nauji.

Būti buvo dogminių veikalų ir tuo laiku, bet jų dauguma nėra taip stambi, kad reikėtų minėti šioje trumputėje apžvalgoje.

Tarp prancūzų šituo laiku pasižymėjo aukščiau minėtasis Tournely ir domininkonis *C. R. Biluart* († 1757), Šio pastarojo didžiausieji veikalai: *Summa S. Thomae Hodiernis Academiarum Moribus Accomodata"*. *Leodii 1746—51*, *19 tomų*. Keliais metais vėliau jis išspausdino sutrumpintą to veikalo santrauką *Summa Summae" S. Thomae. Leodii 1754*. Kardinolas *Jeronimas Gotti* († 1742) taipgi buvo tomistas ir lygus Billuartui mokslininkas, pasižymėjęs turinio svarba bei minčių teisingumu. *Bernardas de Rubeis, arba Rossi (†1775)* surengė naują šv. Tamo Akv. veikalų laidą, pridėjo prie jos komentorius, parašė daug atskirų straipsnių apie Akviniečio pažiūras ir stambų veikalą *„De Peccato Originali"*. *Venetis 1757*. Tarp Italijos domininkonių dar pasižymėjo *Orsi* († 1761) ir *Mamachi* († 1792).

Vadinamojo skotistinio krypsnio žmonės buvo *Krisper* †1721), *Kick* (†1769) ir *Arnor* (†1775). Pastarais, Bavarijos jezuitas, buvo labai plačiai išsilavinęs žmogus. Jis turi nuopelnų fundamentalinei teologijai, moralinei, asketikai, bet už vis labiau dogmatikai. Svarbiausias jo veikalas *„Theologia Eclectica, Moralis et Scholastica,"* *Augustae Vindelicorum 1752*. Prie žymesniųjų XVIII šimtmečio teologų reikia priskaityti: *D. Viva* (†1726), *La Fontaine* (†1728), *Muzzarelli* (†1749) ir *Zaccaria* (†1795).

Gangreit svarbiausias XVIII šimtmečio teologas buvo *Nico-*

las-Silvestre Bergier (†1790), apologetas ir dogmatikas. Jis parašė: *Dictionaire de Theologie*, išspausdintą skyrium nuo didžios prancūzų enciklopedijos, kurią redagavo *D'Alembert*. Pats svarbiausias jo veikalas yra „*Traitė Historique et Dogmatique de la vraie Religion*". *Paris 1780*. Be to jis dar parašė: „*Deisme Refuté par lui-meme; Refutation des Principaux Articles du Dictionnaire Philosophique 1771*; *Examen du materialisme 1771*.

Dogmatika atgijo paskutinėje naujausio laikotarpio dalyje, nuo 1840 metų iki dabar. Trumpą tos dalies apžvalgą padarysiu tautomis.

Vokietijoje XIXa. pradžioje netrūko dogmatikų, bet jų pažiūros buvo įgijusios nesveikos išvaizdos, nes autoriai buvo pasidavę svetimai, nesuderinamai su krikščionyste, įtakai. Toki buvo *Hermes*, *A. Guenter* ir *J. Frohschammer*. Tačiau prieš juos kilo kita srovė. Ją darė jezuitas *Juozapas Kleutgen* (†1883). Jo svarbiausias veikalas yra *Die Theologie der Vorzeit*, kuriame jis mokėjo išrodyti iki šiol padarytuosius katalikų dogmatikos nuopelnus ir mokslingą jų vertę. Kleutgeno įtaka buvo didelė jo tėvynėje ir Italijoje, nes jis gyveno Ryme.

Vienaip su Kleutgentu dirbo *Denzinger* (†1883), Würzburgo universiteto profesorius. Tas kovojo su *Guentheriu* veikale: „*Die Spekulative Theologie Guenthers. 1856*. Be to jis parašė: „*Vier Bücher von der Religiosen Erkenntnis 1856*. (Keturios knygos apie tikybinį tiesos pažinimą). Jis taipgi sudarė dogminių ištarmių rinkinį: *Enchiridion Symbolorum etc.*— Jį ir kitus protu perėjo *Motiejus J. Schoeben* (†1888), kurio svarbiausias veikalas yra: „*Handbuch der Katholischen Dogmatik*," *Friburgi. Br. 1873-1887*. Kadangi autorius mirė, nebaigęs to veikalo, tai profesorius *Atzberger* pridėjo, ko trūko. Prie didžiųjų Vokietijos dogmatikų dar priklausė *prof. J. B. Heinrich*, kurio „*Lehrbuch der Dogmatik*" išleido ir užbaigė *K. Gutberleth* Münsteryje 1872-1906 m. Patys naujausieji yra *H. Hurter*, *Chr. Pesch* ir *J. Phole*.

Italijoje dogmatikos atgimimą vedė keturi jezuitai *J. Perrone* (†1876), kurio geriausias veikalas „*Praelectiones Theologicae*". Jis suprato *Hermeso* klaidų žalingumą ir, jei neklystu, pakreipė *Kleitgen'ą į* tradicinę teologiją. *J. Franzelin* (†1886) veikė ta pačia kryptim su Perrone ir Kleutgen'u rašydamas daug stambių dogminių traktatų apie Dievą, įsikūnijimą ir Sakramentus. *C. Mazzella* (1900), kaip ir *Franzelin'as*, rašė traktatus apie Dievą, apie malonę, apie dorybes. Tos pačios traktatų metodos lai-

kėsi ketvirtas iš eilės jezuitas *D. Palmieri*. Jo traktatai yra specialesni už jo pranokėjų traktatus. Palmieriui teko kovoti su išdygusiu iš katalikų teologijos modernizmu. Palmieri pirmas tarp dogmatikų skelbė raštus, įrodančius Alfredo Loisy'o pažiūrų klaidingumą ir žalingumą.

Prancūzijoje XIX šimtmetyje buvo stambus dogmatikas *Vacant*, o XX jų atsirado gana daug: *Tixeront*, *Bainvel* ir kiti. Tarp ispanų gangreit pirmą vietą turi domininkonis *Del Prado*. Jis parašė labai gilią ir plačią monografiją apie Dievo malonę. Amerikoje visų garbinimas *Spalding* (1872); jo dogmatika buvo veikiau kontroversinė.

b. Dogminės teologijos metoda

Dogminės teologijos metoda yra bendra su moraline teologija, bet skiriasi nuo kitų mokslinių metodų. Savotiškoji dogminės ir moralinės teologijų metoda yra dvejopa: viena tiesoms tyrinėti, kita jau ištirtoms išreikšti.

Dogmatikos tyrinėjimo metoda tampa savotiška tuomi, kad Dievo žodį stato pilniausiu ir didžiausiu autoritetu. Kadangi Dievo apreikštasis žodis yra Šv. Rašte ir Bažnyčios Tėvų veikaluose nevienokiu būdu, todel dogminė teologija vienaip tyrinėja Šv. Raštą, kitaip patristiką (Bažnyčios Tėvų veikalus). Čia būtų neparanku išdėti visus skriptūristinės ir patristinės kritikos skirtumus, vartojamus dogmatikų ir moralistų. Pakaks žinojus, kad ta dvejopa kritika sudaro dogminės teologijos metodos pamatą.

Kadangi Dievo apreikštųjų tiesų galėjo liktis ir iš tikrųjų liko užrašytų ne vien autorių veikaluose, bet ir parašuose ant karstų arba ant sienų maldavietėse, tai ir epigrafika yra dogmatikos šaltinis. Ji stiprina ir šiaip visokios archeologinės liekanos.

Dogmatika naudojasi ir gyvu Bažnyčios autoritetu, kuris apsireiškia ne vien dalyką sprendžiančiomis popiežiaus ištarmėmis, bet taipgi duodančiomis rimtos medžiagos Rymo Kongregacijų ištarmėmis ir liturgikos veiksmų bei tekstų versme ir pačių teologų susidarančia vienoda stipria nuomone. Kadangi katalikų teologų yra daug, kadangi skirtumų tarp jų yra labai didelių,— ir laikų, ir tautų, ir minties krypsnių srityse,—tai vienodos nuomonės susidarymas neturi kitos priežasties, kaip tik bendrą visiems apreiškimą.

Dogmatikos išdėstymo metoda buvo trejopa: pozityvinė, kontroversinė ir spekuletyvinė.

Pozityvinė metoda yra ne kas daugiau, kaip tiktai iš apreiškimo šaltinių išimtųjų tiesų sudėstymas, viena prie kitos, jų loginių ryšiu. Prie kiekvienos tiesos, žinoma, reikia pridėti jos įrodymai. Naudinga taipgi tos tiesos istorija žmonių protuose ir duoti sąrašas veikalų, ją gvildenusių.

Kontraversinė metoda turi tikslo įtikinti priešą; del to ji daugiausia kreipia dėmėsio į priekaištus, daromus dogmoms. Pozityvistas dogmatikas į priekaištus kreipia dėmesio tik tiek, kiek juose randasi protinių žvilgsnių, o kontraversistas ima tuos priekaištus su visais jų psichologiniais konkrečiais elementais, net su prietarais, jeigu jų yra. Kontroversistas kartais turi pagundos palengvinti sau uždavinį, praleisdamas pačią stipriausią priekaišto dalį, arba dogmoje nelytėdamas sunkiai apginamą žvilgsnį. Pasidavimas šioms ir panašioms pagundoms sunaikina mokslinę kontraversisto vertę.

Spekuletyvinė metoda nepaiso priešų, nei jų priekaištų, neturi noro ką nors įtikinti; į dogmų įrodymus ji žiūri tik tiek, kad pati apsisaugotų nuo netikusios medžiagos. Su dogmomis spekuletyvinė teologija apsieina kaip su medžiaga, kurios atskiras dalis, apibendrindama, suveda į platesnius dėsnius. Šitos metodos tikslai yra: 1) surasti įvairių dogmų sąryšis, įsigilinti į jų reikšmę tiek, kiek tiktai protas ir dogma leidžia, surasti, atspėti tarp dogmų jas rišančių, bet neapreikštų tiesų, jei tokių yra, protinėmis išvadomis siekti toliau, negu pozityvinis apreiškimas skelbia, panaudojant ir tą apreiškimą ir visą žmonių žinojimo gausybę.

d. Dogminės teologijos knygynėlis.

Šv. Tėvai: S. Athanasius, Opera; S. Augustinus, Opera; Dionysius Aeropagita, De hierarchia caelesti; S. Ioannes Damascenus, Fons Scientiae. *Scholastikai:* Petrus Lombardus, Libri IV Sententiarum; Alexanddr Halensis, Summa Universae Theologiae; S. Tomas Aq. Summa Theologica; Ioannes Dunscotus, Opus Oxoniense; Caietanus de Vio, Commentarii in Summam Theologiae S. Thomae; Petrus Canisius, Cathechismus Romanus; R. Bellarminus, Disputationes de Controversiis Christianae Fidei; D. Banez, Scholastica Commentaria etc.; F. Suarez, Opera; Collegii Complentensis Cursus; L. Thomassinus, Dogmata Theologica; H. Tournely, Praelectiones Dogmaticae; Billuart, Summa S. Thomae; Bergier, Traité Historique et Dogmatique de la Vraie Religion; J. Kleutgen, Theologie der Vorzeit. M. J. Scheeben. Handbuch der Katolischen

Dogmatik; Denzinger, Enchyridion Symbolorum; Chr. Pesch. Praelectiones Dogmaticae, vol. 9. J. Pohle. Lehrbuch der Dogmatik; Dickamp. Katholische Dogmatik 3 tom. L. Lercher, Institutiones Theologiae Dogmaticae, tomus II Oeniponte. F. Rauch 1924.

§ 5 Moralinė teologija.

a. Tikslas, metoda, santykiai su kitomis mokslo šakomis.

Moralinės teologijos tikslas—išdėstyti Dievo apreikštąjį žmonėms doros mokslą. Šalia to moralinė teologija turi duoti žinių, reikalingų kunigams, vedantiems sielas į išganymą. Patartys, skiriamos kunigams, kaipo parapijų vedėjams, sueina į pastoralinę teologiją; patartys, aiškinančios kunigo, kaipo atskirų asmenų nuodėmklausio priedermes, tuo pačiu kartu aiškina ir tų asmenų doros taisykles, todel priklauso prie moralinės teologijos.

Jos objektas skirstosi į dvi dali: bendroji dalis apima mokslą apie žmogaus veiksmus ir atsakomybę už juos, apie įstatymus, valdančius žmonių dorą, apie sąžinę ir jos veiksmą žmonių apsiėjime bei įstatymų vykinime. Ypatingųjų doros priedermių dalis apima mokslus: apie dorybes ir blogus pajunkimus, apie Dievo ir Bažnyčios įsakymus, apie įvairių luomų priedermes.

Metoda moralinės teologijos yra visai ta pati, kai ir dogminės. Tiktai Šventajame Rašte, S. Įstatyme, moralinė teologija daro skirtumų tarp amžinai privalomų įsakymų ir tarp laikinai buvusių teisinių bei liturginių veiksnių, netekusių vertės po Kristaus atsikėlimo iš numirusių.

Moralinė teologija nesitenkina savo metodoje vien Senojo Įstatymo paskelbtomis priedermėmis, bet ir patį Senąjį Įstatymą taiko prie Kristaus paskelbto tobulybės prado. Todel daugelis daiktų, kurie prieš Kristui ateisiant buvo leidžiami, sakysim, daugpatybė, vyrų teisė paleisti moteris, ir kiti toki, yra aiškiai draudžiama moralinėje krikščionių teologijoje.

Aukščiau minėjau, kad katalikų dogmatikoje yra skirtumo tarp pozityvinės ir spekuletyvinės dėstymo metodos. Tokio jau skirtumo yra ir moralinėje teologijoje, nors joje jis kitaip atrodo. Tarp spekuletyvinės ir pozityvinės moralinės teologijos yra ir objekto skirtumų. Spekuletyvinė moralinė kalba apie pirmųjų dviejų žmonių nuodėmę ir apie Dievo malonę. Tuodu dalyku pozitivinė moralinė palieka dogmatikai. Spekuletyvinė moralinė kalba apie apreiškimus ir stebuklus, o pozitivinė tai palieka fundamentalinei

teologijai ir mistikai. Spekuletyvinė moralinė teologija yra veikiau doros filosofija, papildyta krikščioniškuoju apreiškimu. Pozityvinė arčiau prisilaiko taisyklių, kurios reikia vykinti darbais. Ji dažnai kelia klausimų, kaip kokioje padėtyje žmogus turi apsieiti, kad jo veiksmas būtų doras. Del jos palinkimo taikyti taisykles prie atskirų atsitikimų, lotyniškai *„casus,"* žmonės ją pavadino *kazuistika*. Kaikurie ją už tatai visai neteisingai pašiepia.

Kaip dogminėje teologijoje priešais tomizmą stovi molinizmas, taip yra dvi kryptys ir moralinėje. Viena kryptis vadinasi *probabilizmas*, nes prisilaiko nuomonės, kad neturint tikros žinios, kaip reikia elgtis, galima naudotis nepilnai įrodyta taisykle, už kurią kita gali išrodyti tikresnė. Antroji kryptis vadinasi *ekviporbabilizmas*, nes sako, kad neturint tikrybės, galima rinktis patinkamą tik iš lygiai abejotinų taisyklių; turint gi vieną stipresnę, reikia ją sekti.

Moralinės teologijos santykiai su kitomis mokslo šakomis yra gana įvairūs. Artimiausia jos giminė yra dogminė. Moralinė stovi ant dogminės. Negalima Dievo mylėti, nežinant, kad jis yra. „Dievas yra" — tai dogma. „Mylėk Dievą" — tai moralinės teologijos stambiausia taisyklė. Kituose pavyzdžiuose tas sąryšis gali būti ne taip artimas, ne taip aiškus ir ne taip greitai parodomas, bet yra visur.

Asketinė teologija yra moralinės teologijos tęsinys ir viršus. Moralinė kalba apie doro žmogaus priedermes, o asketika apie dorybes ir priemones pasiekti tobulybę doros srityje. Per asketiką moralinė susisiekia ir su mistika. Ši pastaroji kalba apie tai, ką Dievas suteikia žmonėms nepaprastu būdu be jų nuopelnų.

Moralinė, ypač spekuletyvinė teologija susisiekia su etika. Pastaroji doros klausimus svarsto tiek, kiek žmogus gali juos pažinti gamtos jėgomis, o moralinė panaudoja dar ir Dievo apreiškimą. Kalbėdama apie amžinuosius ir gamtinius doros pamatus, spekuletyvinė moralinė teologija susisiekia ir su teisės filosofija bei jurisprudencijos pamatais.

b. Moralinės teologijos istorija.

Dora iš pat pradžių labiausiai rūpėjo krikščionijai, todel dorinio elemento yra pilna ir Šv. Rašte ir kituose krikščionių veikaluose nuo pat pradžios. Reikiant kaip nors suskirstyti praei-

tį į laikotarpius sulig doros raštais, sakysiu, kad pirmasis moralinės teologijos laikotarpis buvo jai bendras su dogmatika, būtent, nuo pradžios iki XII amžiui, ir bendrą turėjo žymę — surašė medžiagą. Antras laikotarpis—scholastikos žydėjimas ir apsiniaukimas, kol moralinė tebebuvo neatsiskyrus nuo dogminės. Trečias —nuo XIV amžiaus iki dabar. Visu tuo pastaruoju laiku moralinė yra savaimingas, atskiras nuo kitų mokslas.

Pirmame laikotarpyje galima atskirti dvi dali: atskirus šv. Tėvų veikalus ir atgailos knygų amžius.

Šventieji Tėvai labai rūpinosi doros dalykais. Jie tarp krikščionių buvo savaime suprantami, aiškūs ir bendri visiems. Apie juos ne daug ką reikėjo nė rašyti. Tačiau Dvylikos Apaštalų Mokslas *Didacte ton dodeka Apostolon* visgi primena doros dėsnius ir reikalą asmeninės nuodėmių išpažinties. *Tertulijonas* (pradžioje III šimtmečio) mėgdavo aštrumus ir del jų pats atsiskyrė iš Bažnyčios. Pirmieji, katalikams pakenčiamieji, jo raštai dėsto maž daug sveiką doros mokslą, vėlesnieji sukelia raštinio veikluimo krikščionyse apie doros dalykus. Rašte „*De Monogamia*" Tertulijonas draudžia moterystę našliams ir našlėms, „*De jeiunio*" dėsto montaniškas pažiūras į pasninką, „*De Fuga*" draudžia slėptis nuo persekiojimo, „*De pudicitia*" draudžia išpažintyje dovanoti ištvirkimo nuodėmes. Panašios rūšies ginčus del per didelio Bažnyčios nuolaidumo vėliau kėlė Ryme *Novacijono* šalininkai III amžiuje, sakydami, kad Bažnyčia negalinti dovanoti tiems, kurie yra tikėjimo atsižadėję, nors to ir gailisi. Taip pat *šv. Ipolitas* († apie 236 m.), kol buvo išklydęs, kaltindavo šv. Kalikstą ir jo įpėdinius už tariamą per didelį nuolaidumą nusidėjėliams. Paskui Ipolitas grįžo į Bažnyčios vienybę ir tapo kankiniu. Su atsižadėjusiais tikėjimo turėjo vargo ir *šv. Kiprijonas* († 257), kuris, be to, parašė „*De Eleemosina*", „*De Patientia*", „*De odio et Invidia*" (Geriausias jo veikalų leidimas yra *Hartelio*, surengtas Vienos Mokslų Akademijos lėšomis „*Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*" *Vol. III. Vindobonae 1868—1871.*

Daug moralinės medžiagos yra didžiųjų IV amžio Bažnyčios Tėvų, ypač *šv. Jono Krizostomo* († 407) raštuose. Šitasai daug moralinių dalykų minėjo savo pamoksluose ir laiškuose, bet parašė ir tam tikrų veikalų: *De compunctione, Adversus Subintroductos, De Virginitate, De Sacerdotio.* Praleidžiu jo raštus apie vienuolynus, nes tie priklauso prie asketikos. Jo raštų pilnas leidinys, kol kas naujausias yra *Migne. Patrologia Graeca* 47-63tomai.

Šventasis Bazilius († 379) įkūrė vienuolynus rytuose ir jiems parašė „*Ilgesniąsias*„ bei „*Trumpesniąsias*" taisykles, „*Apie Dievo Teismą*," „*Apie Tikybą.*" Prie jo tikrųjų veikalų yra prisiplakę svetimų raštų, nes jis buvo didis autoritetas doros dalykuose; todel mėgta naudotis jo vardu skelbiant raštus apie dorą. *Šv. Ambroziejus* († 397), Cicerono pavyzdžiu, parašė „*De Offlciis Ministrorum*", bet skirtumas tarp stabmeldžių raštininko ir Bažnyčios Tėvo labai didelis. Ambroziejus dar pagamino keletą savo pamokslų: „*De Virginibus*" ir *De „Lapsu Virginis Consecratae.*" Veikalas „*De Poenitentia*" parašytas yra Novacijono klaidoms atremti. „*De Mysteriis*" kalba apie sakramentus. Geriausia šv. Ambroziejaus veikalų laida išėjo Vienoje tenykštės Mokslų Akademijos leidžiamame rinkinyje *Corpus Scriptorum Christianorum Latinorum 1897-1907.*

Nors šv. Augustinas († 430) daugiausiai pasidarbavo dogmatikai, bet jo raštuose nemaža naudos yra ir moralistams. *Enchiridion* (parašytas 421 m.) suveda visą šv. Augustino sistemą į tris dorybes: tikėjimą, viltį ir meilę. Be to, jis dar parašė: „*De Mendacio*" (374) „*De Continentia*", „*Oratio pro Mortuis*", „*De, Matrimonio*", „*De Viduitate*", „*De Penitentia*". Geriausia laida Vienoje „*Corpus Scriptorum christianorum Latinorum.*"

Moralinės teologijos istorijoje daug reiškia senobiniai atgailų įpročiai. Kai kurie popiežiai pirmaisiais krikščionijos laikais leisdavo įsakymų laiškais arba per susirinkimus, skirdami bausmes už žymesnes kaltes. Taip darė *Ciricijus, Inocentas, Celestinas, Leonas* ir kiti. Už atsižadėjimą tikėjimo, už žmogžudystę ir svetimoterystę buvo skiriama atgailos 15-20 metų. Tų bausmių pritaikinimas sudarė tris įvairaus tipo praktikas: rytuose, Ryme ir Anglijoje. Įvairioms praktikoms suvienodint apie 7 am. ir vėliau buvo daug tam tikrų knygų, vadinamų *Libri Poenitentiales.* Jos toli ne visada būdavo naudingos, dažnai doros pažangai veikiau kenkdavo, kaip padėdavo, tačiau jų reikšmė būdavo didelė ir del to moralinės teologijos istorijoje minėtina.

Antras moralinės teologijos laikotarpis ėjo nuo XII iki XVI šimtmečio. Tame laikotarpyje matyti trys dalys: priešscholastika, scholastika ir penkioliktojo šimtmečio spindėjimas.

Prieš scholastikai įsigalėsiant buvo puikių *šv. Bernardo* († 1153) veikalų. Jo raštai buvo daugiausia moralinės krypties. Ypač stebėtinas raštas „*De Consideratione*," kuriame paprastas vienuo-

lis ir popiežiui išdėsto jo priedermes, drįsdamas pažymėti silpnybes bei klaidas.

Scholastikos žydėjimo metu *Raimundas de Pennafort* 1235 m. rašė *Summa de Poenitentia et Matrimonio.* Visa *Pars Secunda* šv. Tamo Akviniečio († 1274) veikale *Summa Theologica* yra moralinės teologijos mokslo sisteminimas. Ji užima daugiau vietos minėtame veikale, negu abi dogminės dalys, būtent, *Partes Prima et Tertia.* Domininkonis *Joannes Friburgensis* († apie 1314) parašė *Summa Confessorum.*

Pranciškonys taipgi dirbo toj pačioj srityje. 1317 m. pasirodė *Summa de Casibus Conscentiae,* kuri įvairiai perdirbama įvairiai ir vadinosi *Summa Astensana* arba *Summa Astensis.* Aštuoniomis knygoms ji apėmė moralinę teologiją ir kanonų teisę.

Apie tą laiką pradėjo atsirasti alfabetine eile surašytų atsitikimų su pritaikinimu moralinės teologijos ir teisių. Tarp tokių 1347 m. įgarsėjo *Summa Pisana. Angelus Cerletus Clavasio* parašė *Summa Angelica,* kuri tarp 1476 ir 1520 metų buvo 32 kartu spausdinta. *J. B. Trovamala* 1484 m. paskelbė *Summa Casuum,* kuri paskui buvo praminta *Summa Rosella.*

Nors šiaip teologija XV amžyje buvo ūkų aptraukta, bet moralinės teologijos srityje veikimas buvo didokas. Pirmoji vieta tarp to laiko mokslininkų moralistų priklauso domininkoniui *šv. Antoninui,* Florencijos arkivyskupui († 1459). Didžiausias jo veikalas „*Summa Theologiae Moralis IV partibus distincta.*" Jam kai kurie (Crohus) prikaišiojo, kad paniekinęs moteris, bet *Paulus* įrodė, jog tas priekaištas susidaręs del to, kad *Crohus* neperskaitė visą Antonino veikalą. Nuo Antonino laikų galima skaityti moralinę teologiją atsidalinus nuo dogminės.

Tuo pačiu laiku gyveno *Dionyzas,* kartūzų vienuolijos narys († 1471). Jis, pagundų varginamas, gynėsi nuo jų kuolabiausiai įvilkdamas savo mintis į mokslo darbus. Dionyzas paliko prirašęs daugybę veikalų, ypač asketikos ir moralinės teologijos srityje. Tie veikalai iki XIX amžiui išbuvo rankraščiuose; dabar vienuolynas juos spausdina. Susidarė 45 tomai.

Drauge su šituo veiklumu moralinės teologijos srityje ėjo kazuistinių veikalų gaminimas. Šešioliktojo šimtmečio pradžioje garsiausia buvo *Summa Silvestrina.* Ją buvo parašęs domininkonis *Silvester Prierias* († 1523).

Trečias laikotarpis nuo XVI š. iki dabar. Teologijos atgimimo laikais, XVI šimtmetyje moralinė teologija la-

bai smarkiai augo. *Caietanus de Vio* (1539) savo komentoriuose prie šv. Tamo *Summos*, aiškindamas II-ją dalį, išdėstė moralinės teologijos sistemą. Skyrium paskelbė *Summula de Peccatis*. Toje pačioje kryptyje darbavosi *Franciscus de Victoria* (1546), ispanas domininkonis, bet jo veikalais *Commentaria in Universam Summam S. Thomae* tebėra nespausdintas. Išėjo tik jo veikalas" *Praelectiones XII Theologicae*." Bet *Victoria* padarė daug įtakos, nes jo mokiniai *M. Cano*, *B. Medina*, *D. Soto*, *M, Ledesma*, tapo tarptautinės reikšmės mokslininkais. *Domininkas Soto* (†1560) parašė didį veikalą *De Iustitia et Iure* lb. X; apie moralinius dalykus jis kalbėjo komentoriuose į *Lambardo Quatuor Libri Sententiarum* ir paskelbė monografiją: *De ratione Tegendi et Detegendi Secretum*. Ispanijos jezuitas *Gregorius de Valencia* (†1603) parašė *Commentariorum Theologicorum Tomi IV*. Tas veikalas yra labai aiškus; trumpai apima daug dalykų, giliai siekdamas į kiekvieną. Bet r a g a n ų klausime jis neturėjo tos teisingos intuicijos, kuria trumpai po jo pažymėjo teologas *Fridrich von Spee* (†1635). Gregoriui prikaišiodavo, kad jisai liepęs teisėjui pasmerkti nekaltą žmogų, jei nekaltybė teisėjui yra žinoma tik iš privačių šaltinių. Gregorius prisilaikė vien taisyklės, kad privatūs teisėjo dalykai neturi daryti įtakos jo sprendimui.

Thomas Sanchez (†1610) parašė: „*Disputationes de S. Matrimonii sacramento*." Leidėjai išmetė kai kurias svarbias dalis iš to veikalo ir del to sugadintasis veikalas pateko Indeksan.

Priešai prikaišiojo Sanchez'ui ištvirkimą, bet tas yra netiesa, turinti vien tiek pamato, kad Sanchez'o kalba yra netašyta. Jis pats pasižymėjo aukšta dora. Jis dar parašė." „*Opus Moralė in Praecepta Decalogi*" ir „*Consilia Moralia*." Paskutinis kentėjo daug priekaištų del vadinamosios „*restrictio mentalis*"

Didžiausias tarp potridentinių laikų dogmatikas *Pranciškus Suare'zas* († 1617) buvo drauge didelis ir moralistas. Komentuodamas *Secundam Partem* šv Tamo Akviniečio, Suarez' as turėjo progos pajudinti visądoros sistemą. Be to, jis dar parašė: *De Fine et Beatitudine*, *De Voluntario et Involuntario*, *De Bonitate* et *Malitia Humanorum Actuum*. Iš to matyti, kad Suarez' as sudarė bendrąją teologijos dalį. Jis parašė monografiją *De Virtutibus et Vitiis* ir nevieną moralinį dalyką pajudino savo raštuose.

Antroji trečiojo laikotarpio dalis apima ginčus tarp probabilistų ir rigoristų, šv. Alfonso *Moralinės Teologijos* pasirodymą ir moralinės teologijos silpnėjimo laiką.

Prieš XVI amžio pabaigą jauna jezuitų kongregacija mažai buvo parašiusi veikalų, bet tų veikalų darėsi kaskart daugiau, o jų vertė iš tiesų buvo didelė. Bedidėjant jezuitų įtakai, teologijoje tarp pačių katalikų teologų ėmė atsirasti žymaus nekantrumo. Tokie mažmožiai, kaip *„restricto mentalis"*, gvildentini ramiu būdu tarp įvairių mokslingų nuomonių, nežinia del ko, sukeldavo daug triukšmo, lyg, tarsi būtų sujudėję krikščioniškos doros pamatai. Paskalas, būk jezuitai skelbią taisyklę, kad geras tikslas padaraąs nedoras priemones doras, atsirado visai be priežasties. Čia minėtieji ženklai rodė, kad yra nekantrumo teologų visuomenėje. Reikėjo tik priežasties duoti tam nekantrumui pratrūkti.

Klausimui spręsti apie tai, kas reikia daryti, kai nėra tikros žinios, kokią žmogus turi priedermę ir ar ją turi, pradžioje XVII šimtmečio buvo keturios pažvalgos: *rigorizmas*, *probabilizmas probabiliorizmas* ir *laksizmas*. Rigorizmo prisilaikė jansenistai, bet jis buvo popiežių pasmerktas, ypač Aleksandro VIII ištarme prieš Sinichijų 1690 m. Laksizmas buvo pasmerktas ankščiau, būtent, prie Inocento XI 1679 metais. Didžiausia tad kova ėjo tarp probabiliorizmo ir probabilizmo.

Probabilistai buvo dažniausia jezuitai, o probabilioristai kitų vienuolijų teologai, ypač dominikonys, nors yra tiesa, kad dominikonis *B. Medina* († 1547), prieš ginčams kilsiant, savo veikale *„Expositio in I mam II-dae S. Thomae"* išsitarė: „jei kokia pažiūra yra tikėtina, tai valia jos laikytis apsiėjime, nors kita pažiūra atrodytų turinti daugiau įrodymų už save". Kai tik Inocentas X 1563 m. pasmerkė jansenizmą, tai Lovanijos universiteto teologai 1565 m. paskelbė pasmerkimą probabilizmui. Jezuitai nepaisė Lovanijos ištarmių. Jezuitui *Gonzalezui* parašius *„Fundamentum Theologiae Moralis* (*Salamanca 1670-1672*) ir išsitarus už probabiliorizmą, kongregacijos generolas *Aquaviva* neleido tą veikalą spausdinti, bet popiežius Inocentas XI tą trukdymą sustabdė, skelbdamas pažiūrų laisvę ir jezuitams.

Neskaitant garsių, tuomet gyvenusių, dogmatikų, kurie rašė ir apie moralinės teologijos dalykus, kaip *Gotti*, *Billuart*, *Joannes de Lugo*, *Toletus*, iš tų laikų yra minėtini: *Adomas Tenner* († 1632) ir jo raštas *„Universa Theologia Scholastiica,"* *G. de Coninck* († 1633) *De moralistate ir Responsio ad Disertationem Impugnantem Absoliutionem Moribundi Sensibus destituti"*. *P. Laymann* († 1635) *Theologia Moralis*. Kai kurie jam prikaišioja, kad jis mokinęs žiauriai apsieiti su raganomis, nors jisai savo

Mor. Teologijoje pataria kaip tik priešingai. Priekaištai kilo iš to, kad Laymann'ui primetama yra ne jo rašyta brošiūra: „*Processus Iuridicus contra Sagas et Veneficos*“. *P. Sporer* († 1683) parašė: „*Theologia Decalogalis et Theologia Sacramentalis*“. *Elbel* 1756 m. išleido *Conferentiae*, *Reuter* 1762 *Theologia Moralis*.

Pats svarbiausias šio laikotarpio įvykis buvo *šv. Alfonso de Ligorio* veikalas *Theologia Moralis*. Alfonsas gimė 27 rugsėjo 1696 m., mirė 1 rugpiūčio 1787 m. Jis buvo bepradedąs advokatauti, bet, teisininko meną metęs, įstojo seminarijon ir, tapęs kunigu, įkūrė redemptoristų kongregaciją. Alfonsui seminarijoje besimokinant, tenai viešpatavo rigoristiškos pažiūros. Patyrimas Alfonsui rodė, kad jos netinka gyvenimui. Pats tapęs moralinės teologijos mokytoju jis laikėsi vadovėlio *Medulla Theologiae Moralis*, kurį buvo parašęs 1688 metais jezuitas vokietis *Herman Busenbaum*. Vadovėlis, iš tiesų, buvo geras: per 20 metų jis buvo spausdintas 40 kartų. Beaiškindamas Alfonsas jį praplatino ir perdirbo. Tuo būdu susidarė naujas ir dar geresnis veikalas. Kaip visi didieji veikalai, taip ir Alfonso moralinė teologija susitiko su daugybe priešų. XVIII amžyje ją peikė *Concina*, *Patuzi*, XIX, prieš ją stojo *Hirscher*, *Doelinger* ir *Reusch*, pagaliau protestantas *Grossmann*. Šio pastarojo užpuldinėjimus negalima vadinti mokslo veikimu, nes jisai Alfonsą kaltino, už ką doros moksle minėjo ir lytinių santykių taisykles. Grossmann apsimetė pasipiktinęs, kad moralinėje teologijoje rado kalbant ir ir apie tuos dalykus. Tačiau kiekvienas mokslininkas supranta, kad moralinė teologija turi apimti visus žmogaus veiksmus. Kadangi ir lyties santykiuose gali būti dorų ir nedorų daiktų, tai moralinė negali likti nepasakius, kas dora, kas nedora.

Senkatalikių vadai šv. Alfonsui darė priekaištų, kad per daug ir per smarkių suberiąs patarimų apie dorybes, per daug uždedąs priedermių taip, jog negalima esą visko nė atsiminti, kad veikale viešpataujanti pariziejiška ipokrizija, kad daroma skirtumo tarp lengvų ir svarbių įstatymų, kad vartojama kazuistika. Kiti dar peikė ne vieną Alfonsą, bet ir visą moralinę teologiją, kad užsiimanti vien tik tamsiąja gyvenimo puse.

Visi tie priekaištai yra neteisingi. Moralinės teologijos mokslas nėra apysaka, kad gražintų gyvenimą. Ji turi jį parodyti kaip yra ir vesti prie to, kad būtų geriau. Šitas antrasis uždavinys esti įvykinamas tik tą sąlyga, kad remias tikrybe, o

ne svajone. Be to, moralinė ne taip vienpusiška, kaip sakoma. Nors ji nenutyli nuodėmių, bet ji kalba taipgi ir apie dorybes. Nuodėmės, tiesa, yra tamsioji gyvenimo dalis, bet dorybės yra šviesioji. Taikymas taisyklių prie gyvenimo gal nepatikti abstraktinės filosofijos šalininkams; jie tą gali vadinti kazuistika, bet mūsų laikais abstrakcija jau nėra taip garbinama, kaip prie *Fichtes* ir *Schellingo* gyvų galvų; kuomet gyveno *Döllinger* ir *Reusch*. Mes Alfonsui turime būti dėkingi už aiškų konkretuma jo moralinių patarčių. Nėra didesnės ipokrizijos, kaip Alfonsui Liguori prikaišioti ipokriziją. Jis darė skirtumą tarp sunkesnių ir lengvesnių doros įstatymų. Man rodos, kad tas skirtumas yra aiškus savaime. Negi galima lygiomis statyti tuščio nežalingo melo su nekalto žmogaus užmušimu, nors abudu veiksmai yra priešingi doros taisyklėms. Kaip įvairus darosi gyvenimas, taip daugėja ir apsiėjimo taisyklės. Negalima būti geru chemiku, nežinant daugybės įvairių daiktų ir daiktelių, taip lygiai negalima būti ir moralistu be daugybės gan įvairių žinių. Ne Alfonsas Ligouri už tai kaltas, kad moralinė teologija yra gana stambus mokslas.

Alfonso Liguorio veikalo yra pirm visko šitos keturios geros ypatybės. 1) Neapsakoma erudicija. Jis perskaitė ir gerai sunaudojo daugybę moralistų veikalų. Jo raštas atstoja biblioteką. 2) Didelio ginčo metu jis mokėjo užimti vidurį tarp probabiliorizmo ir probabilizmo. Jo atrastoji sistema yra ekviprobabilizmas. Tas nepašalino anų dviejų, kovojusių tarp savęs, neužėmė vienas abiedviejų vietos, bet probabiliorizmą galutinai beveik apsorbavo ir ginčai už probabilizmą neteko tos aitrybės, kokia buvo pirmiau. 3) Visame veikale yra labai kilni mokslo ir doros dvasia, tiesiog veikianti skaitytoją ir studentą. Ir pagaliau 4) jis beveik visuose dalykuose mokėjo atspėti Bažnyčios mintį. Daugybes įvairių nuomonių su jų argumentais, sutraukiant į vieną veikalą, lengva buvo pasiduoti savo asmens, laiko ir šalies žvilgsniams. Alfonsas tos silpnybės neturi. Beveik visus gausingus ir painius klausimus gvildendamas, jis mokėjo prieiti objektyviausių išvadų, kurios daugumoje ir šiandien po 150 metų viešpatauja Katalikų Bažnyčioje.

Po Alfonso ir moralinė teologija apsnūdo, kaip ir dogmatika. Ji atgijo po kelių dešimčių metų apie vidurį XIX šimtmečio. Tarp naujųjų teologų moralistų šitie yra minėtini: *Ballerini, Opus theologicum Morale*; *J. P. Gury, Compendium Theologiae Mo-*

ralis; Scavini, Theologia Moralis Universa; Marc, Theologia Moralis.

Šiuo laiku pasaulio moralistų teologų priešakyje stovi vokiečiai: du jezuitai, *Lehmkuhl* bei *Noldin,* ir trys šiaip kunigai profesoriai, *V. Cathrein, J. Mausbach* ir *Koch.* Labai žymus yra belgas *Genicot,* ir Amerikoje gyvenąs italas *Sabetti.* Lietuvos Kauno universiteto profesorius *Jonas Maculevičius* savo veikalu *De Iustitia et Iure* 1903 metais stojo į tarptautinių mokslininkų eilę.

c. Moralinės teologijos knygynėlis.

S. Ambrosius, De Officiis Ministrorum. *S. Basilius,* De Iudicio Divino. *S. Augustinus.* Enchyridion, De Mendacio. *S. Bernardus,* Opera Omnia; *S. Raimundus de Pennafort,* Summa de Poenitentia; Summa Astensana; *S. Antonini Florentini,* Theologia Moralis; *D. Soto,* De Iustitia et Iure; *T. Sanchez,* Opus Morale in Praecepta Decalogi; *F. Suarez,* De Voluntario et Involuntario, De bonitate et Malitia Actuum Humanorum, De Fine et Beatitudine; *Medina,* Expositio in I-II S. Thomae; *P. Laymann,* Theologia Moralis; *S. Alphonsus de Liguori,* Theologia Moralis; *A. Lehmkuhl,* Theologia Moralis; *Mare,* Institutiones Theologiae Moralis; *V. Cathrein,* Die Katholische Moral und Ihre Gegner. Koeln 1911 m.; *J. Deigel,* Die Bedeutung des neuen Kirchlichen Rechtsbuches für die Moraltheologie. Insbruck 1918 m.

§. 6. Asketika.

a. Kas ji yra, jos uždaviniai ir svarba.

Graikų tautoje būdavo Olimpijos žaidimų. Prieš dalyvaudami jose atletai ilgai ir stipriai lavindavos. Tie kūno lavinimai vadindavosi ἄσκησις. Atėjus į graikus krikščionija tą žodį perkėlė iš kūno lavinimo į dvasios tobulinimo priemones. Graikų atletams ir krikščionijos asketams vienas būdavo bendras tikslas, būtent, tobulybė; tik atletai jos siekė kūno srityje, o asketai—dvasios. Buvo dar ir antras dalykas, būtent, kad abeji gaudavo nemažai pavarginti save bei atsižadėti daugelio ir malonumų, ir patogumų, kuriais laisvai naudodavosi žmonių dauguma.

Iš bendrojo teologijos mokslo pirmiau atsidalino m o r a l i n ė t e o l o g i j a, apimanti doros sritį; iš moralinės veikiai atsidalino a s k e t i k a arba mokslas apie dvasios tobulybės pasiekimą žmogui prieinamomis priemonėmis. Krikščionijos praei-

tyje, net ir pačiais seniausiais laikais, dar prieš pasidalinant teologijos šakoms, jau buvo veikalų, rašytų vien tik apie asketikos dalykus.

Žmonių gyvenime asketizmas yra labai stambus reiškinys. Sulyginamoji religijų istorija daug jo randa tolimoje ir gilioje senovėje; ji mato jį įvairiausiose istorinių religijų vietose. Senojo Įstatymo religijoje buvo mažiausia penkios asketizmo rūšys; jo buvo ir graikų filosofijoje. Bramanizmas turi savo asketų, Buddizmas į jį panėši asketų daugybe, bet žymiai skiriasi jų rūšim. Islamo asketizmas yra visai savotiškas, nors smarkus ir užima daug vietos muzulmonų religijoje. Geriausiai mokslo apdirbtas yra krikščionių asketizmas, bet ir jame, kaip vaivorykštėje, yra visokių spalvų, nuo juodos iki šviesiausios. Prie juodojo krikščionių asketizmo priskaitau daug visokių įvairių veiksmų, buvusių jau išnykusiose krikščionių sektose. Protestantai, labiausiai Liuterio sekiotojai, gana smarkiai kovojo prieš patį asketizmo principą. Bet kitos protestantizmo dalys—vienos vienaip, kitos kitaip—ėmė varyti asketizmą įvairiose vietose ir įvairiais laikais. Asketizmo, pagalios, atsirado ir tarp Liuterio mokinių mūsų laikais. Pravoslavų asketizmas, dažniausiai susitelkęs jų vienuolijose — ant Athoso kalno, Kijevo-Pečeros Lauroje, Solovkų vienuolyne ir kitur — davė girtinų ir peiktinų daiktų. Palaidas pravoslavų asketizmas apsireiškė jų „starcų" ir „jūrodyvų" veiksmais, patraukiančiais visuomenės domę. Katalikiškas asketizmas yra išsišakojęs į p a s a u l i n i ų ž m o n i ų pastangas įgyti tobulybės—jo idealą išdeda Šv. Pranciškus Salezas savo veikale *„Filotea"*—į k u n i g i j o s asketizmą, apsireiškiantį jos priedermėse sunkesnėse už šiaip žmonių priedermes (žiūr. *Arvisenet,* Memoriale Vitae sacerdotalis) ir pagalios į v i e n u o l i ų asketizmą, pirmiausiai ir labiausiai atsidėjusį asmens tobulybei. (Žiūr. Codex Iuris Canonici cc. 487-681).

Katalikų Bažnyčioje a s k e t i k a sudarė tam tikrą mokslo šaką su labai žymia mokslinga literatūra. Toje literatūroje yra dvi krypti: viena tiesiog paduoda taisykles žmonėms, norintiems pasiekti tobulybės, kita — svarsto tas taisykles mokslo metodomis. Šita antroji kryptis iki šiol tebėra labai silpna, bet nuo jos sustiprėjimo pareina ir pirmosios krypties naudos padauginimas. Šiokių tokių ūkininkavimo taisyklių žmonės buvo patyrę ir be agronomijos, bet, agronomijai atsiradus, ir žemės ir ūkio našumas susitvarkęs daugeriopai pagerėjo. Nors dorybės sėti bei no-

kinti yra sunkesnis uždavinys, negu įavai derliui prirengti, tačiau patyrimo apsvarstymas ir sutvarkymas apsaugoja nuo daugelio klaidų, padidina pelnų ir dvasios srityje.

Gaila, kad pas mus iki šiol privatinėms klierikų pastangoms buvo palikta išmokti asketikos mūsų kunigijos auklėjimo įstaigose. Naujasis Universiteto Statutas nenorėjo dauginti teologijos profesorių skaičiaus ir neįvedė asketikos katedros į mūsų teologijos fakultetą.

Asketinių krypčių daugumas ir jų stiprumas įvairiose religijose rodo, kad žmogaus prigimtyje yra kam jausti tobulybės reikalas. Kartais tas jausmas priverčia žmones pasiduoti liuosa valia neapsakomai sunkiems darbams arba skaudiems kentėjimams. Kas žino dervišų praktikas, kas patyrė braminų ir budistų vienuolių apsimarinimus, kas matė krikščioniškųjų vienuolių kantrybę, kas su atidžia skaito apie žydų tautos nazarėjus, essenus terapeutus enkratitus, rechabitus bei parisiejus, tas supranta asketikos problemos svarbą.

Žmogui turėtų labiausiai rūpėti, kas jam arčiausia. Paties žmogaus tobulybės tikras supratimas ir tikrų įmonių jai pasiekti sužinojimas yra, be abejo, žmogui labai artimas, žinotinas daiktas.

Tačiau asketizmo istorija, ypač jo neabejotinų klaidų apžvalga, rodo, jog tą taip artimą žmonėms daiktą bespręsdami, žmonės dažnai tik varginasi ir kankinasi be naudos. Pažangos ir žmonių tobulybės trokštą asmens neturi atsižadėti uždavinio, pamatę jo sunkumą, o tik turi suprasti jo reikalingumą ir panaujinti pastangas, kad galutinai taip svarbus dalykas vis tik būtų išspręstas. Vilties yra daug, nes, šalia daugelio klaidų, asketikos istorija mums rodo nemaža asmenų, įvykinusių beveik žmogaus idealą, o V. Jėzus jį įvykino neabejotinai. Tą pripažįsta ir tie, kurie nepripažįsta Jo dievybės. Tat reiškia, kad pamatinis asketikos uždavinys praktikoje yra išpildytas. Mokslui belieka jis suprasti, kad pasisektų atkartoti norintiems.

Kol kas asketikos mokslas yra mažiau susistemintas už kitus. Dažniausiai minimi šitie stambieji asketikos sisteminimo metmens: 1) dvasios valymas, 2) jos apšvietimas, 3) žmogaus susivienijimas su Dievu. Tai tie garsūs trys keliai: *via purgativa*, *via illuminativa* ir *via unitiva*. Pirmasis kalba apie priemones blogiems įpročiams ir nuodėmėms pašalinti iš žmogaus. Asketai iki šiol daugiau dėdavo pas-

tangų, kad kuosmarkiausiai įtikintų savo skaitytojus, jog reikia tos nuodėmės išmesti, o mažiau parinkdavo patyrimo, kokios priemonės buvo sėkmingiausios ir kokios yra prieinamiausios didžiausiam žmonių skaičiui. Atskiras nuodėmes ūmai pašalina išpažintis; priemonės; pašalinančios įpročius, toli netaip sėkmingos. Jas atradus, lengva būtų pagerinti daugybė žmonių. Tad reikia ieškoti.

Antrasis kelias kalba apie dorybių įgijimą, apie pasinaudojimą V. Jėzaus pavyzdžiu, apie Jo patarimų išpildymą. Ir šitoje srityje asketų literatūra pririnko kuodaugiausia geriausių paskatinimų, o ateičiai paliko išrasti daugeliui prieinamas priemones savo tikrajai padėčiai pritaikinti prie savo idealo. Ne viskas palikta tai ateičiai, nes gyvenimas bendrijomis (vienuolynais), atlikimas mąstymų, dvasinių skaitymų, naudojimasis parinkta dvasios vadovybe ir dar kitos priemonės žymiai palengvina apšviesti savo sielą Kristaus dorybių saule. Bet dar ne viskas padaryta toje srityje, dar daug problemų tebėra likę neišspręstų.

Trečiasis kelias — sulyginti asketų gerai apdirbtas, nes ame ne žmogus rūpinasi tuo savo susivienijimu su Dievu, tik Dievas jį padaro. Čia tenka tik registruoti patyrimai. Jų iš tiesų daug yra užrašyta; nemaža yra buvę bandymų tuos užrašytuosius patyrimus sutvarkyti. Ypač XX amžyje šitoje srityje yra padaryta daugiau, negu buvo galima tikėtis. Iš nekatalikų pasižymėjo amerikietis *V. James* su savo *Varieties of the Religions Experience, New York*, o iš katalikų *Poulain* su savo *Les Graces d'Oraison. Poulain'as* sujungė didžią asketikos-mistikos erudiciją su puikiu žinojimu teorinės ir eksperimentalinės psichologijos. Jis nesulyginamai pralenkė *James'ą* kurio, veikalas tiktai turi vertės gerų pastangų, bet ne daugiau, nes jis nesuprato nė pamato to dalyko, apie kurį rašė. *James'o* veikalas—tai mėgėjo darbas jam svetimoje srityje. Mažai patyrusius skaitytojus lengvai gali suklaidyti ir yra žalingas.

b. Asketizmo istorijos konspektas.

Indijoje asketizmo buvo prieš Kristaus laikus. Braminai savo žemėje sudarė „tobulųjų" kastą, į kurią neįsileisdavo svetimų. Jie skelbdavo teisingumą kalboje ir turto dalykuose, mokėjimą valdyti savo jausmus, paklusnybę, susivaldymą

valgyme ir gėrime, duosnumą, patarnavimą ligoniams, švelnumą, nuoskaudų dovanojimą, geru atlyginimą už pikta. Jiems yra uždrausta savažudybė, vaisiaus išbarstymas, kreiva priesaika, rūstybė, apsirijimas, nuošimčių ėmimas, veidmainiavimas, tingėjimas ir gyvulių kankinimas. Dešimčia įžadų braminai susivaržo, pasižadėdami ieškoti tobulybės. Manu įstatai jiems įsako puolus ant žemės raičiotis, stovėti pasistiebus, vasarą ieškoti smarkiausio karščio, žiemą šalčio, lyjant stovėti lauke. Jų atgailos taip skaudžios ir taip baisios, kad ir papratusius verčia stebėtis. Tų kraštutinumų braminai pasiekė del to, kad jiems rodėsi, kad tas esąs šventesnis, kuris žiauriau save kankina. Beeidami lenktyn jie pasiekia tikrai nepateisinamų žiaurumų. Vargu ar dvasia kiek tobulėja nuo jų, ypač, kad braminai laiko save geriausiais žmonėmis, santykius su žemesniais laiko susiteršimu, nesupranta ir nenori naudotis įvairiais gamtos daiktais. Braminizmo tikslas asmens paskendimas Bramoje, netenkant sąvokos. Tas tikslo negatyvumas neigiamai veikia visą asketizmą.

Nuo braminų, gyvenančių kiekvienas skyrium, buddistų vienuoliai skiriasi tuo, kad sudaro bendrijas arba vienuolijas. Šiaip buddistų asketizmas labai panašus į braminų asketizmą. Abudu yra tos pačios tautos ir tos pačios vietos padarai. Buddistai laikosi vadinamojo pentalogo t. y. penkių įsakymų: neužmušti, nevogti, nepaleistuvauti, nemeluoti, negerti sv. igalų. Be to, jie turi aštuonis dorybės takus: 1) gerai tikėti 2, gera trokšti 3) teisingai kalbėti 4) gerai apsieiti 5) padoriai gyventi 6) teisingų tikslų siekti 7) tiesą atsiminti 8) gerai mąstyti. Prie to dar jie reikalauja ir švelnumo. Buddizmo asketikos tikslas yra paskendimas nirvannoje t. y. taip pat negatyvus, kaip ir bramizmo, todel mažai padeda visuomenę tobulinti. Buddizmo asketizmas draudžia moterystę ir visus džiaugsmus, net muziką ir mokslingo tyrinėjimo laimę, niekina pramonės veiksmus.

Graikų filosofas *Pytagoras*, gyvenęs VI amžyje prieš Kristų, įkūrė pusiau tikybinę filosofų broliją, kurioje uždrausta buvo vesti pačią, liepta tylėti, atsižadėti įvairių malonumų ir patogumų. Tarp kitų Pytagoro pažiūrų žymėtina yra ta, kad dora esanti asmenyje ir del to įgyjama per muziką ir gimnastiką.

Žydų tautoje būdavo nazarėjų. Jų ypatybė buvo neragauti svaigalų, nekirpti plaukų. Vėlesniais laikais minimas ir nesimaudymas. Nazarėjai būdavo vien vyrai. Jie gyvendavo tarp

visų žmonių. Kartais jau motina dar negimusį savo sūnų skirdavo būti nazarėju. Nuo nazarėjų mažai skyrėsi r e c h a b i t a i. Šitie turėjo tik tą ypatybę, kad sudarė bendruomenę, kurioje dalyvavo ir moterys ir vaikai. E s e n ų vardas reiškia s l a u g y t o j ą, nes tarnaudavo ligoniams ir sužinodavo vaistingąsias žoles. Tarp persikėlusių gyventi į Aigiptą žydų trumpai prieš Kristų pas ežerą *„Mareotis"* gyveno bendruomenė, panaši į esenus, vadinama t e r a p e u t a i s t. y. gydytojais. Tie atsižadėdavo turto, moterystės, gyvendavo nuošaliai nuo žmonių, daug dirbdavo ir daug melsdavosi. Į jų tikybines praktikas būdavo įsimaišę daug aigiptiškų tikybinių apeigų. Parisiejai taipgi buvo savotiška asketų rūšis: jie pasninkaudavo dusyk savaitėje, duodavo gausių dešimtinių ir laikydavo save išrinktaisiais iš visuomenės. Kristus juos kaltino, už ką jų dorybė visa buvo išorinėse formose, o nesiekė dvasios ir širdies.

Krikščionijos laikais iš klaidatikių gnostikų kilo e n k r a t i t a i arba s m a r k i e j i, kurie laikė, kad visokia medžiaga esanti bloga ir moterystė nedora. Antrojo šimtmečio pabaigoje m o n t a n i s t a i drausdavo našliams ir našlėms stoti moterystėn, apsidėdavo sunkiais ir ilgais pasninkais, skaudžiai smerkdavo ir nuo išganymo šalindavo visus įpuolusius į sunkią nuodėmę, smerkdavo plastikos meną, teatrus, pasaulinį mokslą, tarnavimą kariuomenėje ir tuos, kurie persekiojimų metu pabėgdavo nuo persekiotojų. Trečiame amžyje m a n i c h i e j a i taip pat smerkdavo moterystę ir drausdavo valgyti mėsą, kiaušinius ir pieną. Stebėtinu nenuoseklumu manichiejai įpuldavo į biauriausias šlykštynes. Jie atgimė XII amžyje pietinėje Prancūzijoje ir vadinosi k a t a r a i s t. y. g r y n a i s i a i s, v a l d e n s a i s, L i u g d ū n o v a r g d i e n i a i s. Besistatydami geresni už kitus, jie sunaikino daug meno padarų. Tryliktame šimtmetyje atsirado f r a t r i c e l a i arba f l a g e l a n t a i. Tie, nuo galvos iki juostos apsinuoginę, traukdavo vieni paskui kitus per miestus ir plakdavosi botagais iki kraujų. Bažnyčios pastangomis k a t a r a i ir f r a t r i c e l a i išnyko. Protestantizmui įsigalėjus Anglijoje atsirado p ū r i t o n ų. Tie pasižymėjo aštriais ir žiauriais įstatymais, įvesdami p r i v e r s t i n ą v a l s t y b i n į a s k e t i z m ą, ypač kai kuriose šiaurinės Amerikos kolonijose. M e t o d i s t a i draudžia visokius šventadienio pasilinksminimus, teatrus, šokius, kortų lošimą. Priverstiną asketizmą vietomis įvedė net ir s o c i a l i s t ų dauguma kai kuriose Jungtinių Valstybių savivaldybėse.

Pravoslavijos asketizmas apsireiškė imperatorių ikonoklastų kovomis su menu. Paveikslų pašalinti iš bažnyčių nepasisekė, be statulas užginti pavyko. Keturioliktame šimtmetyje Athos'o kalno vienuolyne gyvenęs *Grigorius Palamas* († 1360) ėmė skelbti, kad žmogus, išsilavinęs ramybėje (hesychos = ramus) gali regėti Viešpaties Dievo šviesą. To lavinimosi priemonė buvo keista, sueinanti į hipnotizmą. Prieš Palamą stojo kovoti *Barlaamas*. Rusų pravoslavų asketizmas yra padaręs daug gražių ir gerų daiktų. Kijevo vienuoliai pasižymėjo savo raštais. *Nestoriaus kronika* yra gausiausias Rusijos istorijos šaltinis. Bieloje jūroje Solovkų saloje, šaltoje ir negyvenamoje vietoje, vienuoliai sudarė kultūros centrą. Ladogos ežere ant plikų uolų apsigyvenę vienuoliai ištvėrė, nepaisydami baisiausių nepatogumų. Šalia tos, šv. Baziliaus santvarka einančios asketų rūšies, Rusijoje pasižymėdavo jūrodyvije. Dažniausiai tai būdavo nesveiko proto žmonės, kuriuos liaudis laikydavo lyg Dievo valios reiškėjais. Kartais tie jūrodyvije padarydavo didvyriškų veiksmų. Jonui IV žiauriai spaudžiant Rusiją XVI amžyje, vienas jūrodyvij kraujageriui carui didjjį penktadienį pasiūlė mėsos. Carui atsisakius, jūrodyvij tėškė: „Tu drįsi nuolat žmonių kraują geri, tu nedrįsti penktadienį jautienos paragauti". Del retkarčiais pasitaikančių šitokių ir panašių pasakymų Rusijos liaudis gerbia jūrodyvus lyg šventuosius. Jie vaikščioja be kepurių, basi ir žiemos metu, ilgomis laibomis lazdomis nešini. Nuo jūrodyvų šiek tiek skiriasi starci (seniai), nors dažnai jie visai nebūna seni, bet jie eina per žmones ir vien apie tikėjimo dalykus tekalba. Dažnai jie būna kokio nors įžado pildytojai. Kada jūrodyvams ir starcams įstringa kokia fataniška mintis, tada jie tampa žalinga jėga.

Yra asketų ir musulmonų religijoje arba Islame Kadryia meldžiasi penkisyk dienoje ir po kiekvienos maldos atkartoja 165 kartus sakinį „Nėr kito Dievo, tik Dievas", Kerzazia tą maldelę atkartoja po 500 kartų; Aissaona per dieną, tą atkartoja 13600 kartų. Musulmonai gana dažnai sako, kad Dievas gyvenąs tuščiuose smegenyse, del to Mahometo pasekėjai gerbia bepročius. Tą pažiūrą ir rusams, matyti, įteikė mongolai, kol viešpatavo Rusijoje. Kitados sufizmas mokydavo tik atsižadėjimo ir neprisirišimo prie žemės daiktų. Ilgainiui iš sufizmo atsirado įvairių pusiau religinių, pusiau politinių draugijų. Kai kurios mokė, kaip reikia kvėpuoti, kad įvyktų susivieniji-

mas su Dievu, kitos lavina savo narius įvairiuose veiksmuose, darančiuose daug įtakos nervų sistemai. Aissaona, įkurta XV amžyje draugija, kalba savotišką litaniją, kuri virsta baugiu šauksmu, prie to prisideda labai greito tempo muzika, kūnai lankstosi žemyn kas kart greičiau, galva sukasi aplink, veikiai užeina nervų suirimas, įvairiuose asmenyse apsireiškiąs įvairiais būdais. Kartais tų lavinimų pirmininkas, šeikas ar chuanas, duoda ženklą ir aissaonai ima badyti sau veidus ir rankas durtuvėliais; kai kurie kapojasi kalavijais, kiti kramto dantimis stiklus arba kietus dagius. Galutinai visi po vieną griūva be žado ir be jėgų. Panašių daiktų daro ir bendrija Refaya, įkurta XII šimtmetyje. Įkurti XIII amžyje dervišiai Konstantinopolyje ir mūsų laikais teberodo savo lavinimus, sukdamiesi ir kaukdami, lyg nežmonės, kol griūva apalpę. Musulmonų religijoje yra taip daug įvairios rūšies žiauraus asketizmo, kad visko nebegalima nė minėti.

c. Asketizmas Katalikų Bažnyčioje.

Gana sunku parašyti asketizmo istorija Katalikų Bažnyčioje, nes yra didelė daugybė medžiagos ir mokslingų raštų apie ją, bet kai kurie klausimai visgi tebėra neapdirbti. Kitur sunku neįklimpti į smulkmenų begales, kurias surinko sąžiningų specialistų monografijos. Didieji suvedimo veikalai, kaip *Montalembert'o „Les Moines d'Occident"* jau paseno, ir be to jie apėmė tik vienuolinio gyvenimo istoriją, o ne visą asketizmą. Bandydamas rašyti ką galiu, aš skaidau asketizmo istoriją Katalikų Bažnyčioje į šiuos laikotarpius: 1) nuo Kristaus laikų iki Nikėjos santarybos (325;) 2) nuo Nikėjos santarybos iki pabaigai XV šimtmečio; 3) nuo pradžios XVI šimtmečio iki dabar.

V. Jėzaus asketizmą visai išskiriu iš istorijos, nes viso istorinio asketizmo tikslas prisiartinti prie to idealo, kurį V. Jėzus mums konkrečiai paliko. Visų laikų asketai suprato, kad žmogaus tobulumas nereikalauja atkartoti išorinę V. Jėzaus išvaizdą, bet įkūnyti jo patarimus ir dorybes. Tad lengva suprasti, kodel susidarė tokia didelė asketų įvairybė, nors jie visi norėjo ir nori sekti vieną V. Jėzų.

Pirmojo laikotarpio asketų bendroji ypatybė gali būti asmeninis atskirų žmonių asketizmas. Tuojau po Kristaus žengimo į

dangų, Jo mokytiniai rūpinosi išpildyti Jo patarimus: *„Jei nori būti tobulas, eik, parduok visa, ką turi ir išdalyk pavargėliams:"* (*Mat. 19, 21*). Apaštalų Darbai gražiai aprašo, kaip Jeruzolimos krikščionys pardavinėjo savo turtus ir gautus pinigus dėdavo apaštalams pas kojas. Kas sako, kad tai buvęs komunizmas, tas neistoriškai žiūri į įvykius. Pirmiems krikščionims komunizmas nerūpėjo, tik rūpėjo Krisaus pasakymų išpildymas. Prisitaikindami prie aplinkybių, krikščionys ne patys dalydavo pavargėliams, o atiduodavo apaštalams, kad tai padarytų. Kadangi ir patys aukotojai, visa pardavę, tapdavo pavargėliai, tai visa bendruomenė tik iš pavargėlių ir tesusidarydavo. Nežinia, ar aukotojų lėšų likdavo kiek nors, kad galima būtų ir svetimus pavargėlius šelpti. Kadangi pirmiesiems krikščionims nerūpėjo komunizmas, tai jie jo nė neišlaikė. Kas jiems rūpėjo, tą jie išlaikyti mokėjo, nebijodami nė mirties.

Šv. Stepono drąsa parodė, kad tobulumas gali būti netik turtų atsižadėjime, bet ir gyvybės paaukojime už tiesą. Tai taipgi buvo Kristaus sekimas, kuris savo kraują išliejo „už daugelį nuodėmėms atleisti" (Mat. 26, 28). nes buvo atėjęs liudyti tiesą (Jon. 18, 37). Per tris šimtus metų krikščionys tuo būdu reiškė savo asketizmą. Jis buvo privalomas visiems Bažnyčios nariams. Kas Kristaus užsigindavo, tas būdavo išdavikas, nedodorėlis, nupuolėlis. Teorijoje ši asketizmo privalomoji rūšis yra Katalikų Bažnyčioje ir dabar. Kristus buvo nevedęs ir laikė skaistybę. Jo mokytinis *šv. Povilas* sekė tuo asketizmo pavyzdžiu, patardamas netekėti ir nevesti, nes taip geriau ir lengviau galima tarnauti Dievui, bet pažymėjo, kad tai yra liuosos valios darbas. Kas negali suvaldyti išvidinės ugnies, tas testojie moterystėn (Cor. 7, 9). *Šv. Klemensas Rymietis* († apie 100 m.), arba kas jo vardu, rašo du laišku asketams (*Ad virgines*). Iš laiškų matyt, kad „virgines" vardu tuomet vadindavosi abiejų lyčių žmonės, laiką skaistybę.

Persekiojimų laikais asketai negyvendavo atsiskyrę nuo pasaulinių žmonių bei patys vieni susitelkę. Tais laikais tai beveik nebuvo galima, nes valstybė susyk būtų pajutusi, kad tai krikščionys ir juos iššudžiusi. Jei kur kartais ir lengvesnė būdavo krikščionių padėtis, tai ji būdavo taip nepastovi, kad negalima buvo jokia asketų bendruomenė. Nebuvo nė reikalo asketams skirtis iš visuomenės, kurioje kiekvienas asmuo nuolat buvo pasiryžęs iš tiesų mirti už Kristų. Visiems esant dvasios milžinais, asketai

negalėjo jausti nei reikalo, nei noro skirties iš tokios visuomenės. Tačiau, jei kur kada ilgais atvangos laikais visuomenės dvasia ir ataušdavo, tenai tuoj pasirodydavo asketizmo išsiskyrimas iš visuomenės.

Antrajame laikotarpyje krikščionių dvasia žymiai ataušo. Persekiojimams pasiliovus į Bažnyčią sugarmėjo daugybė asmenų daug menkesnės dvasios, negu būta vidutinės krikščionių visuomenės dvasios prieš Konstantino ediktą (313 m.). Bet senobinės tobulybės troškimas nepaskendo naujose, giliose ir plačiose bangose, tiktai tos tobulybės troškėjai ėmė trauktis iš nepatinkančios jiems visuomenės. Taip atsirado eremitų t. y. tyruolių, nuošaliečių. Aigipte jų pasirodė daug anksčiau už Konstantino ediktą, nes krikščionys ten turėdavo daug daugiau laisvės, negu kitur. Centralinė imperijos valdžia, tur būt, manė, kad krikščionija esanti visuomenei žalinga, todel leido jai plisti Aigipte, kad suvarginus jo seną ir didžią kultūrą ir palengvinus Romai viešpatauti. Trečiame tad šimtmetyje Aigipto dykumose jau buvo nuošaliečių. Tą žinome iš Origeno ir iš naujai atrastosios koptiškos vienuolynų raštijos. Šiltame vaisingame Aigipte žmogui gana lengva gyventi tyruose nuolatai sau vienam; reikėjo tiktai savo norus sumažinti iki pačiai menkumai. Malda, pasninkas, kantrybė ir skaistybė buvo didžiausios nuošaliečių dorybės.

Bet nuošaliečiai neturėjo progos darbais parodyti artimams, kad juos myli. Tuo būdu nuošaliečių tobulybė darydavosi nepilna: jai trūkdavo didelės krikščioniškos dorybės. Paklusnybės taipgi nebuvo kaip išmokti nei jos pildyti, neturint vyresnio ant savęs. Pagalios sau vienas gyvendamas žmogus nepastebėdavo savo dvasios ydų ir likdavosi su jomis nė nežinodamas jų turįs. Visus tuos trūkumus galėjo pašalinti bendras asketų gyvenimas. *Šv. Antanas* († apie 356), organizuodamas eremitus - tyruolius, sudarė vienuolynus arba bendruomenes, kurių nariai vadindavosi koinobitai nuo žodžio *koinos* — bendras ir *bios* — gyvenimas. Šv. Antano gyvenimą žinome iš jo biografijos, priskaitomos šv. Atanazui, Aleksandrijos vyskupui. Aigipto vienuolynai praplito Kapadokijoje, pasiekė Italiją, pietinę Prancūziją, gal net Irlandiją.

Kapodokijoje *šv. Bazilius Didysis* († 379) vienuolių gyvenimą sutvarkė raštais: *„Vienuolinės Taisyklės Ilgesnysis Išdėstymas"* ir *„V. T. Trumpesnysis Išdėstymas"*. (Geriausia Baziliaus veikalų laida yra *Mauristų*. Ją atkartojo *Migne P. G. XXIX — XXXI*).

Pirmieji du vienuoliai į Romą atvyko su šv. Atanazu apie 340 m.. Nors juodu buvo tik palydovai Aleksandrijos vyskupo, bet Italijos krikščionys domėjosi jiedviem ir vienuoliais apskritai. Nevienas vakarų šalies krikščionis norėjo tapti tobulas ir daugelis keliavo į rytus, kur buvo daug tobulybės ieškančių tyruolių ir vienuolių. Taip ir *šv. Jeronimas* vienuoliškai gyveno Palestinoje. *Rufinas* ir moterys—*Paulė* bei dvi *Melanijos*—keliavo asketikos mokytis į Aigiptą. Apie 360 metus *šv. Martynas* įkurė L i g ū ž ė s vienuolyną šalia Piktavijos (Ligougé près Poitiers). Lerino saloje, Tarpužemio jūroje, netoli Provincijos kranto, ties dabartine Nizza, įsikūrė vienuolynas, kuriame kiek vėliau buvo opatas garsusis *Jonas Cassianus* (†435).

Afrikos žiemiuose, kurie priklausė prie lotyniškai krikščioniškojo pasaulio, *šv. Augustinas* (†430) žinojo vienuolinį gyvenimą ir jo asketizmą. Šventasis Hiponos vyskupas parašė moterims vienuolėms laišką, kuris tarp jo laiškų yra žymimas 211-tu numeriu. Tas pats šventasis pasakė dar du pamokslu (355 ir 356), kuriuodu turi bendrą vardą *„De vita et moribus monachorum suorum.“* Iš tų dviejų pamokslų matyt, kad Augustinas drauge su savo kunigais gyveno bendrai ir kad vyskupo rūmai būvo vienuolynas. Vyskupas ir jo kunigai pildė skaistybę ir neturtą, prisilaikydami apaštalų ir pirmųjų krikščionių pavyzdžio. Ką jie turėjo, tai priklausė bendruomenei. Kartaginos Vyskupo Aurelijaus prašomas Augustinas parašė *„De Opere Monachorum.“*, kuriame įrodo, kad vienuoliai privalo rimtai dirbti. Kai kurių vienuolijų asmens čia minėtuosius šv. Augustino raštus vadina *„Regula S. Augustini,“* bet kiti tuo vardu vadina kitus raštus, tikrai ne Augustino rašytus.

Pietinėje Prancūzijoje apie dabartinę Marsiliją gyveno *Jonas Cassianus* (†apie 435). Jis parašė ypatingai svarbiu du veikalu: *De Institutis Coenobiorum et de Octo Principalium Vitiorum Remediis Libri XII ir Collationes XXIV. Kasianas* pats buvo ilgai gyvenęs tarp vienuolių Palestinoje bei Aigipte, darbavęsis Konstantinopolyje su šv. Jonu Krizostomu, tai turėjo pažinti geriausius asketizmo pavyzdžius ir jo taisykles. Būdamas gabus ir išėjęs gero lavinimo mokslus Kasianas, iš tiesų sutraukė į savo veikalus tą, ką turėjo progos patirti ir pildyti. Jis buvo įkūręs šv. Viktoro vienuolyną pas Marsiliją.

Dar žymiau už Kasianą asketizmo praktiką ir vienuolinį gyvenimą sustiprino bei išplatino *šv. Benediktas Nursas* († 543).

Jis suprato, kad Europoje negalima ir nenaudinga pildyti kaikurios Aigipto asketų taisyklės, todel jis asketizmą pritaikė prie vietinių sąlygų. Jis sutvirtino bendrojo (kenobitinio) gyvenimo principą, sumažino privatinę aštrenybių vartojimo laisvę, panaikino vienuolių lenktyniavimą tame, įgyvendino bendrojo veikimo dvasią. Jo *„Regula"*, parašyta tuomet žmonių vartojama kalba, padarė neapsakomai daug naudos ne vien asketizmui, bet taipgi Europos kultūrai apskritai. Ilgainiui beveik visi Europos vienuolynai ėmė gyventi šv. Benedikto įstatais arba nors pavyzdžiu.

Metz'o vyskupas *Chrodegangas* apie 760 metus savo kunigiją organizavo vienuolių pavyzdžiu. Chrodegango pavyzdžiu pasekė daugelis vyskupų, vienuoliškai tvarkydami savo katedrų kunigus.

Asketizmo pritaikymo principas prie aplinkybių sudarė, kad vienuolijos ėmė labai šakotis. Apie 817 m. susidarė ypatinga benediktinų rūšis vienuolyne *Cluny*, arba *Clugny*. Apie 1012 m. *šv. Romualdas* pradėjo K a m e n d u l ų vienuoliją; apie 1075 m. *šv. Bruno* įkūrė k a r t ū z u s; 1098 m. pradėta statyti pirmasis C i s t e r s ų vienuolynas. Iš šitų arba su jų pagalba atsirado daug k a r i n i ų vienuolijų. Tat buvo visai nepriklausomos organizacijos, išdygusios iš benediktinų kamieno, jo dvasia gyvenančios ir jo autoriteto prisilaikančios.

Buvo žymių asketikos rašytojų šitame laikotarpyje, bet galima sakyti, kad didžiausia tojo laikotarpio žymė buvo vienuolijų atsiradimas, įsigalėjimas ir išsišakojimas.

T r e č i ą j į laikotarpį skaitau nuo dvyliktojo šimtmečio pradžios iki penkioliktojo pabaigos. Šitame laikotarpyje asketika sujungta su mistika, dažnai ir su moraline teologija, pagimdė daug rašytojų.

Jų pradžią sudaro, *Hugo a S. Victore* (†1141), kuris parašė *De vanitate mundi, De laude caritatis, De modo orandi, De meditando, De contemplatione et eius speciebus.* Labiau už jį raštais ir praktika pasižymėjo XII amžio reformatorius *šv. Bernardas* (†1153). Tas parašė: *Liber de diligendo Deo, Tractatus de gradibus humilitatis et superbiae* ir daug kitų mistikos bei moralinio turinio veikalų. Tačiau didžiausias šv. Bernardo nuopelnas buvo ta stebėtinai galinga dvasia, kurią jis mokėjo įkvėpti C i s t e r s ų vienuolijai. Ji stebėtinai išaugo ir padarė didelės įtakos visos Europos gyvenimui.

Tryliktojo šimtmečio scholastika davė ypatingos varsos ir

asketikos raštijai bei mokslui. Protinis nuoseklumas ir sistemingumas užėmė žymesnę vietą negu jausmingumas. Tos rūšies asketikos vadai buvo domininkonai scholastikos didžiavyriai. *Albertas Didysis* parašė knygą *De adhaerendo Deo.* Jo mokinys *šv. Tamas Akvinietis* (†1274) parašė *De perfectione vitae spiritualis*, bet jo nuopelnai asketikai labiausiai yra jojo veikale *Summa Theologica* antroje dalyje, kur jis, šalia kitų doros klausimų, dėsto ir asketikos problemas. Iš Akviniečio galima padaryti pilną asketikos sistemą. Ji labai gili, protinga, nuosekli ir gyvenimui paranki. Tuo pačiu laiku gyveno ir rašė *šv. Bonaventūra* (†1274). Jo veikaluose daugiausia yra jausmingumo, kaip paprastai pranciškonų veikaluose. Bonaventūra parašė: *Itinerarium mentis ad Deum, De perfectione evangelica, Collationes de Septem Donis Spiritus S., Incendium amoris, Soliloquium, Lignum vitae, De praeparatione ad Missam, Apologia pauperum.*

Keturioliktame amžyje asketikos ir mistikos raštų židinys buvo Vokietijoje. Tarp tų labai pasižymėjo domininkonas *Tauler* (†1361). Jo pamoksluose yra neapsakomai daug karštybės ir patraukiančios prie Dievo jėgos. Meilingumu pasižymėjo *Henricus Suzo*, vokiškai *Seuse* (†1365). Geriausias jo veikalas yra knygutė apie *Amžinąją Išmintį.* Augustijonas *Jonas Ruysbroch* (†1381) įkvėpė pasišventimo dvasios draugams; raštais taip patiko savo laikų žmonėms, kad tie juos gaudyte išgaudydavo. Jo raštų flamandiški originalai išnyko, beliko tik lotyniškas Suriaus vertimas. Tarp tų raštų žymiausias: *„Dvasios Sutuokluvės.* Sistemos jis nesudarė, nes rašydavo tik tada, kada širdis versdavo rašyti.

Penkioliktame šimtmetyje buvo trys didžiausi asketai autoriai. *Jonas Gerson,* prancūzas († 1429), parašė *„Considerationes de Theologia Mystica"* ir daug kitų veikalų. *Šv. Antoninas Florentietis* († 1459) savo moralinės teologijos *„Summoje"* parašė asketinius traktatus *„De virtutibus"* ir *„De Donis Spiritus S..."* *Dionyzas Kartuzinis* († 1471) buvo gausingiausias. Jis parašė *„De Remediis Tentationum"*, *„De via purgativa"*, *„De gaudio spirituali et pace interna"* ir daug kitų.

Šitų autorių veikalai bendrame teologijos smukime asketiką išlaikė ganėtinai aukštai trumpai prieš Liuterio reformaciją. Už juos visus aukštesnis ir tobulesnis trumpas, bet stebėtinas veikalėlis *„De Imitatione Christi"* buvo parašytas anais dvasios susilpnėjimo laikais, bet nežinia, kas tikras yra jo autorius. Ne-

skaitant Šv. Rašto, nėra kitos knygos taip praplitusios pasaulyje ir į tiek kalbų išverstos, kaip „*Kristaus Sekimas*".

Šitame trečiame laikotarpyje vienuolinis asketizmas nesumažėjo. Seniau įsikūrusios vienuolijos augo ir stiprėjo. Šalia jų atsirado naujа vienuolijų sistema, būtent „Mendicantes" t. y. išmaldų prašytojai. Didžiausios ir žymiausios šioje rūšyje buvo Dominikonų ir Pranciškonų vyriškos ir moteriškos vienuolijos. Jų nariai dirbdavo daug ir dirbdavo dovanai, o savo medžiaginių reikalų aprūpinimą įtikėdavo svetimam maloningumui. Tačiau ilgainiui ir jie vietoje paprastų išmaldų ėmė priiminėti pastovias aukas ir dovanas už atliktą darbą. Stebėtino pasišventimo šiame laikotarpyje parodė Šv. Trejybės vienuolija, kurios nariai prie trijų paprastų vienuolinių įžadų pridėdavo dar ketvirtą: pasilikti vergijoje už žmogų, kuriam išpirkti nėra lėšų. Kova su vergija buvo tos vienuolijos tikslas, tos kovos priemonė—vien tik savoji dorybė. Tokių vienuolijų buvo keletas. Žymiausią įkūrė *Jonas de Matha* drauge su *šv. Feliksu Valezu* ir *šv. Raimundu* 1198 metais.

Paskutiniame laikotarpyje buvo tiek daug asketikos veikalų rašytojų, kad negalima kėsintis suminėti visus, net pačius stambiausius. Tik šešioliktame šimtmetyje labiausiai pasižymėjo *šv. Ignacas Loyola* (†1556) savo mažyte, ispaniškai parašyta, bet lotynų kalboje praplitusia knygute, „*Exercitia Spiritualia.*" Jis pasaulyje praplatino rekolekcijų, meditacijos, ir sąžinės kvotimo įpročius. Jo įkurtosios jezuitų vienuolijos nariai per keturis šimtus metų buvo dvasios lavinimosi vadai katalikų pasaulyje. Iš domininkonų XVI amž. pasižymėjo *Liudvikas Granadietis* (†1588). Jo veikalai naudingi ne vien asketikai, bet yra drauge ir ispanų kalbos klasikiniai pavyzdžiai.

Karmelitai, *šv. Teresė* (†1582) ir *šv. Jonas Kryžiškis* (†1591), daug pastūmėjo tobulybės troškimą žmonėse, patys būdami puikūs pavyzdžiai. Bet jųdviejų raštai priklauso mistikai. Benediktinas, *Liudvikas de Blois* arba *Blosius*, (†1566) parašė „*Monile Spirituale*". Tas veikalas yra tarp geriausių XVI amžyje.

Septynioliktame šimtmetyje pasirodė klasikinis veikalas „Dvasios Kova." Ją parašė teatinas *L Scupoli* (†1610). Jezuitas *Robertas Bellarminus* (†1621) parašė keletą labai gerų asketikos veikalų, ypač „*Gemitus Columbae, De Ascensione Mentis ad Deum, De arte bene moriendi.* Bet geresnis už visus to amžiaus asketikos veikalus yra šv. Pranciškaus Salezo (†1622) veikalėlis

„*Filotea.*“ Šitame veikalėlyje daugiau ir aiškiau negu kituose pažymima, kad dvasios tobulybė nėra vienuolių monopolis, bet kad jos trokšti ir ja rūpintis turėtų visų luomų žmonės. Šita šv. Pranciškaus mintis viešpatauja visoje paskiutinio laikotarpio asketikoje. Antrame ir trečiame laikotarpiuose tat nebuvo taip aišku.

Septynioliktame šimtmetyje buvo daug stambių asketikos rašytojų, sakysiu: *Kard. Jonas Bona* († 1674), *Alfonsas Rodriguez* († 1616), *Alvarez de Paz.* († 1620), *De Ponte* († 1624), *T. a. Vallgornera* († 1665), *J. B. Surin* († 1665), *Philippus a SS. Trinitate* († 1671), *Lesius* († 1623), *Corberius* († 1650) ir kiti.

Bet mums svarbu paminėti ir arčiau pažinti Mikalojus, kurio pavardė lotyniškai skambėjo *Lancicius*. Jis gyveno ir mirė Kaune (1638). Jo veikalai: „*De mediis conservandi spiritus*“, „*De causis et remediis ariditatis in oratione*“, taip pat „*De exteriore corporis compositione*“ priklauso prie geresniųjų katalikiškos asketikos raštų.

Du didžiausiu asketikos rašytoju aštuonioliktame šimtmetyje buvo *J. B. Scaramelli* († 1752), kuris parašė didelį, gerą, sistemingą asketikos išdėstymą: „*Directorio Ascetico*“ ir *šv. Alfonsas Liguori* (1787), kurs parašė didelę daugybę asketikos veikalų. Gaila tiktai, kad juose autorius neprisilaikė to kritiško sistemingumo ir atsargumo, kuriuomi taip gera tapo jo moralinė teologija. *Schramm* padarė santrauką platesnio ir senesnio *Em. de la Regueza* veikalo „*Praxis Theol. Mysticae*,“ pavadindamas ją *Institutiones theologiae mysticae*, bet tenai yra daugiau asketikos negu mistikos. Ši santrauka yra taip gera, kad visiškai atstojo ilgesnį veikalą, iš kurio ji trumpai suėmė visą naudingąją medžiagą.

Devynioliktame šimtmetyje asketikos rašytojų buvo daugiau, negu kada nors pirmiau. Gal nebuvo taip didelių ir įtakingų, kaip pirma. Bet žymių visgi buvo. Tarp tų gražią vietą užima anglas *Faber* su savo veikalais „*Dvasios pažanga*“ ir kitais. Domininkonas tėvas *A. M. Weis* parašė asketikos sistemą: „*Lehrbuch der Christlichen Vollkommenheit*“, kaipo V tomą savo apologijos. Jezuitas *Meschler* pagamino visą eilę stebėtinai gerų asketikos veikalų. Ispanas *Palau* parašė trumpą patarimų knygelę krikščionims, visuomenės veikėjams, labai panašią į „Kristaus Sekimą“, kuri suima patarimus asmeninei tobulybei. Prancūzijoje nežinomas autorius išleido puikią asketikos knygutę “*La pra-*

tique de la confession progressive" ir taip pat visą eilę kitų gražių asketikos veikalėlių.

Šventųjų gyvenimų rašymas paskutiniame laikotarpyje virto kitokis, negu seniau. Bollandistai šešioliktame šimtmetyje ėmė rinkti dokumentus šventųjų gyvenimams, o įsigalėjusi istorijos kritika XIX amžyje buvo pritaikinta atskirų šventųjų biografijoms. Taip atsirado visa eilė nuodugnių kritingų veikalų, ištyrusių ir išdėjusių daugelio šventųjų antgamtinio ir išvidinio gyvenimo eigą.

Dvidešimtame amžyje mistika yra atskirta nuo asketikos. Tarp kitų asketikos vadovų žymėtinas *F. X. Mutz'o „Christliche Aszetik*" (IV laida. Paderborn 1918 m.)

Lietuva nuo Lancicijaus neturi originalių asketų, pasitenkindama vertimais iš svetimų kalbų. Mūsų žemėje asketikos srityje pasirodė negirtina kryptis prie gąsdinančių aštrumų. Prie tos rūšies priklauso *„Bromas ing viečnastį*", *„Pekla*" ir lenkiškas *kun. Marcinskio* veikalas *„Droga do Uspokojenia Sumienia*". Originaliausias, bet lenkiškai rašytas yra *kun. Miknevičiaus raštas „Spokój Serca*". Metas būtų ir lietuviams, jei ne gaminti tarptautinės vertės veikalų, tai nors aprūpinti savo kalbos raštiją originaliniais kuriniais. Dogminius, moralinius ir kitokius mokslinės teologijos specialiūs veikalus skaito tik specialistai teologai. Asketinės literatūros yra ištroškusi visa tauta. Asketinėms knygoms, nors ir nekaip parašytoms, mūsų šalyje netrūkdavo skaitytojų.

d. Asketikos sistema.

Asketikos sistema, einant žinomiausiu mūsų laikų tos šakos specialistu *Franz Xavier Mutz'u*, apima įžangą ir tris dalis.

Įžangoje kalbama apie žmogaus tikslą, prigimties sugedimą ir atitaisymo būdą.

Pirmoji dalis apima krikščioniškos tobulybės teoriją, būtent, tos tobulybės esmę, uždavinį, santykius su etikos kultūra ir pagundas, trukdančias tobulybę.

Antroji dalis kalba apie priemones tobulybei pasiekti: maldą ir įvairias jos rūšis, mąstymą, dvasios skaitymą, sąžinės perkratinėjimą. Malda, kreipiama į Kristų, Mariją ir šventuosius, įgauna tam tikrų ypatybių nuo asmens, į kurį kreipiama. Apie

tai kalba asketika. Ji moko naudotis sakramentais, ypač išpažintimi ir Komunija. Tarp tobulybės įgijimo priemonių yra darbas ir mokėjimas kentėti pasitaikiusias nelaimes. Dvasios stiprybę daugina pojūčių valdymas ir valymas, vaizduotės tvarkymas, proto ir valios jėgų dauginimas, geidulių pažabojimas. Įvairūs noro atsižadėjimai liuosa valia, kartais skaudūs savęs varginimai, apskritai padaugina dvasios stiprybę ir palengvina pasiekti čia minėtus dvasios lavinimo tikslus. Asketika daug domės kreipia į bloguosius geidulius: piktybę, godumą, neapykantą, nusiminimą, baimę ir kitus, ištirdama jų prigimtį ir ieškodama priemonių jiems pakeisti gerais jausmais. Ir gerieji: meilė, džiaugsmas, viltis, drąsa su kitais reikia ištirti, saugoti bei valdyti, kad negestų.

Trečioje asketikos dalyje kalbama apie dorybes. Vienos yra teologinės: tikėjimas, viltis ir Dievo bei žmonių meilė. Kitos yra kardinalinės: išmintis, teisingumas, ištvermė, susivaldymas. Trečios yra artimos antrosioms: paklusnybė, kantrybė, skaistybė ir nusižeminimas.

e. Asketinio Knygynėlio Projektas.

Clemens Alexandrinus († 214), Quis dives salvetur. *Origenes* († 254), De Oratione. *Methodius Olympius* (311), Convivium (apie skaistybę). *Joannes Chrisostomus* († 407), De sacerdotio. *Dionysius Pseudo-Areopagita*, De hierarchia coelesti. *Augustinus* († 430), De Patientia, Confessiones, De opera monachorum. *J. Cassianus* († 432), De Coenobiorum institutis, Collationes Patrum. *Gregorius Magnus* († 604), Expositio in beatum Job.; *Bernardus Claravalensis* († 1153), Liber de diligendo Deo, Tractatus de gradibus humilitatis et superbiae; *Richardus a S. Victore* († 1173), De exterminatione mali et promotione boni, De praeparatione animi ad contemplationem; *Albertus M.* († 1280), De adhaerendo Deo. *Henricus Suzo* († 1365), De sapientia aeterna. *J. Gerson* († 1429), Considerationes de theologia mystica. *Dionysius Cartusianus* († 1471), De remediis tentationum. *Thomas a Kempis*, De Imitatione Christi. *Ignatius Loyola* († 1556), Exercitia Spiritualia *Scupoli* († 1610), Dvasios kova; *Alph. Rodriguez* († 1616), Krikščionių tobulybės lavinimas. *R. Bellarminus* († 1621), De ascensione mentis ad Deum. *Franciscus Salesius* († 1622), Philothea ir Traité de l'amour de Dieu. *Nicolaus Lencicius* († 1638), De mediis conservandi spiritus, De causis et remediis ariditatis, De exteriore corporis compositione. *J. B. Scaramelli* († 1752), Directorio Ascetico. *Schram* († 1797), institutiones theologiae mysticae. *A. M. Weiss*, Lehrbuch der Christlichen Vollkommenheit; *Pelczar*, Życie Duchowne; *J. Meschler*, Leben Jesu in Betrachtungen. *F. X. Mutz*, Christliche Aszetik; Paderborn, Schoening IV Aufl. 1918.

§ 7 Mistika.

a. Vardas, esmė ir turinys.

Mistika y a š eilės tų dalykų, apie kuriuos dažnai žmonės pasako daug nesąmonių. Dažniausiai būva tat del to, kad patį mistikos vardą vieni ima viena prasme, kiti kita ir retas kas įžiūri, ką jis reiškia iš tikrųjų.

Dažnai žmonės ima per vien mistiką ir mistifikaciją. Mistifikacija reiškia pasinaudojimą artimo įtikėjimu ir apgaulingą jo pakėlimą ant juoko. Sunku susekti, iš kur mistifikacijos žodis gavo tos reikšmės, bet reikia žinoti, jog jis neturi nieko bendra su mistika, apie kurią kalba filosofijos istorija ir teologijos enciklopedija.

Istorinė mistikos reikšmė yra kilusi iš graikiško žodžio *myein*, kuris reiškia prileisti žmogų prie slepinių ir duoti jam dalyvauti slaptose apeigose. Sęstančioje graikų ir Romos stabmeldijoje pirmaisiais krikščionijos amžiais buvo gana įvairių slaptų tikybinių organizacijų, kurios savo slėpinius, *mysteria*, leisdavo žinoti tik savo išrinktiesiems. Misticizmas tad pirmiausiai reiškia tam tikrą Romos ir graikų religijos kryptį, viešpatavusią pirm septyniolikos, aštuoniolikos šimtų metų.

Kita misticizmo reikšmė yra filosofijos istorijoje. Senovės Aigipto filosofai, taip pat kynas Lao Tse, ir Braminai bei Vedų autoriai Indijoje į savo filosofijos sistemas dėdavo gana daug ne įrodytų, bet iš intuicijos arba veikiau iš širdies troškimo paimtų ir objektyviomis tiesomis pavadintų tvirtinimų apie Dievą ir jo veikimą žmonėse, kurio nepasiekia paprastos patyrimo priemonės, prieinamos žmonėms. Tos rūšies misticizmu ypatingai pasižymėjo neoplatonikų filosofija, ypač Plotino (†270) Eneados.

Tos rūšies misticizmo buvo įsiskverbę ir į krikščionijos filosofiją bei teologiją, tiktai krikščionijoje šis misticizmas išsiskaidė į dvi šaki. Viena sudarė mistinės teologijos mokslą, kita pagamino visą eilę klaidų.

ApriorišKai dogminio misticizmo gana daug buvo ir protestantų teologijoje bei vokiečių filosofijoje XIX šimtmečio pradžioje.

Beveik nė vienas mokslas neiškyla susyk pilnas ir teisingas. Ir astronomija klaidžiojo astrologijos tamsybėse ir chemija alche-

mijos naiviuose šuntakiuose. Bet mokslo vardas turi tekti ir tenka ne jo pergyventoms klaidoms, o tai tiesai, kuri galutinai paaiškėjo ir suėjo į sistemą. Taip ir mistikos vardas turėtų galutinai tekti tiktai tam rimtam mokslui, kuris galutinai iškilo iš įvairių pastangų suartinti žmogaus sielą ir jo Sutvėrėją.

Didžiausias šių laikų mistikos žinovas A. Poulain sako: „Mistikos teologija yra mokslas, kalbąs apie sielos veiksmus, prityrimus ir būvius, kurių žmogaus pastangos ir išmonė negali sudaryti, nors ir turėtų paprastos Dievo malonės pagalbą." *Mistical theology* veikale *The Catolic Encyclopedia XIV, 621 a.*

Mistinės teologijos objektas yra aukštesnioji kontemplacija ir jos formos su visomis įvairybėmis ir laipsniais, privatūs Dievo apreiškimai, regėjimai ir sielos bei Dievo susivienijimas antgamtiniu būdu.

Kaip asketika apima tas tobulumo priemones, kurios pareina nuo žmogaus ir jo jėgų, taip mistinė teologija kalba apie tas priemones, kurias Dievas suteikia žmonėms išimtinais atvejais. Taigi mistinė teologija yra antra asketikos dalis, jos papildymas ir viršūnė.

Mistikos objekto diduma yra eksperimentalinė, nes labiausiai naudojasi tuo, ką įvairūs žmonės įvairiais laikais ir įvairiose vietose yra patyrę. Bet mistika pripažįsta visą katalikiškos dogmatikos ir moralinės teologijos turinį, naudodamasi juomi. Iš to susidaro doktrinalinė arba teorinė mistikos dalis. Ji yra labai naudinga geriems ir blogiems įvykiams atskirti pačiuose prityrimuose. Iš eksperimentalinės ir doktrinalės dalių susidaro tos taisyklės, kurios atskiria sveikus mistikos įvykius nuo sugedusių.

Pirmutinė mistikos dalis kalba apie širdies t. y. jausmų grynumą. Tų jausmų valymas eina dviem keliais. Vienas yra iš paties žmogaus, kai asmuo pasirūpina taip išvalyti savo širdį, kad neliktų nė mažiausio palinkimo nė prie mažiausios nuodėmės, kad širdis nebūtų prisirišusi nė prie mažiausio žemės daiktelio. Tas grynumas būva vaizduotėje, atmintyje ir veiksmuose. Nors apie šitą grynumą kalba ir asketika, bet mistinė teologija juo rūpinasi daugiau ir giliau.

Šitame darbe tikėjimas veda protą ir atstoja žmogišką mokslą asmenims, neturintiems jo; atsižadėjimas visokio gamtinio džiaugsmo sudaro sąlygas aukštesniam sielos susivienijimui su Dievu. Dievo negalime suprasti nei apimti savo sielos jėgomis. Šitą mistikos stadiją šv. Jonas Kryžiškis pavadino naktimi, nes

joje tikybos š. es. yra nepilna, jausmuose nešviečia džiaugsmas, siela nepasiekia Dievo šviesybės.

Prie veikliojo širdies valymo prisideda ir pasyvusis, būtent tas, kad Dievas ima ją valdyti, o ji tik pasiduoda Dievo veikimui ir jo įtakai. Tas valymas būva sielos vargai: dvasios apleidimas, išdžiūvimas, pailsimas. Dažniausiai šioje stadijoje siela gauna pamatyti visą savo nuodėmių šlykštumą, jų biaurumą ir daugybę. Dažnai sukyla smarkių pagundų, silpnėja viltis, atsiranda pasmerkimo baimės. Šv. Jonas Kryžiškis šitą stadiją vadina pačia nakties tamsybe. Bet žmogui, pergalėjus tas pagundas, pergyvenus tą valymų naktį, širdyje užsidega tokia meilė, kad siela alpsta iš Dievo meilės ir degte ja dega.

Įvairūs mokslininkai įvairiais būdais suskirsto tą sielos būvį Scaramelli mini šituos: susitelkimo malda, dvasios tylėjimo malda, ramybės malda, pasigėrijimas meile, dvasios pasilsys *(sonno spirituale)*, meilės troškimas, mistinė meilės vienybė, kurios viršuje yra dvasios moterystė.

Aukštesnis dvasios susivienijimas su Dievu yra ekstazė ir ekstazinė meilė. Apie tai kalba tolesnioji mistikos dalis.

Aukščiausias sielos susivienijimas su Dievu vadinasi dvasios moterystė, nes tas susivienijimas yra taip stiprus ir pastovus, taip visiškas, kad žmonių kalboje nėra kito žodžio arčiau jį primenančio, kaip moterystė. Tačiau tą žodį mistikai vartoja vien del to, kad neturi kito, geriau tinkančio jų minimajam objektui. Mistinė moterystė nieko neturi bendra su lyties geidulių patenkinimu.

Artimas dvasios susivienijimas su Dievu padaro nepaprastų įvykių: stebuklų ir pranašavimų. Pranašavimai tad ir stebuklai sudaro tolimesnę mistikos mokslo dalį.

Visose mistikos dalyse — tiek ten, kur kalbama apie pasyvų sielos valymą, tiek ten, kur svarstomi jos susivienijimo laipsniai su Dievu, tiek stebuklų ir apreiškimų srityje — šalia tikrų Dievo veiksmų, gana dažnai painiojasi tikros velnio apgaulės. Retkarčiais ir pati žmogaus psichologija sudaro stebėtinų, nelagingų įvykių. Taigi visose mistikos dalyse yra kalbos apie dvasių skirtumą. (*De discretione spirituum*).

b. Krikščioniškos mistikos įstorijos konspektas.

Krikščioniškos mistikos įvykių buvo nuo pat pradžios krik-

ščionijos. Ir V. Jėzaus veiksmuose ir Apaštalų darbuose yra daug mistinio elemento, bet raštu sistematizuoti ir racionalizuoti jis pradėta tiktai graikuose V šimtmetyje. *Dionisius Pseudo-Areopagita* parašė keletą veikalų, ypač *De Hierarchia Coelesti* ir *De Divinis nominibus*. Tie nežinomo autoriaus veikalai į vakarus atėjo tiktai pradžioje devintojo šimtmečio.

Lotyniškai Pseudo-Areopagito veikalus išvertė Jonas Scotus Eriugena. Jo nei gimimo, nei mirimo metai nežinomi. Žinia, kad Scotus Eriugena gyveno IX amžyje. Jis parašė *De divisione naturae*, kame filosofiją ir teologiją sumaišė su mistika, Dievą su gamta ir įklimpo į Plotino panteizmą. Eriugenos veikalai mistikos istorijoje po Pseudo-Areopagito veikalų yra žingsnis atbulai.

Eriugenos klaidas XII šimtmetyje atitaisė prancūzai Hugo a S. Victore (†1141), šv. Bernardas († 1153) ir Richardus a S. Victore († 1171). Tarp mistinių šv. Bernardo veikalų ypač žymus jojo *Sermones in Cantica Canticorum*.

Mistikos sistemą sudaryti bandė Joachimus dei Fiori (†1202), bet jis įpuolė į stambias klaidas, suskirstydamas pasaulio istoriją į tris mistikos periodus — Dievo Tėvo, Dievo Sūnaus ir Dievo Šventosios Dvasios. Jo mokiniai padaugino jo klaidas, tvirtindami, kad Šv. Dvasios periodas arba Amžinoji Evangelija turįs prasidėti 1260 metais. Iš to kilo fratricelių ir į juos panašių sektantų klaidos su jų nedorybėmis.

Tryliktojo simtmečio scholastikai mistikoje matė tik vieną iš daugelio teologijos klausimų. Šv. Tamas Akvinietis († 1274) puikiai išsprendė daug tų klausimų, sukritikavo Joachimo dei Fiori klaidas, bet mistikos sistemos atskirai nesudarė. Jis tačiau parašė ir atskirų veikalėlių mistikos srityje, ypač *In Cantica Canticorum*.

Mistinei teologijai daug medžiagos davė tryliktojo ir keturioliktojo šimtmečių moterys, aukštai pakilusios tobulumu, užrašydamos tai, kas buvo daręsi jų dvasioje. Tai buvo šv. Gentruda († 1302), šv. Angela de Foligno († 1309) ir šv. Brigyta švedė († 1373). Nemaža medžiagos mistikai duoda dar ir dviejų teismų aktai, kai buvo svarstoma šv. Joannos d'Arc († 1430) likimas.

Aukštai pakilęs mistikoje buvo šv. Pranciškus Asyžietis. Dėl jo stigmų (žaizdų rankose kojose ir šone) buvo daug karštų ginčų, kurie pagamino ne maža raštų mistikos srityje.

Keturioliktame ir penkioliktame šimtmečiuose buvo žymių mistikos išklydimų. Eckhart († 1327) tvirtino, kad bekylanti tobulybėn siela galutinai virstanti Dievu. Nedaug nuo jo skyrėsi Nicolaus Cusa († 1464) su savo teorija, vadinama *„coincidentia oppositorum"*.

Bet tais laikais vokiečių mistikai, prancūzas Gerson'as, kartūzas Dionyzas, Antoninas Florentiškis ir kiti pasižymėjo naudingais veikalais sveikos asketikos ir mistikos srityse.

Šešioliktojo šimtmečio mistikų pryšakyje yra šv. Teresė († 1582) ir šv. Jonas Kryžiškis († 1591), abudu ispanai ir basųjų karmelitų įsteigėjai. Ypac šv. Teresės gyvenimas yra mistinių prityrimų gausi kasykla. Šv. Jono Kryžiečio veikalai *„Opera"* buvo išspausdinti Sevilijoje 1702 m.

Septynioliktajame šimtmetyje ispanas Michael Molinos († 1696) įpuolė į kvietizmo klaidą ir su savim, nors ne ilgam, patraukė Fenelioną. Gaususis Bossuet († 1704) išrodė kvietizmo klaidingumą. Žymiausias Bossuet'o mistikos veikalas yra *„Instruction sur les état de l'oraison" Paris 1697 m.* Josephus a S. Spiritu, Karmelitų generolas (†1639), parašė *Cursus Theologiae Mystico Scholasticae,* apimantį 6 tomus.

Aštuonioliktajame šimtmetyje Scaramelli (1752) parašė *„Dirrettorio Mistico"*, atskirdamas mistiką nuo asketikos. Jo veikalas didelis ir naudingas, bet klasifikacija perdaug paini.

Devynioliktojo šimtmečio mokslininkai mistikos dalykus ėmė gvildenti istorijos atžvilgiu, rūpindamiesi susipažinti su praeities paliktąja medžiaga. Taip darė Goerres veikale *Die Christliche Mystik.* Dalgairns savo raštu *The German Mystics of the Fourteenth Century London 1858* atkreipė domę į XIV amžiaus vokiečių mistikus. Chandler rašė *Ara Coeli. Studies in Mystical Religion, London 1908.* Delacroix rašo: *„Etudes d'histoire et de psichologie du mysticisme. Les grands mystiques chrétiens, Paris 1908"*.

Prie galo XIX šimtmečio ir pradžioje XX imta naudotis ne tik istorija, bet ir psichologija ir fiziologija, tyrinėjant mistinius gyvenimo įvykius. Šitoje srityje pirmą vietą užėmė tikrai tobulas veikalas A. Poulain'o *Les Graces d'Oraison,* 7-toji laida Paryžiuje 1911 m.

c. Mistikos knygynėlis.

Dionysius Areopagita, *De Divinis nominibus* ir *De hierarchia Coelesti.* S. Gregorius M. *Commentarii in S. Job.* S. Bernardus, *In Cantica*

Canticorum. Richardus a S. Victore († 1173) *De Contemplatione.* S. Bonaventura, *Itinerarium mentis ad Deum.* Angela de Foligno, *Vita et revelationes,* (išspausdinta Bollandistų: Acta Sanctorum, Januarius 1 t. 186-234). S. Brigitta, *Revelationes. Norimbergae 1500.* Ruysbroeck († 1381), *Opera Omnia, Coloniae 1692.* S. Terese *Opera Hispalae 1702.* Alvarez de Paz, *Opera. Lugduni 1647,* Philiphus a SS. Trinitate, *Summa Theologiae Mysticae.* Scaramelli, *Direttorio Mystico.* Migne, *Dictionaire de la mystique chretienne. Paris 1858.* Vallgornera, *Mystica Theologia Divi Thomae, Tornini 1891.* A. Poulain, *Les graces d'oraison, Paris 1911;* J. Zahn, *Einfuerung in die Christliche Mystik. Paderborn* 1922. P. Scheuer, S. J *Notes bibliographiques sur la contemplation infuse. Paris* M. David-Windstosser, *Frauenmystik im Mittelalter. Friburgi B. Herder.* — M. Grabmann, *Wesen und Grundlagen der katholischen Mystik, Freiburg i. Br.: Herder—Kulturwerke der deutschen Mystik. Freiburg. Herder.* — W. Oehl, *Tauler* ibidem.

§ 8. Pastoralinė teologija.

a. Uždaviniai.

Parapijų sutvarkymo ir valdymo mokslas vadinasi pastoralinė teologija. Prie sutvarkymo ir valdymo parapijos dar galima priskaityti ir patarimai kunigams, kaip jie geriausiai ir sekmingiausiai gali įtikinti žmones gyventi taip, kaip Kristus mokino. Sulig tuo didėja ir pastoralinės teologijos objektas. Kai kurie į pastoralinę teologijos sritį įtraukia visas parapijoje veikinčiųjų kunigų priedermes. Tuo būdu ir bažnyčios apeigos ir jas tvarkančioji liturgika tampa pastoralinės teologijos dalys.

Man rodos, kad geriau mintijo viduramžio teologai krikščioniškosios tiesos ir doros pritaikymą gyvenimui neskirdami nuo moralinės teologijos, nes Kristus tam ir apreiškė tiesas, kad jos butų vykdomos. Tol nepilnai yra išdėta tiesa, kol neparodyta, kaip ji reikia vykinti gyvenime. Praktines tiesų pritaikymo taisykles paliekant moralinei teologijai, asketikai ir mistikai, pastoralinė teologija neišnyks.

Jai liekasi sutvarkyti visa gausi pastabų medžiaga, kuri per devynioliką šimtų metų susidarė Bažnyčiai begyvenant ir Kristaus mokslą bevykinant.

Ypatingos pastabos, paliečančios ypatingų tiesų vykinimą, turi priklausyti toms specialioms teologijos šakoms, iš kurių yra tų tiesų teorijos turinys. Pastoralinei teologijai lieka ištirti ir sutvarkyti bendrosios ganytojiškų darbų vaisingumo sąlygos.

Kariuomenė savo tikslams panaudoja visus visų mokslų radinius. Ji moka savo tarnybon užkinkyti ir elektrikos, ir chemijos, ir statybos, ir mechanikos išradimus, padarytus civilių žmonių, niekad nemintijusiųjų tarnauti karo tikslams. Taip ir Bažnyčiai tenka naudotis įvairių, visai neteologinių mokslų, menų ir gudrumų priemonėmis, kad Kristaus mokslo įgyvendinimas žmonėse eitų greičiau ir vaisingiau. Šitas pašalinių mokslų sunaudojimas Kristaus Evengelijos tikslams yra antras svarbus pastoralinės teologijos uždavinys.

Žmonių gyvenimas įvairus; žmonių veiksmai dar labiau jį įvairina, keisdami senuosius palikimus ir įpročius naujais. Viešąjį žmonių gyvenimą tvarko, nors nevisada gerai, valstybių leidžiamieji įstatymai. Sulig tuo dideliu gyvenimo įvairumu visuotinei Katalikų Bažnyčiai tenka įvairiose vietose ir įvairiais laikais taikintis prie įvairiausių padėčių. Jos visos sužinoti, pamokinti, kaip galima gerai ir greitai prisitaikinti prie tų nuo Bažnyčios nepareinančių gyvenimo sąlygų, tai vis yra pastoralinės teologijos uždavinys.

Jungtinėse Amerikos Valstybėse yra padarytas Bažnyčios nuo Valstybės atidalinimas; kitose šalyse tebėra Bažnyčios ir Valstybės bendradarbiavimo principas, kitose yra valstybės supremacija ir Bažnyčios kantrusis tarnavimas pasaulinei valdžiai; vėl kitur valstybė Bažnyčiai trukdo ir persekioja ją. Yra buvę vietų, kur kunigija turėjo supremacijos ant visų pasaulinių Valstybės įstaigų. Sulig tomis penkiomis įvairiomis padėtimis keičiasi ir kunigo uždaviniai parapijoje ir jo veikimo priemonės. Net toje pačioje valstybėje būva reikalo vienaip dirbti parapijos darbas sodžiuje, kur visi gyventojai yra katalikai, kitaip mišrose parapijose. Prie įvairumo, kurį sudaro parapijos mišrumas, miestuose prisideda dar tai, kad parapijiečiai plaukia per parapiją lyg vanduo. Vieni miesto gyventojai vieną metą gyvena viename name, kitą metą samdosi sau butą kitoje gatvėje ir tampa kitos parapijos gyventojai. Taigi darbo taisyklės, labai naudingos pastovių gyventojų parapijoms, visai netinka nepastovių gyventojų parapijoms.

Yra dar daug ir kitokių įvairybių, sudarančių tą, kad kunigo uždaviniai tampa parapijoje taip įvairūs, jog geras jų išpildymas reikia pavadinti menu. Jam neužtenka taisyklių. Jis neapsieina be intuicijos ir tam tikro talento. Betgi pastoralinė teologija vis turi duoti tą pagalbą klebonui, kurią meno teorija duoda menininkui. Tos teologijos uždavinys yra susekti visų įvairybių priežastys, jų keitimosi būdai, jų gerieji ir blogieji vaisiai.

Trumpai suimant pastoralinės teologijos uždavinius, reikia pasakyti, kad jie yra: 1) Kristaus veiksmams sunaudoti tai visa, kas tik yra žmonių gyvenimo pagaminta ir gali tam tikslui tarnauti. 2) Sužinoti visos parapijinio gyvenimo įvairenybės, jų priežastys, mainymosi būdai, gerieji ir blogieji vaisiai, 3) susisteminti visas krikščionybės vykdymo patyrimas.

b. Vardas ir trumputė istorija.

Senoji žmonių kultūra, ypač rytuose, reiškėsi labiausiai gyvulių veisimu. Pats savininkas ganydavo juos, todel piemuo buvo pagarbos žodis. Graikas Homeras karalius vadina piemenimis (*poimenes laon).* Senasis Įstatymas keliose vietose Dievą mini piemens vardu. Dievas, *turįs gailestingumo mokina ir lavina lyg piemuo savo kaimenę* (Eccl. 18, 13,) Pranašai skelbė, kad Mesijas būsiąs piemuo: *Kaip piemuo ganys savo bandą, savo ranka surinks avinėlius ir savo glėbyje augins.*" (Is. 40, II) Sulig tuo Jėzus išdėsto gero piemens privalumus ir pasisako: *Aš esmi geras piemuo. Geras piemuo duoda savo sielą už savo avis* (Jon. 10, II).

Tas vaizdingas ištarimas perėjo į krikščionijos raštus. Grigalius Nazianzietis savo veikale *Logos Apologetikos* (Apsigynimo žodis. c. 34) žodį *poimantike* (ganybos mokslas) pavartojo tam mokslui pavadinti, kuris apima kunigijos uždavinius. Kadangi piemuo lotyniškai vadinasi pastor, tai Grigalius Didysis (†604) savo pastabas apie kunigijos veikimo taisykles pavadino *Regula Pastoralis.*

Mokslinis terminas *Theologia Pastoralis* buvo pavartotas pirmą kartą šv. Petro Kanizi-aus laiške, rašytame 16 sausio 1556 m., o vyskupas Binsfeld, Triero sufraganas, išspausdino pirmą *Enchiridion Theologiae Pastoralis.*

Į universitetus pastoralinės teologijos katedra buvo įvesta pirmiausia Austrijoje Juozapo II įsakymu 1777 m. Tas imperatorius daug kuo bandė reformuoti Bažnyčią ir dažniausiai tik kenkė jai, bet del pastoralinės teologijos įvedimo reikia pripažinti, kad ta Juozapo II mintis gera. Jos autorius yra opatas Rautenstrauch, kuris buvo prirengęs reformos planą teologijos mokykloms.

Pradžioje ta pastoralinė teologija tiek pačioje Austrijoje, tiek kitur būdavo dažniausiai pakartojimas kai kurių moralinės

teologijos ir liturgikos skyrių. Ji ilgai šlubavo racionalizmu. Savo tikrąjį objektą ir gryną dvasią ji atrado tik antroje pusėje XIX šimtmečio.

Prie bažnytinės iškalbos tada prisidėjo katechetika, arba vaikų mokymas bažnyčioje. Iš to ilgainiui susidarė pastoralinė pedagogika, nes daugelyje vietų klebonams teko būti parapijinių mokyklų globėjais. Sociologijos mokslui įsigalėjus, pastoralinė teologija pasinaudojo juomi, sudarydama savo skyrių apie kunigo veiklumą visuomenėje, ypač apie draugijų vedimą. Ilgainiui išdygo bendrosios ir ypatingosios pastoracijos klausimų, kurių susisteminta santrauka sudaro įdomiausią pastoralinės teologijos dalį. Reikia pripažinti, kad kol kas pastoralinės teologijos sistema ir ribos dar toli nėra taip aiškiai pasižymėjusios ir taip tvirtai nusistovėjusios, kaip kitose senesnėse teologijos šakose.

c. Sistema.

Liturgika yra, be abejo, savaimingas, pastoralinei lygus ir dar geriau už ją sutvarkęs savo medžiagą mokslas, o ne pastoralės teologijos dalis. Yra buvę bandymų, kaip ana Stawinskio Petrograde, taip pat ir bažnytinę iškalbą padaryti savaiminga, kitiems lygia teologijos šaka, bet tie bandymai nepasisekė. Pavojinga yra per daug domės kreipti į formą, kai didžiausia krikščionybės brangenybė yra jos turinys. Iškalba yra geras ir naudingas dalykas, kol ji liekasi pastoralinės teologijos dalimi, bebūdama priemonė, netapdama tikslu.

Logikos žvilgsniu ir pastoralinė medicina turėtų būti tiktai pastoralinės teologijos dalis, imanti iš plataus savaimingo medicinos mokslo tą, ko ganytojui reikia. Bet praktika parodo, kad žmogui, geriausiai sugebančiam dėstyti socialias, pedagogines ir kitas pastoralinės teologijos dalis, nesiseka su mediciniškąja dalimi. Pajudinus vieną medicinos dalyką juda visa medicina; taigi pastoralinę mediciną gerai gali dėstyti tiktai gydytojas. Del to pastoralinę mediciną reikia laikyti ne be pastoralinės teologijos, o veikiau medicinos dalimi.

Tiek pasakius, galima skirstyti į dalis gausų pastoralinės teologijos objektą. Stambiausias skaidymas, man rodos, turėtų būti šitas: 1) kunigo priedermės parapijoje ir 2) neparapijinių kunigų veiklumas. Pirmoji dalis užima nelyginamai daugiau me-

džiagos ir vietos negu antroji, nes paprastai krikščionių kunigijos veikimas į žmones eina per parapiją.

Mokslas apie parapijas turi savo bendrąją dalį, tarsi, įvadą apie įvairias parapijų rūšis: a) miestuose ar kaimuose, b) tautiškai vienodą ar mišrą, c) su tirštai gyvenančiais katalikais arba su parapijiečiais skystai pakrikusiais tarp kitatikių tirštai apgyventoje žemėje kaip Anglija, arba retai, kaip Sibirijoje, b) su pastoviais parapijiečiais, kaip žemdirbių sodiečių šalyse, arba su nuolatai besimainančiais, kaip eksplioracijų šalyse. Parapijiečių plaukimo problema yra labai svarbi. Kiekviena tokia ar kitokia parapijų rūšis turi savo ypatybių, kurias klebonui reikia suprasti ir panaudoti, arba prie jų prisitaikinti.

Bendras klebono patarnavimas apima šituos dalykus: 1) aprūpinti parapijos dvasią, 2) prisižiūrėti jos turtą 3) atlikti savo pareigą dideliame Bažnyčios valdymo darbe 4) lengvinti žmonėms bendrą jų gyvenimą 5) padėti aprūpinti kenčiančius ir vargstančius.

Dvasios aprūpinimas yra pirmas ir didžiausias uždavinys. Jei kur jį nustelbia ekonominiai parapijos reikalai, tenai gyvenimas darosi netoks, kaip reikėtų. Dvasios aptarnavimas pirmiausia įvyksta pamokslais. Bažnytinė iškalba arba o m i l e t i k a mokina, kaip tą uždavinį išpildžius. Nors o m i l e t i k a reiškia mokslą sustatyti o m i l i j a s, tačiau tas vardas gavo platesnės reikšmės ir omiletika šiandie mokina sakyti įvairiausias bažnytinių kalbų ir pamokslų rūšis. Kitą rūšį sudaro vaikų mokinimas katekizmo. K a t e c h e t i k a šiandien yra gana senas ir įvairus mokslas, Prie jo prisideda p a s t o r a l i n ė p e d a g o g i k a, kuri kalba ne apie paties kunigo mokytojavimą, tik supažindina jį su pedagogikos taisyklėmis, kad jis galėtų geriau prižiūrėti parapijos mokyklos pedagogus.

Prie dvasios aprūpinimo priemonių priklauso taipgi m i s i j ų, r e k o l e k c i j ų ir a t l a i d i n i ų i š k i l m i ų surengimas. Jos yra galingos priemonės krikščionių dvasiai auklėti, bet visgi reikia žinoti, kaip jos šurengti, kaip panaudoti, kad išeitų gerų vaisių, kad atlaidai neišsigimtų į girtybės ir peštynių progas.

Dvasią beaprūpinant, reikia turėti dažnai ir medžiaginių priemonių. Kiekvienai parapijai priklauso mažiau ar daugiau kilnojamo ar nekilnojamo turto. Klebono priedermė yra rūpintis juomi. Pirmiausia reikia prižiūrėti trobos: bažnyčia, mokykla, klebonija ir kitos. Trobų klausimas apima jų statymą, išlaikymą ir

ir apdraudimą nuo netikėtų nelaimių. Klebonui labai naudinga turėti sistemingų ir praktinių žinių apie pastatuoju du dalyku. Statymą jis turi pavesti specialistams architektams, bet į pastoralinę teologiją sueina tiek žinių iš architektūros, kad klebonas, pasinaudojęs jomis, galėtų daryti protingas sutartis su architektais.

Parapijoms dažnai priklauso žemės ir kitokio nekilnojamo turto. Jo valdymas eina savos šalies įstatymais. Pastoralinė teologija negali į savo rankas suimti visos civilinės teisės, bet ji moko, kur kokiame reikale kreiptis. Kadangi šita parapijų gyvenimo dalis yra svarbi, o ji kiekvienoje valstybėje yra kitokia, del to ir pastoralinė teologija šitame dalyke mainosi sulyg valstybių nusistatymu.

Taip pat mainosi ir kilnojamo turto valdymo taisyklės ir inventorinių sąrašų išvaizda., Pastoralinė teologija moko būsiančius klebonus pažinti tų sarašų reikalą ir jų sustatymo būdus.

Esant daug reikalų ir daug išlaidų parapijai, reikia turėti šaltinių toms išlaidoms padengti. Jau praėjo tie laimingi laikai, kada parapijos turėdavo daugiau lėšų negu išlaidų. Dabar dažniausiai reikia labai daug ir labai išmintingai dirbti, kad parapijos balansas negriūtų. Prityrimas parodė, kad parapijiniai mokesčiai ir rinkliavos neištenka reikalams; tad reikia vartoti įvairių nepaprastų priemonių, kaip tam tikrų altorinių draugijų kurimas, pasilinksminimų rengimas, bazarų organizavimas ir daug kitokių

Ekonominį parapijos gyvenimą tvarko atsiskaitomybė, o pastoralinė teologija, pažymėjus jos reikalą rodo būdus, kaip ji gerai galima vesti negaišinant perdaug laiko.

Ekonominis parapijų gyvenimas sudarė keletą įvairių parapijinio turto administratyvinių tipų. Tų tipų kritinga apžvalga yra pastoralinės teologijos uždavinys. Suvedimas prityrimų medžiagos į sistemą labai palengvintų tą apžvalgą ir išdirbimą kiekvienos tautos sąlygoms naudingiausio tipo.

Parapija yra dalis didelės organizacijos — Katalikų Bažnyčios, kurios valdymo darbo dalį ji turi atlikti. Kanonų teisė moko klebono priedermių tuo žvilgsniu, bet pastoralinė toologija prideda taisyklių, kaip vesti metrikos ir kaip tvarkyti metrikų knygos. Šalia visai Bažnyčiai bendrų įstatymų įvairių šalių klebonai dar turi vietinių priedermių. Vienur jie turi aiškią ir svarbią pareigą vesti tuos užrašus taip gi pasaulinės valdžios vardu, nors tos pareigos nėra, bet gero sugyvenimo dėsniais duodama

bažnytinių metrikų išrašai valstybinės statistikos raštinėms. Vienur vienaip, kitur kitaip tie dalykai atliekami, o mokslo uždavinys yra sulyginti tuos gyvenimo pagamintus įvairumus, bandant išrasti kas geriausia.

Metrikos yra didžiausia parapijos archyvo dalis, bet nemaža yra taip gi ta dalis, kur laikomi vyskupo įsakymai, vizitacijų aktai, susirašinėjimas su įvairiais oficialiais asmenimis, parapijiečių sąrašai, sąskaitų knygos, šv. Sosto duotosios privilegijos, Senose parapijose šitie archyvai yra istorijos mokslo šaltiniai. Klebonas turi žinoti, kaip juos laikyti, kad mokslas iš jų galėtų turėti naudos.

Parapija yra sulyginti didelė bendruomenė. Joje vieni žmonės susideda į savitarpines pašalpos draugijas, kiti susitarę kokią nors idėją vykina, treti susitelkia į maldingumo brolijas. Klebono tiesioginė priedermė vadovauti pastarosioms, bet jam palengvėja darbas, jeigu jis padeda antrosioms draugijoms, kadangi per jas geros idėjos stiprėja parapijoje. Jeigu jisai padeda organizuotis neidėjinėms savišalpos draugijoms, kai jos, turi tik gerų tikslų, bet nemoka jų vykinti, tai jis ir artymo meilės darbą atlieka ir daugina pritarėjus grynai pastoraliam savo darbui. Jau kelios dešimtys metų praėjo nuo to, kaip yra suprasta šito ir kitokio socialinio veiklumo nauda kunigams, taigi sociologija, iš pradžių kaipo dalis pastoralinės teologijos, pateko į teologijos mokslo įstaigas, o paskui kaipo savaimingas mokslas.

Jam artimas yra labdarybės darbas. Mažų našlaičių auklėjimas, ligoninių įkūrimas, beturčių senatvės aprūpinimas, prostitučių gelbėjimas iš laisvanorės pražūties, visus tuos darbus naudingai dirbti kunigas gali tik tada, jeigu jis žino, kaip kiti dirbdavo ir kaip reikia dirbti, kad neatkartotų senų žalingų klaidų.

Šiandien darbininkų luomas nėra vargšo padėtyje, bet nesenai jis buvo joje. Kunigija žymiai prisidėjo prie pagerėjimo darbininkų padėties. Kunigai kaip E. Ketteler ir kiti, išpildė tą, ką jie darbininkams išpildyti privalė. Kiti luomai šiandien ar rytoj gali būti reikalingi pastoralinio patarnavimo ne tokios rūšies kaip darbininkai, bet kitokio. Artimo meilė pasirodo, kada ji alkaną papeni ir nuliūdusį paguodžia. Paguoda kartais būna ir reikalingesnė ir brangesnė už papenėjimą. Mūsų laikais ir artimoje ateityje gali būti ne vienas luomas, kuriam reikės patarnauti, ne didinant jo algą ir ne trumpinant darbą, o atkeliant susilpnėjusią sielą, ar kitaip. Pastoralinės teologijos uždavinys yra visus tuos

reikalus numatyti, jų aprūpinimo būdus išrasti ar apsvarstyti.

Specialinė pastoracija žiūri į atskirų žmonių reikalus. Asmeninė išpažintis yra didžiausias tos pastoracijos veiksmas, bet ne vienatinis. Prie jos priklauso gerai aprūpintas ligonių lankymas, ne labdarybės, tik išganymo tikslais. Santykiai su asmeninis, sėjančiais parapijoje papiktinimą, girtybę arba bedievybę, sudaro kitą specialinės pastoracijos paskyrimą. Apsėjimas su kurčiais, nebyliais, mažapročiais ir kitais nelaimingaisiais, sudarančiais išimtį bendrame gyvenime, yra reikalingas gana daugelio atsargos patarimų, kilusių iš ilgo ir įvairaus patyrimo. Miestuose kaskart tenka dažniau susidurti su reikalu aprūpinti sielą žmogaus, nemokančio vietinės kalbos ir del to negalinčio susikalbėti su kunigu. Tai taipgi pastoralinės teologijos problema.

Prie specialinės pastoracijos priklauso taipgi paties kunigo asmeninių santykių sutvarkymas tarp klebono ir jo vikaro, aprūpinimas pasaulinės šeimynos, tarnaujančios vienam ar kitam, ar abiem; artimesniųjų bažnyčios tarnų, zokristijono, vargonininko, sargo ir jų šeimynų dvasios bei kūno reikalai. Negalima praleisti nei grynai ašmeninių kunigo santykių su valdininkais, moterimis, įnamiais, su svetimų tikybų dvasininkais ir kitais. Nors tat visa priskaitoma prie mažmožių, bet turi žymių savo padarinių pastoracijoje. Būva atsitikimų, kad vedęs žmogus, išauklėjęs vaikus, tampa kunigu. Santykiai su giminėmis ir su tolymesniais sudaro ne vieną pastoracijos problemą.

Asmeninis kunigo gyvenimas niekuomet nebūna grynai asmeninis. Klebonas, užsiimąs žemių ar trobų supirkinėjimu, arba dalyvaująs arklių ar automobilių lenktynėse, sukelia savo parapijoje ir apylinkėje minčių baugas, kas paskui atsiliepia pastoracijos darbe. Pastoralinės teologijos mokslas gali ištirti tų veiksmų ir tų bangų sąryšį bei padarinius. Labai būtų gera visiems kunigams tuos dalykus nuodugniai žinoti.

Neparapijinis kunigo veiklumas galima suskirstyti į šias rūšis: vyskupijos centro valdininkai, dekanai, aukštųjų mokyklų profesoriai, vidurinio mokymo kapelionai, ligoninių, vienuolynų, kariuomenės, kalėjimų ir aukštųjų asmenų kapelionai, misionoriai, dirbą kultūringose nekatalikiškose šalyse ir nekultūringų šalių misionoriai. Ypatingas rūšis sudaro kunigai politikai ir kunigai laikraštininkai.

Visose tose darbo srityse jau yra daug kas padaryta ir gauta daug prityrimo, tik tas prityrimas dar toli nesusistemintas

ir nesunaudotas kaip reikia. Galima tikėtis, kad būsiančios kartos apdirbs tą darbą, kuris neatidirbtas ikišiol.

Rodosi, kad aukštųjų mokyklų profesūra maža duoda medžiagos pastoralinei teologijai, bet iš tiesų yra kitaip. Aukštųjų mokyklų profesoriai būva arba tokiose įstaigose, kur jie tik vieni profesoriauja, kaip ana Ryme katalikiškieji universitetai, arba kunigai katalikiškųjų universitetų profesoriai dirbą su pasauliniais katalikais, arba aukštųjų mokyklų profesoriai dirbą įstaigose, kurių žymi dauguma yra katalikystei nepalanki ir kartais net nemandagi.

Labai maža yra veikalų. kurie gvildentų čion surašytąsias kunigiško veikimo problemas ir išrodinėtų būdus vengti klaidų. Aš nežinau nė vieno tokio veikalo, bet aš tikiu. kad ateitis jų pagamins, nes aišku, kad čia paduotasis sąrašas apima tik bendruosius ruožus.

Po jais, po kiekvienu, yra keletas, gal ir daugiau stambių gyvenimo klausimų, galinčių palengvinti arba apsunkinti Kristaus mokslo įgyvendinimą žmonėse.

d. Pastoralės teologijos knygynėlis.

S. Paulus, *Epistolae at Titum et Thimotheum;* S. Ambrosius, *De officiis ministrorum;* S Joanes Chrisostomus, *De Sacerdotio;* S. Augustinus, *De cathechisandis rudibus;* S. Gregorius Magnus, *Liber regulae pastoralis; Libri poenitentiales,* įvairių autorių tarp V ir VII amžio. Rabanus Maurus († 856) *De disciplina ecclesiastica;* J. Gerson (†1429). *De parvulis ad Christum trahendis.* S. Laurentius Justinianus († 1465) *De regimine et institutione praelatorum;* Carolius Boromaeus (†1584), *Instructio pastoralis* T. Lohner (†1680), *Instructio practica 7 vol. Dillingen 1678.* S. Alfonsus Liguori († 1787), *Homo apostolicus;* J. Amberger *Pastoraltheologie. 4 Auf, 3 Bdė. 1883;* F. Probst, *Theorie der Seelsorge Breslau 1883;* Th. Luennenmann, *Lehrbuch der katholischen Militaerseelsorge in Preussen. Koeln 1870;* J. Sailer (†1832) *Vorlesungen aus der Pastoraltheologie 3 Bde.* Salzbach, 1835. J. Swoboda, *Grossstaedteseelsorge;* J. E. Pruner, *Lehrbuch der Pastoraltheologie. Paderborn 1900;* C. Krieg, *Wissenschaftliche Seelenleitung 1904; Kathehetik 1907.* B. Bartmann, *Paulus als Seelsorger,* L. Bopp, *Moderne Psychoanalyse;* M. Buchberger, *Die Seelsorge in unserer Zeit,* A. Chwala, *Seelsorge und Kind,* V. Hähling, *Diasporaseelsorge,* Ch. Kunz, *Die katholische Krankenseelsorge;* K. Mosterts, *Jünglingseelsorge;* Pruner-Seisz *Pastoraltheologie* F. Schildhauer, *Der Pfarrhof;* — F. Schubert, *Grundzüge des Pastoraltheologie;* Schuch-Polz, *Handbuch der Pastoraltheologie* N. Sträter, *Das Männerapostolat.* Msgr, Donais, *Role social et potitique du clerge. Paris Beauchesne.*

§ 9 Pastoralinė medicina.

Pastoralinė medicina apima a) kai kuriuos grynosios medicinos klausimus, svarstytinus krikščioniškosios doros žvilgsniais ir dėsniais, bet b) daugiau joje yra bažnytinio gyvenimo dalykų svarstomų sveikatingumo, taigi medicinos žvilgsniais; c) yra bendrų medicinai ir teologijai svarstytinų dalykų: isterija, ipnoza, psichoneuroza. Prie to visa prisideda d) pluokštas žinių apie tai, kada ir kaip kunigas, eidamas savo priedermes, gali pavaduoti gydytoją, kurio nėra prie ligonio.

Prie mediciniškų dalykų, svarstytinų teologijos žvilgsniais, priklauso pirmiausia ginekologijos problemos: 1) ar valia žudyti negimusį kūdikį, reikiant gelbėti jo motiną 2) ar valia jį mažinti 3) ar leistina yra daryti operaciją vadinama Sectio Caesarea? 4) ar dora yra moterims daryti Porro operaciją? Šitoji operacija daro moteriškę nevaisinga nors jos gyvybei nėra artimo pavojaus. Yra dar ir kitų tos rūšies problemų.

Prie bažnytinio gyvenimo dalykų, svarstytinų medicinos žvilgsniais, priklauso pasninkas, silpnų žmonių vaikščiojimas bažnyčion įsakytomis dienomis, liuosų apsimarinimų higiena ir daugelis kitų.

Medicina su teologija daugiausiai susiduria toje kūno srityje, kuri arčiausiai yra prie dvasios, būtent dvasios ligose. Čia dažnai pasitaiko, kad nežinia ko labiau reikia ligoniui ar kunigo, ar gydytojo. Kartais dorinė žmogaus blogybė nebūva iš jo valios, bet iš jo kūno sugedimo. Tuo atveju gydytojas veikiau pataiso nelaimingąjį, negu kunigas pamoko. Bet būva ir tokių atsitikimų, kad viena gerai atlikta išpažintis ligoniui gražina sveikatą, kurios negalėjo atitaisyti nė geriausios psichiatrų pastangos. Šitoje srityje reikia gvildenti ne tiktai anksčiau minėtos isterija, ipnozą, psichoneuroza, bet taipgi kai kurie savažudžių psichologijos klausimai, skrupulizmo ligą ir jos šaknys nervų ir smegenų nenormalume.

Ketvirtame pastoralinės medicinos skyriuje, būtent kunigo reikale pavaduoti gydytoją, lenka aptarti šie klausimai: a) kaip pažinti artimas mirties pavojus kūdikiui, kad jį krikštijus vien vandeniu, b) suaugusiam žmogui, kad jam pagreitinus sakramentalinę absoliuciją, apleidžiant reikalavimus, kurių šaip nedera apleisti, c) čia priklauso ir letargo problema svarbi klebonams,

kad nepalaidotų gyvo žmogaus, d) čia pat priklauso problema apie gydytojišką kunigų praktiką, jos klaidas bei pavojus, apie Bažnyčios kanonus, draudžiančius tą praktiką arba nors apribojančius ją ir apie tų kanonų taikymą gyvenimui.

Nors pastoralinė medicina yra tarp seniausiųjų mokslo šakų, tačiau maža yra mokslininkų, jai pašvenčiančių savo laiką, todel čia nė nerašau šio mokslo istorijos.

Jos sistemą paduodu sulig geriausiai žinomu naujausiu tos srities veikalu Bergmann - Capellmanno, *Pastoralmedicin* 18-te Aufl. Paderborn 1920.

1. Ketvirtasis Dievo įsakymas: apie paveldėjimą ir saugojimąsi blogų paveldėjimo padarinių žmogaus būde ir kūne. 2. Penktasis Dievo įsakymas: gimdymo pagalba, persileidimas, vaisiaus mažinimas, užsiveisimas šalia įsčios. Pavojingosios operacijos, vasektomija, gydytojiškų priemonių vartojimas kūnui ir dvasiai. Prie pirmųjų priklauso įvairūs vaistai, skiepijimas, senumo gydymas, vaikų žindymas, persivalgymas ir alkolizmas. Prie antrųjų priklauso: įvairių formų psichoneurozų gydymai, psichopatetiško sunykimo atitaisymas, psichoterapija, išėjimas iš proto ir savažudybė. Į šitų skyrių įterpta mokslas apie hipnotizmą ir spiritizmą. 3. Svarstydamas šeštąjį Dievo įsakymą autorius kalba apie savažudybę, paleistuvybę ir padorumo naikinimą. 4. Praleisdamas kitus Dievo įsakymus Bergmannas eina tiesiog prie Bažnyčios įsakymų ir kalba apie vaikščiojimą į bažnyčią higienos žvilgsniu ir pasninką. 5. Paskui jis svarsto sakramentus: krikštą, komuniją, paskutinį patepimą ir moterystę. Pastarasis duoda daugiausia medžiagos. 6. Toliau autorius kalba apie pavojingas gyvenimo padėtis, apie merdėjimo ženklus, apie mirtį ir letargą. 7. Paskutiniai skyriai apima staigaus susirgimo nuotykius, pirmąją pagalbą ir ligonio aptarnavimą,

Iš senesnės ir naujesnės raštijos galima pažymėti šitie veikalai, apimą, pastoralinę mediciną: Leuthner, *Praktische Pastoralarzneikunde fuer Seelsorger. Nuerrenberg 1791.* E. W. Pasner, *Medicina Pastoralis 1844.* Stoehr *Handbuch der Pastoralmedicin mit tesenderer Berichtsichtigung der Hygiene. Freiburg 1882.* C. Capellmann, *Medicina Pastoralis. Aachen 1890.* Šitas veikalas yra lotyniškas vertimas iš vokiško originalo, kurį, Capellmannui mirus, padidino ir patobulino Dr. Bergmann'as, išleisdamas antrašte: *Pastoralmedicin von Dr. C. Capellmann. 18-te umgearbeitete und vermehrte Auflage herausgegeben von DR. W. Bergmann. Paderborn 1920.* Iš to veikalo imtas šičionai pastoralinės medicinos turinio sąrašas. Fr. V. Raymond, *Guide des nerveux et des scrupuleux:* Georges Surbled, *La morale dans ses rappots avec la médecine at l'hygiène. Paris. Beauchesne.*

§ 10. Pastoralinė Sociologija.

Sociologija yra mokslas apie visuomenę ir jos ūkį. Tas mokslas savaime yra grynai pasaulinis, kaip ir medicina, bet dėl didelės reikšmės kunigų darbams visuomenėje jis yra jau įveslas į daugelį teologijos mokslo įstaigų. Del to jaunučio, bet galingo, mokslo daugelis labai ginčijasi. Kai kurie sako, kad jis visai negali būti mokslas arba nors nėsąs. Kiti nori jį padalinti tarp daugelio kitų senųjų mokslų, liečiančių visuomenės klausimus. Nėsant vienybės tarp pačių mokslininkų, inteligentų, liaudis po sociologijos vardu pabrūka daugybę įvairių daiktų. Patys geriausieji mokslininkai sociologijos vardą vieni ima siauriau kiti, plačiau.

Šičia sociologijos vardu vadinsimė mokslą apie bendro žmonių gyvenimo vystymosi stambiausias taisykles ir įvykius, apie santykius tarp asmenų, grupių ir pilnų visuomenių.

Taip imant sociologija, jau galima matyti, kad bendriausia jos dalis yra apie tas žmogaus dvasios ypatybes, kurios jį verčia gyventi bendrai su kitais žmonėmis. Tai yra socialinė psichologija, dažnai vadinama masių psichologija. Žiūrėdama į visuomenės dalių susigrupavimus ji pastebi to susigrupavimo išvaizdas, t. y. visuomenės statiką ir to susigrupavimo priežastis arba darančias jį jėgas, t. y. visuomenės dinamiką.

Toliau sociologija apima mokslą apie santykius tarp įvairių, luomų ir grupių bei jų reikalų. Tai yra visuomenės mokslas siauriąja to žodžio prasme imant. Socialinė politika bando tuos santykius normuoti. Šitam dalyke ypatingai du objektu paskutiniais laikais buvo daliai ir gausiai mokslininkų apdirbamu, būtent, darbininkų klausimas ir moterų klausimas. Statistika yra savaiminis mokslas apie visuomenės padėties išreiškimą skaitmenimis. Viena statistikos dalis rodo, ko kiek yra visuomenėje, kita dalis dėsto priemones, kaip tie skaitmens geriausia yra surinkti ir sutvarkyti.

Kaip kiekviena šeimyna, taip ir visuomenė veda savo ūkį, tik visuomenės ūkis labai skiriasi nuo asmens ūkio, ypač skirtingos yra tų ūkių aprūpinimo taisyklės. Žmonės, susidėdami į visuomenes, sudaro ir savo asmeniniams ūkiams tam tikros padėties visuomenės akyse. Visuomenės mokslas taipgi apima ir tai. Bet ši sociologija mažiau rūpi pastoralinei sociologijai, nors ne-

gali visai nerūpėti. Alkanam, badu mirštančiam žmogui pirma reikia duoti pavalgyti, tik paskui jam pradėti dėstyti krikščioniškojo mokslo tiesos ir grožybės.

Pagalios sociologija apima mokslą apie aukščiausias visuomenės organizacijas — tautą ir valstybę. Nors valstybės mokslai labiausiai priklauso teisių sritims, tačiau nemažai jais rūpinasi ir sociologija. Valstybė yra bendras juridinių bei socialinių mokslų objektas.

Sociologijos metoda daugumoje yra juridinė, del to daugelyje universitetų tas mokslas priskaitomas prie juridinio fakulteto. Bet psichologija ir statistika nepareina nuo įstatymų. Jiedvi daugiau įtakos daro sociologijos metodai, negu grynai juridiniams mokslams.

Tarp tų mokslų, kurie yra labjausiai susiskaldę į pažiūrų, įvairumus, yra ir sociologija. Amerikietis sociologas, profesorius Giddings, 1903 kalbėdamas *American Economic Association* draugijoje pažymėjo, kad daugiausiai esą materialistų tarp sociologų. Įsitikinimų statistika sunku sudaryti, bet tiek yra neabejotinai tiesos, kad dvi didelės ekonomistų sociologų mokyklos savo sistemų pamatu deda materializmą, būtent, liberalai ir socialistai. Abeji beveik nepripažįsta jokios vertės dvasios turtams, medžiagines brangenybes statydami pirmon vieton ir tik jomis tesirūpindami. Krikščioniškoji sociologija tačiau turi daug didelių savo reiškėjų, užėmusių labai garbingas vietas tarp sociologų mokslininkų.

Antroje XIX šimtmečio pusėje tarp sociologų viešpatavo antropomorfizmas, nes didieji sociologai visuomenės organizmą lygindavo fiziologiniam žmogaus kūno organizmui, matydami analogiją tarp geležinkelio ir gyslų, tarp ministerių kabineto ir smegenų, tarp telegrafo ir nervų ir tt. Pastaraisiais laikais ta antropomorfizmo kryptis sumažėjo beveik iki išnykstant.

Dar per anksti yra rašyti sociologijos, ypač pastoralinės sociologijos istorija. Taigi čia paduodu tiktai keletą žymesniųjų veikalų iš sociologijos srities.

Heinrich Pesch S. J. *Liberalismus, Sozialismus und Christliche Gesellschaftlehre. Freiburg in Breisgau, Herder. Lehrbuch der Nazionaloekonomie. Freiburg in Br. Herder. II laida. 2 tomai 1920:* C. Antoine, *Manuel de l'Economie politique. 6 laida 1922 m. Paryžiuje.* Leroy—Beaulieu, *Precis d'economie politique. La papauté, le socialisme et la democratie.* Le Play, *Les onvriers europeens;* Ch. Gide, *Les principes de l' economie politique.* Ch. S. Devas, *The Cours of Sociology.* Small, *General Sociology. Chicago 1905.*

E. Jaroszynski, *Katolicyzm Socjalny. Krakow 1900.* V. Cathrein *Der, Sozialismus.* A. M. Weiss, *Soziale Frage und Soziale Ordnung. 2t. Freiburg Herder 1904.* Herkner, *Die Arbeiterfrage 1908*; Biederlack, *Die Soziale Frage* Hitze. *Dei Arbeiterfrage, 1905.*

§ 11. Bažnytinė iškalba.

a. Apskritai.

Bažnytinė iškalba yra mokslas apie priemones sėkmingai skelbti Kristaus apreiškimą. Bažnytinės iškalbos kaipo mokslo objektas nėra Kristaus apreiškimo turinys, bet būdas tam turiniui platinti žmonėse.

Kada kunigas viešose pamaldose skelbia Dievo žodį, prisitaikindamas prie šventei paskirtos ištraukos iš Evangelijų, tai vadinasi o m i l i j a. Nors omilija vadinasi ta prakalbos rūšis, kuri, prisilaikydama Šv. Rašto žodžių, aiškina perskaitytos ištraukos turinį, tačiau o m i l e t i k o s vardas apima mokslą apie sakymą visokių bažnytinių, liturginių kalbų, būtent: a) p a m o k s l ų, liuósai pasiskiriančių sau temas, b) p a n e g y r i k ų, garbinančių šventuosius, c) p r i p u o l a m ų p a m o k s l ų, kaip ana, laiminant vestuves, šventinant įstaigais ar prietaisus ir k. t. d) g e d u l i n g ų p r a k a l b ų ir tt.

Kita bažnytinės iškalbos rūšis yra k a h e c h e t i k a.. Ji labiausiai ir dažniausiai taikoma vaikams, bet dažnai būna naudinga ir suaugusiems. Ji nuo omiletikos skiriasi tuo, kad daugiau suima pedagoginių taisyklių.

Trečia bažnytinės iškalbos rūšis mokina organizuoti visą eilę tam tikrų prakalbų, dažniausiai suderintų su liturgijos priemonėmis ir su asketikos lavinimais. Tat yra m i s i j ų, r e k o l e k c i j ų ir kitų tokios rūšies pamaldų sutaisymas. Šita rūšis vadinasi m i s i o n o r i n e Bažnyčios i š k a l b a. Ji turi du labai įvairiu skyriu, apie misijų rengimą katalikiškuose kraštuose ir apie apaštalavimą tarp nekatalikų, kartais net tarp bekultūrių žmonių.

b. Omiletika.

Imant o m i l e t i k ą plačia prasme apie visokių pamokslų ir bažnytinių prakalbų sakymą, jos sistemą paprastai autoriai

skiria pusiau: a) apie pamokslo turinį b) apie jo formą. Prie turinio priklauso žinios, iš kur imti minčių pamokslui, kokios pasirinkti iš didelės jų daugybės, kaip jos pritaikinti klausytojams, ir kokion eilėn sudėti į pamokslą.

Buvo ir amžinai bus tiesa, kad kiekvieno kalbėtojo gerumas, šalia gero turinio, reikalingas yra gero nuosekliai, logingai mintijančio proto. Logika yra retorikos pamatas. Įprotis prisilaikyti gramatikos ir sintaksės taisyklių, nuosekliai tvarkančių mintis, yra kalbėtojui būtinai reikalingas. Tą duoda retorika. Jos vardas dabar beveik nebevartojamas, bet ką ji padarydavo seniau, tai dabar atliekama bemokinant gimtosios kalbos.

Pirmutiniai krikščionystės skelbėjai nebuvo mokinęsi nei retorikos, nei iškalbos. Šv. Povilas net yra išsitaręs: *„Mano kalba ir mano apsakojimas nėra žmonių išminties žodžiuose, galinčiuose įtikrinėti, bet dvasios ir galybės parodyme“*. (I. Cor. 2, 4). Tuo pamokymu apaštalas, tarsi, atmetė visas retorikos priemones. Bet įsižiūrėjus giliau į jo mintį, matyt, kad jis neatmeta tai, kas gera, tik nepasitiki dirbtinėmis įtikinimo priemonėmis.

Taigi antrojo šimtmečio pabaigoje Aleksandrijos krikščionys įsikūrė tam tikrą mokyklą, ir trečias iš eilės jos vedėjas, Origenas, rašė sveikos iškalbos taisykles, nemažai pasinaudodamas Aristotelio retorika.

Jis mokino žmogų saugotis protinių klaidų ir stambių psichologijos sukumpimų. Didieji krikščionijos kalbėtojai ir rašytojai IV šimtmetyje buvo išėję tas graikų rektorikos mokyklas ir nemažai pasinaudoję jų teorijomis bei pratybomis. Iškalbingiausias tų laikų asmuo š v. Jonas Auksaburnis († 407) savo knygose „Apie Kunigystę“ *(De Sacerdotio)* paliko surašęs daug gerų iškalbos taisyklių. Vakarų krakščionijoje šv. Augustinas († 430) pats yra buvęs retorikos mokytojas, o tapęs vyskupu savo veikale *„De Doctrina Christiana“*, antroje dalyje, išdėstė omiletikos sistemą. Šv. Grigalius Didysis († 604) iškalbą sutalpino trečioje savo veikalo knygoje *„Liber Regulae Pastoralis“*.

Devintame amžyje minėtuosius veikalus sunaudojo Rabanus Maurus rašte *De Institutione Clericorum*. Scholastikos laikais Guibertas Nogentiškis († 1214) rašė: *De ordine quo sermo fieri debeat*, o šv. Bonaventūra († 1274) *Ars concionandi*.

Šešioliktame amžyje garsusis scholastikų pajuokėjas Eraz-

mas Roterdamietis 1553 m. parašė veikalą: *Ecclesiastes sive de arte Concionandi.* Šv. Pranciškus Borgia (†1572) paliko *De ratione Concionandi.* Šv. Karolius Borromiejus († 1584) parašė *Instructio ad concionandi.*

Septynioliktas amžis buvo iškalbos žydėjimo laikas. Prancūzija tada pirmavo pasaulyje. Jos garsusis pamokslininkas Fénelonas suėmė iškalbos taisykles į raštą: *Dialogues sur l'éloquence 1718.*

Taip iškalbingiausių paskutiniais šimtmečiais katalikų kunigų spindėjo prancūzai Lacordaire ir Monsabré, abu domininkonai, taipgi jezuitas Ravignan. Italijoje iškalbingumu pasižymėjo Ventura di Raulica XIX amž. ir jezuitas Turchi XX amžyje. Iš devynioliktojo šimtmečio dar galima paminėti: Hirschers (†1865) *Beitraege zur Homiletik und Kathechetik. Tuebingen 1852.* Dupanloup (†1878) *Causeries sur l'éloquence populaire.* A. Stolz, *Homiletik.* 1885. Freiburg.

Bažnytinės iškalbos istorija yra plačiai išdėstyta dviejų autorių veikale Nikel und Kehrein, *Die Beredsamkeit der Kirchenvaeter.* 4 *tomai.* Regensburg 1844 ir Kehrein, *Geschichte der Kanzelberedsamkeit der Deutschen.* 1843.

c. Katachetika.

Tikėjimo mokytis geriausia yra kartu su kitais mokslais. Todel gera mokykla apima ne vien pasaulinio mokslo šakas, bet kartu ir tikybą. Tačiau politikos siekiniai arba praeities klaidos daugelyje vietų sudarė tą, kad arba visai nėra mokyklos, arba mokykloje nėra religijos. Todel kunigijai tenka pripildyti mokyklos darbas mokant vaikus tikybos ne mokykloje. Jei daug reikia pedagogikos, auklėjant vaikus sveikose sąlygose, tai daug daugiau jos reikia, kad būtų pasiektas tas pats tikslas sugadintoje visuomenėje. Krikščionija iš pat pradžių buvo persekiojama, del to retai ji gavo naudotis sveikomis sąlygomis ir del to gerokai ištobulino katechetiką.

Elementarinis tikybos mokslo kursas, arba katechetikos objektas, apima Šv. Istoriją Senojo ir Naujojo Įstatymo, Bažnyčios istoriją, katechetinį išdėstymą, kas reikia tikėti ir kaip apsieiti, pagalios apie sakramentus ir Bažnyčios apeigas.

Bet pats katechetikos, kaipo mokslo, uždavinys yra surasti ir ištobulinti priemones, kaip tat visa galima įteikti visai nepri-

rengiems vaikams nesveikose sąlygose be mokyklos. Tat vadinasi formalinis katechetikos objektas. Jis apima specialią tikybos mokslo pedagoginę metodiką, susidedančią iš bendrosios dalies ir ypatingosios specialiosios.

Katechetikos istorija prasideda gana anksti. Šiokių tokių jos žymių yra antrojo šimtmečio rašte *Doctrina Duodecim Apostolorum*. Daugiau yra II amžio rašte, vadinamame „*Pastor*". Katechetai buvo Aleksandrijos mokyklos vedėjai III šimtmetyje, bet stambiausias tos srities veikalas yra šv. Kirylo, Jeruzolimos vyskupo († 386) *Cathecheses*. Kiek vėliau Grigalius Nysietis († 395) parašė *Sermo Catecheticus*. Bet tikruoju teorinės katechetikos tėvu yra laikomas šv. Augustinas († 430), kuris parašė veikalėlį *De cathechisandis rudibus*.

Anglas Beda († 735) pastebėjo, kad vaikai geriausiai supranta mokomuosius daiktus, jei tie suvedami į klausimus ir atsakymus. Alkuinas († 804) ar kitas tuo laiku parašė *Disputatio Puerorum*, kuriame, išdėstydamas Dešimtį Dievo įsakymų, pasinaudojo Bedos patarimu.

Rytuose šv. Kirylo Jeruzolimiečio darbą vedė toliau Teodoras Studita († 828). Nors jo veikalas vadinasi *Mažoji Katechezė*, bet visgi turi daug medžiagos.

Rabanus Maurus († 856) veikale *De disciplina Ecclesiastica* sudarė pilną katechetikos teoriją. Wuerzburgo vyskupas Bruno († 1049) praplatino klausimų ir atsakymų metodą Vokietijoje. Šv. Tamas Akvinietis parašė *Expositiones* katechetinei medžiagai, būtent maldoms: Tėve mūsų, Sveika Marija, taipgi Tikiu į Dievą Tėvą, Dešimčiai Dievo įsakymų ir sakramentams. Pirmas įsakymų katekizmas vadinosi *Cathechismus Vaurensis*, nes buvo išleistas Vauro sinodo 1368 m.

Jonas Gersonas († 1429) išreiškė pageidavimą, kad būtų surašyta tikybos mokslo knyga liaudžiai ir pats parašė *Opusculum tripartitum: de Decologo, de Confesione et de arte moriendi*, ir kitą *De parvulis ad Christum trahendis*. Tortosos sinodas Ispanijoje 1429 m, įsakė sudaryti veikalą Gersono planu.

Šešioliktas šimtmetis parodė, kad liaudies tamsumas yra didžiausias katalikybės priešas ir geriausia klaidos bei ištvirkimo padėjėja. Todel XVI amžyje ėmė dygti katekizmai. Tridento Santaryba parašydino *Cathechismus Romanus*. Paskui ji pasirodė daug labai gerų privačių katekizmų — Ledesmos, Bellarmino ir kitų. Ta kryptis nesiliovė XVII, XVIII ir XIX amž.

Tarp naujausių geriausių katekizmo autorių yra Deharbe. Labai geras yra F. Spirago, *Methodik des katholischen Religionsunterrichts. Trautenau 1902 m.*

d. Keriktika arba Misijų iškalba.

Kristaus mokslo skelbimas Naujajame Įstatyme vadinasi Kerigma, todel profes. Krieg'as mokslą apie misijų skelbimą vadina Kerykt ik (*Enzyklopaedie der Theol. Wissenschaften. 2 Aufl. 1910 m. p. 285*). Jis pats teisingai prideda, kad kol kas katalikai to mokslo dar nesudarė. Prie to pasakymo reikėtų pridėti, kad visgi šito mokslo labai reikėtų.

Daug misionorių veikia bekultūrių žmonių šalyse. Beveikdami jie surenka daug patyrimo, bet, deja, tie patyrimai kol kas nesusisteminti. Jezuitų kongregacija leidžia keliomis kalbomis laikraštį „Katalikų misijos". Ten medžiagos keriktikai būtų gana daug, jei tik atsirastų kas tvarko. Dar būtų ir kitų šaltinių šitam mokslui.

Kita misijų rūšis yra civilizuotų tautų šalyje, kad ir katalikų žemėje. Į parapiją atvyksta du ar trys iškalbūs vienuoliai ir, kasdien skelbdami po keletą pamokslų ir atlikdami įvairių nepaprastų pamaldų, sukelia parapijoje tikybos ūpą, dažnai pataiso įpročius, daug nusidėjėlių grąžina Dievui. Kas vienuolija turi susidarius savo priemonių toms misijoms organizuoti, bet tų priemonių neduoda žinoti kitiems.

Jeigu atsirastų kas nors sugebąs surinkti ir aprašyt įvairias visų vienuolijų vartojamas sistemas misijoms organizuoti, tai susidarytų labai gražus rinkinys ir pats misijų darbas galėtų tobulėti.

Prie misijų reikėtų priskaityti ir rekolekcijos, atlaidai ir kitos tos rūšies priemonės kartkarčiais vartojamos parapijose tikybos ūpui pakelti.

Kadangi šitas keriktikos mokslas dar nėra susidaręs, tai negali būti nei jo istorijos.

Į kunigo knygynėlį šitam tikslui patartina: šv. Ignoto *Exercitia Spiritualia*, lotyniškas vertimas su paaiškinimais jezuitų generolo Roothan'o. Bet šv. Ignotas padarė tik schemą rekolekcijoms. Tarp veikalų, kurie geriausiai išpildė tą schemą, reikia įskaityti Bellecius, *Exercitia Spiritualia ad mentem S. Ignatii*, išverstą į daugybę kalbų, ir Bucceroni'o, *Le Retraite de huit jours*, prancūziškai verstą iš italų kalbos.

12 §. Krikščionijos .Menas.

Kaip medicina, sociologija, iškalba atsiradusios ir užaugusios tarp pasaulinių kultūros padarų, tampa naudingos teologijai ir sudaro joje tam tikras šakas, taip menas, pasinaudojęs krikščionijos dvasia bei turiniu, daugeriopai patarnavo jai. Meno srityje krikščionija padarė tiek daug ir taip gerų veikalų, kad jų per pilnai užteko sudaryti atskiram mokslui, kurio objektas yra krikščionijos menas.

Kai kam gal rodytis, kad menas neturėtų ir negalėtų būti teologijos šaka, nes teologija yra mokslas, o menas yra visai kitokios rūšies padaras. Tačiau meno galima mokintis dvejaip:a) kad pačiam tapus menininku ir b) kad žinojus kaip, kada, kokias mintis menas išreikšdavo, kokius jausmus sukeldavo, kokiems tikslams tarnaudavo, kokias bangas sujudindavo visuomenės proluose. Šitas antrasis meno pažinimas jau yra nebe menas, tik mokslas.

Jį veikiau reikėtų priskirti prie istorinių mokslų, bet teologas meno istorijos mokosi veikiau praktikos tikslais, būtent, kad ir savo laiku, savo vietoje galėtų panaudoti meną Evangelijos tikslams. Todel šitame vadovėlyje krikščioniškas menas yra aptariamas praktinės teologijos srityje.

Yra gana daug meno rūšių. Pirmutinis stambusis jų suskirstymas yra sulig dviem aukščiausiem patyrimo pojūčiam, būtent, akių menas ir ausų menas. Akių menas iš graikų kalbos vadinasi plastika; vokiečiai sako: Die bildende Kunste. Ausų menas bendro graikiško vardo neturi. Jis apima tik dvi rūši giesmę ir muziką. Ausų meną galėtume pavadinti nykstamuoju menu, ne del to, kad jis mažėtų, bet del to, kad to meno padaras išnyksta beskambėdamas. Akių menas padaro tokius daiktus, kurie liekasi ilgam laikui, kaip ana, statulos ir paveikslai, kurių patvarumas daug pareina nuo medžiagos tvirtumo.

Krikščionių teologijai artimiausias akių menas yra architektūra, mokinanti statyti ir gražinti pastatus (trobas) pamaldoms. Kaip kiekvienas kitas menas, taip ir architektūra turi savo istoriją, nepriklausomą kitų. Amžiams bėgant buvo daug įvairių architektūros išvaizdų arba stilių. Nors kai kuriuos, sakysim gotiką, krikščionija pati yra pagimdžiusi, bet nesusirišo su juo taip,

kad tik jį vieną pripažintų. Gal ateis tas laikas, kad teologai mokysis, kokiu stiliumi geriausia išreikšti tą mokslo tiesą, kuri ypatingai bus žymima naujai statomoje bažnyčioje. Taip, jos vardas, *titulus ecclesiae*, bus ne vien liturgijoje minimas ir paveikslais išreiškiamas, bet taipgi architektūros stiliumi įspėjamas.

Tapybos srityje krikščionija turi kuo pasigirti. Geras krikščioniškos tapybos rinkinys lengvai gali atstoti visą eilę pamokslų, kartkarčiais net apologiją. Tapyba turi gana daug atskirų šakų, būtent: freskai arba paveikslai ant neišdžiūvusio tinko, vitražų menas arba tapyba ant stiklo, mozaika arba tapyba spalviniais akmenėliais vietoje dažų, emalija, arba kietų mineralinių dažų dėjimas ugnyje ant naugės. Čia pat priklauso tapyba ant parcelano. Miniatūrų arba iliuminacijos menas vadinasi gražių raidžių ir smulkių paveikslėlių įterpimas į rankraščius ant pergamento arba kitos patvarios medžiagos. Kartais paveikslai yra įkaitintomis vinimis deginami ant medžio lentos. Kartais jie sudaromi ant deginto molio, o paskui aptraukiami paliava. Tai vadinasi majolika. Gobelinų menas yra darymas paveikslų iš įvairios spalvos siūlų, susegamų tam tikru būdu. Šis menas skiriasi nuo išsiuvinėjimo tuo, kad gobelinuose siūlai suglaudžiami ir susegami krūvon, taip, jog iš jų susidaro pala, o išsiuvinėjime siūlai yra įveriami į esančią palą arba į kanvą. Inkrustacija yra medžio, naugės ar žemčiūgo lukšto įspraudimas į gražią lentą sudarant paveikslus arba nors papuošalus.

Braižymo menas, ypač braižymas į plieną, akmenį ir medį, kad paskiaus su jais atmušinėjus paveikslus, žymiai sumažėjo po to, kai buvo išrasta cinkografija.

Statulų menas arba skulptūra yra mažiau išsišakojęs už tapybą, tačiau ir jis turi daug įvairių rūšių: iškalimai iš murmulo, liejimai iš gipso, žalvario statulos. Artimiausiai stovi prie to meno medalių arba medalijonų darymas. Paveikslų piaustymas į mažus brangius akmenis vadinasi kamėjų menu. Piaustymas iš dramblio kaulo sudaro savaiminę meno šaką, vietomis virstančią pramone. Piaustymas iš medžio yra labai gaji meno šaka.

Ypatinga šaka yra auksakalių menas. Ji labai ištobulėjo del to, kad krikščionija savo šventoms apeigoms vartoja auksines ar sidabrines taures, monstrancijas, relikvijų apdarus etc. Emalijos menas dažniausiai jungiasi su auksakalių menu. Auksakaliai daugiau apdirbdavo sidabrą, o mūsų laikais ir sidabro vie-

tą užėmė varis bei žalvaris. Auksinimo priemonėms ištobulėjus, pigesnės medžiagos daiktai. meno priemonėmis apdirbti, lengvai ir pigiai padaromi taip, kad išrodytų lyg auksiniai.

Moterys pasižymi mezginių menu. Krikščionijoje tas menas labiausiai buvo pritaikomas altorių uždangalams, albėms, kanauninkų ir vyskupų roketoms, vietomis kunigų kamžoms.

Audėjų pramonė virto menu, gamindama medžiagą arnotams, kopoms ir kitiems liturgijos rūbams.

Nors giesmė ir muzika veikiai nyksta, kai pasiliauja skambėję garsai, tačiau tos dvi meno šakos turi savo gausią istoriją nuo tų laikų, kai yra išrastas gaidų užrašinėjimas.

Vienoje vietoje, būtent Sevilijoje, vieną kartą metuose apeigose dalyvauja ir šokių menas, kada keli bernaičiai ritmingai eina pirma Šv. Sakramento Dievo Kūno procesijoje.

Reikia pastebėti, kad kiekvienas menas turi savo istoriją. Kartais vienos meno šakos nyksta, kitoms stiprėjant. Kai kurios įsigali su bendru kultūros pakilimu, kitos, vėl priešingai, stiprėja smukimo laikais.

Šita trumputė meno apžvalga rodo, kad krikščioniškojo meno mokslas turi labai daug apie ką kalbėti ir kad tie daiktai yra labai gražūs. Jų visų sistemingas panaudojimas Evangelijai skelbti yra tas gražus uždavinys, kurį sau stato meno mokslas, tapdamas teologijos sistemos šaka.

Krikščioniškojo meno mokslui pažinti patartinos šitos knygos: *F. X. Krauss*, Geschichte der christlichen Kunst. Freiburg i. Br. 1895-1900; *Michel*, Histoire de l'art depuis les premiers temps chretiens jusqu'a nos jours. Paris 1895; *Garrmi*, Storia dell arte christiana, Prato 1873; *Lindsay*, The History of christian art 1895; *Churdi*, Some minor arts London 1894.

B. JURIDINĖ TEOLOGIJA.

Prie juridinės teologijos priskaitau kanonų teisę, su visomis jos dalimis, ir liturgiką. Abu tuodu mokslu vienaip užsiiminėja Bažnyčios leidžiamaisiais įstatymais. Tiktai kanonų teisė žino įstatymus, valdančius viešąjį Bažnyčios gyvenimą ir jos asmenis, o liturgika apima įstatymus, vienodinančius Dievo garbinimo apeigas.

1 § Kanonų Teisė.

a. Vardas, objektas ir sistema.

Kadangi Bažnyčia yra didžiulis socialinis organizmas, tai jos viešasis gyvenimas negali apsieiti be vienodumą darančių, teises ir priedermes paskirstančių įstatymų. Kadangi Bažnyčia yra sena, tad ir jos įstatymai turėjo nekartą keistis. Įstatymas ar taisyklė graikiškai vadinasi *kanon*. Todel Bažnyčios įstatymai vadinasi kanonais, o mokslas apie juos — k a n o n ų t e i s ė s m o k s l u. Tas vardas praplito žmonėse XII amžyje ir tebevieš-patauja iki šiol. Lotyniškai ta pati teisė kartais vadinama *Ius ecclesiasticum* t. y. Bažnyčios teisė, kad atskyrus nuo valstybių įstatymų, *Ius sacrum*, kad pažymėjus kanonų teisės uždavinį tobulinti ir gerinti žmones, *ius pontificium*, kad išreiškus princi-pą, jog visi Bažnyčios įstatymai yra leidžiami Aukščiausiojo Ganytojo arba Popiežiaus autoritetu. Graikiškai kalbantiems juri-stams labai buvo parankus kanonų teisės vardas, nes jie pasau-linės teises, įstatymus, vadindavo *nomoi*, todel vienas žodžio *nomos* arba *kanon* pavartojimas rodydavo, apie kokios rūšies įstatymus kalbama: bažnytinius ar pasaulinius.

Visa kanonų mokslo sistema susideda iš šitų trijų stambiau-sių šakų: 1) įstatymų normos, 2) veikiantieji įstatymai ir 3) baž-nytinės įstatymų leidybos arba jos šaltinių istorija.

Mokslas apie įstatymų normas tyrinėja, ko turi prisilaikyti įstatymų leidėjai, leisdami įstatymus, kad tai būtų tikri įstatymai, o ne priverstina nedorybė arba skriauda.

Paprastai minima trys normos, prie kurių turi taikytis įstatymai, kad galėtų būti įstatymai, būtent: amžinoji teisė, gamtos teisė ir Dievo teisė. Žodis teisė šitoje vietoje reiškia įstatymų visuotę pažymėtoje rūšyje. Amžinoji teisė yra V. Dievo Išminties taisyklė, duodanti krypties visiems veiksmams ir judėjimams (S. Th. I-II q. 93 al c.) Gamtos teisė susideda iš tų doros įstatymų, kuriuos kiekvieno žmogaus širdis gauna patirti iš savo prigimties. Toki įstatymai yra: 1) apsigynimas nuo pražūties, 2) moterystė ir vaikų auginimas, 3) tiesos pripažinimas, 4) bendruomenėje gyvenimas.

Pozityvinė Dievo teisė yra išreikšta Dešimtyje Įsakymų. Įsižiūrėję į tuos įsakymus, veikiai pastebime, kad uždraudimai „neužmušk, nepaleistuvauk, nevok, nekalbėk netiesos" apima tą, ką mūs pačių širdis pasako iš mūsų prigimties. Taigi pozityvinė Dievo teisė yra prigimties teisė, o toji yra iškilus iš neatmainomų santykių tarp amžinųjų buities esmių. Iš to matyti, kad teisės normų mokslas yra filosofinis. Taigi jis dažniausiai lygiai eina į filosofijos sistemą, kaip ir į teises.

Pati svarbioji kanonų teisės mokslo dalis yra veikiančiųjų Bažnyčios įstatymų žinojimas ir supratimas. Tas uždavinys paskutiniais laikais labai pagerėjo, nes 1917 m. paskelbtasis *Codex Iuris Canonici* įėjo į galią, apėmęs gerai suderintą visą įstatymų sistemą, atšaukdamas visus bendruosius Bažnyčios įstatymus į jį nepatilpusius. Peržiūrint tą kodeksą, susyk matyt kanonų teisės mokslo objektas ir jo suskirstymas.

Kodeksas susideda iš penkių skyrių, vadinamų knygų.

Pirmoji knyga apima bendrąsias normas. Joje yra 86 kanonai, suskirstyti į šešis titulus. Tie titulai kalba apie Bažnyčios įstatymus apskritai, apie įpročius, apie laikų skaičiavimą, apie reskriptus, apie privilegijas ir dispensas arba paliuosavimus nuo įstatymų. Antroji knyga kalba apie asmenis, būtent, apie dvasininkus, apie vienuolius ir apie pasaulininkus. Šita knyga turi 639 kanonus (87-725), suskirstytus į devyniolika titulų. Trečiojoje knygoje surinkti įstatymai apie daiktus, būtent, sakramentus, šventąsias vietas ir laikus. apie pamaldas, apie Bažnyčios mokslą, apie parapijų ir neparapijų bažnyčias ir jų teises, apie Bažnyčių turtą. Šitoje knygoje yra 826 kanonai (725-1551), suskirstyti į trisdešimt titulų. Ketvirtoji knyga apima bažnytinio teismo procesą apskritai, kai kurias ypatingojo teismo rūšis ir beatifikaciją. Toje pačioje knygoje yra apie kai kurių reikalų atlikimo tai-

šyklės, kurios parodo, ką ir kaip vyskupai turi daryti su nusikaltusiais klebonais ir šiaip kunigais. Ta knyga apima 643 kanonus (1551-2194), suskirstytus į trisdešimt tris titulus. Paskutinė knyga yra apie nusikaltimus ir bausmes apskritai bei ypatingai. Ji apima 220 kanonų (2194-2414), suskirstytų į keturiolika titulų.

Kai kurios kanonų teisės dalys taip yra didelės ir sukelia tokią daugybę taip painių klausimų, jas vykinant gevenime, kad tos dalys jau beveik tampa atskiros kanonų teisės mokslo specialybės. Tarp tų pirmą vietą užima *vienuolijų* įstatymai. Jų yra daug, kiekviena turi savo įstatų sistemą ir tų įstatų istoriją, apimančią keletą amžių. Antra svarbi specialybė yra *moterystės* įstatymai. Nors jų sulyginti nedaug, bet didelis tautų ir luomų įvairumas, susipynęs su turtų reikalų svarbumu, sudaro, kad tos mokslo šakos specialistas turi žinoti labai daug pašalinių dalykų.

Labai neperseniai kanonų teisės šaltiniai būdavo atskira to mokslo šaka ir turėjo dvilinkos reikšmės. Viena, ji buvo svarbi, kaip svarbu kiekvienam mokslui žinoti savo istorija; antra, ji turėjo ir naujos reikšmės, nes daugelyje senų šaltinių buvo užsilikę dar tebeveikią įstatymai. Dabar po 1918 m. šitas antrasis žvilgsnis atpuolė, nes įstatymo galios turi tik tas, kas pateko į *Codex Iuris Canonici.* Bet pirmasis žvilgsnis nesumažėjo nė kiek.

Del reikalo imti domėn gamtos mokslus ir naudotis atsargiausia istorijos kritika, tyrinėjant šventųjų užtarymus, darytuosius stebuklais, beatifikacijos ir kanonozacijos procesai galima gerai žinoti ir vesti tiktai tam tikrai išsilavinusiems specialistams. Del didesnės popiežių rinkimų reikšmės pasauliui, reikia didelio griežtumo konklavę sudarant. Maža yra tos šakos specialistų, bet visgi jų yra ir labai jų reikia. Bažnyčios santykius su valstybėmis dažniausiai tvarko *konkordatai.* Jų buvo gana daug ir jie sudaro gana stambią viešosios kanonų teisės dalį.

Norint specializuotis kanonų teisės moksle galima rinktis arba jos procesą, arba viešąją, arba privačią teisę, arba vieną kurį nors ką tik minėtą stambesnįjį objektą.

b. Kanonų Teisės Istorija.

Pati kanonų teisė yra žymiai senesnė už savo mokslą. Gana ilgam laikui Bažnyčiai išteko tos tėviškos tvarkos, kurią buvo

palikęs V. Jėzus ir įgyvendinę apaštalai. Nors šv. Petras, šv. Povilas ir kiti apaštalai pasinaudodavo valdžia ir kartais skaudžiai bausdavo nusikaltėlius, tačiau tuose veiksmuose sunku matyti grynai jurisdinio elemento.

Tik vėliau, Bažnyčiai praplitus Romos imperijoje, vyskupai ima leisti įsakymus savo valdiniams,—vyskupų susirinkimai kartais provincijoms, kartais platesnėms sritims,—Romos vyskupai, popiežiai, visai Bažnyčiai. Tačiau tas įstatymų atsiradimas pasidaro žymus tiktai po Konstantino laikų.

Persekiojimų metu buvo šis tas panašu į įstatymus, kaipo šia *Dvilikos Apaštalų Mokslas* (Doctrina Duodecim Apostolorum), paskui platesnė *Didascalia* ir *Constitutiones Apostolicae.* Be abejo, žymi dalis to laiko įstatymų žuvo. O kad jų būta, tai matyt iš vienodumo disciplinos didesnėse bažnyčiose: Antijochijoje, Aleksandrijoje, Kartagoje, Romoje.

Ketvirtame šimtmetyje atsirado tikrų įstatymų gana daug. Gangreit pirmiausi yra atgailos kanonai, išleistieji Ankyroje ir Neokesarėjoje, Ponto žemėje, 314 metais. Paskui Nikėjos kanonai 325 metais, toliau Antiochijos 341, Gangros 342, Konstantinopolio 381, Efezo 431, Kalkedono 451 m. Rytuose kanonų teisės išsivystymui ištirti svarbi yra Trullio santaryba 692 m., kuri atmetė Apaštalų Konstitucijas, kadangi jos buvo eretikų sugadintos ir pati išleido 102 kanonų. Prie tų reikia pridėti kanonai dviejų visuotinių santarybų: Nikėjos 787 ir Konstantinopolio 869 metais.

Daugėjant įstatymams, bandyta jie rinkti krūvon. Nežinomas kompilatorius rytuose apie 535 metus surinko apie 50 titulų įvairių kanonų; Jonas Scholastikas, Antiochijos kunigas, surinko kitą 50 titulų. Po to pasirodė *Nomocanon* t. y. paralelus rinkinys pasaulinių ir bažnytinių įstatymų apie tuos pačius dalykus. Vienas *Nomocanon* buvo surinktas gale VI šimtmečio, kitas septintame, trečią sudarė patriarkas Fotijus 883 m.

Vakarų Europoje kanonų teisių įstatymai imta rinkti maž daug dviem šimtais metų vėliau. Ketvirtame amžyje vakaruose nebuvo nei kokių rinkinių, penktame atsirado vos vietinių, bet ir tie dažniausiai naudojosi rinkiniais, padarytais rytuose. Rytų santarybų kanonai buvo dukart versti lotynų kalbon. Vienas vertimas vadinosi *Hispana.* Tikėta, kad Sivillės vyskuvas šv. Izidorius buvo jį padaręs. Antras vadinosi *Itala,* nes buvo žinomas Rymę. Nę visur vakaruose rytiniems kanonų rinkiniams pripažin-

ta juridinės jėgos. Apie pradžią VI šimtmečio *Dionysius Exiguus* Ryme sulasino vieną rinkinį įstatymų, išleistų vyskupų santarybose, antrą dekretalų t. y. popiežių laiškų. Pirmame rinkinyje Dionysius buvo pridėjęs Sardikos, Kartaginos 419 m. ir senesniųjų Afrikos santarybų ištarmes. Dekretalų rinkinyje yra 39 laiškai, pradedant Siricijaus (384 m.) raštais, baigiant Anastazijaus II laiškais (498 m.). Tas rinkinys 802 metais buvo privalomas visose Karolio Didžiojo žemėse.

Afrikos bažnyčioje buvo įpročio prieš kiekvienus vyskupų santarybų posėdžius skaityti senesniųjų santarybų nutarimus, Jei būtų išlikę vėlesniųjų santarybų protokolai, tai turėtume labai brangų kanonų teisės rinkinį, bet tų protokolų išliko tik dalys dviejuose šaltiniuose.

Ispanijos bažnyčia turėjo centrą Toledoje ir tas centras turėjo galybės. Todel vestgotams tapus katalikais, ten susidarė gana aiški Bažnyčios teisė. Ji turėjo daug įtakos VIII ir IX amž.

Galijos bažnyčia buvo decentralizuota. Nors ten buvo išleista daug ir įvairių įstatymų, bet visi turėjo tik vietinės ir laikinos vertės, kadangi vyskupijos, gyvendamos po daugybe įvairių mažų valdovų, tepripažindavo tik savo neplačios šalies negausingų santarybų išleistus kanonus.

Britanijoje ir Airijoje (Irland) buvo vietinių įstatymų, į kuriuos buvo įtraukta Šv. Rašto tekstų, bet daugiausia ten buvo praplitę Pseudoizidoriaus dekretalai. Šalia to ten prisilaikyta vyskupų įsakymų ir buvo vadinamųjų *Capitularia*, arba visai arba pusiau pasaulinių įstatymų.

Apie devintojo šimtmečio vidurį pasirodė Bažnyčios įstatymų rinkinys, kurio autorius pasivadino *Isidorus Mercator*. Jis paėmė seną kanonų rinkinį, vadinamąjį *Hispana*, ir į jį įterpė daugybę pramanytų dokumentų. Iš 60 laiškų, kuriuos neva popiežiai buvo parašę, 58 buvo paties Merkatoriaus pramanyti. Jis buvo labai mokytas žmogus, nes apie 10.000 posakių išrinkęs iš įvairių šaltinių sutraukė į savo suklastuotuosius neva popiežių laiškus. Jis tyčia tai darė ir, savo melą slėpdamas, pramanė Kartaginos vyskupo laišką, prašantį, kad popiežius Damazas atsiųstų išrašų iš senųjų popiežių raštų. Taip pat pramanytas Damazo atsakymas Aureliui ir pramanyti neva Damazo siųstieji Aureliui laiškai. Šitas labai peiktinas melo darbas turėjo kai kurių naudingų mokslui vaisių, nes Bažnyčios įstatymų rinkinių nuo IX iki XII amžio pasirodė didelė daugybė. Žmonės susido-

mėjo Bažnyčios įstatymų mokslu; tas mokslas veikiai atsiskyrė nuo teologijos, virsdamas tam tikra šaka. Į gerumą įsipynė ir blogumo: daugybė melagingų dekretų buvo laikoma teisinga. Praleidžiant visą gausią eilę rinkinių, pasirodžiusių per tris šimtus metų, reikia paminėti „*Concordantia Discordantium Canonum*". Tą Bažnyčios įstatymų rinkinį paskelbė Gracijonas (*Gratianus*) Italijos mieste Bolonijoje 1148 metais. Rinkinys buvo privatinis, bet padarė neapsakomai daug įtakos, nes beveik nebuvo senesnio kanono, kurio Gracijonas nebūtų sunaudojęs. Jo veikalas beveik susyk tapo kanonų teisės vadovėliu Bolonijoje ir kituose universitetuose. Šiandien lengva matyti trūkumų jame, bet anais laikais geresnio rinkinio nebuvo galima padaryti. Gracijono rinkinys skyrėsi nuo kitų tuomi, kad jame juridinė medžiaga buvo sudėta sulig turiniu, t. y. senesni ir naujesni įstatymai, kalbą apie vieną dalyką, buvo sudėti to dalyko skyriuje, kai senesniuose rinkiniuose dažniausiai prisilaikyta vien chronologijos, dedant pirma senesniuosius įstatymus, paskui naujesniuosius ir nepaisant jų turinio.

Pasaulinės teisės profesoriai skaitydavo Bolonijoje studentams *Corpus Iuris Civilis* ir aiškindavo jį. Gracijono veikalui pasirodžius, jie ėmė taip pat aiškinti jo veikalą, nors tai buvo privatinis rinkinys, o *Corpus Iuris Civilis* buvo oficialinis įstatymų tekstas. Profesoriai tą skirtumą, žinoma, pasakydavo studentams. Savo paaiškinimus profesoriai skelbdavo atskirais veikalais. Taip susidarė visa Gracijono aiškintojų literatūra. Tai buvo Pancapalės, Bandinelli, Omnibonus, Joannes de Faenza († 1210), Sicardus Cremonensis (1215), Jonas Zemeche († 1245), Baltramie jus Brescio († 1258). Jų veikalai įvairiai vadinasi: *Summae*, *Breviaria*, *Margaritae* ir kitaip.

Profesoriai, beaiškindami Gracijono veikalą, dirbo jo pradėtąjį darbą tolyn: kai tik kur patirdavo koki įstatymą, Gracijono nesunaudotą, tai ir jį sunaudodavo. Ėmė atsirasti ir oficialių rinkinių, kaip *Compilatio Tertia* 1210 m., išleistoji Inocento III įsakymu, ir *Compilatio Quinta* 1226 m. Honorijaus III liepimu. Šitie rinkiniai norėjo tiktai papildyti Gracijono darbą ir netiesioginiu būdu jį patvirtino.

Kadangi rinkinių buvo visgi daug ir įvairių, tad Grigalius IX savo nuodėmklausiui šv. Raimundui de Pennafort pavedė sutraukti įvairių rinkinių medžiagą į vieną veikalą. Tai buvo padaryta ir oficialiai paskelbta Bolonijos bei Paryžiaus

universitetams 1234 metais. Pavijos Bernardo pavyzdžiu visa medžiaga suskirstyta į penkias knygas: 1. valdžia, 2. teismo procesas, 3. kunigija, 4. moterystė, 5. bausmė. Šitas oficialus teisių rinkinys beveik išstūmė Gracijoną iš universitetų, nors to tikslo visai nebuvo turėjęs. Profesoriai aiškindavo Grigaliaus IX dekretalus. Tarp tų žymiausi buvo: Pavijos Bernardas, Godefridus de Tranis († 1245), Sinibaldus Fieschi,—vėliau Inocentas IV († 1254). Henricus de Suza († 1271), Aegidius de Fuscarariis († 1289), Gulielmus Durandus (1296), Guido de Baysio (1313), Nicolaus de Tudeschis († 1453).

Gana žymų laiką popiežiai papildydavo oficialiu būdu Gregaliaus IX dekretų rinkinį. Paskutinis tos rūšies veiksmas buvo Jono XXII įsakymas 1317 m. Kadangi Jonas XXII tik užbaigė savo pranokėjo Klemenso V darbą, tai ta rinkinio dalis ir vadinosi *Clementina*. Prie to dar prisidėjo du privačiu rinkiniu *„Extravagantes Joannis XXII"*, kuriuos 1325 m. surinko Zenzelinus de Cassanis ir dar vėlesnis rinkinys *Extravagantes Communes*. Grigaliaus IX dekretalai drauge su oficialiais papildymais ir dviem *Extravagantes* sudarė vieną rinkinį, žinomą vardu *Corpus Iuris Canonici*. Tuo vardu jį pavadino Jonas Champuis 1500 metais. Penkioliktojo šimtmečio vakarų šalies atskala ir šešioliktojo protestantizmas taip smarkiai atitraukė katalikų protus nuo kanonų teisės, kad tolimesnis kodifikacijos darbas buvo užmirštas keliems šimtams metų.

Tridento vyskupų santaryba (pasibaigė 1563) išleido tiek daug naujų įstatymų, kad juos suimtus krūvon galima pavadinti beveik savu teisių kodeksu. Tačiau Tridento santaryba nepanaikino senųjų įstatymų, nepašalino nei *Corpus Iuris* vertės. Popiežiai leido įstatymų kiekvienas savo laiko reikalams. Taip augo juridinė medžiaga. Aštuonioliktame šimtmetyje jos buvo gana daug.

Prancūzas Pierre Matthieu 1590 m. pabandė susirinkti veikiančiųjų teisių šaltinius ir jų mintis išreikšti savotiškais žodžiais, trumpai, bet sistemingai. Tai buvo teisių kodifikacijos pavyzdys. Bet jis neturėjo juridinės galios, nes buvo privatinis.

Grigalius XIII, paskelbęs *Corpus Juris Canonici* 1582 m., paskyrė drauge ir komisiją, kad ji kodifikuotų Bažnyčios įstatymus. Komisija savo darbą užbaigė Klemensui VIII esant popiežium, tačiau jisai to kodekso nepatvirtino. Komisijos sudarytąjį kodekso projektą paskelbė M. Sentis, Freiburge i. Br. 1870 metais.

Septynioliktame šimtmetyje buvo gana daug žymių kanonistų tarp kurių pagarsėjo Prosperas Fagnani su savo veikalu *Jus Canonicum*. Romae 1661. ir jezuitas P. Laymann, kurio veikalas to paties vardo išėjo Dillingeno mieste 1666. Už kitus labiau įgarsėjo pranciškonis Anakletas Reiffenstuel savo veikalu *Jus canonicum universum*, išspausdintu Freisinge 1700 m.

Ne ką už jį jaunesnis buvo jezuitas Fran. Schmalzgrueber, kurio *Jus Ecclesiasticum Universum* išėjo Dilingen'e 1717. Didis mokslininkas kanonistas Prospero Lambertini, tapęs popiežium Benediktu XIV, išleido *Bullarium* t. y. popiežių aktų rinkinį, kuriame Bažnyčios įstatymai buvo atkartoti taip, kaip buvę išleisti. Bet nei Benediktas XIV nebandė kodifikuoti kanonų teisės, t. y. suvesti ją į trumpus aiškiai suformuluotus sakinius.

Devynioliktame šimtmetyje labiausiai pasižymėjo du vokiečiu: Jurgis Philips ir Vering. Pirmasis, gimęs Karaliaučiuje 1804 m., parašė didelį veikalą *Das Kirchenrecht*, išėjusį Ratisbonoje (Regensburg) 1845-1872. Tą veikalą Phillips nesuskubo užbaigti; prieš mirdamas (†1872) išleido tik septynis tomus. Pradėtąjį darbą toliau vedė. Fridrikas Enrikas Vering (†1896); parašė paskutinįjį VIII tomą prie Phillipso 1889 metais ir pasižymėjo kitais veikalais iš kanonų teisės sričių, būtent: *Lehrbuch d. katholischen, orientalischen und protestantischen Kircherrechts. Freiburg i. Br. 1876 m.* Jame Vering lygina bažnytines teises įvairių krikščionijos tikybų. Be to jis parašė svarbių veikalų apie Romos teises ir buvo redaktorium laikraščio *Archiv fuer katholisches Kirchenrecht*.

Tarp gyvųjų kanonistų pirmą vietą, be abejonės, užima kardinolas Petras Gasparri. Pijui X viešpataujant ir liepiant Gasparri sudarė kanonų teisės kodifikacijos komisiją, kurioje pats pirmininkavo ir daugiausiai dirbo. Tos komisijos darbai pasirodė 1917 metais vardu *Codex Iuris Canonici*, kuris, Benedikto XV įsakymu įėjo į galią per Velykas 1918 m., panaikindamas pirmiau buvusius Bažnyčios įstatymus. Dabartinis *Codesx Iuris Canonici* yra teisių kodifikacijos tobulas pavyzdys. Bažnyčia dar nėra turėjusi taip tobulo įstatymų kodekso. Pasaulio valstybių geriausieji kodeksai nėra taip geri, kaip Gasparri'o veikalas.

Naujam kodeksui išėjus įstatymų leidimas Bažnyčioje nepasiliovė ir pasiliauti negali. Rymo Kongrecijos veikia kaip veiku-

sios ir skelbia savo sprendimus Šv. Tėvo vardu. Tie sprendimai turi juridinės vertės Bažnyčioje. Šalia veiksmų, turinčių bendros reikšmės, yra dar veiksmų turinčių laikinos arba išimtinos reikšmės, o betgi esančių įstatymų leidybos veiksmais. Tai visa skelbia laikraštis *Acta Apostolicae Sedis*. Jis pradėtas leisti 1865 metais, vardu *Acta Sanctae Sedis*, ir buvo neoficialus iki 1904 m. Tada Pijus X permainė vardą į *Acta Apostolicae Sedis* ir padarė oficialiu organu, kuris autentingai skelbia Bažnyčios įstatymus. Paskelbtas tame rinkinyje įstatymas jau yra laikomas užtenkamai paskelbtu kiek to reikia, kad galėtų būti privalomas visai Bažnyčiai.

c. Kanonų teisės santykiai su kitais mokslais.

Nors Bažnyčia labai skiriasi nuo pasaulio valstybių, tačiau įstatymų srityje turi labai daug bendra su pasauline įstatymų leidyba, nes žmogaus prigimties vienybė sudaro daug vienodumo įvairiose srityse. Moterystė, nuosavybė ir kiti toki daiktai yra bendri kanonų teisei ir pasaulio įstatymams. Kaltės susekimo ir rodymo priemonės yra bendros arba nors panašios Bažnyčioje ir Valstybėje.

Visos civilizuotųjų šalių įstatymų leidybos ima pavyzdį iš Romos įstatymų. Bažnyčios kanonai labai daug dalykų imte paėmė iš Romos teisės. Bet buvo laikų, kada ištobulėjusi kanonų teisė darė daug įtakos pasaulinėms Europos įstatymų leidyboms.

Kanonų teisė labai daug susisiekia su teisės filosofija ir su ta dalimi spekulatyvinės moralinės teologijos, kuri kalba apie amžinąją bei įgimtąją teisę, visokių įstatymų normą bei šaknį. Nors amžinoji ir įgimtoji teisė yra trijų čia minėtų mokslų objektas, bet ji labiausiai priklauso teisių mokslui—bažnytiniam ir pasauliniam vienaip.

Bažnytinė įstatymų leidyba yra labai smarkiai sugijus su krikščionijos dogmomis. Taip, sakysim, viešoje Bažnyčios įstatymų leidyboje, nustatant aukščiausios valdžios formą, negalima atsitraukti nuo dogmos, kad V. Jėzus vieną asmenį pastatė aukščiausiu visų krikščionių ganytoju. Dogma apie tai, kad vyskupų valdžia yra Dievo įstatyta, taipgi turi padarinių kanonų teisėje. Dogma, kad kunigystės sakramentas yra amžinas ir nepakartojamas, daro, kad gana žymus skaičius atskirų įstatymų prisitaiko

prie tos dogmos. Dogmatika labai daug reiškia kanonų teisės aiškinime, nes kiekvieno sakinio prasmė turi būti imama taip, kaip mokina dogmos.

Dar daugiau kanonų teisė susijus su moraline teologija. Tie patys žmogaus veiksmai, kol jie tebetelpa sąžinės srityje, sudaro moralinę teologiją. Kada jie tampa viešo arba nors išorinio apsiėjimo įvykiai, tada dažniausiai jie tampa kanonų teisės objektu. Kanonai remia ir stiprina moralinį Bažnyčios mokslą, patys stovėdami ant jo pamatų.

Per dogmatiką ir moralinę teologiją kanonų teisė susisiekia su Šv. Raštu. Naujojo Įstatymo mokslas, kad krikščionys nesinaudotų stabams aukotąja mėsa, kanonų teisėje sudaro tam tikrą skyrių apie katalikų bendravimą klaidatikių apeigose *(communicatio in sacris)*. Yra ir daugiau tokių dalykų, kurių turinys tebėra Šv. Rašte, o įstatymų forma sudaro Bažnyčios įstatymų dalį.

Kadangi kanonų įstatymai yra leidžiami visiems, tad jie labai plačiai liečia visuomenę. Kanonistas turi žinoti visuomenės gyvenimo ypatybes, kad galėtų savo mokslą tobulinti visuomenei naudingiausiu būdu. Kanonistai mūsų laikais negali laikyti save ganėtinai išsilavinusiais, jei jie nėra gerai perėję sociologijos kurso.

Kaip visiems mokslams, taip ir kanonų teisei yra naudinga istorija. Ji pamokina, kokiu būdu užaugo pats kanonų teisės mokslas. Juristui ji duoda žinoti, koki kitados yra buvę įstatymai apie rūpimąjį dalyką ir kodel jie yra keitęsi lig gavo dabartinę išvaizdą. Tą žinodamas, kanonistas pilnai supranta veikiančiųjų įstatymų prasmę ir dvasią.

Nors liturgika yra atskiras mokslas, bet ir senasis *Corpus* ir naujasis *Codex Iuris Canonici* turi tam tikrų skyrių apie sakramentus ir jų teikimą žmonėms. Liturgika labiau rūpinasi apeigomis, surištomis su sakramentų teikimu, kanonų teisė pirm visko žiūri priedermių ir teisių. Tačiau nekartą apeiga taip arti susiduria su teise ar priederme, kad sunku atskirti viena nuo kitos. Todel ir liturgisto ir kanonisto specialybės gana dažnai sueina į vieną dalyką.

Padedamieji mokslai prie kanonų teisės yra: 1) Romos teisė, nes jos pavyzdžiu ir turiniu Bažnyčia daug yra pasinaudojus 2) teisės filosofija, nes amžinosios ir įgimtosios teisių dėsnius turi vykinti visi įstatymai, neskiriant nei Bažnyčios kanonų 3) moralinė teologija, nes dora yra

teisės pamatas 4) istorija, nes ji duoda pažinti kanonų teisės šaltinius 5) civilinė įvairių tautų teisė, nes Bažnyčia gyvena įvairiose tautose ir vengia susikirtimų su jų įstatymų leidybomis, kol tos laikosi teisybės ribose.

d. Kanonų teisės bibliotekėlės projektas.

1. Šaltiniai: *Funk. F.X*, Die Apostolische Konstitutionen. Rottenburg 1891; *Ballerini P. et H*, De antiquis tum editis, tum ineditis collectionibus et collectoribus canonum ad Gratianum usque. Venetis 1757; *Schulte J.Fr.v.* Geschichte der Quellen und der Literatur des canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart. Stuttgart 1875; *Achellis H.* Die canones Hippoliti. Leipzig 1891; *Hinschinus*, Decretales pseudoisidorianae. Leipzig 1863; Corpus Iuris Canonici, iussu Gregorii XIII. Romae 158?; *Friedberg*, Corpus Iuris Canonici. Lipsiae 1879-1881;. Codex Iuris Canonici. Romae, Typographia Vaticana 1917; Acta Apostolicae Sedis. Romae — Autoriai: *Lancelotti J. P.* Institutiones Iuris Canonici. Perusiae 1563; *Barbora Aug.* Iuris ecclesiastici universi libri tres. Lugduni 1650; *B. Z. von Espen*, Ius Ecclesiasticum Universum Coloniae 1702; *Prosper Lambertini* (Benedictus XIV). De Synodo Dioecesana. Ferrarae 1775; *S. Bouix*, Ius canonicum. Paris 1852-1868; *J. Fr. von Schulte*, Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts. Giessen 1863. Šio veikalo du pirmuoju leidimu visai geru, trečiasis leidimas 1873 žymiai senkatalikiškas. Čia neatkartoti visi autoriai, minėtieji kanonų teisės istorijoje. Labai svarbus naujausias prieš kodifikaciją veikalas yra *Wernz'o* Ius Decretalium. Romae 1898 ir vėliau po Kodekso: *E. Eichmann*, Lehrbuch das Kirchenrechts ir specialūs to autoriaus veikalai. — *A. Perathoner*. Das Kirchliche Gesetzbuch sinngemäss wiedergegeben und mit Anmerkungen versehen: — *Thim. Schäfer*. Das Ehbrecht nach dem C. I. C., — *R. M. Stadtmüller* Das neue Ordensrecht. — Gasparri, Tractatus Canonici.

Repertorijos ir žodynai: *L. Ferraris*, Prompta biblioteca Canonica 8 vol. Bononiae 1746; *M. André*, Dictionaire de Droit Canonique. 3 vol. Paris 1890; Welske, Rechtslexikon. Regensburg 15 tomų 1862, apima ir pasaulinę teisę, o kanonų srities straipsnius į šitą teisių enciklopediją rašė *Jacobron* ir *Richter;* Staatslexikon. Freiburg i. Br. Herder—katalikiška teisių enciklopedija.

§ 14. Liturgika.

a. Liturgika apskritai.

Teologijos sisteminių enciklopedijų autoriai paprastai liturgiką priskaito prie pastoralinės teologijos, nes ganytojui reikia nuolat pildyti liturgijos įstatymai. Bet to prisilaikant galima būtų ir moralinė teologija ir beveik visos kitos teologijos šakos pada-

ryti pastoralinės dalimis. Man atrodo, kad liturgika nėra kito teologinio mokslo dalis, o savaiminė šaka, lygi kitoms, nes turi savo objektą, savo ypatingą metodą ir savo gana ilgą bei plačią istoriją. Liturgika apima tuos įstatymus, kuriais Bažnyčia tvarko savo viešąsias pamaldas.

Senovės graikų žemoje kalboje *leitos* vadindavosi liaudis ir žodis *ergo*, klasikų vartojamas tik būsiančio laiko formoje *erkso*, reiškė veikti. Taip *leiturgia* graikuose reikšdavo kiekvieną viešą valdininkų veiksmą. Krikščionys, pasisavinę tą žodį, paliko jį vien šventų apeigų visiems veiksmams reikšti. Tąja prasme jį vartoja trečioji Evangelija I, 23 apie Zachariją, rašydama: ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τῆς λειτουργίας, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον. (kai išsipildė viešojo tarnavimo dienos, nuvyko į savo namus).

Bet liturgijos vardas ne visoje krikščionijoje turi griežtai vienokios reikšmės. Rytų krikščionijoje liturgijos vardu vadinama tiktai viena aukščiausioji ir švenčiausioji apeiga, būtent, nekruvinas kruvinosios V. Jėzaus pasiaukojimo mirties atnaujinimas. Tą mes lietuviškai vadiname M i š i o s. Vakarų krikščionijoje liturgijos žodis turi platesnės reikšmės, nes apima visus oficialius kunigijos veiksmus, atliekamus Dievui garbinti ir sakramentams teikti. Reikia pažymėti žodis *oficialius*, nes privatus pamaldumas nėra liturgijos dalis. Oficialus veiksmas kartais gali būti ir neviešas, sakysim, brevioriaus kalbėjimas, ir tada jis yra liturgijos veiksmas. Privatus pamaldumas gali būti ir viešas ir kunigo vedamas, sakysime, ražančiaus kalbėjimas, bet jis del to netampa liturginis. Gegužės arba spalių mėnesių pamaldos yra liturgija tik tiek, kiek yra išstatomas Švč. Sakramentas. Skaitymai ir ražančiaus kalbėjimai, nors labai iškilmingi, nėra liturginiai. Sakoma, kad liturgikos, kaipo liturgijos mokslo, vardą įvedęs F. X. S c h m i d s savo veikale *„Liturgik der christkatholischen Religion" 1832.*

Kadangi savo mintis ir jausmus žmonės išreiškia savo veiksmais, tad liturgija yra labai artima dogmatikai. Kai kurios pirmųjų krikščionių mintys galėjo likti niekur neužrašytos, bet jos buvo išreikštos arba Dievo garbinimo apeigomis, arba forma tų daiktų, kuriuos Bažnyčia vartojo Dievui garbinti, taigi nevienas stambusis teologas imdavosi įrodymų savo pažiūroms iš liturgikos veiksmų ir reikmenų.

Mažiau sąryšio liturgija turi su moraline teologija, nes apima išorinius Bažnyčios tarnų veiksmus, tačiau negalima saky-

ti, kad visai jo neturėtų. Liturgikos uždavinys yra ne vien Dievas garbinti, bet ir žmonių širdyse sukelti geriausių, gražiausių jausmų, palengvinančių krikščionims išpildyti sunkiuosius doros mokslo reikalavimus.

Daugiausia santykių liturgika turi su dailaus meno šakomis. Architektūra stato tas trobas, kuriose būva pamaldos. Skulptūra ir tapyba puošia šventyklas paveikslais ir statulomis. Tapybos šaka, vitražų menas, darydamas paveikslus ant stiklo, ir langus paverčia meno padarais. Mozaika puošia pačias brangiausias vietas paveikslais iš spalvotų akmenėlių. Giesmės ir muzika yra stambi liturginių veiksmų dalis. Jai tarnauja chorai, vargonai ir orkestras. Šventus rūbus gamina artistinis audimas ir išsiuvinėjimas spalvomis bei auksu. Šventieji indai, taurės, monstrancijos, relikvijoriai dažnai būva artistų auksakalių pagaminti su įvairiais jų meno papuošalais, su emalijos padarais. Mezginių menas pasirodo albių ir kitų bažnyčios baltinių papuošaluose. Kaip iš daugelio įvairių muzikos instrumentų sumaniai sudarytas orkestras padaro gražaus ir smarkaus įspūdžio, taip liturgika tampa bendru visų menų orkestru. Sumaniai pavartota ji gali kelte pakelti žmogų prie Dievo. Tik šokiai neįeina į liturgiką, bet simetringa žmogaus judėjimų harmonija yra liturgikos veiksmuose.

Liturgikos uždavinių yra gana daug. Tarp tų pirmas—sužinoti veikiančiuosius Bažnyčios apeigų įstatymus, antras — susekti jų prasmę, trečias — palikti istoriją, ketvirtas — reikšmę, penktas — palikti geros ir gražios medžiagos naujiems sumanymams, galintiems patobulinti apeigas. Taip kanonų teisės, taip liturgikos įstatymai yra iš žmonių galios kilę, todel mainosi ir tobulėja. Ištyręs praeitį ir žiną dabartį mokslas gali paruošti tinkamiausių sumanymų ateičiai. Visi tie uždaviniai sueina į vieną tikslą: išorinėmis sutvarkyto gražumo priemonėmis pakelti žmonių jausmus ir pakreipti mintis prie Dievo.

Liturgikos šaltiniai galima suskirstyti į dvi rūši: a) dabartinės liturgijos įstatai ir b) liturgijos istorijos medžiaga. Pirmajai rūšiai tarnauja vadinamosios liturginės knygos. Jų eilėse pirmą vietą skiriame *Missale Romanum*. *Pontificale Romanum* išdėsto vyskupų ir jų asistos atliekamas apeigas, kaip Mišiolas kunigų. *Rituale Romanum* yra kitų apeigų vadovas ir taisyklių šaltinis. Šalia tų, nuolat vartojamų. Yra dar kitų rečiau ir mažiau reikalingų apeigose knygų, ypač lekcijonarijai, antifonarijai ir kiti. Kiek-

viena rytų apeigų bažnyčia turi savų knygų apeigoms tvarkyti.

Antroji liturgikos šaltinių rūšis yra reikalinga jos istorijai. Evangelijose, ypač Apaštalų Darbuose, yra minėta kai kurios V. Jėzaus pavartotos apeigos, todel Naujasis Įstatymas yra pirmutinis krikščionių apeigų šaltinis. Jų istorijai daugiau medžiagos randama šv. tėvų veikaluose ir daugelyje senovės liekanų, ypač katakumbose.

Šiek tiek liturginės medžiagos yra Rymiečio Klemenso († 96) ir Antiochiečio Ignoto († 110) laiškuose. *Didache* (I amžio) aprašo krikšto apeigas, Justinas kankinys — sekmadienio apeigas. *Peregrinatio·Aetheriae*, parašyta apie 385 m., apsako didžiosios savaitės apeigas Jeruzolimoje. Gana daug medžiagos liturgijos istorijai yra Apaštalų Konstitucijose (galas IV amž.), Jeruzolimiečio Kirylo († 386) *Katechezėse* ir Pseudoareopagito bei Augustino raštuose.

Liturgikos metoda yra trilypė: juridinė, istorinė ir estetinė. Juridinė ji yra del to, kad apeigų taisyklės yra taip pat aukščiausiosios valdžios įsakymai, kaip ir kanonai; istorinė del to, kad daug apeigų tampa suprantamos tik atsiiminus jų praeitį, kada ir kokių tikslu įvestos; estetinė — del to, kad liturgika yra gražiojo meno pavartojimas tikybos tikslams.

b. Liturgikos istorija.

Reikėtų atskirti liturgijos istorija nuo liturgikos istorijos. Pirmoji yra antrosios objektas. Liturgika, kaipo mokslas, galėjo tik tada pasirodyti, kada liturgija jau buvo žymiai išaugusi ir sustiprėjusi.

Pirmaisiais trimis krikščionijos šimtmečiais negalėjo būti didelių ir iškilmingų apeigų, nes persekiojimo laikais reikėjo vien slapstytis, tačiau esant sakramentams buvo ir apeigų juos teikiant bei priiminėjant.

Iš katakumbų išėjusi krikščionija ketvirtame šimtmetyje ėmė statytis stambių ir gražių bažnyčių. Drauge išsivystė ir liturgija. Pasigaminusi tai, ko troško, negalėdama turėti katakumbose, Bažnyčia pasitenkino tuomi ir ilgokai liturgijos netobulino.

Karolio Didžiojo laikais pasirodė mokslo ir kitų kultūros šakų kitimas. Bažnyčia tada buvo Vakarų Europos dvasių vadovė. Pirmaudama beveik visose srityse, Bažnyčia nemaža patobu-

lino ir savo apeigas. Ta kryptis ėjo per kelis šimtus metų, nuo devinto iki trylikto. Tada maž daug galutinai nusistovėjo tos apeigos, kurios ir šiandien sudaro svarbiausią dalį lotynų apeigose.

Tuo laiku ėmė atsirasti ir liturgikos t. y. liturgijos mokslo. Amalarius (†apie 850), Valafridus rašo veikalus *De officiis ecclesiasticis*, Bemo (†1048)—*Libellus de rebus ad Missae officium pertinentibus;* Bernardus a S. Blasio (†1110 arba kas kitas—*Miralogus de ecclesiasticis observationibus*; Gulielmus Durandus (†1296)—*Rationale divinorum officiorum.*

Renesanso laikai ne tiek įvedė naujų liturgijos veiksmų, kiek padarė atmainų šventuose rūbuose, muzikoje ir kituose meno teikiamuose liturgikos dalykuose.

Po Tridento santarybos atsirado gana daug veikalų apie liturgikos dalykus, ypač XVII ir XVIII amžiais. Tarp tų žymiausi: kardinolas Bona (†1674), Thomasius (†1713), Martène, (†1739), Muratori (†1750), Assemani (†1782), Gerbert (†1793).

Juozapo II pastangos pakelti pastoralinę teologiją žymiai pakėlė ir liturgiką. XIX amžyje ji tapo savaiminis mokslas. Istorijos, archeologijos ir meno istorijos įsigalėjimas daug naudos padarė liturgikai. Benediktinų vienuolija galutinai sutvirtino tą mokslą. Ypač daug gera padarė opatas Guéranger (†1875) vienuolyne Solesmes, Prancūzijoje, ir jo įpėdinis Dom-Cabrol. Pastarasis leido *Le Dictionaire Lithurgique.*

Nemaža liturgikos mokslui patarnavo jau minėtasis F. X. Schmid (1841), Thalhofer (†1891) savo veikalu *Handbuch Liturgik* ir Duchesne raštu: *Les Origines du culte chrétien.* Paris 1903.

c. Liturgikos Sistema.

Kol kas mokslininkai, skaidydami liturgikos medžiagą į skyrius, toli gražu nevienaip tą daro. Medžiagos yra daug, o suskirstymo darbas imta dirbti dar nesenai; besiplėsdamas mokslas nuolatai parneša daug naujos medžiagos.

Geras yra Krieg'o išskaidymas į bendrąją ir ypatingąją liturgiką. Bendroji apima liturgikos principus, jos esmę ir

pradžią bei įvairias išorės Dievo garbinimo formas. Ji taipgi kalba apie penkis daiktus, reikalingus apeigoms; trobą, laiką, padarus, kalbą ir veiksmus. Ypatingoji arba specialinė liturgika apima Mišių, Brevijoriaus kalbėjimo ar giedojimo, sakramentų ir sakramentalijų apeigas. (Chr. Dr. C. Krieg, *Enzyklopedie d. Theol. Wissenschaften. Freiburgi i. Br. 1910 p. 307*) J. B. Falise truputį kitaip skáido liturgikos medžiagą. Jo sistemą paduosime sulig jo veikalu *Sacrorum Rituum.... compendiosa elucidatio. Scaphusiae 1863.* Visą liturgiką jis suskirsto į dvi dali. Pirmoji yra apeigų išdėstymas. Ji turi keturias sekcijas: 1) skaitytinių Mišių apeigos. 2) įvairios apeigos mažosiose bažnyčiose 3) apeigos didžiosiose bažnyčiose ir 4) vyskupiškos apeigos. Antroji dalis aiškina Mišiolo, Brevijoriaus ir Ritualo rubrikas. Toje dalyje yra penkios sekcijos: 1) apie rubrikas ir jų reikšmę apskritai, 2) Mišiolo rubrikos, 3) bendrosios Brevijoriaus rubrikos, 4) Mišiolo ir Brevijoriaus rubrikų suderinimas su kalendoriumi ir 5) Ritualo rubrikos. Prie to visa yra pridėta *Appendix* apie tuos kanonų teisės įstatymus, kurie liečia liturgiją.

Krieg'o suskirstymas, rodos, apima daugiau medžiagos negu Falise ir del to geriau tinka mokslui. Krieg'as rašė apie 40 metų vėliau. Prie tų dviejų dalių dar reikia pridėti naujaisias laikais ypač padidėjusi sulyginamoji liturgika, kuri duoda žinių apie įvairių, ypač Rytuose gyvenančių, bažnyčių apeigų sistemas. Įvairių liturgijų lyginimas galima imti kaipo metoda, dėstant kiekvieną liturgikos dalį skyrium, bet tat žymiai trukdo praktinius liturgikos tikslus, kurių jai reikia labai žiūrėti. Kliūtis pašalinama, išskyrus sulyginimą į tam tikrą dalį.

Krikščioniškų apeigų lyginimas su nekrikščioniškomis, rasi, geriau tiktų į religijų lyginimo mokslą, nes per toli yra nubėgęs nuo principų, ant kurių liturgika stovi, būtent, nuo dogmos, kad krikščionybė yra Dievo apreikšta. Beveik nuo pat pradžios, kaip tik religijų lyginimas atsirado, jis jau lygino krikščionių ir nekrikščionių apeigas. Taigi nėra reikalo tas darbas pavesti kitam.

d. Liturgikos knygynėlio projektas.

Į liturgikos knygynėlį pirmiausia reikia dėti liturgikos šaltiniai, kurie aukščiau galima rasti. Norint pažinti Anglų Bažnyčios liturgiką, prie šaltinių reikia priskirti *The Book of Common Prayer and Administration of the Sacraments.* Pravoslavų Bažnyčios liturgija eina sulig knygomis, paprastai vadina-

momis *Trebnik*. Daugelio Rytų Bažnyčių apeigas apraše H. Denzinger, *Ritus Orientalium: Coptorum, Syrorum et Armenorum. Wirceburgi 1863, 1864.* Šiaip gausus lotynų apeigų šaltinis yra J. A. Assemani, *Codex liturgicus Ecclesiae Universae. Romae 1759 — 1766.* Naujasni dalykai galima rasti W. Muehlbauer'o *Decreta authentica Cong. S. Rituum. 4 t. Monachii 1863—1867* ir *Supplementum ad Decreta 3 tomai 1872—1885.*

Sisteminiai raštai: *V. Thalhofer,* Handbuch der katholishen Liturgik, 2 t. Freiburg i Br. 1883 — 1890; *Cabrol et Lechercq*, Monumenta Ecclesiae Liturgica. Paris 1900; *De Herdt*, S. Liturgiae Praxis. 3 t. Bruxelles. Specialinėms liturgios dalims naudinga: *C. A. Beck*, Geschichte d. katholischen Kirchenliedes Koeln. 1878, *U. Chevalier*, Repertorium Hymnologium. Louvain 1889; *P. Batiffol*. Histoire du Breviaire Romain. Paris 1895; *Brightman*, Eastern Liturgies. Oxfotd 1896. *Legg*, Notes on History of liturgical Cobours. London 1882; *Braun*, Die Liturgische Gewandung. Freiburg. i. Br. 1907.

C. ISTORINĖ TEOLOGIJA.

Šitame rašte teologijos mokslo šakos yra sudėtos ne ta eile, kaip reikėtų jos sustatyti, pirmąsias vietas skiriant garbingosioms. Šventojo Rašto mokslas yra garbingesnis už kitus, o betgi jis čionai aprašomas vėliau už kitus smulkius dalykus, kaip pastoralinė medicina. Garbingumo žvilgsnis teko atidėti į šalį, norint sutvarkyti teologijos šakos sulig jų metoda ir objektu.

Istorinėmis teologijos šakomis mes vadiname Šv. Raštą ir Bažnyčios istoriją su jos šakomis: patrologija, teologijos istorija, archeologija, krikščioniško meno istorija. Šv. Raštas priskaitytas prie istorinių mokslų del to, kad jo visa metoda yra ta pati, kaip ir istorijoje. Didumą jo knygų yra istorinio turinio. Kitų ne istorinių knygų turinys lengviau suprantamas istorijai padedant.

Kai kurie sako, kad visa krikščionių teologija yra ir turi būti istorinės varsos, nes pats krikščionijos atsiradimas yra istorinis faktas, nes prieškrikščioniškasis apreiškimas rengė krikščioniją, nes pačios krikščioniškosios tikybos dogmos tapo istorijos objektai paskelbimo dienoje, o tie šaltiniai, iš kurių patiriame dogmų paskelbimą, yra taip pat istorijos šaltiniai. Visas dogminis ir moralinis krikščionijos turinys yra iš V. Jėzaus, o Jis yra istorijos asmuo.

Dar daug galima būtų kalbėti apie didelę istorijos naudą krikščionijai ir teologijai. Tik to turime neužmiršti, kad teologijos uždavinys yra ne tiek sužinoti istorinės sąlygos, kurios krikščioniją prirengė, arba tos, kuriose ji gavo gyventi, kiek suprasti pats V. Jėzaus mokslo turinys. Doktrinalinis būdas pirmiausiai ir tiesiausiai duoda teologijai pasiekti jos tikslą ir išpildyti jos uždavinį. Istorinis būdas jį palengvina ir dažnai daug jam patarnauja, bet visgi yra tik antras, o ne pirmas.

§ 15. Šventojo Rašto Mokslas.

a. Skripturistikos mokslas apskritai.

Šv. Raštu mes vadiname tas knygas, kurias žmonės yra parašę Dievo įkvėpimu. Vienu įkvėpimo vardu išreiškiame kelia-

riopą veiksmą, darantį, kad žmogaus raštas taptų Dievo raštu. Pirmiausiai Dievas taip paveikia žmogaus valią, kad žmogus ima rašyti ir kad rašo apie tokį daiktą, kokio Dievas nori. Toliau Dievas veikia rašančio žmogaus mintį, kad nepadarytų klaidų. Pagalios jau parašytą veikalą Dievas įteikia žmonėms, kaipo savo apreiškimo šaltinį, Tokių knygų krikščionys pripažįsta apie 70, jas skirstydami į du Testamentu. Senajame Testamente yra apie 50 trumpų veikalų, o Naujajame 27 veikalai.

Protestantai tiki, kad Šv. Raštas esąs vieninteliš tikybos tiesų šaltinis, bet katalikai, pažymėdami, jog tos minties Šv. Rašte nėra išreikšta ir jog Naujasis Įstatymas atsirado žymiai vėliau už krikščionių tikybą, kuri pradžioje buvo skelbiama vien gyvu žodžiu, tvirtina, kad šalia Šv. Rašto yra dar kitas šaltinis, būtent šv. p a d a v i m a s.' Tačiau katalikai nemažiau už protestantus gerbia Šv. Raštą ir brangina jį.

Šv. Raštas Kristaus laikais ir trumpai po jo vadinosi graikiškai *Ta hagija grammata* (Šv. Raštai), arba trumpiau *He Grafe* (Raštas), bet įsigalėjo taipgi žodis *Ta Biblia* (knygos), iš kurio ir naujosios kalbos Šventąjį Raštą vadina Biblija. Kas graikiškai vadinasi *Grafe*, tas lotyniškai yra *Scriptura* todel mokslas, tyrinėjąs Šv. Raštą dažnai vadinamas S k r i p t ū r i s t i k a.

Prieš sudarysiant savo tikybos sistemą iš Šv. Rašto turinio reikia tas Raštas pažinti. Pažinimas būva dvejopas: išorinis ir išvidinis. Išorinis pažinimas tyrinėja, kokia Šv. Rašto dalis kada parašyta, kas jos autorius, kaip ta knyga iš senų laikų užsilikus iki mūsų dienų. Šitiems klausimams atsakymus paruošė s p e c i a l i n ė introdukcija arba i s a g o g i k a.

Dar prieš Kristui gimsiant tikintieji žydai buvo surinkę į vieną krūvą tuos veikalus, kuriuos jie pripažindavo Dievo įkvėptais. Tas Dievo įkvėptų knygų rinkinys ilgainiui gavo K a n o n o vardą. Naujajam Testamentui atsiradus ir jo dalys prisidėjo prie Šv. Rašto rinkinio. Kas, kada, kaip ir kur Šv. Rašto kanoną sudarė, kada kanono sudarymas buvo užbaigtas, koki buvo jo vertimai į senas ir naujas kalbas—tai vis yra svarbūs klausimai. Pirmiau priimtosios į kanoną knygos vadinasi p r o t o k a n o n i n ė s (pirmo kanono), vėliau pripažintosios— d e u t e r o k a n i n ė s (antrojo kanono). Katalikų Bažnyčia abejoms pripažįsta lygią vertę, nes abejos yra Dievo įkvėptos ir tikro apreiškimo šaltiniai. Bet buvo knygų, kurios įkvėpimo neturėjo, o Šv. Raštą pamėgždžiojo ir bandė patekti į jo kanoną. Tos vadinasi a p o-

krifai. Skriptūristai tyrinėja ir jas, kad pažintų jų atsiradimo laikų mintis, bet nesinaudoja jomis apreiškimui pažinti. Tai visa apima Kanono istorijos mokslas.

Žinant knygą ir jos istoriją, galima naudotis jos turiniu. Kadangi Šv. Rašto knygos rašytos gana senai, kai žmonės visai kitaip gyveno ir mintijo, negu dabar, tai ne visuomet lengva buvo suprasti jų mintys taip, kaip autoriai yra norėję jas išreikšti. Mokslas, tyrinėjąs kiekvieną Šv. Rašto sakinį vadinasi egzegeza.

Ištyrus atskiras Šv. Rašto išreikštąsias tiesas, reikia jos sisteminti. Sistemintas Šv. Rašto turinys sudaro pilną teologiją toms tikyboms, kurios tik vieną Šv. Raštą tepripažįsta Dievo apreiškimo šaltiniu. Kadangi Katalikų Bažnyčia pripažįsta dar ir šv. padavimą, tad joje sistemintasis Šv. Rašto turinys nesudaro pilnos teologijos, bet vadinasi Biblijos teologija. Pridėjus prie jos šv. padavimo teologiją ir viską persisteminus, susidaro pilna katalikystės teologija.

Biblijos teologija buvo arba visuotinė t. y. apimanti visą Šv. Rašto turinį, arba dalinė, apimanti tik sistemintąjį kokios nors dalies turinį. Taip Izaijo teologija yra sistemintas to pranašo knygos turinys. Bet dalinoji Šv. Rašto teologija gali apimti ir daugiau knygų. Taip, pranašų teologija vadinasi sistemintas visų pranašų raštų turinys.

Šv. Rašto mokslas yra tiek painus ir sunkus, kad jam reikia daug padedamų mokslų. Tarp tų pirmiausia yra kalbotyra. Šv. Raštas buvo surašytas trimis jau senai mirusiomis kalbomis: ebrajų, kaldėjų ir graikų. Beveik visi senąja ebrajų kalba prieš Kristų rašytieji veikalai įtraukti į Senąjį Įstatymą. Tačiau tas Įstatymas sudaro tik tiek raštinės medžiagos, kad lengvai sutelpa į vieną vidutinio didumo tomą. Svarbu, kad visoje toje ebrajų literatūroje, gana svarbiose vietose, pasitaiko tokių žodžių, kurių nėra niekur kitur. Tie žodžiai vadinasi hapaxlegomena, t. y. vieną kartą įskaitomi. Todel iš vienos ebrajų kalbos jų reikšmė suprasti gana sunku. Iš to kyla reikalas mokytis kitų semitų kalbų ir istorijos, kad tos istorijos turtu padauginus semitų ebrajų kalbos trūkumus.

Šv. Raštas sunku pilnai ir gerai suprasti, nežinant tų vietų, kur yra įvykę Biblijos aprašytieji atsitikimai, todel Palestinos ir Arabų pusiasalio topografija yra didis padedamas mokslas Šv. Rašto tyrinėtojams.

Žydų tautos istorija labai yra susipynus su Aigipto, Mesopotamijos, Kanaano, Persų, rytinių graikų ir vėlybosios Romos istorija. Todel šitų tautų istorijos mokslai padeda tiems, kurie tyrinėja Šv. Raštą.

Ypač svarbios yra aigiptoliogija pirmoms Šv. Rašto knygoms ir asyrologija priešpaskutiniams Senojo Įstatymo laikams. Apie didžiuosius padedamus mokslus, būtent. aigiptologiją, asyrologiją ir Kanono istoriją bus kalbos skyrium.

Biblijos chronologija, Senojo Įstatymo archeologija ir prieškrikščioniškoji žybų istorija yra veikiau Šv. Rašto tyrinėjimo vaisiai, negu jo padedami mokslai, nes jie beveik visi savo medžiagą ima iš Šv. Rašto. Tik archeologija paskutiniais laikais įgijo gana daug naujos medžiagos iš iškasenų. Chronologija Naujajam Įstatymui turi gana žymių šaltinių Romos istorijos šaltiniuose. Nors del šitos nepriklausomos medžiagos ir galima būtų čia minėtieji mokslai pavadinti padedamais, tačiau del gausybės medžiagos, kurios jie turi Šv. Rašte, teisingiau jie bus priskirti prie Šv. Rašto mokslo vaisių, negu prie jo padedamų mokslų.

Kalbant apie kitus mokslus šitam vadovėlyje, vis buvo trumpai minimi jų sistemų stambieji bruožai. Šv. Rašto mokslas nėra sisteminamas, nėra kaip dėstyti jo sistema. Tačiau jis nėra betvarkis, tik jo tvarka yra jo įkvėptųjų knygų eilė ir turinys. Kokia eilė tos knygos yra įtrauktos į Šv. Rašto kanoną. tokia eilė jas svarsto ir mokslas.

Galima ir reikia pasakyti, kad jau senai žymimas trejopas Šv. Rašto knygų turinys. Vienos yra istorinės, nes aprašo pasaulio arba Dievo išrinktosios tautos nuotykius, antros yra pamokomos, nes jų turinys yra garbinti Dievą arba dėstyti doros pamokymų, trečios yra pranašų veikalai.

Pirmąsias Šv. Rašto penkias knygas yra parašęs Mozė. Jos visos yra istorinės ir apima laiką nuo pasaulio pradžios iki žydų atvykimo pas Žadėtosios Žemės, t. y. Palestinos, ribas, kur Mozė numirė. Istorinės yra Jozuės, Teisėjų, dvi Samuelio, dvi Karalių, dvi Paralipomenų, Judytos, Esterės, Tobijo, Jobo, Ezdros, Nehemijo ir dvi Makabėjų knygos. Tose knygose yra daug pamokymų, nemaža ir pranašavimų. Jobo knyga labiau pamokoma negu istorinė, tačiau jų turinys, pirm visko, yra nuotykių apsakymas.

Pirmąsias istorines knygas žydai vadindavo Įstatymu

Tora, nes Mozės veikaluose buvo žydų tautos konstitucija stipresnė už kitų tautų konstitucijas bei įstatymus.

Pamokymų knygas žydai vadindavo *Ketubim*, graikiškai išversta *Hagiographa*, t. y. šventųjų aprašymai. Į šitą skyrių įeina visos psalmių giesmės, Salemono patarlės, ir kiti žydų išminties veikalai. Patys žydai ne visus juos priskaitydavo prie Šv. Rašto, nes kai kurie veikalai buvo parašyti vėliau, negu Ezdras sustatė šventųjų knygų rinkinį arba kanoną.

Trečioji Šv. Rašto knygų rūšis buvo *Nebiim*, t. y. pranašai. Keturi pranašai: Izajas, Jeremijas, Ezekielis ir Danielius vadinosi didieji, nes jų raštų likosi daug. Prie Jeremijo pranašavimų yra du priedu: jo mokinio, pranašo Barucho, raštas ir paties Jeremijo Verksmų knyga del Jeruzolimos išgriovimo Nabuchodonosoro laikais.

Mažųjų pranašų raštai yra trumpi, bet apreiškimui jie yra lygiai svarbūs kaip didžiųjų veikalai. Mažųjų pranašų yra šitie vardai: Ozė, Joelis, Amos, Amdijas, Jonas, Micha, Nachum, Abakukas, Sofonijas, Agiejus, Zakarijas, Malakijas. Kai kurių mažųjų raštai, ypač Ozės ir Zakarijo, ne kiek trumpesni už Danieliaus veikalą, kuris yra priskaitytas prie didžiųjų del to, kad aiškiai išpranašavo Babilono vergijos pabaigą ir Mesijo atėjimą.

Žinios apie Dievo įkvėptųjų knygų sąrašo sudarymą ir jo vėlesniuosius nuotykius, apie vertimus į įvairias kalbas, apie apokrifus, nepripažintus Šv. Raštu, sudaro tam tikrą Šv. Rašto mokslo arba skriptūristikos dalį, vadinamą kanono istorija.

Šv. Raštą tyrinėja labai daug asmenų ir labai daug kyla karštų ginčų del kiekvieno svarbesnio dalyko, minėto Šv. Rašte. Ta darbininkų daugybė kartu su ginčų karštumu gamina labai daug medžiagos. Tuo būdu kai kurie Šv. Rašto stambesnieji objektai jau beveik tampa atskirais mokslais. Seniau mažai žinoma Kanaano šalis, į kurią Mozė atvedė žydus, paliuosavęs juos iš Aigipto, dabar ima aiškėti. Palestinos iškasenos ir jose kaimynų paminėjimai jau žymią saują žinių teikia apie tą šalį ir jos gyventojus. Tos žinios dar vis eina daugyn. Taip, Kanaano išlyrimas veikiai sudarys atskirą mokslą. Jis nebus taip didelis, kaip aigiptologija ar asyrologija, bet, veikiausiai, taps nepriklausomas, kaip ir tuodu.

V. Jėzaus asmuo yra krikščionystės ir Šv. Rašto vidurys. Jį tyrinėja ne vien istorikai, bet ir religijų mokslininkai, psichologai ir gydytojai. Taigi V. Jėzaus gyvenimas ima darytis atskiro mokslo objektas.

Tas pats darosi su krikščionijos pradžia. Visai nesenai ji buvo tik Bažnyčios istorijos pirmoji dalis, bet dabar, dėl daugybės pasirodančių iš tos srities veikalų, dėl keliamų problemų svarbumo ir painumo, krikščionijos pradžia jau ima darytis savaiminga. Ji apima šv. Povilo gyvenimą, kitų apaštalų veikimą, pirmųjų krikščionių santykius su žydų religijos organizacija ir tų krikščionių padėtį graikų kultūroje ir Romos valstybėje.

b. Skriptūristikos istorija.

Šv. Petras apaštalas, minėdamas šv. Povilo laiškus, tapusius Šv. Rašto dalimis, išsitaria, kad juose yra sunkių vietų, kurias netikę žmonės gadina, kaip ir kitas Šv. Rašto vietas (2 Petr. 3, 16). Mokslas yra sunkenybėms pašalinti, todėl suprantama, kad krikščionijoje veikiai turėjo atsirasti Šv. Rašto mokslininkų ir iš tiesų jų atsirado.

Visą skriptūristikos istoriją suskirstysime į tris laikotarpius: 1) šv. Tėvų laikus, 2) vidurinius amžius ir 3) naujuosius laikus po Tridento santarybos.

P i r m a j a m e l a i k o t a r p y j e skriptūristika ėmė žydėti net persekiojimų laikais, pranokdama kitas teologijos šakas. Antrame amžyje Rymo Bažnyčioje Naujojo Įstatymo kanonas jau buvo sudarytas. Šv. Justino kankinio mokinys T a t i a n a s apie 160 metus iš keturių Evangelijų sudarė vieną V. Jėzaus gyvenimo atpasakojimą *Diatessaron*. Tai buvo ankstyvas Šv. Rašto medžiagos apdirbimas. Kankinio Leonido sūnus O r i g e n a s trečiame šimtmetyje skriptūristikai padarė tiek naudos, kad ji tapo stipras ir galingas mokslas. Origeno nuopelnai yra keleriopi. Šešis įvairius Šv. Rašto tekstus jis sustatė greta kits kito veikale *Hexapla*. Tai buvo milžiniškas patarnavimas tekstų kritikai. Be to, Origenas nustatė Evangelijų aiškinimo būdą, vadinamą omilijomis. Egzegezos srityje jisai prisilaikė alegorijų metodos, šalia tiesioginės reikšmės matydamas dar kitą aukštesnę. Šita pastaroji jo metodos dalis įvedė daug subjektyvumo į mokslą. Nors Origeno įtaka buvo labai didelė ir toli siekė į ateitį, patraukdama pačius didžiausius protus, kaip ana šv. Augustiną ir šv. Grigalių Didįjį, tačiau alegorinė kryptis neapsiėjo neįpuolus į gana stambias klaidas. Kadangi Origenas gyveno Aleksandrijoje, tad visa jo pasekėjų eilė, prisilaikanti alegorinės metodos, vadindavosi

Aleksandrijos mokykla. Jos įtaka plito į vakarus.

Rytuose Antiochijos mieste susidarė kitokia kryptis. Samozatietis Lucianas (†312) panaudojo Origeno Hexaplą ir kritingai ėmė Šv. Rašto tekstą, bet prasmės jame ieškojo istoriškai ir filologiškai, prisilaikydamas tikrosios žodžių prasmės, nepaisydamas galimų alegorijų. Luciano takais ėjo Diodoras Tarsietis († 394), šv. Jonas Auksaburnis († 407) ir Teodoras Mopsuastietis († 429).

Antiochijos mokykloje pasirodė dvi krypti. Genialus Jonas Auksaburnis, visame naudodamas istoriškai filologišką metodą, sutiko su amžinomis krikščionijos tiesomis. Teodoras Mopsuastietis ir kiti Antiochijos krypties egzegetai nulinko į racionalizmą, rasdami Šv. Rašte tai, ko senesnieji krikščionys nebuvo radę. Krikščionių tad visuomenė ėmė teisingai nepasitikėti antiochiečiais del jų pažiūrų nutolimo nuo to, ką tikėjo senoji Bažnyčia.

Didieji Kapadokijos šventieji: Bazilius († 379), Grigalius Nisietis († 386) ir Grigalius Naziansietis (†389) prisilaikė antiochiškės metodos, bet jie buvo toli nuo Teodoro klaidų. Minėtina, kad net Aleksandrijos vyskupas šv. Atanazas († 373) prisilaikė Antiochinės metodos. Tie visi rašė graikiškai.

Tuo tarpu vakaruose šv. Hilarius Piktavietis († 366), kovodamas su arijonais, puikiai aiškino Šv. Raštą Galijoje. Bet niekas taip nepakėlė skriptūristikos, kaip šv. Jeronimas († 429). Jis Šv. Raštui ištirti surinko daugybes geografinės medžiagos. Tam tikslui jis ilgokai gyveno Palestinoje. Suprasdamas originalinės kalbos reikšmę, Jeronimas nepasitenkino mokėdamas graikiškai, bet išmoko ir ebrajiškai. Jis surinko, kiek galėjo, medžiagos apie Naujojo Įstatymo rašytojus ir sutalpino juos savo veikale *De Scriptoribus Ecclesiasticis*. Taip gausiai apsitaisęs mokslo priemonėmis, jis sudarė Šv. Rašto vertimą į lotynų kalbą. Priimdamas į savo veikalą seniau išverstuosius daiktus, jisai juos pataisė. Jo vertimu Katalikų Bažnyčia tebesinaudoja iki šiai dienai. Kasiodoras († 583) parašė skriptūristikos mokslo santrauką: *Institutio divinarum scripturarum*. Jo veikalu naudodavosi žmonės mokyklose per daugelį šimtmečių.—Ypatingai daug skriptūristinių veikalų parašė šv. Izidorius Sevilietis (Hispalensis † 636). Kai kurie jo raštai yra per daug alegoringi ir šių dienų skaitytojui atrodytų naivūs, bet svarbus yra *In*

libros Veteris et Novi Testamenti prooemia. Tai yra, tiesa, ne pirmutinė, bet labai sena introdukcija. Pirmia jo ir pirma Kasiodoro introdukciją buvo parašęs graikas vienuolis Adrianas apie 440 m., vardu *Eisagoge eis tas theias graphas* (įvada į Dievo raštus). Geriausias apologetiškai egzegetiškas Izidoriaus veikalas yra *De fide catholica ex Veteri et Novo Testamento contra Judaeos.* Beda Venerabilis († 735) parašė porą veikalų, liečiančių Jerozolimos topografiją, ir labai daug gerų egzegetinių raštų, aiškindamas istorines Senojo Įstatymo knygas ir Giesmių Giesmę. Jis taipgi parašė komentorius Naujajam Įstatymui, tik abejotina, ar jis pats yra rašęs komentorių šv. Mato Evangelijai. Jo ir Izidoriaus veikalais labai daug naudodavosi vidurinių amžių žmonės.

Iš paduotosios čia apžvalgos matyt, kad Šv. Tėvų amžis vartojo daug ir gerų priemonių Šv. Raštui teisingai suprasti. Stambiausios naujojo mokslo priemonės jau buvo žinomos ir tada. Jųjų amžius turėjo ir silpnybių, kad per daug buvo nukrypęs į alegorizmą, bet į stambias, tikybai žalingas, klaidas neįpuolė, nes nevisi tai silpnybei buvo pasidavę, o ir pasidavusieji turėjo daug sveikų krikščioniškų įsitikinimų, kurie saugojo juos nuo nelaimės.

Vidurinių amžių laikotarpis galima sutalpinti tarp Bedos mirties († 735) ir Tridento santarybos pradžios (1546). Tuo laiku Šv. Rašto mokslininkai rinko ir sistemino tai, kas praeityje buvo parašyta. Šio laikotarpio raštai beveik visi yra egzegetiniai. Vidurinių amžių egzegezoje matome šias formas: *glossa, catena, postilla ir adnotationes.*

Karolio Didžiojo laikų mokslininkai, sekdami Seviliečio Izidoriaus pėdomis, skelbė Šv. Rašto paaiškinimų, surinkdami šv. Tėvų nuomones apie tas vietas, kurios reikėdavo komentuoti. Taip darė Alkuinas ir Rabanus Maurus. Tobuliausią tos rūšies veikalą pagamino Valafridus Srabo († 849). Jo veikalas *Glossa Ordinaria* yra parašytas puikia lotynų kalba. Iš Valafrido veikalo mokydavosi beveik visų amžių universitetų studentai per ilgus laikus.

Nuo *Glossa* maža kuo skyrėsi *Catena* (grandinė). Tai buvo taip gi šv. Tėvų surinkti sakiniai Šv. Rašto vietoms aiškinti, bet prie to būdavo gana daug ir paties rinkiko patarimų, kai kada aukštai kylančių į abstrakcijas. Tos rūšies geriausias ir įtakingiausias veikalas buvo šv. Tamo Akviniečio († 1274) *Catena Aurea* (Auksinė Grandinė).

Pranciškonis Nicolaus Lyranus (†1340) imdavo oficialias Šv. Rašto ištraukas, skaitomas bažnyčiose, ir po tų (post illa) ištraukos žodžių dėdavo savo paaiškinimų, kurie ir gavo vardą *postilla*. Mikalojus visą Šv. Raštą išskaidė į tokius skirsnelius, prie kurių jis pridėjo pamokslinių paaiškinimų. Tas veikalas vadinasi *Postillae perpetuae seu commentaria brevia in universam S. Scripturam*. Jis mokėjo ebrajų kalbą ir panaudojo ebrajų tekstą, išskiriant vietas, kur kalbama apie Mesijo dievybę, nes tikėjo, kad tas vietas žydai galėjo sugadinti. Jis gausiai ir protingai naudojosi šaltiniais. Jo veikalas yra aiškus, mintys trumpai išreikštos, pastabos teisingos, savos, originalios. Kai kurie, pastebėję, kad M. Liuteris buvo daug pasinaudojęs, Mikalojaus Lyriečio veikalais, sakydavo: *Si Lyranus non lirasset, et Lutherus non saltasset*. (Jei Lyrietis nebūt grojęs, tai Liuteris nebūtų šokęs) bet Lyriečio ir Liuterio pažiūros į pačius svarbiuosius Šv. Rašto dalykus buvo stačiai priešingos. Mikalojus, Šv. Raštą aiškindamas, pripažino ir Šv. Padavimą ir Bažnyčios autoritetą.

Burgos'o vyskupas Lucas (†1435) parašė pastabas prie Mikalojaus Lyriečio *Postillės* ir jas pavadino *Adnotationes*. Šv. Rašto originalo kalbų žinojimo reikalą kas kart labiau suprasdavo lotynų kalba gyvenantieji vakarų Europos mokslo žmonės. Rotterdamo Erazmas (†1536) patarnavo skriptūristikai, išleisdamas Šv. Rašta graikų kalba ir savo veikalais skatindamas visuomenę tyrinėti Šv. Raštą. Erazmas parašė parafrazę viso Šv. Rašto, išskyrus šv. Jono Apreiškimą. Pagalios ir jis rašo *Adnotationes* prie Šv. Rašto.

Iš čia minėtos vakarų Europos skriptūristų eilės išsiskiria du žmonės: vokietis Rupertus iš miesto Deutz (†1135) ir ispanas, kardinolas Ximenes de Cisneros (†1517).

Pirmasis rašė Šv. Rašto paaiškinimų, neprisilaikydamas savo pranokėjų įvesto papročio, kai kada išreikšdamas pažiūrų, iki tol nebuvusių tarp skriptūristų, bet daugiausiai pasinaudodamas šv. Augustinu. Antrasis t. y. *Ximenes* (kai kurie rašo *Jimenes*), per 15 metų dirbdamas, sutvėrė garsiąją *Polyglotta Complutensis*. Jis ją pradėjo 1502 m., baigė keturiais mėnesiais prieš mirdamas. Jis davė lėšų ir pats tik tvarkė darbą, kurį dirbo jo įkurtojo Alcaloje (lotyniškai *Complutum*) universiteto profesoriai. Tame veikale yra ebrajų, graikų ir lotynų tekstai. Šeštąjį veikalo tomą sudaro ebrajų kalbos gramatika, chaldėjų ir ebrajų kalbų žo-

dynas. Šito veikalo įtaka buvo labai didelė. Ji siekė iki mūsų laikų.

Viduriniais amžiais graikiškai kalbą rytai gyveno skyrium nuo lotyniškai kalbančių vakarų. Rytuose žmonės vartodavo Šv. Rašto komentorių, tikėdami, kad jį parašęs Trikkos vyskupas Oecumenius (apie 990 m.), tačiau komentoriuje yra dalių, kurias parašė Kesarėjos Andrius VI amž., ir dalių, kurias parašė Teofilaktas († 1107). Labai sunku susekti, kas kam priklauso tame rašte, kurį nevienas perdirbinėjo. Šv. Raštą Bizantijoje taipgi aiškino Zigabenus († apie 1118)

Paskutiniai laikai, nuo Tridento santarybos iki dabar, yra laikomi auksiniais skriptūristikos laikais, nes jos tyrinėtojų skaičius taip padidėjo, kaip niekuomet nėra buvę. Filologija, istorija su archeologija ir kiti labai įsigalėjusieji mokslai buvo sunaudoti Šv. Raštui ištirti. Paskutiniais laikais daug naudos Biblijai pasidarė iš gamtos mokslų. Juos bandyta pakreipti prieš Šv. Raštą, bet galų gale jie tik paaiškino Šv. Raštą. Del daugybės autorių ir medžiagos skriptūristika išsiskaidė į stambias šakas, kurios savo atveju vėl leidžia naujų atžalų. Negalima nė paminėti daugumos ir stambiųjų šio laikotarpio skriptūristų, nesikėsinant rašyti plataus veikalo apie tą dalyką.

Geriausi XVI amžio komentoriai buvo Maldonato († 1563), Salmerono († 1585) ir Pranciškaus Toleto († 1596). Bet svarbiausias to amžio veikalas—tai *Bibliotheca Sacra,* parašytas Sikstaus Sienniečio 1566 m. Šv. Rašto įvadas yra gana senas mokslas, žinomas V, VI ir VII amžiuose, tačiau Sikstaus Sienniečio († 1599) veikalas sudarė naują epoką Šv. Rašto įvadui mokslui, nes jis sudarė ir kritikos metodos ir ermeneutikos sistemų pradžią. Tas veikalas apima 8 tomus. Daugelis mokslininkų sekė Sikstaus pėdomis. Jis buvo praskynęs naujus takus Šv. Raštui aiškinti.

Poliglottos ėmė daugintis: viena išėjo Antverpijoje, kita Paryžiuje. Prie žydiško bei graikiško teksto ir lotyniško vertimo prisidėjo syriškasis Pešito. Erazmo pažymėtasis filosofijos veikalas ėmė plisti ir tvirtėti Šv. Rašto moksle.

Septynioliktame amžyje įgarsėjo milžiniški Korneliaus a Lapide († 1637) komentoriai. Tik Jobo knyga ir Psalmės liko jo neaiškintos. Antverpijos leidiniuose 1681 ir 1714 m. yra komentorių ir tiedviem knygom, bet ne Kornelius juos rašė. Savo laikų įpročiu Kornelius buvo lotyniškai išvertęs savo flamandišką pavardę *van den Steen* (a Lapide). Jo veikaluose

žiūrėta ne vien mokslingo tikslo susekti tikrąją Šv. Rašto prasmę, bet taipgi panaudoti jį asketikos uždaviniams. Kornelius į savo veikalą sutraukė taipgi senovės mylimąjį alegorinį Šv. Rašto aiškinimą.

Hobbes († 1651), Pereyre († 1655) ir Spinoza (1670) buvo ištarę abejonių apie Šv. Raštą ir jo knygų autorius, bet tai buvo nieku nepamatuoti skaudūs sakiniai. Prancūzas Richard Simon (1738-1712) paėmė jų išsitarimus kaipo klausimus, vertus ištirti. Juos begvildendamas, jis sudarė Biblijos kritikos mokslą. Jo veikalas „*Histoire critique du Vieux Testament*" išėjo 1678 m. Jo pažiūros labai nepatiko to laiko žmonėms, nei katalikams, nei protestantams, nes abeji prisilaikydavo tiesmukų pažiūrų į Šv. Rašto atsiradimą. R. Simon buvo pastebėjęs Pentateucho stiliuje skirtumų ir spėjo, kad dabartinis tų penkių knygų tekstas yra ne vien Mozės rašytas, bet ir papildytas vėlesnių Dievo įkvėptų autorių. Tikintysis Paryžiaus gydytojas Jonas Astruc savo rašte *Conjectures sur les memoires originaux* 1753 išreiškė mintį, kad ir Mozė, veikiausiai, turėjo raštinių šaltinių, kuriais naudojosi, rašydamas pasaulio istoriją: Pradžios Knygą *(Genesis)*.

Vokietis Jonas Gotfrydas Eichhorn (1780-1783) m. pagamino *Einleitung in das Alte Testament*, kame sakosi, nepareinamai nuo kitų, priėjęs prie tos pačios minties, kad Mozė naudojęsis šaltiniais. Čia minėtieji raštai pagamino kritingą Šv. Rašto tyrinėjimą.

Įsigalėjęs deizmas, kovodamas su antgamte visur, neskiriant nė tikybos srities, stojo kriticizmo pusėn ir jam padarė daug naudos, bet daug ir žalos. Naudos buvo tiek, kad kriticizmo kryptis gavo labai daug jėgos. Žalos buvo tiek, kad kriticizmas būdavo dažnai nustumtas nuo savo uždavinio ramiai sunaudoti Šv. Rašto ypatybes kritingoms išvadoms į nepamatuotą užgynimą to visa, kas buvo antgamtiška. Šita kryptis pasivadino racionalizmu.

Paprastai racionalizmo tėvu žmonės vadina Christijoną Wolff'ą (1679—1754), bet jis pripažino asmeninį Dievą ir antgamtines tiesas. Kiti tad laiko, kad racionalizmą pradėjęs Semler'is (1725—1791), tačiau jis dar kovojo su naturalizmu, nepripažįstančiu daugiau nieko, kaip tik gamtą, ir atmetančiu apreiškimą. Bet Semler'is jau nepripažindavo objektyvios vertės toms Šv. Rašto vietoms, kuriose minimi stebuklai.

Semler'is buvo didžiai mokytas Šv. Rašto žinovas, tik, pasidavęs racionalizmui, Šv. Rašto supratimo nepatobulino, o veikiau sugriovė. Racionalizmas daugiausiai sustiprėjo del Kanto (1724—1804) ir jo pasekėjų filosofijos. Tos filozofijos branduolys buvo subjektyvizmas, taigi ir Šv. Raštas buvo taikomas prie subjektyviausių pažiūrų,

Visu aštuonioliktu ir devynioliktu šimtmečiu Šv. Rašto tyrinėjimas ėjo dviem vagom: tikinčiųjų ir racionalistų. Tikintieji— vieni buvo katalikai, kiti protestantai. Pravoslavai kartais daugiau krypdavo prie katalikų, kartais daugiau prisilaikydavo protestantų. Pravoslavai žymių skriptūristinių veikalų šiuo laiku nesudarė.

Iš katalikų pusės aštuonioliktame amžyje labiausiai pasižymėjo benediktinas Calmet'as († 1757). Jo komentoriai apima 23 tomus. Calmet'as atskirai nuodugniai apdirbo daug klausimų, labai svarbių Šv. Raštui suprasti. Devynioliktame amžyje Šv. Rašto tyrinėtojai ėmė jį specializuoti, ištirdami tik atskiras jo dalis arba knygas. Bendrą dalį komendorių visam Šv. Raštui ir plačią įvadą, viso labo apie 30 tomų, sudarė jezuitai Cornely, Gietman, Hagen, Humelauer, Knabenbauer ir kiti, o konkordaciją parengė Peletier su dviem draugais.

Dvidešimtame amžyje racionalizmas įėjo ir į katalikų skriptūristų tarpą, ypač Prancūzijoje. Bandymai sujungti racionalistų apriorinį subjektyvizmą su katalikų dogmatika pagimdė modernizmą. Didžiausias šios krypties reiškėjas buvo prancūzas Alfred Loisy. Pijui X modernizmą pasmerkus, ir A. Loisy iš katalikų Bažnyčios atsitraukė; modernizmas greitai susilpnėjo ir paties Loisy žvaigždė užgeso.

Katalikų pusėje labai pasižymėjo Lagrange su visu mokytų katalikų dominikonų būriu, įkūręs Šv. Rašto aukštąją mokyklą St.. Etienne Jeruzolimoje. Kitą tokią mokyklą įkūrė jezuitai Romoje. Jos direktorius yra žymus skriptūristas Leopold Fonk. Prie žymesniųjų dar gyvų mokslininkų, katalikiškai ir kritingai tyrinėjančių Šv. Raštą, priklauso S. V. Zapletal, kun. Dhorme ir gana daug kitų.

c. Skriptūristikos Bibliotekėlė.

1. Šaltiniai ir repertorijos: *F. Vigouroux*, La Bible Polyglotte, Dictionaire de la Bible. Paris 1891. *Mandelkern*, Concordantiae hebrai-

cae atque chaldaicae. *Peltier, Etienus etc.* Thesaurus Concordantiarum Scripturae S. Parisiis, *Schmoller,* Tamieion Handkonkordanz zum griechischen Neuen Testament. Guettersloh 1882. *S. H. Bruder,* Ταμιεῖον τῶν τῆς καινῆς Διαθήκης λέξεων Goettingen 1900. *Cornely, Knabenbauer etc.* Cursus Scripturae S.Parisiis: *Fillon,* Biblia Sacra iuxta Vulgatam. Paris; *H. B. Swece* The Old Testament in Greek, accordingto the XX Cambridge 1891. Corpus inscriptionum semiticarum Paris 1881; *Chwolson,* Corpus inscriptionum hebraicarum Petropoli1882; *Lidzbarski,* Handbuch der nordsemitischen Epigraphik. Weimar 1898; *Lidzbarski,* Altsemi- tische Texte. Giessen 1907.

2. Įvadas į kanono istoriją: *Cornely,* Introductio historico —critica in utriusque Testamenti libros sacros. Parisiis 1885—1887; *F. Kaulen,* Einleitung in die Heilige Schrift des Alten und Neuen Testament. 2 Aufl 1890; *J. Belser,* Einleitung in das Neue Testament. 2 Aufl. 1906 Freiburg i. Br; *C. Trochon et G. Lesetre,* Introduction a l' étude de l' Ecriture Sainte. Paris 1889, 1890, du tomu; *C. H. H. Wright,* An Introduction to the Literature of the Old Testament. Lond n 1891; *A. Loisy,* Histoire du canon de L' Ancien Testament Paris 1891; *Jaquier,* Histore des livres du Nouveau Testament. 4 vol. Paris 1903—1908;

3. Chronologija, Archeologija ir Geografija: *L. Dumas,* Revision et reconstitution de la chronologie biblique et profane des prémiers âges du monde. Paris 1887; *J. Boska,* Die Chronologie der Bibel im Einklang mit der Zeitrechnung der Aegypter und Assyrer. Wien 1878; *Keppier,* De Jesu Christi, Servatoris nostri, vero anno natali. Francoforti 1606; *K. Wieszler,* Chronologische Synopse der vier Evangelien. Hamburg 1843; *E. Le Camus,* Notre voyage aux pays bibliques (17 žemėlapių ir 70 paveikslų) 3 tomai Paris 1890; *Rawlison,* Bible—topography. London 1887; *P. Schlegg,* Biblische Archäologie 2 Bde. Freiburg I. Br. 1886 — 1888; *H. Zochokke,* Die biblische Frauen d. Alt. Test. Freiburg i. Br. 1882; *J. Simon,* L'éducation et l'instruction des enfants chez les anciens juifs. Paris 1879; *Kohler,* Zur Lehre von der Blutrache. Würzburg 1885;

4. Aigiptologija ir Asyrologija: *G. Rawlinson,* Ancient Egypt. London 1887; *G. Maspero,* L'archelogie égyptienne 2 vol. Paris 1887 —1899; *G. Maspero,* Etudes égyptiennes Pari: 1809; *F. Kayser,* Aegypten einst und jetzt. Freiburg i. Br. 1889; *Fr. Delitsch,* Beitrage zur Assyrologie. Leipzig 1889; *Fr. Delitsch,* Bibel und Babel: *Kaulen,* Assyrien und Babilonien nach den neuesten Entdenkungen IV Aufl. Freiburg. 1891; *Price,* The Monument and the Old Testament Chicago 1900; *Pinches,* The Old Testament in the Light of the Historicol Records and Legends of Assyria and Babylonia. London 1903; *Jeremias,* Das Alte Testament im Lichte des alten Orients. Leipzig 1904; *F. Vigouroux,* La Bible et les ducouvertes modernes en Palestine, en Egypte et en Assyrie. Paris 1896; *F. X. Kugler,* Im Bannkreis Bibels, Münster 1910; *Dhorme,* La religion Assyro—Babylonienne. Paris 1910; *F. X. Kugler,* Sternkunde und Sterndienst im Bibel. Münster. W. 1907—1914; *M. J Lagrange,* Etudes sur les religions sémitiques. Paris 1905.

5. Senojo ir Naujojo Testamento istorija bei V. Jėzaus gyvenimas *F. L. Graf. von Stolberg,* Geschichte der Religion Jesu Christi. Hamburg u. Wien 1806 sqq; *Kurtz J. H.* Biblische Geschichte 41 aufl. Leipzig 1888 *E. W. Hengstenberg,* Geschichte des Reiches Gottes.

Berlin 1869—1871; *J. Schuster und Holzammer.* Handbuch zur Biblischen Geschichte. 5 Aufl. Freiburg i. Br. 1893 (labai geras veikalas) *H. Zschokke.* Historia S. Antiqui Testamenti. Vindobonae 1888; *E. Renan.* Histoire du peuple d'Israel 1888; *A. Loisy* La religion d' Israel. Ceffonds 1908; *N. Peters,* Die Religion d. Alten Testamentes. Kempten 1911; *Aem. Schoepfer,* Geschichte des Alten Testaments. Brixen 1913; *Lepin,* Jesus — Messie et Fils de Dieu. Paris 1905; *W. Sanday.* Outlines of the life of Christ. Ainbourg. 1908. *W. Sanday,* The Life of Christ in Recent Research. Oxford 1908; *J. Kuhn,* Das Leben Jesu, wissenschaftlich bearbeitet. Mainz 1838; *Coleridge,* The Works and Words of our Saviour. 4 vol. London 1883; *P. Schegg,* Das Leben Jesu. 2 Bd. Freiburg 1874; *E. Renan,* La vie de Jesus. 1835; (rationalistas diletantas, sekąs pėdomis D. Strauss'o: Das Leben Jesu 1835); *Didon,* Jesus Christ 2 t. Paris 1891; *P. Batiffol,* L'Eglise naissante et le catholicisme. Paris 1911; *F. Prat,* La Theologie de st. Paul. 2 vol. Paris 1908; Th. *Calmes,* L'Evangele selon St. Jean. Paris 1898; *J. Belser,* Das Evangelium des hl. Johannes. Freiburg i. Br. 1905; *Lepin,* L'origine du quatrieme Evangile. Paris 1907; *Lepin,* La valeur historique du quatrième Evangile. Paris 1910.

6. Biblinis kalbų mokslas: *Gesenius Kautsch,* Hebraische Gramatik, 25 Aufl. Leipzig 1889; *Vosen Kaulen,* Rudimenta linguae hebraicae. Freiburg i. Br. 7 Aufl. 1887; *V. Zapletal,* Grammatica linguae hebraicae. Paderborn 1902; *Strack* Hebraisches Vokabular. Berlin 1889; *Mühlau,* Habraisches und haldaisches Handwörterbuch. Lejpzig 1890; *Beelen.* Grammatica graecitatis Novi Testamenti. Lovanii 1857; *Saalfeld,* De bibliorum Vulgatae editionis graecitate. Quedlinburg 1891; *P. W. Schmiedel. Winers,* Grammatik des neutestamentlischen Sprachidioms. Gottinger 1894; *Wilke - Loch,* Lexicon graeco—latinum. Ratisbonae 1858; *C. W. Grimm,* Lexicon graeco latinum in libros Novi Testamenti. Leipzig 1888.

§ 16. Bažnyčios istorija.

a. Bažnyčios istorija ir jos santykiai su kitais mokslais.

Istorija yra praeities įvykių mokslas. Kad ji galėtų būti mokslas, ji turi susekti įvykių priežastis, nepasitenkindama vien įvykių aprašymu.

Graikų kalboje *historein* reiškia ieškoti žinių, kaip kas yra buvę. Kesarėjos Eusebius (340), aprašęs krikščionių Bažnyčios praeitį, tą savo veikalą pavadino *Ecclesiastike historia.* Dabar jau visi Bažnyčios praeities mokslą vadina Bažnyčios istorija.

Prof. C. Krieg'as savo veikale *Enzyklopedie der Theologischen Wissenschaften* (2 Aufl. Freiburg i. Br. 1910. p. 183) rašo, kad Bažnyčios istorijos uždavinys yra išdėstyti Bažnyčios

gyvenimo procesas, josios išorinis išsiplėtimas ir josios išvidinis išsivystymas, ir visos jos veikimo šalys visais amžiais.

Kadangi Bažnyčia yra antgamtinis organizmas, gyvenąs ir veikiąs žmonėse, tai teologinė Bažnyčios istorija turi uždavinio taip aprašyti tąjį procesą sulig istorijos mokslu, kad jis atskirtų du elementu: tikrąjį Dievo pradą ir esančią jame tikrąją Bažnyčios jėgą, iš kitos pusės empyrinį įvykį, trumpai sakant: jos idealinę ir jos istorinę išorinę išvaizdą. "Istorikas *prof. J. P. Kirsch'as* sako: „Bažnyčios istorija yra mokslingas tyrinėjimas ir metodingas aprašymas Bažnyčios išsivystymo laikais, imant domėn, kad ji yra Jėzaus Kristaus įkurta ir Šv. Dvasios vedama įstaiga žmonėms išganyti". Straipsnis *History*. veikale *The Catholic Encyclopedia VII t. 365 p. New—Jork 1910 m.*

Dviejų profesorių pažiūras reikėtų šiek tiek pagilinti, kad paaiškėtų uždavinio ir išdavų skirtumas. Dieviško antgamtinio elemento svarba ir jėga Bažnyčios istorijoje aiškėja savaime, kada ta istorija yra aprašoma pilnai, istorikui išdedant įvykių priežastis. Antgamtinė Bažnyčios idealybė nekartą yra pagaminus nevieną įvykį. Rašant istoriją, kaip genetinė metoda reikalauja, su priežasčių pažymėjimu, antgamtinės priežastys reikia pažymėti visada, kada jos buvo pagaminusios faktus, sudarančius Bažnyčios praeitį. Taigi tas, ko minėtieji mokslininkai reikalauja iš Bažnyčios istorijos, yra to mokslo vaisius ir išdava, bet ne jo uždavinys.

Jaunojo Lietuvos mokslo raštijoje buvo kalbos apie Bažnyčios istorijos uždavinius. P. Augustinas Voldemaras peikė prof. A. Aleknos *Bažnyčios istoriją*, už ką joje yra žymėtas antgamtinis Bažnyčios elementas[1]). Alekna atsakė Voldemarui, kad istoriko uždavinys yra žymėti viską. „Didžiausias Katalikų Bažnyčios autoritetas Leonas XIII, kalbėdamas apie istorijos uždavinį, atkartojo Cicerono žodžius: *„Ne quid falsi dicere audeat, ne quid veri dicere non audeat"*. (De Oratore II, 9, 15), t.y. „tenedrįstie pasakyti netiesos, tedrįstie pasakyti visą tiesą".

Dievas dažniausiai veikia, pasinaudodamas „žemiškais veiksmais". Voldemaras tą paaiškina įvairiais pavyzdžiais. Bet kartais Dievas veikia tiesiog. Istoriko uždavinys yra pažymėti ir tuos

[1]) Prof Voldemaras rašo: „jis (istorikas) turi rašyti istoriją taip, kad Dievo veikimo tenai niekur nebūtų matyti, o viskas būtų aišku iš žemiškų veiksmų" (Musų Senovė, II knygos Tilžėje 1921 m. 123 p.)

tiesioginius Dievo veikimus. Voldemaras suklydo tiek, kad mintijo, būk tųjų veiksmų nei Bažnyčios istorijoje nėsą. Šituo atveju jis yra racionalizmo įtakoje. Minėtasis istorikas J. P. Kirsch'as rašo: „Tai yra tik apsimetimas bešališkumu, kai racionalistas istorikas sakosi nenorįs nieko žinoti apie religiją ir antgamtinę Bažnyčios ypatybę".

Bažnyčios istorija tuo skiriasi nuo pasaulinės istorijos, kad tyrinėja ir aprašo Bažnyčios įvykius, ne viso pasaulio. Bet paskutiniais amžiais Bažnyčia yra pasiekusi kuone visas civilizuotas tautas ir gana smarkiai veikusi jose beveik visu susidūrimo laiku, todel dabar skaitant visuotinę Bažnyčios istoriją jaučiama įspūdžio, lyg tai būtų visuotinė pasaulio istorija.

Bažnyčios istorija prasideda nuo įsikūrimo Bažnyčios; pasaulis gi yra senesnis. Pasaulio tad istorija prieškrikščionijos laikais visai nepanėši į Bažnyčios istoriją. Mūsų laikais atsirado daug iki šiol nežinomų šaltinių Aigiptō, Asyrijos, kinų ir kitų tautų istorijoms ištirti. Kol tų šaltinių nežinota, tol pasaulio istorijos prieš krikščioniją mažai težinota. Dabar mokslininkams, kaskart geriau sunaudojant anuos senuosius prieškrikščioniškų laikų šaltinius, kaskart labiau aiškėja prieškrikščioniškoji pasaulio istorija.

Pasaulio ir Bažnyčios istorijos skirtumas ypač aiškus yra kinų ir japonų tautose. Jiedvi turi savo istoriją, bet krikščionybė jiedvi labai mažai tepalietė.

Pasaulio ir Bažnyčios istorijų santykį galima trumpai suimti šitaip: a) įųdviejų metoda visai ta pati; b) įųdviejų objektas, nors daugumoje, bendras, bet ne tas pats.

Bažnyčios pradžią gauname patirti iš Naujojo Testamento. Esant reikalo atskirti mokslą nuo mokslo, kyla klausimas, kur eina riba tarp Naujojo Testamento skriptūristikos ir Bažnyčios istorijos. Bet daugelis objektų būna bendrų dviem ir keliems mokslams, todel ir Bažnyčios pradžia įeina į du mokslu: skriptūristiką ir istoriją. Naujasis Testamentas patarnauja istorijai, kaipo geriausias jos šaltinis.

b. Šaltiniai.

Visiems mokslams labai svarbus yra daiktas šaltiniai, bet istorijai jie daug reikalingesni negu filosofijai ar matematikai. Gamtos mokslas turi savo šaltinių visur, kur tik yra jo tiriamo-

sios gamtos. Ne taip eina istorikui. Jis praeitį gali sužinoti tik tiek, kiek randa jos žymių šaltiniuose. Istorijos šaltiniai yra tie raštai arba paminklai, iš kurių galima gauti pirmiausių žinių apie praeities įvykį. Sistemingas tų žinių sutvarkymas, nors būtų paskelbtas geriausios knygos išvaizda, jau nebesivadina šaltiniu, tik apdirbtu mokslo veikalu.

Šaltinių buvo dvejopų. Vieni buvo išlikusios iki šiol senų įvykių dalys: tas vadiname liekanomis. Žodį liekana šiuo atveju imame plačiai. Jei kokis nors raštas buvo įpintas į kokį nors praeities įvykį, o paskui liko to rašto tik nuorašas, tai tas vis tiek vadinasi liekana.

Plačia prasme buvo imtos liekanos daugelio rūšių. Tarp tų pirmutinė yra siaurosios prasmės liekana. Tuo vardu vadiname pirmiausia įvykyje dalyvavusio asmens lavoną, jeigu jis nesupuvęs. Ginklai, apkasai ir kitos karo priemonės, likusios kovų laukuose, yra tikros istorinės liekanos siaurąja to žodžio prasme.

Prie liekanų reikia priskaityti įvairūs daiktai, padaryti įvykiams paminėti: sakysim, parašai ant kietų patvarių daiktų: akmenų arba metalo. Krikščionijos paliktieji antrašai, jau surinkti į tam tikras knygas ir išspausdinti, tapo prieinami visiems. Paminklai yra kita liekanų rūšis. Ji taipgi buvo ne vienokia: kartais bažnyčios ar šiaip trobos, kartais kapų paminklai, kartais daiktai, vartojami apeigoms. Prie šios rūšies priskaitomos ir knygos, tarnavusios apeigoms bažnyčiose arba šermeninių bei kitokių krikščioniškų draugijų susirinkimuose. Liekanomis ypatingai vadiname popiežių viešuosius raštus, kokiais nors būdais sutapusius su jų laikų įvykiais, bet ir vyskupų ar šiap viešųjų žmonių oficialūs raštai, sudaryti kokiems nors įvykiams, yra tų įvykių liekanos. Vyskupų santarybų aktai priskaitomi prie svarbiausių praeities liekanų. Vienuolynų įstatymai, jų instrukcijos ir kiti gyvenimą tvarkiusieji padariniai yra to gyvenimo liekanos. Prie istorinių liekanų pagalios reikia priskaityti bažnytinės ir pasaulinės teisės kai kurie įstatymai, kaip ana konkordatai ir šiaip įstatymai, nes iš jų nemaža galima patirti, kokia buvo praeitis.

Antra Bažnyčios istorijos šaltinių rūšis vadinasi padavimas. Ir tas žodis imama plačiąja prasme, ne taip, kaip kasdien liaudis jį vartoja. Padavimu istorikas J. P. Kirsch'as vadina visus tuos raštus ir gyvus pranešimus, kurie nesudaro

įvykio dalies, bet apipasakoja, kokis yra buvęs įvykis. Prie padavimų jis priskaito ir paveikslus bei statulas, atvaizdavusius įvykį, (ibid. p. 371). Padavimų tarpe svarbiausia ir gausiausia yra raštų rūšis. Ji skaidoma į kelias šakas: kankinių aktai, šventųjų gyvenimai, popiežių gyvenimai, vyskupų sąrašai, įvykių atskiri arba apimą visą didesnį ar mažesnį laikotarpį apsakymai. Šie pastarieji tik tada vadinasi šaltiniai, kada jų autoriai aprašo savo laikų ištirtus įvykius.

c. Padedamieji mokslai.

Savo uždavinį Bažnyčios istorija pildo, naudodamasi keletu tam tikrų mokslų, sudarančių jos šeimyną. Tarp tų gangreit pirmoji vieta tenka paleografijai, arba mokslui apie senuosius raštus. Jis rūpinasi vien tik rankraščiais ir dėmisi daugiausiai jų viršutine išvaizdą. Iš raidžių išvaizdos, iš rašalo, iš pergameno rūšies gana gerai galima susekti, kada rašytas yra rankraštis. Kartais iš viršutinių ženklų galima įspėti ir šalis, kur rankraštis atsiradęs, nors jame tai nebūtų pažymėta. Istorijos studentui reikia įsipratinti greitai skaityti visas senojo rašto rūšis, kad vėliau, mokslo darbą dirbant, nereikėtų gaišuoti. Nors stambios ir rūpestingai būva išvestos senųjų raštų raidės, tačiau nepratusiai akiai jos atrodo painios ir neatskiriamos. Rašydami ant brangaus pergameno senovės žmonės trumpindavo žodžius. Kartais raštininkai praleisdavo žodžio dalį, o kartais kelias raides išreikšdavo vienu ženklu. Spaudai atsiradus tie sutrumpinimai pamažu išnyko, todel mes jau nė nebežinome, ką reiškia tie senųjų ženklai, turėjusieji atstoti raidžių pluoštą. Ypač graikų rankraščiuose tokių ženklų yra gana daug.

Diplomatika yra labai artima paleografijai, nes abidvi tyrinėja rankraščius, tik diplomatika dėmisi mažesne rankraščių rūšimi, būtent oficialiais dokumentais: įsteigimo, paskyrimo, teisių ar privilegijų suteikimo raštais. Įvairių amžių ir įvairių šalių dokumentai turėjo tam tikrų savo ypatybių, kurios žinant galima atskirti tikrą dokumentą nuo melagingo. Tos ypatybės būdavo ne vien išorinėje dokumentų išvaizdoje, bet ir jų stiliuje ir pasikartojančiuose sakiniuose, ir turinio suskirstyme, ir titulų parinkime, ir parašų dėjimo būde.

Sfragistika, arba mokslas apie antspaudus, daug paleng-

vina diplomatikos uždavinį, išdėstydama, koki, kada, kieno būdavo antspaudai. Antspaudo tikrumas dažnai parodo ir dokumento tikrumą; antspaudo melagingumas yra didelis ženklas, kad ir dokumentas yra melagingas. Nekartą antspauduose ir jų parašuose būva daiktų, išaiškinančių šiaip abejotiną istorijos klausimą.

Eraldika yra artima sfragistikos giminė, nes mokina apie didikų šeimynų ženklus arba erbus. Jie dažniausiai būdavo išdrožiami ir antspauduose. Bet eraldika nėra sfragistikos dalis, nes kalba ne vien apie ženklus, bet ir apie pačias juos vartojusias šeimynas. Iš eraldikos dažnai galima pažinti, kokios kilmės būta istorijos veikėjo, o giminybė, savo atveju, dažnai išaiškina šiaip nesuprantamus veiksmus.

Geneologija beveik nesiskiria nuo eraldikos, nes ji tyrinėja žymiųjų šeimynų giminystės užrašus. Iš geneologinių užrašų dažnai gauname patirti, kada veikėjas yra gimęs, iš kokios giminės yra buvusi jo motina, kiek giminių įtakos matyti jo veiksmuose. Kai geneologiniai užrašai būna pilni ir tikri, jie aiškiau ir stipriau parodo giminybę, negu eraldikos ženklai, randami žieduose, antspauduose, ant skydų, trobų ir šiaip padarų.

Numizmatika yra mokslas apie medalius ir pinigus, su jų ženklais ir antrašais. Kur Romos žmonės dažnai keliaudavo, ten dabar randama žemėje Romos pinigėlių. Jų randama ilgais siaurais ruožais. Taigi tie pinigėliai, nors šiaip vertės neturi, bet mokslui patarnavo, parodydami, kur buvo senovės Romos vieškeliai. Iš to, kada ir keno tie pinigėliai daryti, istorikas mato, kad tų kelių būta, nors šiaip nėra likusios jokios kitos žymės. Šitas pavyzdys rodo numizmatikos naudą mokslui. Numizmatika dar kalba apie medalius, atmušamus įvykiams arba asmenims paminėti. Tų medalių parašai ir paveikslai, atmušti ant metalo, nors smulkūs, yra išaiškinę nevieną ir labai painų istorijos klausimą.

Epigrafika yra mokslas apie įvairius parašus, randamus ant trobų, kapų paminklų, akmenų ir šiaip jau daiktų. Parašų lytys ir priemonės jiems suprasti buvo labai įvairios sulig kalbų ir vietų įvairumu. Bažnyčios istorijai svarbiausi yra graikų bei lotynų parašai, bet nemaža yra naudos, sužinojus ir kitus. Dažnai pasitaiko sutrūkusių ar sulūžusių parašų, kuriems trūksta raidžių ir žodžių. Reikia prisilaikyti labai atsargios metodos, atpildant tuos trūkumus. Be didelio gabumo atspėti trūkumus, kartais visas parašas lieka nesuprantamas. Atspėjus juos, dar rei-

kia įrodyti, kad parašas, kol buvo sveikas, tikrai taip skambėjo, kaip atspėta. Tas įrodymas sunkiau atsieina už patį atspėjimą.

Geografija renka ir tvarko žinias apie vietas. Yra daug geografijos rūšių. Čion kalbame tik abie istorinę geografiją, t. y. apie tokią, kuri tyrinėja istorinių įvykių vietas, jų buvusias ir dabartines ypatybes. Miestai, upės, ežerai ir tautos daugiausiai rūpi istorijos geografijai, nes dažniausiai juose arba prie jų yra buvę didžiųjų įvykių. Geografijos smulkesnė dalis, kuri matuoja žymesnių vietų ilgį, plotį ir aukštį, vadinasi topografija.

Žmonių gyvenimas dažnai reiškiamas skaitmenimis. Juos tvarko statistika. Šitas mokslas labai svarbus pramonei ir sociologijai, bet jis taipgi brangus ir Bažnyčios istorijai, nes rodo, kaip krikčionija yra plitusi ir kokia yra dabar jos padėtis.

Artimiausia istorijos padėjėja yra chronologija arba mokslas apie laiką. Ji įvykius suskirsto vienas paskui kitą, parodydama, kaip ilgai jie yra trukę. Chronologija apima ne vien įvykių sąrašą, bet turi taipgi savo teorinę dalį apie laiką, jo padalijimus ir suradimą vieno pastovaus, visuotinio saiko laikams. Kadangi įvairiais laikais įvairios tautos savotiškai matuodavo laiką, tai tų įvairumų suvedimas į vieną bendrą saiką yra painus dalykas, o betgi istorija negali be to apsieiti. Laiką žmonės sau skirstydavo, padalydami metų ilgį įvairiu būdu. Tie padalijimai vadindavosi kalendoriais. Juose žymėdavo karalių, vyskupų ir šiaip garbingų asmenų mirimo dienas. Tie žymėjimai davė atspėti nevieno svarbaus įvykio gana tikslų laiką.

Kalbų mokslas yra savaimiuga žinojimo šaka, bet ir ji istorijai dažnai patarnauja. Kaip geneologija rodo žmonių giminybę, taip kalbotyra rodo tautų bendrąją kilmę. Yra tautų, kurių kalbose žymu tiek daug senovės liekanų, kad iš to galima atspėti stambiuosius tautos praeities ruožus. Istorija iš kalbotyros sužinojo, kad latviai, prieš ateisiant jiems pas Ventpilę ir Dauguvos angą, buvo apsigyvenę rytuose nuo Vilniaus. Bažnyčios istorijai kalbotyra mažiau yra patarnavusi, nes krikščionija plėtėsi šviesiais istorijos laikais, tačiau ir Bažnyčios istorijai kalbotyra yra priemonė neaiškioms žinioms paaiškinti, kaip ir kitokiai istorijai. Bažnyčios istorikui svarbiausios yra graikų ir lotynų kalbos, nes jose išliko daugumą istorijos šaltinių. Bet Rytų Bažnyčios istorijai svarbu syrų armėnų, koptų ir kitų kalbos,

d. Istorijos metoda.

Prie istorijos padedamų mokslų galima priskaityti ir jos metodos mokslas. Bet tasai jau taip yra išaugęs ir sutvirtėjęs, kad jis galima pastatatyti lygiomis ir greta su istorija. Būdai sunaudoti šaltinius ir padedamus mokslus istorijos tikslams yra pats tikriausias istorinės metodos mokslo objektas.

Seniau istorijos metodika būdavo tiktai kiekvieno istorijos mokslininko menas, daugiau pareinąs nuo asmens talento, gabumų ir išspėjimo, negu nuo taisyklių. Tik sulyginti nesenai imta tvarkyti istorikų pastabos apie tiesos suradimo priemones. Šv. Rašto ermeneutika buvo pavyzdys ir istorikams. Waitz'as ėmė tas pastabas tvarkyti, įvesdamas pratybų valandas savo studentams. Ranke tobulino Waitz'o darbą ir formulavo istorinio tyrinėjimo taisykles. Jas suvedė krūvon O. Lorenz; pagalios E. Bernheim pastatė tą mokslą lygiomis su kitais universitete dėstomais dalykais. Šv. Rašto mokslas veikiai ėmė naudotis ištobulintąja istorinės kritikos metoda. Ją skriptūristikai pritaikė J. M. Lagrange O. Pr. ir L. Fronk S. J.

Naudinga peržiūrėti, kokių būta istorijos rašymo metodų seniau, kad geriau suprastume tą senąjį ir platųjį mokslą.

Metraščiai, lotyniškai — *Annales*, žinomi nuo senų senovės. Titus Livius, Romos stabmeldys, ir Tacitus rašė— *Annales*. Bažnyčios istorijoje metraščiai prasidėjo nuo vadinamojo *Chronographus* 354 metų; tai buvo kalendorius su pažymėtais metų atsitikimais. Bažnyčios gyvenime kalendoriai būdavo labai svarbūs, nes jie apskaičiuodavo didžiąsias šventes,-t. y. Velykų laiką. Velykų išskaičiavimus *Chronographus* padarė visam šimtui metų nuo 312 iki 411 metų. Prie to jis pridėjo popiežių sąrašą iki Liberiaus (†366). Ilgainiui vienuolynai, vyskupų kapitulos ir kitos kai kurios įstaigos ėmė užrašinėti metų įvykius visai atskirai nuo kalendorių. Vieną įvykį užrašius vienam žmogui, kitą įvykį į tą patį metraštį dažnai užrašinėdavo kitas. Geriausieji metraščiai tik sausai registruoja įvykius, nerinkę medžiagos jiems pilnai aprašyti ir nedėję savo pastabų. Tuo būdu metraščiai yra daugelio žmonių padarai ir beveik neturi asmens žymių.

Kronikos dažnai imamos per vien su metraščiais. Tačiau pilnai subrendęs kronikos tipas žymiai skiriasi nuo tikrojo metraščio tuomi, kad kronikos autorius iš įvairių šaltinių renka žinias, kad pilnai apsakytų įvykių eilę. Kronikų autoriai savo

darbo pamatu imdavo popiežių arba pasaulio valdovų biografijas, į jas sutraukdami kiekvieno asmens veiksmus, prisilaikydami metų nuosekluimo ir pačius asmenis aprašydami laiko eile. Kadangi graikiškai laikas yra *chronos*, iš to k r o n i k o s vardas.

I s t o r i j a yra tobulesnė už kroniką, nes daugiau, negu asmenų ir laiko, žiūri pačių įvykių eigos. Istorijos rašyme matyti trejopa kryptis. Kada autorius, tvarkydamas praeities įvykių žinias, rūpinasi iš jų sudaryti gražų malonų skaitymą, tada yra a r t i s t i n ė arba p o e t i n ė metoda. Kartais autorius istoriją taip dėsto, kad skaitytojas iš jo surinktų faktų padarytų kokią naudingą išvadą, sakysim, imtų mylėti tą tautą, kurios istoriją skaito. Tokis istorijos pritaikymas šalutiniams tikslams vadinasi istorijos p r a g m a t i z m a s (*pragma* graikiškai yra darbo nauda). G e n e t i n ė istorijos metoda vadinasi ta, kuria istorikas rūpinasi sužinoti vien įvykius ir tikras tų įvykių priežastis (*genesis* graikiškai yra gimimas; genetinė metoda yra tai įvykių gimimo išrodymo metoda). Kai kurie autoriai g e n e t i n ę metodą vadina p r a g m a t i n e; tuo būdu susidaro nesusipratimų. Lietuvių kalboje nežinau p o e t i n ė s istorijos pavyzdžių; p r a g m a t i n ė yra Daukanto istorija, g e n e t i n i ų turime tik monografijų, aprašančių smulkias istorijos dalis. Bet daugelį žinome Rusijos pavyzdžių: K a r a m z i n o, *„Istorija gosudarstva rossijskavo"* yra p o e t i n ė s istorijos pavyzdys, Ilovaiskij rašė p r a g m a t i n i u būdu, o S. M. Solovjev įvedė g e n e t i n ę metodą. Bažnyčios istorijoje p o e t i n i o rašymo pavyzdys yra V a l a n č i a u s: *„Pradžia ir išsiplėtimas katalikų tikėjimo."* P r a g m a t i n i o rašymo aš nežinau, išskyrus *„Gesta Dei per Francos"* o g e n e t i n i o, pavyzdys yra K i r s c h'o naujai išleistoji H e r g e n r o e t h e r'i o *Lehrbuch der allgemeinen Kirchengeschichte."* Visi naujieji istorijos metodos mokytojai tepripažįsta tiktai g e n e t i n ę metodą.

e. Bažnyčios istorijos dalys.

Bažnyčios istorija yra visuotinosios istorijos dalis, bet ta dalis yra taip didelė, kad savo atveju turi skirstytis į stambias dalis ir leisti į šalis išdygusių iš savęs atžalų. Istorijos dalimis turime vadinti tuos mokslus, kurių tik objektas yra siauresnis už Bažnyčios istorijos objektą, o tikslas ir metoda tie patys. Istorijos

atžalomis reikia vadinti tie mokslai, kurie iš istorijos ima jos apdirbtą faktų medžiagą, bet ją panaudoja savo tikslams, toliau apdirbdami savomis metodomis. Šiame skyriuje kalbama apie istorijos suskirstymą; o kalba apie jos atžalas-aiškinama toliau.

Kalbant apie visuotinės krikščionių istorijos suskirstymą pirmiausia tenka ji skirstyti į laikotarpius arba periodus. Nors tas uždavinys yra labai sunkus, nors ne visi mokslininkai vienaip skirsto krikščionijos praeitį, bet skirstyti reikia, nes kitaip negalima sutvarkioti didžioji Bažnyčios istorijos medžiaga. Šitame svarbiame dalyke aš einu paskui Hergenroether'io istorijos leidėją J. P. Kirsch'ą.

Pirmasis tad laikotarpis yra Bažnyčios gyvenimas graikų ir romėnų civilizacijoje ant Tarpužemio jūros krantų. Tuo laikotarpiu Bažnyčia atliko du uždaviniu: a) minėtosios šalies ir civilizacijos žmones padarė krikščionimis ir b) pati savo išvidiniam gyvenimui pasigamino pastovių gyvenimo taisyklių ir organizacijos priemonių. Tą laikotarpį galime dar skaidyti į tris amžius; pirmas — Bažnyčios įsikūrimas Jeruzolimoje ir atsiskyrimas nuo žydų sinagogos; antras—krikščionijos praplitimas ir pasiliuosavimas iš po priespaudos, trečias— sudarymas artimos sutarties tarp Bažnyčios ir valstybės. Šitas pirmasis laikotarpis sunku apriboti melais, bet jis ėjo nuo pradžios iki pabaigos maž daug septintojo šimtmečio.

Antrame laikotarpyje, VIII — XV šimtmečiais, Bažnyčia usiduria su daugeliu naujų tautų ir valstybių ir tampa jų vedėja ir mokytoja. Atskilusi Rytų krikščionija patenka po turkų valdžia. Šitame laikotarpyje taipgi galime pastebėti tris amžius. Pirmame —Bažnyčia civilizavo naująsias tautas ir dar arčiau susirišo su jomis, negu tad yra buvę Romos imperijoje pirmajame laikotarpyje. Antrajame amžyje vakarų Europos tautos sudarė vieną imperiją, o popiežiai buvo tos imperijos ir pasaulio dvasios vadai. Tikyba stojo viso žmogaus veiksmo viduryje, mokslas išaugo ir sudarė universitetus, dora pakilo, vedama naujų vienuolijų. Bet buvo ir blogumų. Trečias to laikotarpio amžis ima kovoti su blogumais, kilusiais iš per didelio Bažnyčios susituokimo su valstybe. Daugelio tikėjimas susilpnėjo, ypač kai susidarė didžioji vakarų atskala, dora atsiskiedė, pasaulinė valdžia persiėmė senovės Romos juridinėmis pažiūromis, kuriose nebuvo vietos Dievui nei Bažnyčiai. Net ir didžiosios vyskupų santarybos darė klaidų, bandydamos taisyti Bažnyčią.

Trečiajame laikotarpyje, XVI—XIX šimtmečiais, išnyko Vakarų Europos vienybė tikybos reikaluose, protestantizmui išdygus ir susyk užaugus. Bet Bažnyčia gavo daug naujų narių Azijoje, Afrikoje ir naujai atrastoje Amerikoje. Šitas laikotarpis, nuo XV šimtmečio iki mūsų dienų, nors trumpesnis už anuodu, bet gausesnis įvairiais stambiais įvykiais. Šiame laikotarpyje Bažnyčiai tenka nuolat kovoti su savo atsimetusiais vaikais, žinančiais jos vidaus gyvenimą. Tos sunkios ir skaudžios kovos davė tiek vaisiaus, kad Bažnyčios mokslas kaskart giliau tobulėjo, kaskart geriau pavartojo prolą savo tiesai įrodyti, o betgi neprastojo nei nepakeitė apreiškimo, gauto iš V. Jėzaus, tik patvirtino jo tikrumą.

Šalia praeities suskirstymo į laikotarpius, istorijos mokslas turi dar ir kitokių skaidymų, būtent, kada iš bendrojo praeities įvykių tikslo išsiskiria įvairius dalykus.

Taip susidaro popiežių istorija, kada tyrinėtojas mažiau kreipia domės į Bažnyčios narius, negu į jos galvą, atsidėjęs gvildendamas, ką popiežiai yra padarę krikščionijai savo viešu veikimu ir privačiu apsiėjimu. Šituo žvilgsniu labai pasižymėjo protestantas. L. Ranke ir katalikas L. Pastor.

Labbé († 1667), Hardouin († 1729), Mansi († 769) ir jais pasinaudodamas vyskupas Hefele († 1893) su kardinolu Hergenroetheriu († 1890) sudarė Santarybų istoriją. (Konziliengeschichte), kurioje jau daugelis žmonių yra pasidarbavę, išvesdami aikštėn santarybinį krikščionijos elementą.

Montalambert († 1870) ir daugybė jaunesniųjų, žiūrėdami į Bažnyčios gyvenimą, labiausiai domėjosi vienuolijų istorija. Išdėstydami vienuolijų kilmę, jų organizacijas, išsišakojimus, darbus ir įtaką, vienuolijų istorikai parodė dorybės ir dvasios lavinimo darbą, atliktą krikščionijoje paprastomis organizacijos ir pasiaukojimo priemonėmis.

Nors mokslas apie šventuosius arba agiografija yra gana senas, bet bolandistai jį taip sutvarkė, kad jis tapo žymi istorijos dalis. Bolandistų leidžiamieji istorijos dokumentai, liečią šventuosius, iki 1907 metų sudarė 63 tomus in folio po 2000 maž daug puslapių. Šalia to išeina dar laikraštis *Analecta Bollandiana*. Bollandus († 1665) šitam darbui davė vardą, bet jo pradžia yra iš Robert'o Rosweyde († 1629).

Krikščionijos raštų istorija yra taipgi Bažnyčios istorijos dalis. Kaip tauta turi savo literatūrą, taip ir krikš-

čionija pagimdė daug savo raštų. Jų sužinojimas yra Bažnyčios gyvenimo dalies sužinojimas. Bet ankstyboji Bažnyčios istorija, būtent šv. Tėvų veikalai yra apreiškimo šaltinis. Šituo žvilgsniu senųjų Bažnyčios raštų išlyrimas arba patrologija yra nebe dalis Bažnyčios istorijoje, tik savaiminis mokslas. Visa nepatrologinė krikščionijos raštija, būtent, vidurinių amžių ir naujųjų laikų veikalai, yra krikščionijos raštų ištorijos objektas ir del to Bažnyčios istorijos dalis.

Krikščioniško meno istorija yra Bažnyčios istorijos dalis, kada ji svarstoma kaipo krikščionių veikimo vaisius. Kada menas būva pavartotas tikybos tikslams įvykinti, tada jis jau yra pastoralinės teologijos dalis.. Tas pats dalykas, kaipo dalis įeina dar ir į trečią mokslą, būtent į visuotinę meno istoriją. Ji dar turi ir savo dalių: architektūros, skulptūros, tapybos ir kitų istorijų. Menas yra savaiminis žmonių veikimo daiktas. Ne jis tampa istorijos objektu, kada jo istorija aprašoma, bet veikiau istorija virsta jo padėjėja, kai jam padeda pažinti, kokis jis yra buvęs seniaus.

Bažnyčios istorija dar skaidoma sulig tautomis. Ispanijos, Prancūzijos, Airijos, Britanijos, Vokietijos, Italijos ir kitų tautų bažnytinės istorijos turi tiek medžiagos ir buvo tiek kartų rašomos, kad lengvai galėtų pralenkti ne vieną naujai atsiradusį mokslą gamtos ir jurisprudencijos srityje. Amerikos ir Australijos katalikai turi savo istoriją ir savo istorikų. Čia pridera paminėti ir nekatalikiškų tikybų bažnytinės istorijos, sakysime, rusų ir graikų pravoslavijos, skandinavų protestantizmo ir kitų.

Istorija dažnai skaidoma ir laiko atžvilgiu ta prasme, kad apima kokią nors dalį iš Bažnyčios buvusių amžių, sakysime, kalba apie Bažnyčios nuotykius pirmaisias trimis amžiais, arba XIX šimtmetyje, arba kokiame kitame.

Kai istorikas paima kokį labai aprėžtą laiką ir įvykį, buvusį nedidelėje vietoje, tai jo veikalas vadinasi monografija. *(monos* — vienas, *grafo* rašau). Bažnyčios istorijoje lietuviai turi dvi graži monografiji, būtent prof. Aleknos *Valančius* ir Dr. Purickio *Die Glaubensspaltung in Litauen im XVI Jahrhundert.*

Kai kurie daiktai yra pradžioje tilpę monografijose, bet ilgainiui pasirodė turį savyje tiek ir taip svarbios medžiagos, kad tapo istorijos dalys; prie tos rūšies reikia priskaityti Romos katakumbų mokslas.

c. Istorijos atžalos.

Yra skirtumo tarp istorijos padedamų mokslų, josios dalių ir jos atžalų. Padedamuosius mokslus istorija naudoja savo tikslams. *Dalys*—yra ta pati istorija, *tik ne visa. Atžalos* yra tie mokslai, kurie istorijos apdirbtą medžiagą naudoja tolimesniems tikslams, darydami savo *išvadžiojimų* ,kartais apdirpdami ją savo ypatingomis priemonėmis.

Tarp istorijos atžalų pirmą vietą užima jos metodos mokslas, apie kurį jau kalbėta. Kita labai svarbi istorijos atžala yra istorijos filosofija, arba, trumpiau sakant, istoriosofija. Ji nesitenkina įvykių priežastimis, bet ieško priežasčių priežasties. Ką istorija skyrium pasako apie įvykius, tą istoriosofija apibendrina. Tada istoriosofija ima medžiagos iš kitų žinojimo sričių. Teologija labai dažnai pritinka prie istorijos taip, kad iš jųdviejų lengva būva daryti apibendrinimų, tinkamų istoriosofijai.

Bažnyčios istorijos atžala yra ir dogmų istorija. To mokslo išvaizda jau šiek tiek yra keitusis. Seniau žmonėms rūpėdavo tie tekstai, kuriuose būdavo surašyti jų įsitikrinimai. Tikybų sąrašai vadinasi simbolais ir mokslas apie juos vadinasi simbolika. Ilgainiui imta labiau žiūrėti paties turinio, negu sąrašo, jį išreiškiančio arba jį saugojančio. Simbolų turinys yra dogmos. Taip, dogmų istorija užėmė simbolikos vietą. Simbolika neišnyko, bet dogmų istorija ją nustelbė. Protestantų mokslininkai iš dogmų istorijos duomenų išveda, būk dogmas dauginusi ir gaminusi pati krikščionija. Pravoslavai tvirtina, būk nebuvę skirtumo dogmų išvaizdoje nuo pat pradžių iki dabar. Katalikų mokslininkai pripažįsta, kad dogmose būta eigos, tik tos eigos negalima vadinti naujų dogmų gaminimu arba senų dauginimu, o vien didesniu žmogaus proto įsigilinimu į apreikštąsias tiesas arba tų tiesų išsivystymu žmonių protuose. Katalikiškąjį žvilgsnį į šį dalyką išdėjo kardinolas J. H. Newman veikale *An Essay on the Developpment of Christian Doctrine.*

Krikščionijos archeologija, tyrinėdama pirmosios krikščionijos liekanas, yra istorijos dalis, bet mūsų laikais tas mokslas gana artimai yra susijungęs su dogmų istorija del to, kad senose liekanose rasta gana daug tos medžiagos dogmoms ištirti. Ypatingai gana daug tos medžiagos yra Romos katakumbose,

bet jos atsiranda kartais ir rytų šalies kapuose *(Aberkijaus epitafija)* ir Afrikos, ypač Kartaginos, iškasenose. Archeologija, susijus su dogmų istorija, tapo žymiai skirtina nuo istorijos ir del to, gali vadintis vien jos atžala, o ne dalimi.

d. Bažnyčios Istoriografija.

Istorijos mokslas ne susyk pasidarė taip stipras ir platus kaip dabar. Jis pamažėli ir nenuolat ėjo geryn. Tą jo tobulėjimą ir, kartais, silpnėjimą praeityje apima istoriografija. Kai kurie tą mokslą, kalbantį apie Bažnyčios istoriją, vadina Bažnyčios istorijos literatūra, bet bažnytinės istoriografijos vardas atrodo lyg patogesnis.

Pirmaisiais trimis amžiais krikščionija buvo jauna ir maža, bet ji plito tarp civilizuotų tautų, turėjusių daug ir gerų istorinių veikalų; taigi netrūko gerų pavyzdžių.

Evangelijos ir Apaštalų Darbai yra istoriniai veikalai. Prie jų veikiai prisidėjo Kankinių Aktai. Hegesipus (apie 190m.), kovodamas su gnostikais į savo veikalą *Hypomnemata* (atsiminimai) įdėjo nemaža istorinės medžiagos, tik gaila, kad tas veikalas žuvo, nors XVII šimtmetyje dar tebebuvo. Trečiame šimtmetyje istorijas rašė Julius Africanus (†apie 240 m.) ir Hippolitus (†apie 236). Iš jųdviejų veikalų maža kas beliko.

Bažnyčios istorijos tėvo vardą nešioja Kesarėjos vyskupas Euzebijus († 340). Jis parašė *Chronikon* ir Bažnyčios Istoriją. Abudu tuodu veikalu išėjo Migne'o rinkinyje *Patrologia Graeca;* pirmasis—XIX tome, antrasis—XX tome. Bet naujesnis ir geresnis leidinys yra išleistas Schwartz'o ir Mommsen'o Berlyne 1903 ir 1908 metais. *(Die griechischen christlichen Schriftstellern der drei ersten Jahrhunderte).* Euzebijus į savo veikalus surinko ir perrašė neapsakomą daugybę visokios rūšies raštų, senesnių už jį. Daugelis tų raštų žuvo, bet liko ilgos citatos Euzebijaus veikaluose. Todel tie veikalai mūsų laikų istorikams neapsakomai yra brangūs. Šalia tų dviejų veikalų Euzebijus dar parašė imperatoriaus Konstantino gyvenimą ir veikalėlį apie Palestinos Kankinius.

Paskui Euzebijų Bažnyčios istoriją rašė Pilypas Sydietis ir Arijaus šalininkas Philostorgius, bet abiejų veikalai žuvo. Taip pat žuvo trys kitos istorijos. Apie pusę penk-

tojo šimtmečio trys žmonės tuo pačiu laiku sumanė dirbti Euzebijaus darbą tolyn. Jie buvo: Sokratas Konstantinopolietis, kuris aprašė įvykius nuo 305 iki 439 metų, Emijas Sozomenas, aprašiusis 324-425 metus ir Kyro vyskupas Teodoretas († 458). Šio pastarojo parašytoji Bažnyčios istorija yra geriausia. Migne ją patalpino savo Patrol. Graec. 70 tome. Šalia to Teodoretas parašė dar ir kitų istorinių veikalų. Šeštame amžyje istorijos darbą varė toliau, nors ne per geriausiai, Zacharias Rhetor, o paskui Antiochietis Euagrijus, miręs apie 596-600 metus. Jo veikalas siekia iki 594 metų. Nors kartais jis per greitai įtiki savo šaltiniams, tačiau dažniausiai jo šaltiniai būva geri. Apie 700 metų aigiptietis Josnas iš Nikino parašė visuotinę kroniką, kurioje septintojo šimtmečio žinios yra tikėtinos. Ta kronika išliko versta į etiopų kalbą.

Aleksandrietis *Kosmas* paliko daug žinių apie senovės krikščionių topografiją. Jų gausiai yra rinkinyje *Taktika* arba *Notitiae Episcopatuum*. Tai yra vyskupijų ir vyskupų sąrašas. Syrai taipgi prisidėjo prie Bažnyčios istorijos, ypač Edesos Kronika. Armėnas Korenės Mozis parašė *Didžiosios Armenijos istoriją* apie VIII šimtmetį. Tuodu veikalu galima rasti Assemani'o leidinyje *Bibliotheca Orientalis*.

Lotyniškai kalbą vakarų krikščionys vėlokai ėmė rūpintis istorijos reikalu. Pirmiausia jie pasitenkino, išsivertę Euzebijaus veikalus. Paskui šv. Jeronimas rašė apie garsiausius autorius, toliau kronikas rašė Prosperas, Idacius, Marcelinas, Viktoras Tunmietis, šv. Izidorius Sevilietis, šv. Beda Venerabilis. Savaimingai rašė tik Sulpicius Severus apie 403 m. savo *Historia Sacra*, bet joje maža istorinės medžiagos. Orosiaus ir šv. Augustino veikalai daugiau apologetiški, negu istoriški. Pastarasis naudingas tuo, kad turi gana daug įdomių ir svarbių istorijai digresijų. Jų veikalai—tai istoriosofijos svarbus bandymas. Kai kurie stambūs Bažnyčios veikėjai vakaruose rašė savo tautų pasaulines istorijas ir jose paliko gana daug medžiagos Bažnyčios istorijai.

Nuo VII iki XV šimtmečio Bažnyčios istoriografija nepagerėjo, nes prisilaikė tų pačių senųjų metodų. Vienuolynų ir bažnyčių metraščiuose susirinko gana daug medžiagos, bet tą medžiagą suvartodavo tik kronikos. Ir tų, apimančių visą Bažnyčios gyvenimą, buvo labai maža. Rytuose bažnyčios istorija beveik

visai sutapo su imperatoriaus dvaro kronika. Tai įvyko dėliai per daug didelio susiglaudimo Bažnyčios su valstybe. Del tos priežasties vakarų Europoje nebuvo beveik skirtumo tarp pasaulinės ir bažnytinės istorijos. Fotijaus *Bibliotheca* surinko daug žinių apie šv. Tėvus ir šiaip rašytojus, bet vienatinis tikras Bizantijos Bažnyčios istorikas šitame laikotarpyje (VIII—XV šimtm.) buvo Nikiforas Kalistas pradžioje XV. Jo ir kitų smulkesnių veikalus galima rasti *Corpus Scriptorum Historiae Byzantiae. Bonn 1828-1878.* Tarp tolimesnių rytiečių—syrų, armėnų ir kitų—pasižymėjo Mykolas Kandis († 1199), ir Gregorius Primas († 1286).

Vakaruose, įsigalėjus spekulatyviniai teologijai ir filosofijai, patyrimu gyvenanti istorija buvo silpna.

Tik Anastasius Bibliothecarius parašė Bažnyčios istoriją iki 829 metų. Didžiausias veikalas yra Antoniaus *Summa Historialis*, siekianti iki 1457 metų.

Daugiau būta vietinių Bažnyčios istorijų. Tarp tų žymiausia: *Historia Ecclesiastica gentis anglorum.* Ją parašė šv. Beda Venerabilis. Anglai surinko savo vidurinių amžių istorikus į *Rerum Britanicarum Medii Aevi Scriptores* London. 1858 sqq. Vokiečių rašytojai sutalpinti į *Monumenta Germaniae Historica,* ir *Fontes rerum Austriacarum,* italų — į *Scriptores rerum Italiarum,* lenkų — į *Monumenta Poloniae Historica,* prancūzų — į *Recueil des historiens de Gaules et de la France.* Paris 1869.

Sunkiausias dalykas yra pasakyti, kaip augo ir plėtėsi istoriografija paskutiniais keturiais šimtmečiais. Tas sunku padaryti ir del medžiagos daugybės ir del darbo įvairumo, ir del to, kad per daug yra artimi mums naujieji dalykai; mes vis mėgstame geriausiu vadinti tą, kas mums arčiausia.

Humanizmas padarė daug naudos istorijai. Jis ėmė tyrinėti istorijos šaltinius ir išrinkinėti geruosius iš blogųjų. Gana greitai tobulėjo priemonės tam skirstymui ir kritika ėjo geryn. Senovę mylėdamas humanizmas daug ir gerai žiūrėjo į geruosius istorikų pavyzdžius. Pažindamas jų ypatybes humanizmas, jomis ėmė sekti, ir jas tobulinti. Krikščionijai suskilus, atsirado daug ginčų apie tikybą, o praeičiai teko būti teisėju tuose ginčuose, todel abi pusi rūpinosi gerai ištirti praeitį, o ginčas versdavo laikytis bešališkų taisyklių praeities nuomonę begaudant. Spaudai atsiradus, knygos praplito žmonėse. Tie istorijos šaltiniai,

kurių rankraščių buvo maža ir kurie buvo sunkiai prieinami, dabar pateko į rankas beveik visiems norintiems.

Šitą naujausiąjį laikotarpį galima suskirstyti į tris dalis a) nuo pradžios XV šimtmečio iki viduriui XVII — jo, b) nuo vidurio XVII iki galui XVIII—jo ir c) XIX šimtmetis.

Didelį veikalą pagamino protestantai Mathias Flatius Illyricus († 1575) su savo penkiais bendradarbiais. Jie vadinosi Centuriatores Magdeburgenses, nes krikščionijos praeitį dalino šimtmečiais (*centuria*) ir gyveno Magdeburge. Veikalas vadinosi: *Ecclesiastica Historia*, išspausdinta Bazel'yje 1559-1579 trylikoje tomų in folio. Antra laida ten pat 6 tomais 1624, trečia Nurenburge 1757-1765, bet ta nepilna. Centurijų veikalo silpnybė yra perdaug smarki tendencija įtikinti, kad katalikų Bažnyčia esanti velnio padaras. Autoriai atatinkamai ir kalba, popiežių visur vadindami Antikristu. Jie neslepia savo tikslo istoriją pavartoti tam, kad pasirodytų Liuterio mokslo teisingumas. Prie silpnųjų veikalo pusių reikia priskaityti nevykęs dalijimas šimtmečiais, nes del to jiems teko kapoti įvykius. Bet Magdeburgiečiai padarė ir naudos, nes siekė kur galėjo pirmųjų šaltinių ir surinko didžią daugybę medžiagos.

Truputį vėliau, 1588-1607 metais, iš katalikų pusės pasirodė taipgi didelis veikalas, *Annales Ecclesiastici*. Juos parašė Caesar Baronius († 1607), pripildydamas 12 tomų ir baigdamas 1198 metais. Baronijaus erudicija buvo nemaža. Jo veikalo tikslas—atsverti Magdeburgiečius. Tas jam pasisekė.

Magdeburgiečių ir Baronijaus pradėtasis del tikybos ginčas istorijos srityje pagamino didelę daugybę veikalų iš abiejų pusių: katalikų ir protestantų. Tarp katalikų nuo pusės XVII iki galui XVIII šimtmečio pasižymėjo parncūzas Le Nainde Tillemont († 1698) su savo veikalais *Histoire des empereurs et autres princes qui ont regné pendant les six prémiers siècles de l'Eglise"* ir „*Memoire pour servir a l'histoire ecclesiastique des six prémiers siecles*, 16 tomų in quarto. Italijoje labiausiai pagarsėjo Muratori († 1750) ir Mauri († 1769). Pirmasis pasižymėjo savo senų dokumentų rinkimais, antrasis Santarybų aktų rinkimais ir leidimais. Ispanas Florez († 1773) prieš mirdamas suskubo paskelbti 29 tomų veikalą *Espana Sacrada*, kuriame jis aprašo tik savo tėvynės Bažnyčios istoriją. Vokietijoje, Olandijoje, Airijoje ir Anglijoje stambių Bažnyčios istorijose.

veikalų iš katalikų pusės tuo laiku nebuvo, nors pasirodė nevienas gana geras vadovėlis.

Protestantai tuo laiku sulyginti mažai rašė istorijų, bet katalikui Bossuet'ui paskelbus *Le discours sur l'histoire universelle,* kame buvo rodoma, kad protestantų nepastovumas turi juos pražudyti, Jokubas Basnagius atsakė raštu *Histoire de l'Eglise depuis Jesus Christ iusqu'a prèsent. Rotterdam 1699.*

Samuelis gi Basnagius kovojo su Baronijum, išleisdamas viešumon *Annales politico-ecclesiastici 3 tom. Rotterdam 1706.* Tuo laiku reformuotieji (t. y. Kalvino šalininkai) daugiau pasižymėjo už evangelikus (t. y. Liuterio šalininkus).

Devynioliktajame šimtmetyje rimtoji Bažnyčios istorija pasiliuosavo iš polemikos. Katalikuose ir protestantuose pakilo rami tikybos dvasia. Tat pasidarė ypatingai žymu po didžiosios prancūzų revoliucijos. Ramaus bešališkumo troškimas žymiai padidėjo tarp mokslininkų. Ta pati Bažnyčia, kuri XVI-XVIII šimtmečiais daugeliui atrodė velnio padaru, romantizmo poezijos skaitytojams apsireiškė kitokia išvaizda. Pagiežai aprimus bešališkam mokslui darbas ėjo lengviau. Bažnyčios istorijos šaltiniai XIX šimtmetyje buvo sutvarkyti daug geriau, negu pirma, šaltinių vartojimo bešališkos metodos teko visiems istorijos žinovams.

Iš katalikų pusės XIX šimtmetyje pasižymėjo grafas Leopold von Stolberg savo *Geschichte der Religion Jesu Christi* 15 tomų. Vokietija užėmė pirmą vietą pasaulio moksle Bažnyčios istorijos srityje. Garsiausi tapo Döllinger († 1880), Alzog († 1878), Möhler, († 1838) Hefele († 1893) Hergenröther († 1890), Bruck († 1903), Kraus († 1901) Funk († 1907). Už visus daugiausia padarė Hengenröther'io *Handbuch der Allgemeinen Kirchengeschichte.* Paskutinė V-ji laida, J. P. Kirsch'o redaguojama, ką tik užbaigta 4 tomais Freiburge pas Herderį.

Prancūzijoje Rohrbacher 1842-1849 spausdino labai didelę Bažnyčios istoriją. Naujesniaisiais laikais daugelis žymių prancūzų istorikų labiausiai tyrinėjo atskirus Bažnyčios istorijos klausimus, pagamindami daug svarbių monografijų. Žymiausi yra P. Batiffol, Vacandard, Suau, P. Thurau-Dangin, Baudrilard ir kiti. Bendrą Bažnyčios istorijos pradžią parašė L. Duchesne vardu: *Histoire ancienne de l'Eglise.*

Paris. 1905. Belgijoje pasižymėjo Wouters, Jungmann, de Smedt ir kiti. Šie visi rašė lotyniškai.

Italijoje genialus J. B. de Rossi sutvėrė krikščionių archeologijos mokslą. Šiaip italų naujųjų laikų rašytojai dažnai atsilieka nuo mūs laikų reikalavimų istoriografijos srityje. Ispanijoje gana naujas veikalas yra F. Rivazy Madrazo, *Curso de historia ecclesiastica* Madrid 1905. Olandijoje Albers parašė: *Handbeek der algemeene kerkgeschiedenis Nijmegen 1908 m. 2 tomai.* Anglų kalboje yra gerų veikalų, apimančių Anglijos, Airijos ir Škotijos bažnyčių istorijas. Jungtinių Amerikos Valstybių bažnyčios istoriją rašė O. German *A History of the R. Catholic Church in the United States. New-York 1895.*

Devynioliktajame amžyje ir protestantai labai daug pasidarbavo bažnyčios istorijos srityje monografijomis ir bendros bažnytinės istorijos veikalais. Tarp žymesnių konservatyvų — yra Hase, *Kirchengeschichte.* Jis labai nepalankus katalikams, bet kalba graži ir veikėjų dvasios paveikslai aiškiai piešti. Tarp racionalistų žymiausias yra Adolf Harnack. Tarp reformuotųjų (t. y. Kalvino sekėjų) gana žymus buvo E. Chastel *Histoire du christianisme, Paris 1881-1883 m. 5 tomai.* Iš tarpo daugelio žymių anglų minėtinas Wakeman, *Introduction to the History of the Chureh of England London 1907 m.* Tas veikalas yra tikrai bešališkas. Rusijoje geriausias ir labai platus, apsipažinęs su naująja mokslo metoda, buvo Golubinskij. Jo *Istorija Provoslavnoj Cerkvi* liko neužbaigta. Graikų pravoslavas Bapheides parašė *Ecclesiastike Historia* Konstantinopolyje 1884m.

Dvidešimtojo šimtmečio istoriografija eina tais pačiais keliais, kap ir devynioliktojo šimtmečio antrosios pusės istorikai. Del naujųjų veikalų artimumo mums negalima reikšti apie juos nusistovėjusios nuomonės.

h. Istorijos knygynėlis.

Privatinis asmuo, gyvenąs toli nuo stambių bibliotekų ir neturįs ypatingai didelių lobių, beveik negali įsitaisyti istorijos knygyno taip, kad galėtų jame mokslingai dirbti. Čia surašyta tiktai maža dalis veikalų, kurie geistina būtų turėti istorikui.

I. Padedamieji mokslai. *Pflug et Hartung,* Specimina selecta chartarum Pontificum Romanorum. Stutgart 1987; *Denifle,* Specimina paleographica ab Innocentio III ad Urbanum V. Romae 1888; *Pflug und Hartung,* Bullen der Päpste bis zum Ende des XII Jahrhunderts. Gotha 1901. *Heinecius,*

De veteribus germanorum aliorumque nationum sigillis. Frankfurt 1719; *Passini—Franssoni*, Essai d'armorial des papes. Rome 1906; *Gothaischer*, Geneologischer Hofkalender 1910; *Ebengrewstn*, Allgemeine Muenzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neueren Zeit. Muenchen 1904; *De Rossi*, Inscriptiones christianae urbis Romae 1861 — 1888; *Larfeld*, Griechische Epigraphik. Muenchen 1892; *Nehrer*, Kirchliche Geographie und Statistik. Regensburg 1864—1868; *H. A. Krose*, Die Verbreitung d. Wichtigsten Religionsbekänntnisse (Stimmen aus Maria—Laach 1903. Bd. XV). *H. A. Krose*, Konfessionsstatistik Deutschlands 1904; Bulletin, De l'Institut International de Statistique Rome (išeina nuo 1885 m.). *Petavius*, Rationarium temporum, Leyden 1624; *Ginzel*, Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie. Leipzig 1906; *Du Fresne—du Cange*, Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis.—Thesaurus linguae latinae. Leipzig 1900.

II. Šaltiniai ir metodologija. *Eusebius Caesarensis*, Historia Ecclesiastica ir Chronicon; išleido *Migne*. Patrologia Graeca t. XIX ir XX; *Zotenber*, Chronique de Jean, évequc de Nikion. Paris 1883; *Langlois*, Collection des historiens anciens et modernes de l 'Arménie. Paris 1867; Byzantinae historiae scriptores Paris 1545 — 1711; *Muratori*, Scriptores rerum italicarum. Mediolani 1723—1751 ir Antiquitates italicae medii aevi. Mediolani 1738— 1742; *Florez*, Espana Sacrada, Madrid 1747 — 1886; Rerum Britanicarum medii aevi scriptores, London 1858 sqq.; Collection de chroniques belges Bruxelles 1836 sqq.; *Bouquet*, Recueil des historiens des Gaules et de la France. Paris 1783 sqq.; Monumenta Germaniae Historica, Hanover ir Berlin 1826 sqq.; *Langebek*, Scriptores rerum danicarum medii aevi. Copenhagen 1772 sqq. *Fant*, Scriptores rerum suecicarum medii aevi. Upsala 1818 sqq; *A. Bielowski*, Monumenta Poloniae Historica. Lwow 1864 sqq.; *Bolandus, Papebrochius etc.* Acta Sanctorum. Antverpen et Bruxelles 1607 — 1907; *Mabillon*, Acta Sanctorum Ordinis S. Benedicti. Paris 1668; *L. Duchesne*, Liber Pontificalis. Paris 1892; *Jaffé*, Regestà Pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum p. Chr. 1198; Leipzig 1888; *P. F. Kehr*, Regesta Pontificum Romanorum, Berlin 1906—1910; *Potthast*, Regesta Pontificum Romanorum inde ab anno p. Chr; 1198 ad a. 1304. Berlin 1874—1875; Regesta Clementis V (1305—1314) Benediktinų išleisti; Regestra Joannis XXII (1316—34) kuriuos išleido *Ecole Francaise* Romoje; *Labbé, Cossart, Baluze*, Acta Conciliorum. Paris 1674—1684; *Hardouin*, Acta Conciliorum. Paris 1715; *Mansi*, Conciliorum nova et amplissima collectio; Florentiae et Venetis 2 éditio. Paris 1885 sqq.; *Goerres — Gesellschaft*, Acta Concilii Tridentini. Freiburg in Br., *E. Bernheim*, Lehrbuch der historischen Methode. 3 Aufl. Leipzig 1903; *Langlois Seignobos*, Introduction aux études historiques. Paris 1905; *U. Chevalier*, Repertoire des sources hietoriques du moyen âge. Paris 1877—1888; *C. de Smedt*, Principes de la critique historique, Liege et Paris 1883.

III. Visuotinė Bažnyčios istorija ir jos dalys. *A. Godeau*, Histoire de l' Eglise. Paris 1655 — 1678; siekia iki devintam amžiui; *Cabassutius*, Historia ecclesiastica. Lugduni 1685; *Novalis Alex.* Selecta historiae ecclesiasticae capita. Parisiis 1677—1686; *Bossuet*, Discours sur l'histoire universelle. Paris 1681; *G. Ducreux*, Les siècles chrétiens. Paris 1775; *Dannenmeyer*, Institutiones historiae ecclesiasticae. Vindobonae. 1788; *Th. Katerkamp*, Kirchengeschichte. Münster 1823 — 1934; siekia iki 1153; *J. J. J.*

Doellinger, Lehrbuch der Kirchengeschichte. Regensburg und Landshut 1836—1838, siekia iki Leonui X, 2 tomu; *H. Bruck*, Lehrbuch der Kirchengeschichte. Mainz 1890; *Henrion*, Histoire ecclesiastique . . . continuée par *Vervorst*, publiée par *Migne* 27 tomai. Paris 1877 — 1879; *Fr. X. Kraus*, Lehrbuch der Kirchengeschichte. Trier 1884—1886; *F. X. Funk*, Lehrbuch der Kirchengeschichte. Rottenburg a. R. 1890. Čia minėti tie, kurių veikalai ištisai paduoti straipsnyje „Bažnyčios istoriografija". *H. Keltner*, Hellenismus und Christentum. Koeln 1866; *J. J. J. Doellinger*, Christentum und Kirche zur Zeit der Grundlegung. Regensburg 2 Aufl. 1868; *A. F. Gfrorer*, Kritische Geschichte des Urchristentums. Stuttgart 1825 ir Geschichte des Urchristentums. Stuttgart 1838; *De Broglie*, L'Eglise et l'empire romain au IV siècle Paris 1856-1866 keturi tomai. *E. Pressensé* (protestantas), Histoire des trois premiers siècles de l'Eglise chrètienne. Paris 2 et. 1887; *Hagey*, La persecution de Julien l'Apostat. Paris 1881; *P. Allard*, Histoire des persecutiones pendant les trois prémiers siecles. 3 tomai, Paris 1884-1886; ir Les dernieres persécutions du troisième siècle. Paris 1887 *C. Fouard*, Les origines de l'Eglise. Paris 1886; *Wimberley Mossman*, A. History of the Catholic Church. London 1873 siekia 150 metų. *F. W. Ferrer*, The early days of christianity. London 1882. 2 tomu *W. H. Simcox*, The Beginning of the Christian Church. London 1881; *A. Carr*, The Church and the Roman Empire. London 1887. *L. Brobomt* Histoire du moyen âge. Bruxelles 1883; *A. Merchier*, Essai sur le gouvernement de l'Eglise au temps de Charlemagne. St. Quentin 1887; *L. Gayet*, Le grand schisme de l'occident. Florence 1889; *J. F. Damberger*, Synchronistische Geschichte der Kirche und der Welt im Mittelalter. 6 tomai Regensburg 1850-1854; *Gfrörer*, Geschichte der Karolinger, 2 tomai Freiburg 1848; *Al. Pichler*, Geschichte der kirchlichen Trennung zwischen Orient und Occident. Muenchen 1864-1865; *J. Hergenroether*, Kritik der Geschichte der Kirchlichen Trennung . . von *Al. Pichler*. Würzburg 1864; *Pichler*, An meine Kritiker, Muenchen 1865; *J. Hergenroet* Photius... und das griechische Schisma. Regensburg 1867-1869; *Ruinart*, Le schisme de Photius. Paris 1910; *Bowden*, Life and Pontificate of Gregory VII; *Voigt*, Hildebrand als Papst Gregorius VII. Weimar 1846; *Gfrörer*, Papst Gregorius VII und seine Zeitalter. *Schaffhausen* 1859-1861; *Barry* The Papal Monarding. New-York 1902; *Trench*; Lectures on Mediaeval Church History. London 1878; *G. P. Fisher*, History of the Christian Church New-York 1887. *JJJ. Doellinger*, Die Reformation, ihre innere Entwicklung und ihre Wirkungen 1846; 2 Aufl. Regensburg 1851; *J. E. Jorg*, Geschichte des Protestantismus in seinen neuesten Entwicklung. 2t. Freiburg 1858. *Joh. Janssen*, Geschichte des Deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mitelalters, 6tt. Freiburg 1883 sqq. *L. Pastor*, Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. Freiburg i. Br. 1886 sqq. *J. Lingard*, History of England 14 t. London 1825 — 1831. *W. J. Amherst*, The History of the Catholic Emancipation and Progress of the Catholic Church in the British Isles. 2t. London 1886. *Dodd*, Church History of England from 1500 to 1688 Brussels 1737 — 1742. *Gillow*, Literary, and Biographical History of Roman Catholics 5tt. London 1886; *Knox*, Records of the English Catholics under the Penal Laws 2t. London 1882; *Law, A. F.* Calendar of the XVI and XVII centuries. London 1876; *Sander*, Rise of the Anglican Schisme 1585; tą veikalą vedė tolyn *Rishton* ir vėliau *Levis*. London 1877; *Butler*, Historical Memoirs of English, Scotish and Irish Catholics, 3tt.

London 1819 — 1821; ir the Book of the R. Catholic Church. London 1825; *Jaeger.* Histoire de l'Eglise catholique en France, 20 t. t. Paris 1878: *J. de Maistre.* De l.Eglise gallicane dans son rapport avec le Souverain Pontif. Lyon 1880; *Guettée,* Memoire pour servir a l'histoire de l'Eglise de France pendant le XIX siecle. Bruxelles 1881; *L. Léché,* Les derniers jansenistes depuis la ruine de Port-Royal jusqu'a nos jours. 2t. Paris 1891; *A Gazier.* Etudes sur l'histoire religieuse de la revolution francaise. Paris 1887; *P. B. Gams* Kirchegeschichte von Spanien 3t. Regensburg 1862 — 1867; *P. Ballau,* Storia, d'Italia 8t Modena 1878; *P. Bot.* Historia Hungarorum Ecclesiastica 2t. Leiden 1890; *P. Bulinski.* Historya Kosciola w Polsce; *L. Brinard* L'Eglise de Russie. Paris 1867; *A. Boudou,* Histoire des relations entre le Saint Siege et la Russie. Paris 1922; *M. Valančius,* Žemaičių Vyskupija. 2 laida Stemundoat Pa 1905. *A. Alekna.* Žemaičių Vyskupas Motiejus Valančius Kaune 1923.

17 §. Patrologija.

a. Vardas ir objektas.

Tą patį mokslą Europos kontinento žmonės vadina patrologija, o Anglijos ir Amerikos rašytojai patristika arba „patristic study". Fessler'is bandė žymėti skirtumą tarp patrologijos ir patristikos, bet tas skirtumas liko vien teorijoje, nors vokiečių mokslininkai, kaip ana, C. Krieg'as Fesslerio nuomonę tvirtina. Patrologijos vadovėliai apima patrologiją, patristiką ir Bažnyčios literatūros istoriją pirmųjų kelių amžių. Etimologiškai dalykus imant, patrologijos vardu vadinasi mokslas apie Bažnyčios Tėvus, būtent apie tą, kas gali vadintis Bažnyčios Tėvu, apie tų Tėvų autoritetą, apie jų veikalų ištyrimo metodas. Patristikos vardas tuomet lieka mokslui, kuris vien šv. Tėvų raštų turinį ištyręs, jį sutvarko į teologijos sistemą. Bažnyčios literatūrai tada tebelieka šv. Tėvų gyvenimų aprašymai, jų raštų literatinė grožybė ir tų raštų išlikimo istorija. Kadangi kiekvienas šv. Tėvas yra nedalijamas asmuo, kadangi neparanku mokslui pamesti objektas neištyrus jo galutinai, tada ir išeina, kad visose patrologijose yra patristikos ir bažnytinės literatūros istorijos.

Pater graikiškai reiškia tėvą, todel ir patrologija reiškia mokslą apie tėvus, t. y. tuos asmenis, kuriuos Bažnyčia pripažįsta savo tėvais. Mokslas, kalbėdamas apie asmenį, kalba kartu ir apie laikus ir apie visuomenę, kuriose tas asmuo gyvenęs. Todel patrologijos mokslas turi paliesti ir tuos asmenis, kurie nesivadina Bažnyčios Tėvais, bet kurių gyvenimas susiduria su

Bažnyčios Tėvų gyvenimu. Protestantai nepripažįsta skirtumo tarp Bažnyčios Tėvų ir kitų asmenų, gyvenusių Tėvų laikais. Todel Protestantai mokslą apie pirmuosius krikščionių rašytojus labiau mėgsta vadinti senovės krikščionių literatūra. (Cfr. A. Harnack'o Altchristliche Literatur). Katalikai tą skirtumą pripažįsta, bet savo veikaluose apie pirmųjų amžių rašytojus, visgi neužtyli ir ne Tėvų raštų. Todel mokslo objekte nesusidaro skirtumo tarp katalikų ir protestantų. Tik katalikai labiau mėgsta duoti patrologijos vardą šiam mokslui, nes tarp senųjų rašytojų buvo daugiau šv. Tėvų, negu kitokių ir šv. Tėvai buvo geresni už netėvus. Pagalios katalikai vis ne griežtai maino mokslo vardus, o patrologijos vardą šiam mokslui yra davęs J. B. Cotelier (1629-1686 m.)

Patrologija yra laikoma vienu iš jaunesniųjų mokslų. Savaiminė teologijos šaka ji tapo septynioliktame šimtmetyje, kada Paryžiaus universiteto (Sorbonne) profesorius Liudvikas Elijas Dupin († 1719) išleido savo veikalą: *Nouvelle biblioteque des auteurs ecclesiastiqués. Paris 1686 sqq.* (Viso labo 58t.)

Kas nepripažįsta Dievo įkvėpimo Šv. Rašto knygoms, tas nedaro skirtumo tarp Naujojo Įstatymo knygų ir tarp šv. Tėvų raštų. Todel A. Harnack ir G. Krüger krikščionijos literatūrą pradeda kanoninėmis Naujojo Įstatymo knygomis. Katalikiškosios patrologijos mokslas įkvėpimą pripažįsta, del to ir daro skirtumą tarp Naujojo Įstatymo Kanono Istorijos ir tarp patrologijos.

Kai kurie šv. Tėvų raštai, sakysime: *Didache*, arba šv. Klemenso Romiečio laiškas, buvo parašyti pirma, negu pasirodė paskutinės Naujojo Įstatymo knygos. Todel laiko žvilgsniu patrologija prasideda pirma, negu baigiasi Naujojo Įstatymo kanono istorija.

Veikalai, kurie bandyta įterpti į Šv. Rašto kanoną, vadinamieji apokrifai, yra mokslo minimi, kad lengviau būtų suprasti naudingi tų laikų raštai. Todel katalikų mokslas Naujojo Įstatymo apokrifus svarsto škriptūristikos moksle, nors kai kurie apokrifai yra atsiradę gana vėlai, rasi, trečiame, o gal ir ketvirtame amžyje. Taip, skriptūristika laiko žvilgsniu prasikeičia pro patrologiją.

Ne vienaip mokslininkai žiūri į tai, kada baigiasi šv. Tėvų amžis ir patrologijos mokslo sritis. Labiausiai praplitusi nuomonė yra ta, kad paskutinis šv. Tėvas graikų žemėje buvo Jonas Damaskietis, miręs tarp 754 ir 787 metų, o vakarų šalyje

Izidorius Sevilietis, miręs 636 m. Po tų asmenų užėjo gana ilgas dvasios ir raštijos sunykimo laikas, kuris vakaruose tęsėsi iki pradžios XII amžio, turėdamas tik mažas pertraukas. Rytuose senųjų krikščionijos rašytojų dvasia nebeatgimė.

Tačiau kai kuriems rodosi, kad šv. Tėvų amžis reikia pailginti iki vidurio XII šimtmečio, būtent, iki šv. Bernardo mirties, 1153 metų. Priežastis tam pailginimui gali būti ta, kad krikščionių raštai, prieš užgemant scholastikai, rašė tik apreiškimo medžiagą o tos medžiagos apdirbimą pradėjo scholastikai, ypač nuo vidurio XII šimtmečio, Bernardui jau mirus. Besistemindamas mokslo medžiagą, žmogus nejučiomis ima mintis iš savęs ir gali jas paskaityti tarp gautų iš praeities. To pavojaus mažiau turi, kas nėra užsidėjęs tikslo sisteminti praeities tikybos palikimus. Bažnyčios Tėvai buvo šios antrosios rūšies rašytojai.

Istorinei protų krypčiai viešpataujant, pirmoji nuomonė apie patrologijos amžio pabaigą atrodo galingesnė, bet ji gali susilpnėti, jei įsigalės teologinė pažvalga, skirianti apreiškimo medžiagos tiekėjus nuo sistemintojų.

Tame laikotarpyje, kada Bažnyčios Tėvai gyveno, ne vienaip tiršta buvo rašytojų ir jų veikalų. Jų raštija galima suskirstyti į tris laikotarpius. Pirmasis apima tris pirmuosius amžius, kol Bažnyčia tebebuvo prispausta. Antrajame, t. y. IV ir V šimtmečiuose, graikų ir lotynų protai tapę krikščioniški, šviesiai tarnavo Jėzaus moksiui. Trečiajame, t. y. VI iki XI, įėjusios į Bažnyčią naujos tautos sumažino jos raštų daugybę, beveik sustabdė raštijos plitimą, bet ilgainiui ir pačios, sutvirtėjusios protu, ėmė gaminti raštijos vaisių.

Pirmąjį laikotarpį dar galima padalyti į tris trumpesnius periodus, būtent: apaštalų vyrų (viri apostolici), apologetų ir aleksandriečių. Apaštalų vyrais vadinasi tie, kurie gyvi buvo susiėję su gyvais apaštalais, sakysime, Rymo šv. Klemensas, Antijochijos šv. Ignotas ir kiti. Po jų prasidėjo gana gausi krikščionijos apgynimo raštija. Ji prasidėjo pirmoje II šimtmečio pusėje ir tęsėsi iki III šimtmečio. Toje eilėje stovi Kvadratas, Aristidas, Justinas Kankinys, Minucius Feliksas, Tertulijonas ir kiti.

Antram šimtmečiui besibaigiant, Aigipto Aleksandrijoje susikūrė krikščionių mokykla, kurios vedėjai buvo geri mokslininkai ir gausūs rašytojai, ypač Aleksandrijos Klemensas ir Ori-

genas. Šalia aleksandriečių buvo rašytojų ir kitur: Kiprijonas Kartaginoje, Ipolitas Ryme, Iriniejus Galijoje.

Antrame patrologijos laikotarpyje yra tiek daug ir taip stambių rašytojų, kad tuodu šimtmečiu vadinasi auksiniais patrologijos laikais. Krikščionių raštija tada žydėjo įvairiose šalyse. Galijoje aiškiau už kitus spindėjo šv. Ilarijus, Piktavijos vyskupas, Italijoje šv. Ambroziejus, šv. Leonas Didysis ir Paulinus, Afrikoje šv. Augustinas, Aigipte — šv. Atanazas, Bizantijoje šv. Jonas Auksaburnis, Kapadokijoje Bazilius, Palestinoje Kirylas Jeruzolimietis, net tolimoje Syrijoje šv. Efremas. Tos buvo didžiausios žvaigdės, bet šalia jų buvo kitų stambių, kaip, ana, šv. Jeronimas ir kiti taip pat dideli, bet buvo ir mažesnių.

Trečiame laikotarpyje krikščionių raštija ima eiti retyn ir lengvyn, nes tuomet buvo didieji tautų kilnojimosi laikai, pilni karų ir neramybės. Šio laikotarpio pradžioje yra dar didžių asmenų: Grigalius Didysis, Izidorius Sevilietis. Jų buvo, matyt, daugiau rytuose, nes tautų kilnojimasis rytų žemes mažiau pasiekė. Todel rytuose spindėjo Jonas Damaskietis ir kiti. Bet vakarai VIII šimtmetyje buvo beveik be raštų šviesos. Tik IX amžyje žybtelėjo Alkuino ir Rabano Mauro žvaigždelės. Už tat XII ir XIII amžyje užtekėjo mokslo ir raštijos šviesa.

b. Patrologijos istorija.

Kas kita yra patologijos objekto istorija, o kas kita to objekto apdirbimo istorija. Šičionai kalbama apie antrąją.

Kol krikščionys buvo persekiojami, tol mažai rūpindavosi surinkti žinių apie savuosius rašytojus. Del to maža ką žinome apie Šv. Rašto Naujojo Įstatymo autorius, džiaugdamiesi ką nors radę cituota iš pražuvusios Papijo knygos.

Žinias apie visa krikščionijos praeitį, taip pat ir apie krikščionių raštiją rūpestingių rūpestingiausiai rinko ir jaunesnėms kartoms perdavė Kesarėjos Euzebijus († 340). Retą kurį pirmųjų trijų amžių krikščionį rašytoją galima žinoti daugiau iš kitur, kaip iš Euzebijaus.

Šv. Jeronimas parašė: *De viris illustribus sive cathalogus de scriptoribus ecclesiasticis.* Jis apima vien tik rašyto-

jus, lygiai Naujojo Įstatymo knygų autorius, kaip ir kitus pirmųjų keturių šimtmečių Bažnyčios Tėvus. Paskutinis, Jeronimo veikale aprašytasis, yra šv. Jonas Auksaburnis, miręs 407 m.

Jeronimo veikalas taip paliko vėlesniesiems, kad jie nuolatai jį papildydavo. Sevilės Izidorius pridėjo rašytojus, kokius žinojo nuo 407 iki 610 metų. Toledos Ildefonsas pridėjo dar 57 metų žinias. Onorius iš Autun ir Sigebertas iš Gemblours tęsė Bažnyčios autorių sąrašą iki pradžios XII šimtmečio, maž daug iki 1112 ir 1120 metų. Jonas Tritemijus (†1516) papildė raštų ir rašytojų sąrašą iki pradžios XVI šimtmečio. Pridėjęs ne teologus, Tritemius į savo veikalą sutalpino 963 rašytojus. Jį kontinuavo Albertus Miraeus (1640). Pagalios papildytą Jeronimo ir kotinuatorių veikalą 1718 metais Hamburge atspausdino F. A. Fabricius vardu *Bibliotheca Ecclesiastica.*

Žinomasis Konstantinopolio patriarkas Fotijus (†891) buvo surinkęs 249 knygas. Apie jas išreiškė jis savo nuomonę, įvertindamas kiekvieną. Jo raštas vadinasi *Miriobiblion e Bibliotheke*, t. y. dešimties tūkstančių knygų rinkinys arba biblioteka. Mokslininkai, trumpindami tą pavadinimą, mini tiesiog tardami Fotijaus Biblioteka. Autorius, palikęs istorijoje žymes tuomi, kad atidalinęs Rytų Bažnyčią nuo Vakarų, savo pastabose apie knygas parodė daug mokėjimo apvertinti rašytojus. Tarp jo pastabų liko žymus pluoštas faktinių žinių iš šaltinių, kurių mes nebeturime.

Prieš kilsiant tikrajai scholastikai, Aleksandras iš Hales ir kiti, rašiusieji *libros sententiarum*, labai daug domės kreipė į Bažnyčios Tėvų sakinius, juos surinkdami prie gvildenamųjų klausimų. Bet tais laikais istorinė minčių kryptis mokslo žmonėse buvo labai silpna, todel neatsirado naujų stambių veikalų apie Bažnyčios Tėvus. Sentencininkams ir scholastikams užtekdavo šv. Jeronimo ir jo papildytojų.

Istorijos mokslas atkuto XV šimtmetyje. Paskui jį sustiprėjo ir Bažnyčios Tėvų ištyrimas, ypač del to, kad Tridento visuotinė Santaryba paskelbė dogminį nuosprendį, jog nėra katalikas, kas Šv. Raštą aiškina ne sulig vienoda Bažnyčios Tėvų sutartimi. Po tos ištarmės katalikiškoji šviesuomenė turėjo imtis labiau rūpintis Bažnyčios Tėvais. Kardinolas palaimintasis Robertas Bellarmini S. J. parašė veikalą *De Scriptoribus Ecclesiasticis. Romae 1613*, suimdamas abiejų Šv. Rašto Testamentų autorius,

Bažnyčios Tėvus ir naujesniuosius rašytojus iki 1500 metų Bellarmoni'o veikalą papildė kitas jezuitas *Pilypas Labbė* ir išleido Paryžiuje 1660 metais.

Septynioliktame šimtmetyje patrologija žydėjo. Prancūzas Liudvikas Elijas Du Pin († 1719) savo *Nuovelle Biblioteque des auteurs ecclesiastiques*, pradėjo leisti Paryžiuje 1686 m. Jam teko atkelti daug papeikimų ir pasipriešinimų. Kadangi jis, dirbdamas, labai skubėdavo, tai kritikams būdavo prie ko prikibti, tačiau 47-tąjį savo veikalo tomą Du Pin išleido 1714 m. Veikale labai žymi galikaniškoji tendencija mažinti popiežiaus teises ir didinti prancūzų kunigijos privilegijas. To nepaisant, Du Pin'o veikalas padarė daug naudos mokslui. Tą veikalą toliau papildė Coujet taip, jog autorių sąrašas siekė 18-tojo šimtmečio.

Ne taip plačiai kaip Du Pin, bet giliau už jį šv. Bažnyčios Tėvų veikalus tyrinėjo benediktinas Nicolaus le Nourry († 1724). Jis rašė atskirus tyrinėjimus apie pirmųjų trijų šimtmečių Bažnyčios Tėvus bei jų veikalus. Tai buvo ne tiek žinių sutraukimas, kiek kritingo gvildenimo darbas. Rankraščius rinkti ir Bažnyčios Tėvų veikalus spausdinti uoliai ėmė kiti benediktinai iš šv. Mauro vardo reformuotosios šakos. Mikalojaus de Nourry veikalas vadinasi *Apparatus ad bibliothecam maximam veterum patrum, 2 tomu Paryžiuje 1703 ir 1715 m.* Tai buvo kritinga įžanga į šv. Bažnyčios Tėvų veikalus, kuriuos spausdino mauristai.

Aštuonioliktame šimtmetyje pasižymėjo Remigius Ceillier († 1763) su savo *Histoire generale des auteurs sacrés et ecclesiastiques etc. 23 tomai.* Pirmasis tomas išėjo 1729 m.; paskutinis buvo išspaudintas jau autoriui mirus. Ceillier išrado ir patį patrologijos vardą. Savo veikaluose jis daug priklauso Du Pin'o.

Devynioliktame šimtmetyje patrologijai labai patarnavo ne tiek mokytas, kiek sumanus kunigas Jokūbas Povilas Migne († 1875). Jis, įkūręs tam tikra spaustuvę dideliems ir pigiems leidiniams, 1844-1855 išleido *Patrologiae Latinae Cursus completus* 217 tomų ir prie jos pridėjo keturis storus tomus alfabetinių turinio sąrašų. Paskui 1857-1866 jis išleido 166 tomus *Patrologiae Graecae.* Nors jam nepasisekė, kaip buvo norėjęs, tik pačius geriausius leidinius imti į savo rinkinį, nors spaustuvė nemokėjo išvengti klaidų, tačiau Migne'o laida susyk

praplito mokslo pasaulyje ir nuodugnų patrologijos bei istorijos tyrinėjimą palengvino visoms, net neturtingoms mokslo įstaigoms. Leidiniai buvo prieinami net ir privatiems pasiturintiems asmenims.

Istorinė ir literatūrinė kritika XIX šimtmetyje labai ištobulėjo. Ji parodė senųjų leidinių trūkumus. Taigi imta rengti Bažnyčios rašytojų leidiniai, atatinką dabarties mokslo reikalus. Čia labiausiai pasižymėjo Vienos Mokslų Akademija. Ji 1866 m. ėmė leisti *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*. Iki 1909 m. buvo išėję 52 tomu. Žymiai vėliau (1897) Berlyno Mokslų Akademija ėmė leisti *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Graecorum*. Graffin et Nau Paryžiuje leidžia *Patrologia Orientalis* nuo 1907 m. Mokslo žvilgsniu labai svarbus rinkinys yra O. v. Gebhard und Ad Harnack, *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der alterchristlichen Literatur*. Pradėta leisti 1883 Leipzige pas Hinrichs'ą.

Nors daug ir gerų pastangų buvo padaryta, kad visa senovės krikščionių literatūra būtų surinkta ir kritingai išleista, taip, kad būtų lengvai prieinama visiems mokslininkams, tačiau tas tikslas dar toli nepasiektas.

Kartu su Bažnyčios Tėvų raštų leidimu ėjo ir jų apdirbimas sistemintuose veikaluose. Paskutiniame pereitame šimtmetyje buvo daug gerų sisteminių patrologijų. Vokietijoje labiausiai pasižymėjo Moehler († 1838), Fesler († 1872), Alzog († 1873) Funk († 1907). Juos visus praneša dar tebegyvas Otto v. Bardenhewer. Šalia labai geros patrologijos jis dar parašė *Geschichte der Altkirchlichen Litteratur. 4* tomai jau išėję. Netoli jam lygus yra mokslininkas A. Ehrhard. Prancūzijoje toje srityje labiausiai pasižymėjo P. Batiffol, gerai darbuojasi Alès ir kiti patristinių monografijų autoriai.

c. Patrologijos knygynėlis.

J. Hurter, Opuscula ss. Patrum ad usum praesertim studiorum theologiae. Innsbruck 1868 sqq. viso 54 tomai. *G. Rauschen*, Florilegium patristicum. Bonn 1904 sqq. *Fessler*, Institutiones Patrologiae. Innsbruck 1892. *O. Bardenhewer*, Geschichte der altkirchlichen Literatur. Freiburg i. Br. 1903 sqq. *P. Batiffol*, Etudes d'ancienne litterature chretienne. Paris 1890 sqq. *N. Le Nourry* Apparatus ad bibliothecam maximam veterum Patrum. Paris 1703-1715.

18 §. Religijų Istorija.

Teologijos mokslas sistemina Dievo apreikštąsias tiesas, tikėdamas jomis. Bet yra žmonių, kurie netiki apreiškimu ir į religiją žiūri tiktai kaip į krūvą faktų, dygstančių iš žmonių gyvenimo. Tyrinėdami religijos faktus, netikintieji žmonės ėjo keturiais takais. Vieni tik rinko, kas kokioje religijoje kada yra buvę; taip susidarė religijų istorija. Kiti lygino vienas religijas su kitomis, rasdami jose bendrumų ir klausdami, kuri kurios įtakoje yra buvusi; taip susidarė religijų lyginimo mokslas. Treti veikiaus dėmėjosi į tuos žmogaus jausmus, kurie sutampa su religija, į proto ypatybes, gimdančias tikybą, į nepaprastus psichologijos įvykius, susidarančius iš religijos arba per ją; taip atsirado religijų psichologija. Ketvirti, panaudodami istorijos, sulyginimo ir psichologijos duomenis, bendrino juos, darydami platesnių ir gilesnių išvadų, kad surastų, kokia yra religijos prigimtis, kas yra jos giliausia priežastis, kaip ji prilygsta mokslą, kultūrą, gerovę; taip susidarė religijų filosofija.

Yra žmonių, šiuos keturis dalykus vadinančių keturiais mokslais, bet man rodos, teisingiau būtų pasakius, kad tai yra keturi žvilgsniai ir keturi uždaviniai vieno mokslo, turinčio tą patį objektą — religiją. Religijų istorija surenka ir ištiria medžiagą, sulygindama ją apdirba, gretina, kas gretintina, skirdama, kas skirtina. Psichologija faktų sulyginimo duomenis sulygina su žmogaus sielos turiniu ir tuomi palengvina mokslininkui ištirti, ar visa, kas yra religijose, yra vien tik gamtinio žmogaus gyvenimo padaras, ar rasi jose yra ko nors viršaus.

Religijų mokslas yra jaunas: jis dar toli ne viską yra ištyręs, todėl filosofinės iš jo minimųjų faktų išvados yra dar labai nepastovios. Neturį mokslinės kantrybės žmonės dažnai graibydavo religijų istorijos patiektuosius faktus ir iš jų darydavo išvadų, žalingų religijai.

Tas išdykavimas buvo labai skaudus branginantiems religiją. Nors religijų lyginimas neseniai tėra prasidėjęs, bet gana daug jo tvirtinimų, kreipiamų prieš religiją, pasirodė netikusių. Šalia to paaiškėjo, kad religija yra labai rimtas žmonių gyvenime veiksnys ir kad religijos fenomenas yra taip platus, kaip žmonių gyvenimas, nes nebuvo ir nėra tautos be religijos. Šituodu duomeniu padarė, kad kai kuriuose žmonėse kilo mintis, jog

neteologinis religijų ištyrimas ne tik nedaro pavojaus religijai, bet gali tapti priemone jai apginti. Kaip per greita buvo brukti religijų ištyrimui uždavinys, kad religijas sugriautų, taip nereikia skubintis tą mokslą kviesti į apologetų suolą. Užteks to, kad jisai bešališkomis priemonėmis ištiria svarbiausią teologijai dalyką, būtent religiją taip, kaip ji yra buvusi ir tebėra žmonėse.

Religijų mokslo uždavinys yra surinkti ir sutvarkyti tai visa, iš ko galima pažinti ir suprasti kiekviena religija, būtent, tikyba, apeigos, doros sistema, išsilaikymo bei plitimo priemonės ir kiti toki dalykai. Tikyba apima pažiūras į Dievą ar dievus, į žmogaus sielą ir jos išlikimą po mirties, į apeigų ir maldų vertės šaltinį. Vienos religijos savo sistemai medžiagą ima iš tam tikrų šventų knygų, kitos neturi nieko, kas panėšėtų į Šv. Raštą. Kiti religijų istorijos šaltiniai yra labai įvairūs. Juos sudaro taipgi atatinkamų tautų istorijų šaltiniai. Pasakomis, burtais, liaudies įpročiais tautų istorija mažai pasinaudoja, bet religijų istorija į tuos apsireiškimus turi kreipti daug domės, nes dažnai tik iš jų tegali rasti šviesos vienam ar kitam savo svarbiam klausimui. Suprantame, kokio ypatingo atsargumo reikia naudojant tokius drumstus šaltinius.

Beveik visų religijų istorijos yra susipynusios su tautų ar tautų grupių istorijomis. Tad tyrinėjant religijos istoriją, reikia sužinoti ir tos tautos arba ir tų tautų istorija, kuri ar kurios prisilaikydavo tyriausios religijos. Bet tautos turi savo kalbas, ir tos reikia mokėti prieš suprasiant tų tautų istoriją su religija. Vienam žmogui negalint mokėti daug kalbų, religijų istorijai reikia dalytis; vieni mokslininkai tyrinėja kinų ir japonų religijas, kiti Indijos, treti asyrų bei babiloniečių, ketvirti Aigipto, penkti klasinių tautų ir tt. Jau yra bandymų ir dabar tų atskirų tyrinėjimų vaisius suimti krūvon, bet tie bandymai būna arba labai lėkšti, kaip S. Reinacho *Orpheus*, arba yra keleto specialistų straipsniai, sutalpinti į vieną knygą, kaip Chautepie de la Soussaye *Lehrbuch der Religionsgeschichte* ir J. Huby, *Christus, manuel d'histoire des religions. Paris 1916.*

Paprastai religijų istorijos mokslas apima šituos skyrius: primityvių arba nekultūringų tautų religijas, Amerikos kultūringų religijų istorijas (Perų Meksikos), Azijos kulturingų tautų religijas: Japonijos, Kinų; Indijos, Buddistų bei Bramanų,, Persijos, Asyrijos bei Babilionijos, Islamo ir Kanaano ir Senojo Įstatymo religijas. Afrikoje Aigipto religija turi seniausių pa-

minklų ir yra padariusi daugiausia įtakos. Europoje šitos religijos yra sudariusios istorijas: graikų bei rymiečių, keltų, germanų, slavių, lietuvių. Kalbų šeimynoje lietuvių kalba yra labai svarbi, bet religijų srityje Perkūno garbinimas turi tik maža reikšmės ir tai tik kaimynų slavių religijai suprasti.

Belgas Goblet d'Alviella religijų mokslo kongrese Oxforde 1908 m. siūlė religijų istoriją suskirstyti į dvi šaki: vienoje kad butų kuodaugiausiai aprašytų, stambių ir smulkių žinių apie kiekvieną religiją ir tos žinios kad būtų sistemingai suvestos, lengvai ir greitai peržiūrimos. Šitas mokslas, anot Goblet d' Alviella, turi vadintis *jerografija*. Mat, *hieros* reiškia šventą, o *grafe* reiškia rašymą arba mokslą. Tas pats mokslininkas siūlė, kad šalia jerografijos būtų dar kitas mokslas, kuris žinias ir faktus tik tiek minėtų, kiek reikia ypatybėms pažymėti, pažiūroms patvirtinti. Šitą mokslą G. d'Alviella siūlė pavadinti *jerologija*, atsimenant, kad graikiškai *hieros* yra šventas, o *logos* —žodis arba mokslas. Šitas religijų istorijos mokslo suskirstymas iki šiol neprigijo ir abejotina ar beprigis. Kiekviename moksle reikia rinkti medžiaga ir protu apdirbti. Tuodu veiksmu nedera skirti vienas nuo antro ir abiejų reikia imti tiek, kad tiesa paaiškėtų, o nesitenkinti iš anksto nuskirtu didesniu ar mažesniu nuošimčiu.

b. Kaip Religijų Istorija atsirado ir išaugo?.

Antrojo šimtmečio apologetai dažnai lygindavo krikščioniją su stabmeldija. Tertulijonas ir kiti gvildeno klausimą, iš kur yra atsiradę politeizmo dievai.

Tat visa šiandien rūpi sulyginamajam religijų mokslui ir religijų filosofijai. Bet apologetų įsitikinimai pirmiau ėmė viešpatauti pasaulyje, negu buvo laiko iš jų veiksmų išdaiginti sulyginamasis religijų mokslas arba religijų filosofija.

Išpanų krikščionys tyrinėjo Mahometų religiją ir nemaža domės kreipė į žydų tikybos istoriją bei sistemą po Kristaus. Raimundas Martini († 1284) parašė *Capistrum Judaeorum*, kovodamas su žydų tikyba, paskui *Summa contra Alcoranum*, išrodinėdamas islamų klaidas, pagalios 1278 metais užbaigė savo *Pugio Fidei Christianae*. Tas ir kiti tos rūšies veikalai, nors rinko daug žinių apie nekrikščioniškas religijas, nors jas

lygino su krikščionyste, tačiau tat buvo krikščioniškosios polemikos raštai.

Tais ir vėlesniais laikais daugelis krikščionių misionorių, dirbdami įvairiose nekrikščionių šalyse, siųsdavo į krikščionišką Europą žinių apie nekrikščioniškas religijas. Taip susidėjo daug medžiagos religijoms ištirti, bet tai buvo medžiaga mokslui, o ne mokslas. Prie tos pačios medžiagos reikia pridėti visos keliauninkų pastabos ir tai visa, ką tolimųjų kolonijų valdininkai pranešdavo savo metropolijoms apie valdomąsias užjūrių tautas ir jų religijas. Ypač jūreivių valstybės Anglija, Olandija, Ispanija, Portugalija ir Prancūzija turėjo daug kolonijų ir turėjo progos tirti Azijos Afrikos bei Amerikos tautas su jų religijomis.

Prancūzas F. Dupuis 1795 m. Paryžiuje išspausdino tris tomus *De l'origine des cultes* t. y. apie visą religijų pradžią. Jo tendencija buvo išrodyti, kad nė vienoje religijoje nėra dieviškumo, kad jos visos yra žmonių minties, dažniausiai klaidos, padaras. Jis išvedė visas religijas iš įpročio gerbti žvaigždes. Prancūzijoje buvo daug patogios dirvos tokioms pažiūroms, kaip ką tik minėtoji, nes įsigalėjusi kryptis pamesti krikščionystę tetrošk o tik progos.

Bet Prancūzai susidomėjo įvairiomis religijomis ir del kitų priežasčių. Jų tautoje buvo tradicionalistų, stipriai tikėjusių, kad Dievas pradžioje suteikė žmonėms tikybinio apreiškimo, kad žmonės tą gadino, bet kad, gerai paieškojus sugedusiose religijose, vis dar rasis pirmojo grynojo apreiškimo likučių. Taigi tradicionalistai saviems tikslams rūpinosi ištirti įvairias nekrikščionių religijas. Tradicionalistai buvo Bonald, De Lamennais, Bonetty, bet didžių originalių veikalų religijoms ištirti jie neparašė.

Visi tikybos priešai ir tradicionalistai pakreipė daugelio žmonių mintis į religijų tyrimą bei lyginimą. Turtingi pirkliai ir pramonininkai, naudodamiesi naujausiais keliones palengvinančiais išradimais, apkeliavo daugelį žemių savo tikslams, bet kartu pargabeno į didžiuosius Europos miestus daug mokslui naudingos medžiagos, įdomios ne vien geografams bei istorikams, bet taipgi ir religijų istorijai. Atsirado etnografinių muziejų su daugeliu religiją liečiančių daiktų; padidėjo ir veikalų skaičius apie tuos dalykus, pagerėjo ir tyrimo metoda.

Olandas, Arminionų remonstrantų dvasininkas, C. Tiele, ištyręs Ormuzdo religiją 1764 m., parašęs gerų veikalų apie

Aigipto ir Mesopotamijos religija, 1869 m. praplatinęs savo uždavinį 1876 metais paskelbė savo veikalą: *Religijų istorija iki universalinių religijų pradžiai.* Tą veikalą iš olandų kalbos M. Verne išvertė į prancūzų, o Gehrich vokiškai. Prancūziškas titulas yra: *Histoire des religions jusqu'á l'avenement des religions universalistes„.*

Tuo pačiu laiku Anglijoje darbavosi didžiai mokytas Vokietis Fr. Max. Muelleг. Jis buvo lingvistas, tyrinėjęs sanskrito kalbą ir del to susipažinęs su *Rig Veda*, kurią jis išspausdino 1846-1850 m. Kartu jis buvo susidomėjęs ir religiniu tų knygų turiniu. Max. Mueller sudarė savo hipotezę apie religijų pradžią. Apsidirbęs su *Rig Veda*, jis praplatino savo uždavinį ir ėmė leisti kitų Azijos tikybų šventąsias knygas. Jo rinkinys vadinosi *Sacred Books of East* (šventosios rytų šalies knygos). Rinkinys prasidėjo 1878 ir tęsėsi iki 1905 m.

Protestantų teologijos susiskirstymas į daugybę nesuderinamų sistemų buvo ypač painus Olandijai, kurioje šalia protestantų buvo dar ir katalikų. Negalėdama visoms kryptims įkurti po fakultetą, Olandijos vyriausybė 1877 m. įkūrė teologijos vietoje religijų lyginimo katedras. Tuo pavyzdžiu pasinaudojo Prancūzija, panaikindama teologijos fakultetus. Jų vietoje dabar Sorbonoje yra 15 katedrų įvairioms religijoms dėstyti. Nors tame buvo daug neaiškiai pasakomų politikos tikslų, tačiau religijų tyrimo mokslas pasijuto gavęs daug lėšų savo tyrimams ir tyrinėtojams iš valstybės iždo. Todel religijų tyrimas sustiprėjo.

Be valstybės paramos Prancūzijos katalikai, įkūrę savo privačių universitetų, pasirūpino taipgi ir religijų tyrimo katedromis. Pirma tokia katedra buvo įkurta katalikų Institute Paryžiuje 1880 metais. Jos profesorius kunigaikštis De Broglie pradėjo savo kursą pirma protesoriaus A. Reville, ėmusio dėstyti tą pat dalyką tais pačiais metais Sorbonoje. Dabar ta katedra katalikų Institute Paryžiuje yra aprūpinama konferencijų būdu: vienas specialistas skaito vienos religijos istoriją, kol ją pabaigia, paskui jo vietą užima kitas, ir taip profesoriai keičiasi, kol išdėsto visas stambiųjų religijų istorijas. Taip Prancūzijoje dabar yra gana žymus skaičius religijų istorijos žinovų katalikų. Paminėsime A. Le Roy, L. de Grandmaison, A. Carnoy, L. de la Vallée Poussin, A. Mallon, A. Condamin, A. Brou, P. Rousselot, ypač Pinard.

Nors iš vokiečių buvo Fr. Max Mueller, kuris religijų isto-

rijai patarnavo ne mažiau už Tielę, tačiau vokiečiuose tas mokslas buvo silpnesnis, negu buvo galima tikėtis. Labai pasižymėjo vokietis Chantepie de la Sassaye. Jo veikalas *Lehrbuch der Religionsgeschichte* žymiai pralenkė Tiele's vadovėlį, nes buvo parašytas keleto specialistų. Jis yra nuodugnus, turi daug gerai patikrintų žinių ir saugojasi per greitų išvadžiojimų, nors kartais visgi į juos įstringa. Vokiečių mokslas daugiausiai telkėsi apie senovės germanų religiją, apie klasinių tautų, lotynų ir graikų tikybines pažiūras ir apie mesopotamų tautas. Tarp labiausiai pasižymėjusių yra Wissowa ir Noeldeke.

Vokiečių katalikai gana daug padarė. Ypatingai yra išstudijavę H. Grimme Mahometo ir šiaip arabų religiją, Kügler Mesopotamijos tikybas, Dahlmann—japonų, E. Reeminghaus—germanų. Labiausiai už visus yra pasižymėjęs antropologijos srityje W. von Schmidt, primityvių tautų religijos tyrinėtojas ir drąsus modifikuotos A. Lang'o pažiūros skelbėjas. Jis išranda, kad primityvioji religija yra sudėta iš labai nedaugelio tiesų bei įsakymų, bet tai visa taip gryna ir taip teisinga, kad negalėjo būti pačių žmonių padaras, tačiau visiems, neskiriant nė žemiausio laipsnio, žmonėms prieinama ir jų mintyse lengvai išlaikoma.

Į Lietuvos raštiją religijos istorijos mokslo kai kuriuos davinius įvedė P. Dovydaitis savo straipsniais „Draugijoje". Įsikūrus Lietuvos Universitetui P. Dovydaitis apėmė religijų istorijos katedrą. Galima tikėtis, kad mūsų valstybės kūrimosi trukšmams nurimus, P. Dovydaitis pagamins ir to mokslo vadovėlį ir originalių šioje šakoje veikalų.

c. Religijų istorijos knygynėlis.

Raimundus Martini, Pugio fidei christianae. Parisiis 1651 arba Leipzig 1687; *Fr. Max Mueller*, Sacred Books of East Oxford 1678 — 1906; *Fr. Max Mueller*, Essays (ypač svarbu metodologijai Vokiečių kalba Leipzige 1869 — 1874). *Chantepie de la Saussay* Lehrbuch der Religionsgeschichte. *J. Huby*, Christus, Manuel d' Histoire de religions. Paris 1916; *Pesch*, Gott und Goetter. Freitburg 1899; *A. Lang*, The Making of Religion. London 1900; *Frazer*, The Golden Bough. London 1908; *Strak*, Einleitung in den Talmud Leipzig 1908; *Jort*, Geschichte des Judentums und seiner Sakten. 3t. Leipzig 1857 — 1859; *H. Grimme*, Mohamed. 2t. Münster 1904; *E. H. Meyer*, Mythologie der Germanen, Strassburg 1903; *Wissowa*, Religion und Kultus der Roemer. München 1902; *Hartung*, Die Religion und Mythologie der Griechen. Leipzig

1865 — 1873; *Cumont,* Astrology and Religion among the Greeks and Romans. New-York and London 1912; *Kayser, und Rolloff,* Aegypten einst u. jetzt. Freiburg i. Br. 1908; *Kügler,* Sternkunde und Sterndienst in Babel. 2t. Münster 1907—1909; *Jastrow,* The Religion of Babylonia and Assyria. 1898; *Harlez,* Les origines du Zoroastrisme. Paris 1878 — 1870; *J. H. Moulton,* Early Zoroastrisme. London 1913; *Dahlmann,* Buddha. Berlin 1898; *Deussen,* Das System des Vedanta, Leipzig 1883; Die Geschichte der Veda. Leipzig 1907; *Scohzig,* Upanischads der Veda. Leipzig 1905; *Dworak,* Chinas Religionen Münster 1903; *A le Roy,* Religion des primitifs, Paris 1909; *W. Schmidt,* Ursprung der Gottesidee. Münster. 1912. *H. Pinard de Boullaye,* Etude comparée des religions. Paris. Beauchesne 1922, 1924.

Kaip tapti mokslininku?

1 §. Mokslo metodos svarba.

Pasitaiko patiems genialiausiems žmonėms netapti mokslininkais vien del to, kad, eidami aukštąją mokyklą, neišmoko tikrų mokslo priemonių. Mūsų Valančius turėjo tiek gabumų, kiek retai kam pasitaiko įgyti, turėjo didelę gausybę nepažintų istorijos dokumentų Žemaičių Vyskupijos archyve, o betgi mokslininku istoriku netapo del to, kad nebuvo išėjęs mokslinio istorijos tyrinėjimo metodos taip, kaip ji jo laikais buvo einama Vokietijos universitetuose. Mokslininkų tyrinėjimų metodos nemokydavo studentų nei Vilniaus universitetas, nei Katalikų Akademija Petrapilyje beveik iki pačiai savo gyvavimo pabaigai. Todel mūsų krašte taip maža buvo vaisingų mokslo rašytojų, o kurie tapo žymūs raštijoje, tie buvo savamoksliai.

Tikroji aukštųjų mokyklų nevaisingumo priežastis būva ta, kad jos kartais priverčia savo studentus išmokti daug žinių, prikimšti jomis savo atmintį, o neįgudina auklėtinių protus vaisingai veikti mintimi, dauginti gautąjį iš mokytojo protinį turtą nauju, savo įgytuoju. Silogizmas yra iš dviejų tiesų išvedimas trečiosios. Ta yra stebėtina ir laiminga mūsų prigimties ypatybė, kad prie dviejų turimų tiesų galime pasigaminti trečią. Tik neužtenka mokėti vienos silogizmų taisyklės, kad protinio turto dauginimas eitų naudingai ir sparčiai: dar reikia mokėti ir mokslo metodos.

Kai kurios mokslų grupės turi bendrų metodų savo turtams dauginti, sakysime, Šv. Raštas,, patrologija,, bažnytinė ir pasaulinė istorijos. Filosofija ir matematika pratinasi visai prie kitokių proto veiksmų negu istoriniai mokslai ir netaip labai brangina raštinių šaltinių duomenis, mažiau tesirūpindamos jų kilimo klausimais. Gamtos mokslai tobulina eksperimentavimo priemones ir lavina tas žmogaus ypatybes, kuriomis naudojamės įvykiams pastebėti. Gamtininkui reikia įprasti ir į tai, kad mokėtų iš susi-

pynusių įvykių išskirti tiriamąjį dalyką ir sudaryti tokias sąlygas, kad jis vienas turėtų parodyti savo ypatybes surengtame įvykyje.

Daugelis stebisi, kodel paskutiniais laikais visi mokslai taip smarkiai sustiprėjo ir padidėjo. Atsakymas, man rodos, gana aiškus: del to, kad paskutiniais laikais aukštosiose mokyklose imta daug domės kreipti į mokslo metodą ir rūpestingą jo teikimą studentams. Tam tikslui yra įkurtos ir vadinamosios seminarijos prie universitetų.

Žemosios ir aukštesniosios mokyklos didžiausias uždavinys yra pripildyti mokinių atmintis žinių. Vaiko atmintis tam tinka, nes mažųjų atmintis yra jautri bei talpi. Žmogui augant, jo atminčiai įgaunant kaskart daugiau žinių, stiprėja ir protas. Todel ir aukštesnioje mokykloje mokslas reikia taip tvarkyti, kad aukštesnėse klasėse būtų daugiau protinio darbo. Tokią mokyklą išėjęs jaunikaitis turi būti pilnai įpratęs tvarkingai mintyti ir mintis teisingai išreikšti.

Aukštojoje mokykloje, kurioje mokosi jau subrendę asmens, proto darbas turi būti didesnis už atminties. Tačiau labai klysta, kas mintija, būk aukštoje mokykloje atminties nereikią. Kaip sveiko žmogaus kūne raumenys negali būti be kaulų, taip nei aukštas mokslas negali apsieiti vienais protavimais be faktinių, atmintimi įgijamų, žinių. Maža buvo pavojų aukštajai mokyklai liktis be atminties darbo, bet dažnai buvo aukštųjų mokyklų, pasitenkinusių atminties lavinimu ir dauginimu, stelbusių proto veiklumą. Tokių mokyklų mokiniai buvo nevaisingi mokslo dirvoje.

Atmintis galima prikimšti susyk keliems tūkstančiams klausytojų. Tą atlieka paskaitos arba prelekcijos; protas lavinti reikia kiekvieno asmens skyriumi. Profesorius turi matyti, kaip kuris studentas protauja; be to nėra kaip pataisyti jo protavimo klaidingus įpročius, papildyti trūkumus. Todel universitetuose ir kitose aukštose mokyklose, kurioms rūpi ne vien studentų atminties darbas, bet ir proto stiprumas su vaisingumu, šalia paskaitų arba prelekcijų, laikomų didelėse auditorijose studentų daugybei, būna praktinių darbų, leidžiamų dirbti tik nedidelei pasižymėjusių studentų kuopelei. Tad vadinasi seminarijos.

2 §. Seminarijos.

Seminarijomis vadinasi tos nniversiteto ar aukštosios mokyklos įstaigos, kuriose profesoriai studentus nedideliais būreliais pratina naudotis mokslo metodomis.

Jau senai universitetuose esama įpročio atlikinėti praktikos darbus šalia teoretinių paskaitų klausymo. Tie praktikos darbai arba nors jų vardai būdavo labai įvairūs. Viduriniais amžiais garsios būdavo d i s p u t o s, kuriose studentai vienas turėdavo paskelbti tezę, išaiškinti ją, paminėti jos įrodymus, o kitas užgindavo tezę ir jos įrodymus. Disputų ginčas turėdavo laikytis griežtų ir aiškių taisyklių, kuriose logikos ir dialektikos dėsniai būdavo šventai gerbiami. Disputos būdavo s a v a i t i n ė s ir i š k i l m i n g o s i o s. Savaitinės — tai būdavo tikrosios darbo disputos, kuriose studentas lavindavosi griežtai, nuosekliai protauti ir greitai naudotis savo atmintyje esančiomis žiniomis netikėtam užpuolimui atremti. Iškilmingosios dalimi būdavo garbės proga studentams, pasižymėjusiems darbštumu ir gabumais, dalimi tai būdavo proga kalbėti viešai akivaizdoje daugelio garbingų asmenų. Tai būdavo proga ne vien kalbėti, bet ir apginti savo padėtį, ne tik draugams bei profesoriams matant, bet ir nepaprastiems svečiams veizdint, kartais mylimiems giminėms dalyvaujant iškilmėje.

Toki pasirodymai lavindavo jaunuomenę viešiems pasirodymams ir visuomenei prirengdavo veikėjų, o prisilaikymas griežtų logikos taisyklių, išmiklindavo galvas nuosekliai galvoti. Ne vienas šiandien pripažįsta, kad senųjų disputų griežtas loginguмas prirengė mintijimo precizijos įprotį, be kurio nebūtų galėję išbujoti gamtos mokslai.

Kitokia praktikų rūšis būdavo vadinamosios a k a d e m i j o s. Tai būdavo mažas parinktų gabiausių studentų pasikalbėjimas su profesorium apie mokslo dalykus. Jezuitų Kongregacijos *Ratio Studiorum*, sustatyta 1599 metais, kalba apie tokias akademijas, patardama jas jezuitų mokslo įstaigoms. Benediktinas B e r n a r d i n u s B a c c h i n i u s († 1721) dažnai sukviesdavo į savo vienuolišką kambarėlį mokslo vyrus pasikalbėti apie mokslo dalykus. Tų svečių dauguma tuomet būdavo jauni, bet ilgainiui jie pragarsėjo moksle. (H. Hurter, Nomeclator litterarius, Oeniponte 1910 t. IV. Col. 1229). Taip pat benediktinas C a l m e t († 1757), Šv. Rašto profesorius, naudodavosi savo studentų pagalba didesniems veikalams rašyti, bet už tatai parodydavo tiems studentams, kaip veikalai rašomi.

Tačiau tikrosios metodologinės seminarijos išdygo iš filologų. L. F o n k S. J. tvirtina, kad jezuitai Ispanijoje turėję filologinių seminarijų 1579 m. (Praca Naukova. Flom. z niemieckiego Warszawa 1910 p. 13). Jas įkūrė D i e g o d e A r e l l a n e d a,

o filologas Juan Bonifacio labai išgyrė. Tokią seminariją bandęs įkurti Halleje Chr. Cellerius, bet mažai jam tepasisekę. Geriau pavyko J. M. Gessner'iui († 1761) Goettingen'e 1737 m. Bet pirmutinė tikroji filologinė seminarija yra L. F. Wolff'o įkurtoji 1857 m. Hallėje. Perėjęs profesoriauti į Berlyną 1816 m. Wolff'as ir tenai įkūrė tokią pat seminariją.

Nuo to laiko prasidėjo praktiniai profesorių darbai su studentais įvairiose mokslo šakose. Ypatingai daug naudos istorijos mokslui padarė Waitz'o seminarija.

Katalikų teologijos fakultetuose metodologinės seminarijos prasidėjo pirmiausia Innsbruke. L. Fonk rašo, kad jos nuo 1863 buvusios tik tylomis ir neoficialiai. Ilgainiui vyriausybė jas ėmė girti, bet oficialus įkūrimas, lėšų skyrimas įvyko tiktai 1899-1900 metais. Austrijos episkopato susirinkimas 13 lapkričio 1901 m. įsakė tokias seminarijas įkurti visuose teologijos fakultetuose Austrijoje (Fonk, op. cit. p. 20-22).

Friburgo universitete Šveicarijoje teologinės seminarijos jau buvo įkurtos, prasidedant rudens semestrui 1899 m. Petrapilio katalikų Akademijoje jas įvedė du lietuviu profesoriu pačioje pradžioje 1903 metų, tik tenai tiedvi seminarijos buvo visai neoficialios, Čia pasirodė, kad profesorius A. Dambrauskas turėjo ypatingo gabumo vesti Šv. Rašto seminariją. Ilgainiui toje įstaigoje beveik visi profesoriai ėmė neoficialiai vesti seminarijų darbus, o 1914 metais pabandyta juos įtraukti į oficialią sistemą. Lietuvos universitete Teologijos - Filosofijos fakultetas nuo pat įsikūrimo labai daug domės kreipia į seminarijas. Profesoriai žino, kaip reikia tos seminarijos vesti, o šito veikalėlio uždavinys yra patarti, kaip studentai gali ir turi jomis naudotis.

§ 3. Kaip naudotis seminarijomis?

Pirmutinis studento uždavinys yra gerai pažinti seminarijos biblioteką, nes seminarijos darbuose savo raštiniams darbams studentai turi pirmiausia imti seminarijos knygas. Griebtis kitų veikalų studentams tedera tik tada, kada visas seminarijos knygynas jau sunaudotas. Šita taisyklė svarbi yra tam, kad žmogus, dar studentu bebūdamas, įgautų įpročio panaudoti tą, kas yra arti ir nesaikstyti tolimų dalykų. Asmuo, gerai įpratęs į šitą taisyklę, nepirkinėja nereikalingų knygų, nemėto didelių

pinigų. Mažiau išdėjęs lėšų, jis daugiau patarnauja mokslui. Jei gyvenimo sąlygos jam neduos įsitaisyti didelės bibliotekos, jis, įpratęs gerai iki dugnui sunaudoti ką turi, visgi mokslininku taps. Kitas, gal ir lygių gabumų, bet nepratęs pilnai naudoti ką turi, papratęs tik paviršium graibyti jam prieinamas knygas, liks bergždžias mokslui.

Dalyvaująs seminarijos pašnekose studentas be abejo daug ko gaus patirti iš profesoriaus, bet niekas negali į trumpas pašnekas sutalpinti tiek žinių ir minčių, kiek galima sustatyti į lentynas naudingų knygų. Seminarija yra ne vien tam, kad joje studentai liuosai susieitų su profesorium, bet ypatingai tam, kad sunaudotų tyliuosius mokytojus, stovinčius lentynoje. Jei studentas šių pastarųjų neišklauso, tai jis lieka nepasinaudojęs pačia svarbiausia seminarijos dalimi. Juo ilgiau ir dažniau studentas būna seminarijoje, skaitydamas jos knygas, juo daugiau yra vilties, kad jis bus tikras mokslininkas.

Seminarijoje turi būti tad nuolatai tylu, nes be tylos negalima keliems žmonėms skaityti tuo pačiu laiku įvairias knygas toje pačioje vietoje. Studentai yra ne maži žmonės: jie patys turi prižiūrėti tylos savo seminarijoje, nelaukdami, kol kas kitas tą drausmę užves. Išimtis daroma tik tada, kada besispecializuojančių studentų kuopelė atlikinėja savo metodologines pašnekas su profesorium. Ta pašneka Lietuvos Universitete vadinasi prof. St. Šalkausko patiektu vardu *pratyba*.

Antras studento uždavinys seminarijoje yra dalyvauti einančiuose joje mokslo darbuose. Lengva žmogui žinoti raito jojimo teorija, bet tos teorijos žinojimas dar nėra mokėjimas joti. Taip pat iš rašto galima patirti visą teoriją, kaip rašomos knygos, kaip eina mokslo tyrinėjimai, bet tik tas to darbo išmoksta, kas jo nesibijo dirbti, profesoriaus vedamas.

Mokslo darbe yra protinių veiksmų, surandančių arba sutvarkančių rastąsias tiesas, ir yra vadinamojo mechaninio darbo, kurį gali atlikti tam tikslui išsilavinęs žmogus. Mechaninis mokslo darbas atima daug laiko iš žmogaus. Gaila, kad kartais mokslininkai tam mechaniniam darbui suvartoja savo laiką, kurį, kitaip naudodami, galėtų pagaminti daug naudingų veikalų.

Mechaninis mokslo darbas būna įvairių rūšių, bet čion užteks paminėjus tik porą. Vienam klausimui, sakysime, reikia peržiurėti keli šimtai autorių ir padaryti ištraukos iš jų veikalų. Jei profesorius pats tą darbą padarytų, tai jis sugaištų apie pusę

metų. Bet dešimtis jo seminarijoje esančių studentų, kiekvienas po dvidešimt autorių, peržiūri į dvi savaiti laiko. Taip darant mokslas gali eiti dešimteriopai greičiau. Tuo jau būdu galima atlikti spausdinamo mokslo veikalo korektūra, ypač citatų patikrinimas paskutiniu jos skaitymu, taip pat alfabetinio vardų ir turinio sąrašo sustatymas ir kiti toki darbai.

Tuos darbus dirbdamas už profesorių, studentas teneminti ja, būk yra išnaudojamas, nes pats daugiausiai pasinaudoja. Žmogus gerų įpročių įgyja tik tol, kol jaunas yra. Kas bestudentaudamas neįpranta atlikinėti sunkaus ir nuobodaus mechaninio darbo, tas ir vėliau gali liktis be to įpročio. Kun. Kazimieras Jaunius buvo fenomenaliai gabus mokslininkas lingvistas, bet jis nebuvo pratęs atlikinėti to mechaninio darbo, be kurio neapsieina vaisingas mokslas. Todel Jaunius, būdamas genialus ir turėdamas žinių daugiau už kitus, neapsakomai gražiai išreikšdamas savo žinias gyva kalba, liko parašęs vos keletą smulkių straipsnelių. Nepripratęs pats to mechaninio darbo dirbti, Jaunius nemokėjo jo užduoti nei kitiems, nors tie siūlėsi jam patarnauti.

Kas gabumų turi mažiau už Jaunių, tam dar daugiau kenkia stoka įpročio atlikinėti tuos nuobodžiuosius veiksmus, be kurių neįmanomas vaisingas mokslo darbas.

Trečias seminarijos dalyvio uždavinys yra pačiam apdirbinėti pradžioje trumpas ir lengvas, paskui ilgesnes ir painesnes temas. Tas darbas turi būti dirbamas raštu. Tema nesunku gauti. Nors ir labai būtų platus mokslo vadovėlis, bet mintijančiam studentui jis vis tiek pasilieka dar neaiškus, teikdamas klausimų arba abejotinų pažiūrų. Paskaičius du vadovėliu apie tą patį dalyką, lengvai galima rasti skirtumų ir pačiam pasistatyti klausimas, kurio autoriaus tiesa. Temų straipsneliams kartais patiekia laikraščių ginčai, arba naujieji gyvenimo reikalai. Profesoriai pamokose dažnai pažymi dar neganėtiňai apdirbtų mokslo klausimų; tik reikia atsiminti tuos pažymėjimus, tai temų bus. Jeigu jų pritrūktų, tai galima kreiptis į profesorius. Kiekvienas mokslininkas nuolatai turi pradėjęs rašyti kokį nors veikalą. Studentui pasisiūlius, profesorius jam paveda apdirbti sau rūpimo klausimo dalį. Iš to studentui būna daugiausia naudos, nes ir tema yra patiekta ir jos apdirbimą profesorius taip ištobulina, kad tiktų į jo veikalą. Studentai turės laiko savaimingai dirbti, kada bus baigę mokslą.

Smulkiąsias seminarijos dalyvių priedermes parodo tų seminarijų įstatai arba fakulteto regulaminai. Kas įsirašo į perdaug didelį seminarijų skaičių, tas nepajėgia jose atlikti viso reikalingo darbo. Tuo būdu pasidaro tik sugaištis, o ne nauda. Geriau mažiau seminarijų lankyti, bet kiekvienoje daugiau darbuotis.

§ 4. Universiteto biblioteka.

Seminarijos knygynėlis yra tam, kad studentas bemaž ko nuolat galėtų pasiekti reikalingą knygą. Bet del to seminarijų bibliotekos negali būti didelės; knygų įvairybė jose aprėžta, užtat seminarijų knygos dažnai būna naudojamos. Kiekvieno universiteto biblioteka turi būti daug didesnė; knygų joje turi būti įvairesnių ir rečiau vartojamų. Kol viena universiteto bibliotekos knyga vieną kartą pereina per studento rankas, tai seminarijos knygyno veikalas pereina dešimt kartų ir daugiau.

Seminarijos knygyne būna šaltinių leidiniai tik to vieno mokslo, kuriam tarnauja seminarija. Universiteto knygyne turėtų būti visų mokslų šaltiniai. Vieno mokslo šaltinių dažniausiai neužtenka nė vienam mokslui, nes norint dalykas ištirti pilnai, nuolatai pasirodo reikalo dirstelti į kitus mokslus. Todel gilesniems mokslo darbams seminarijos knygyno neužtenka: reikia naudotis bendruoju, universitetiniu.

Universiteto knygyne taipgi būna greito sužinojimo priemonių, informacijos leidinių, kaip ana: visuotinės enciklopedijos, visų atskirų mokslo šakų enciklopedijos, visų stambesniųjų tautų bibliografijos ir biografiniai rinkiniai. Seminarijoms taisytis šituos brangius leidinius skyrium būtų per brangu. Nė turtingiausieji universitetai neatkeltų tokių išlaidų, nes seminarijų kiekvienam fakultete būna kelios, o visame universitete tegali jų susidaryti kelios dešimtys. Tada reiktų kelias dešimtis sykių atkartoti bendros visiems mokslams išlaidos. Šalia brangumo tokia sistema dar būtų ir neprotinga.

Kaip visose didelėse bibliotekose, taip ir universitetuose greito sužinojimo leidiniai ir šaltinių rinkiniai būna sustatyti pačioje skaitymų arba darbo salėje. Rečiau vartojamosios knygos būna laikomos knygų sandėlyje.

Amerikos universitetų knygynai leidžia studentams dirbti pačiame sandėlyje. Europos universitetų studentas dirba skaitymų

salėje. Iš to susidaro skirtumas, kad Amerikoje studentas pats pasiima iš lentynos reikalingą knygą, niekeno nesiklausęs, ir pats ją pastato atgal į lentyną. Europoje studentas tam tikru raščiuku pažymi knygą, kokios jam reikia, o bibliotekos tarnautojas atneša tą knygą iš sandėlio. Aišku, kad amerikinis būdas daug patogesnis studentams, bet reikia labai didelio ir gero auklėjimo studentams, kad šitokiu būdu vedama biblioteka nesumažėtų, kad jos knygose tvarka neiširtų. Amerikoje lengviau tų nepatogumų išvengiama del to, kad dauguma studentų pačiame universitete ir gyvena, nakvodami jo dormitorijose (miegamuosiuose kambariuose). Kur yra eksternų sistema, ten labai sunku pritaikinti Amerikos universitetinių bibliotekų taisyklės.

§ 5. Didžiosios Pasaulio Bibliotekos.

Mokslininkas negali apsieiti vien tik savo, seminarijos ir universiteto biblioteka, nes jose nėra visų pasaulio knygų, todel dažnai pasitaiko, kad negalima yra sužinoti visus veikalus, jau kalbėjusius apie tą dalyką, kurį mokslininkas ima ištirti. Tokios bibliotekos, kuri apimtų visas pasaulio knygas, nėra, bet yra keletas didžiųjų pasaulio bibliotekų, kurių turtai taip dideli, kad juos gerai panaudojęs mokslininkas gali jaustis padaręs, kas reikėjo.

Pasaulyje yra 15 bibliotekų, turinčių daugiau kaip milijoną tomų. Jos šitaip išskaidytos: Anglijoje, Ispanijoje ir Rusijoje po vieną, Austrijoje, Prancūzijoje ir Vokietijoje po dvi, Jungtinėse Valstybėse Amerikoje—šešios.

Didelėmis bibliotekomis E. Sparn (Las bibliotecas. Cordaba 1924) laiko tas, kuriose yra 50.000 arba daugiau tomų. Europoje, pasak to autoriaus, tokių bibliotekų yra 669. Jose sutalpinta 119. 670. 000 tomų. Čia paduodu tų bibliotekų lentelę, pažymінčią, kokioje valstybėje kiek yra tokių bibliotekų ir kiek kurioje knygų.

Europos Bibliotekų Lentelė.

Valstybė	*Bibl. skaičius.*	%	*Knygų skaičius.*	%
Vokietija	160	23,90	29. 502. 000	24, 60
Prancūzija	111	16,57	19. 885. 000	16, 60
Anglija	101	15,07	17. 061. 000	14, 25
Italija	85	12,69	13. 317. 000	11, 13
Austrija	32	4,78	5. 238. 000	4, 38
Šveicarija	26	3,88	3. 788. 000	3, 16
Belgija	19	2,83	3. 056. 000	2, 56
Olandija	18	2,69	3. 238. 000	2, 70
Lenkija	14	2,09	2. 806. 000	2, 34
Ispanija	14	2,09	2. 521. 000	2, 11
Kitose valstyb.	89	13,41	19. 258. 000	16, 17
Viso	669	100	119. 670. 000	100

Šios lentelės reikšmė aiškėja, jos bendruosius skaičius sustatant su viso pasaulio bibliotekų skaičium. Pasaulinę bibliotekų lentelę čia paduodu, pasinaudodamas to paties Sparno ir „Minerva" 1925 metų duomenimis, sustatydamas ją pasaulio dalimis. Tik Amerika reikia skaidyti į tris skyrius: Jungtines Valstybes, kitas Šiaurės Amerikos Valstybes ir Pietinę Ameriką, nes Jungtinės Valstybės sudaro milžinišką daugumą ir bibliotekų ir knygų visoje Amerikoje. Del tos pačios priežasties Azijoje bus minėta skyrium Japonija ir paskui ją kitos valstybės toje pasaulio dalyje.

Pasaulio Bibliotekų Lentelė.

Šalis	*Bibl. skaičius*	%	*Knygų skaič.*	%
Europa	669	64, 45	119. 670. 000	65,90
Jungt. Valst. Amer.	300	28, 90	52. 360. 000	28,70
Kitur Šiaur. Amer.	14	1, 35	1. 781. 000	0,98
Centro ir Pietų Amer.	22	2, 12	2. 392. 000	1,40
Japonija	12	1, 15	3. 078. 000	1,69
Kitose Azijos Valsyb.	11	1, 06	905. 000	0,60
Australijoje	7	0, 67	1. 171. 000	0,60
Afrikoje	3	0, 30	276. 000	0,15
Viso	1038	100. 00	181. 633. 000	100.00

Bibliotekų vertė žymiai pareina nuo daugumo knygų, bet ne nuo to vieno. Biblioteka, turinti 20.000 nespausdintų senų rankraščių yra didesnė už bilioteką turiančią 2. 000. 000 spausdintų knygų. Rankraščių vertė vėl pareina nuo to, kaip daug gali jais naudotis mokslas. Taip, vienas kodeksas, į kurį surinkta kokio nors kanclerio laiškai, valstybės reikalais rašyti ir dar nespausdinti, yra vertesnis už 100 rankraštinių brevijorių arba mišiolų, kurių turinį žinome iš kitur, arba net už Šv. Rašto kodeksus, kilusius iš jau žinomos perrašinėtojų šeimos.

Vatikano Biblioteka turi apie 50 000 rankraščių iš tų laikų, kol dar nebuvo spaudos. Kad lengviau jais būtų galima naudotis, bibliotekos valdyba turi prirengusi tam tikrus *„Indices"* t. y. rankraščių sistemintus sąrašus. Spausdintų knygų Vatikano biblioteka turi sulyginti maža: tik apie 350. 000 tomų Spausdintos knygos joje renkamos daugiausia tos, kurios palengvina naudotis bibliotekos rankraščiais. Taip, Vatikano biblioteka yra, tiesą sakant, rankraštinė, nes spaudiniai joje yra tik priedas prie rankraščių. Rankraščių inventoriai apima 170 tomų raštu ir 17 tomų spauda. Jie sustatyti taip, kad iš jų būtų kuo geriausia ir kuo lengviausia pažinti ir kiekvieno rankraščio vertė ir pasinaudoti visais. Tas sunkus katalogavimo darbas prasidėjo 1594 metais. Spausdintų knygų katalogai yra vedami kortelėmis. Spaudiniai, pasirodžiusieji prieš 1501 metus, vadinamieji *„Incunabula"*, turi savo atskirą katalogą. Vatikano bibliotekos katalogai yra vedami istoriniais skyriais. Biblioteka yra santrauka gana žymaus skaičiaus stambių bibliotekų, turėjusių savo istorinės reikšmės. Tų bibliotekų atskiros ypatybės nebuvo sunaikintos, joms patenkant į Vatikano biblioteką, bet ta sistema žymiai apsunkina mokslininkui darbą surasti visa, kas yra bibliotekoje jam naudinga. Norėdama pašalinti šį nepatogumą. Vatikano bibliotekos valdyba ėmė rengti sisteminį leidinį *Catalogo dei cataloghi manuscritti della Biblioteca Vaticana.*

Kadangi Vatikano bibliotekoje maža vietos, tai į ją įleidžiami tik tie asmens, kurie naudojasi rankraščiais. Kas tesinaudoja tik spaudiniais, tas negali dirbti Vatikano bibliotekoje. Kadangi popiežiaus pajamos yra labai mažos, tai jis negali mokėti didelių algų bibliotekos tarnautojams. Todel biblioteka būna atidara tik penkias dienas savaitėje ir tai tik keturias valandas dienoje. Nuo 28 birželio iki 1 spalių biblioteka būna visai uždaryta. Darbo dienomis ji būna atidara nuo 9-13, o vasarą nuo 8-12 valan-

dos. Šventėse biblioteka taipgi būna uždaryta. Tų švenčių seniau būdavo daugiau, dabar jų skaičius sumažintas. Seniau kai kurių rankraščių biblioteka neišduodavo naudotis nežinomiems asmenims, dabar išduoda visus.

Vatikano archyvai yra, gangreit, didžiausias pasaulyje istorijos mokslo šaltinis. Jie mokslininkui duoda daugiau naudos už didžiausią biblioteką. Originaliniai, tvarkoje laikomi popiežių dokumentai, prasideda tik nuo 1198 metų, t. y. nuo Inocento III. Yra likusių ir senesnių dokumentų, bet nevisi ir todel toli nepilni rinkiniai. Gi nuo Inocento III popiežių slaptieji archyvai išliko pilni, visai nesugedę.

Tuose archyvuose dokumentai laikomi trimis išvaizdomis: vieni susiūti didelėmis folio knygomis, kiti sudėti į dėžutes, treti surinkti pundeliais. Bendras tų trijų tipų vienijimo formų skaičius išneša 60.000. Viename pundelyje būna maž daug surišta po 100 iki 200 laiškų su priedais. Į knygas yra kartais susiūta po 2000 dokumentų. Dėžučių turinys taip įvairus, kad negalima nieko pasakyti apie jų skaičių. Mokslui maža naudos, sužinojus aritmetinį tų dokumentų skaičių. Tat pagaliau ir nepasiekiama, nes vienų dokumentų yra likusi tiktai atbaigtoji paskutinė forma, kitų likosi po kelis lapus: mat, dokumento pereita per kelias redakcijas prieš tapsiant pasiųstam. Kai kurie toki raštai, nors keliais laipsniais buvo prirengti, visai nebuvo išsiųsti. Nors tie raštai juridinės galios neturėjo, bet istorikui jie daug ką pasako. Ilgus amžius apie popiežius sukosi civilizuoto pasaulio gyvenimas. Vatikano archyvai atvaizduoja to gyvenimo vidurį. Tuo jie ir yra svarbūs.

Kitados Vatikano slaptieji archyvai, kaip slaptieji valstybių archyvai, buvo prieinami tik vieniems archyvų valdininkams. Leonas XIII, remdamasis tuo, kad Bažnyčia neturi ko bijotis, jei tiesa, kad ir slapčiausia, pasirodys, 1883 metais leido naudotis, tais archyvais visiems mokslininkams.

Kad mokslininkams lengva būtų rasti, ko jiems reikia, yra paruošta 681, *„Indices"* t. y. rodyklės. Tos rodyklės buvo sudarytos patiems archyvo valdininkams; svetimiems sunku supaisyti ir pačios rodyklės. Todel 1901 metais buvo išspausdinta *Inventarium indicum in Secretiore Archivo Vaticano unica serie existentium.* Kas nemoka lotyniškai, tas negali naudotis Vatikano archyvais. Bet rodyklė yra ir prancūziškai, būtent Bromo: *Guide aux archyves de Vatican 1911.* Archyvams tarnauja doku-

mentų katalogas, apimąs pusantro milijono kortelių, sulipintų į 124 didelio formato knygas. Tą katalogą padarė Garampi senai prieš Leonui įleisiant mokslininkus į archyvą, būtent 1749 — 1772 m. *Brevių registrai* tik sukrauti Vatikano archyve, bet nėra jo nuosavybė. Brevių raštinė pasilaikė sau tų registrų rodykles *(indices)*. Be rodyklių archyvo dalimi negalima naudotis, o rodyklių pati archyvo administracija neturi. Todel mokslininkas, prireikus jam brevių archyvo, turi duoti prašymą brevių raštinės archyvistui, kad gautų rodykles ir galėtų pasinaudoti pačiais registrais.

Archyvo administracijoje dirba penki „scriptores" t.y. raštininkai. Jie perrašinėja tuos besenstančius dokumentus, kurių arba popieris plyšta, ar rašalas nuplunka. Tie skriptoriai padaro kartais dokumentų nuorašus mokslininkams, toli gyvenantiems nuo Rymo. Tarp skriptorių yra buvę daug įgarsėjusių pasaulio mokslininkų, kaip J. B. de Rossi ir kiti.

Archyvo sargais *„custodes"* vadinasi du žmonės, prižiūrintieji jo turtus. Nors įgudviejų vardas žemas, bet juodu yra vyrai inteligentai ir dar paleografijos profesoriai. Patarnautojai vadinasi *„bidelli"*. Jų yra penki. Du *„restauratores"*, atnaujintojai, taiso knygų aptaisus ir kitus sugedimus. Vienas raštininkas per dienų dienas deda skaitmenis ant tų lapų, ant kurių dar jų nebuvo iki šiol.

Į Vatikano archyvą įeinama per vartus, vadinamus Torre dei Quattro Venti, t. y. keturių vėjų vartai. Yra dvi salės mokslininkams dirbti: senoji ir naujoji. Patys archyvo dokumentai užima penkiasdešimt kambarių. Jų kai kurie yra labai didelės salės. Archyvo darbo kambaryje yra vietos šešiasdešimčiai mokslininkų. Reikale padedama dar dvidešimt kėdžių; taip, darbo kambario talpa išneša 80 vietų. Moterims reikia ypatingo leidimo. Trimis vasaros mėnesiais: liepos, rugpiūčio ir rugsėjo, archyvas būva uždarytas.

British Museum yra milžiniška mokslo šaltinių įstaiga Londone. Iš jo visiems mokslams didelė nauda, o Anglijai ir nauda ir garbė. Jis prasidėjo iš botanikos rinkinio, priklausiusio gydytojui Sloane († 1753). Gydytojui mirus, parlementas tą rinkinį nupirko valstybei. Cotton ir Harley surinko daug rankraščių ir juos sukrovė Montagu House (namai). Tas rinkinys yra suvienytas su Sloane'o rinkiniu. Taip 1759 metais pasidarė Britanijos Muziejus. Jo turtai trumpu laiku smarkiai

padidėjo. Turtinga Anglija iš visur rinko, kas mokslui naudinga, ir krovė į tą muziejų. Devynioliktame šimtmetyje prireikė muziejui naujos trobos. Tą trobą, 112 metrų ilgio, statė per 22 m. ir užbaigė 1855 m., o 1884 m. buvo pridėtas Baltasis Sparnas (White Whing).

Moksliniai muziejaus turtai išskaidyti į kelis skyrius. Spausdintų knygų skyriuje 1900 m. buvo 1.860.000 tomų. Kadangi kas metai pribūva maždaug 45,000 spaudinių, tai dabar reikia skaityti mažiausia pustrečio milijono knygų. Knygų negalima gauti išsinešti iš knygyno: jomis reikia naudotis ten pat Muziejaus knygyno skaitykloje. Ji labai puikiai ir stebėtinai gražiai įrengta. 1881 metais pradėtas, 1899 m. baigtas rengti bendrasis knygyno ir muziejaus katalogas, susideda iš 393 dalių.

Rankraščių skyrius yra lygi su knygynu įstaigos dalis. Joje yra apie 50.000 rankraščių ir apie 45.000 dokumentų. Tarp svarbesniųjų rankraščių yra *Codex Alexandrinus* arba *Ephremi Rescriptus*. British Museum turi daug senų ir svarbių Vulgatos nuorašų, turi taip pat vėlesniųjų autorių, niekuomet nespausdintų veikalų, originalių rankraščių.

Rytų kalbos su savo rankraščiais ir spausdintomis knygomis sudaro taipgi įstaigos skyrių. Savą skyrių sudaro Aigipto ir Mesopotamijos istorijų liekanos. Didžioji Ašurbanipalo biblioteka dabar yra British Muziejuje. Jis turi viso labo 40.000 plytelių su asyriškais raštais. Tas rinkinys yra didžiausias pasaulyje. Antras paskui jį eina Pensilvanijos universiteto rinkinys su 20.000 plytelių, trečias Louvre'o Paryžiuje su 10.000 plytelių ir ketvirtas Berlyne su 7.000. Pora tūkstančių plytelių yra Konstantinopolyje. Iš to galima matyti, kaip svarbus yra tas muziejus asyrologams. Muziejus savo turtų nesigaili kitiems: daugiau kaip 440 folio ištisų lapų, atvaizduojančių asyrų rašius, yra išspausdinta. Taip pat pagaminta daugiau kaip 700 pusiau lenktų lapų. Tie leidiniai prieinami mokslininkams ir negalintiems atvykti į Londoną.

P-nas Elgin iš Atenų pargabeno ir British Muziejuje patalpino daug dalių iš šventyklos Partenon. Jos vadinasi *Elgin Marbles*.

Gamtos mokslų skyriai: zoologija, botanika, mineralogija ir geologija 1886 metais pabaigta iškelti iš British Muzeum į tam tikrą trobą South-Kensington.

British Muziejuje gera yra mokslininkui dirbti, nes 1) skaitymų salėje yra apie 60.000 tomų informacijų veikalų ir šaltinių

leidinių, kurių nereikia laukti atnešant, bet čia pat galima pasiimti nesiklausus: nereikia laukti, kol atneš, ir nerašant prašymo raštelio, 2) parnešimas prašytų iš sandėlio knygų, jei tik gerai prašyme pažymėta jų katalog· inis numeris, įvyksta gana greitai ir 3) netoli knygų yra didieji archeologijos liekanų rinkiniai. Kas tyrinėja senovę, tas, susekęs jos įvykius iš knygų, gali veikiai apžiūrėti tų įvykių liekanas.

Bibliotèque Nationale Paryžiuje, rue de Richelieu Nr. 58, yra didžiausias pasaulyje knygynas. Sakoma, kad jis pradėtas rinkti Karolio Didžiojo laikais, bet tikrasis įkūrimas bene tik bus 1367 metais. Pradžioje ta biblioteka buvo sukrauta karaliaus rūmų Louvre kieme ir vadinosi *Bibliothèque Royale*, t. y. karaliaus biblioteka. Ministeris Colbert nupirko buvusio Prancūzijos premiero Mazarin'o rūmus ir į juos perkraustydino biblioteką. Po didžiajai revoliucijai jos vardas buvo permainytas į *Bibliothèque Nationale*, t. y. tautos arba valstybės biblioteka.

Joje yra keturi departamentai, keturių konservatorių vedami. Didžiausias departamentas yra spaudinių. Jame, sulig *Annuaire General de la France et de l'Etranger* 1920-1921 metais, buvo 3.500.000 knygų. Tas departamentas atidaromas kasdien 9 valandą ryto, išskyrus sekmadienius, dvi savaiti po atvelykio ir 14 liepos. Uždaromas 4 val. po pietų arba vėliau, sulig tvarkaraščiu. Departamente yra skaitymo salė skyrium nuo darbo salės. Skaitymo salė *(Sale de lecture)* yra skirta liaudžiai ir kitiems, norintiems pasiskaityti nesunkių dalykų arba prasilavinti. Todel salė išduoda tik aprėžtą skaičių knygų, dažniausiai populerių

Darbo salė *(Sale de travail)* skiriama mokslininkams, rengiantiems veikalus. Norint joje dirbti, reikia gauti konservatoriaus leidimas. Konservatorius tą leidimą svetimšaliams duoda tik tą sąlyga, kad jų atstovybė paliudytų, jog prašantysis yra ištikimas asmuo. Einant dirbti, galima įsinešti su savim ir portfelis, ką ne visos bibliotekos leidžia, bet išeinant iš bibliotekos tas portfelis reikia parodyti valdininkui, išduodančiam knygas, kad įsitikrintų, jog jokios bibliotekai priklausančios knygos neišsinešama. Keli pasižymėjusieji rimtumu, atsitarnavusieji policistai eina sargų pareigas darbo salėje, netrukdydami mokslininkams dirbti, bet prižiūrėdami, kad kas nesugadintų paimtos knygos arba jos neišsineštų.

Darbo salės šviesa labai patogi: ji puola iš viršaus per langus, esančius salės skliautuose. Troba yra pastatyta taip, kad ir

vasaros karščiuose bibliotekoje nebūna per karšta, nors joje būtų pilna žmonių. Darbo salė yra apvali. Sykį pasirinktasis numeris laikomas užimtu, kol palieki kokį nors užėmimo ženklą.

Knygų galima prašyti tik raštu, išpildant spausdintas, valdybos duodamas korteles. Rytmetyje apie 9, 30 padavus prašymą, apie 1-a ar 2-ą valandą po pietų galima gauti pageidaujamą knygą. Retkarčiais pasitaiko gauti ir greičiau. Ilgiau trunka gauti senų laikraščių, nes jie sudėti tolimesnėse knygų saudėlio vietose.

Rankraščių departamentas yra labai turtingas. Jame telpa 102.000 rankraščių, neskaitant įvairių dokumentų. Numizmatikos departamentas turi apie 200.000 monetų ir medalių. Spausdintų graviūrų ir žemėlapių departamente yra apie 3.000.000 daiktų.

Kongreso Biblioteka *(Kongress Libraly)* Washingtone D, Jungtinėse Amerikos Valstybėse, yra įkurta 1800 metais. Joje 1912 metais jau buvo 2.012.393 tomų knygų, 591.632 spausdintų gaidų, 349.745 fotografijų ir kitokios rūšies pavekslinių reprodukcijų. Jos namai ir jų įrengimas yra technikos pavyzdys. Keturkampė troba, maž daug 600 pėdų ilgio ir pločio, pastatyta iš gražaus pilko akmens rimtu klasikos stiliumi. Apie visą trobą eina, lyg kaspinas, ilga eilė žmonių veidų, tipinių vyrų iš visų pasaulio šalių. Tuos veidus geri artistai iškalė iš kieto granito. Namai turi keturias fasadaš.

Įėjęs į vidų keleivis nustemba angos gražybe ir turtu. Skaistūs baltieji murmurai žvilga, papuošti retesnių akmenų gražnomis ir artistinio meno padarais. Lubose daug yra mozaikų; palubėse parinktos gilios mintys, išreikštos įvairių spalvų marmuro raidėmis.

Trobos apačia pavesta valdybai, raštinei, braižiniams ir autorių nuosavybės apsaugojimo valdybai—*Copyright Board.* Pirmame aukšte, įvairios išvaizdos vitrinose, surinkti įvairūs knygų meno pavyzdžiai, sakysime, senieji kinų spaudiniai, artistų tapytojų etiudai, kai kurie svarbūs pasaulyje dokumentai. Tarp tų padidinta, bet visai teisinga Jungtinių Valstybių nepriklausomybės paskelbimo faksimilė.

Viduje didžiosios keturkampės trobos dar yra dvi trobos Viena yra skaitymo arba darbo salė, rimto klasikinio stiliaus su kolumnomis, einančiomis per tris aukštus, su puikiai išpuoštu skliautu ir padabintomis sienomis, Viduryje tos salės yra mažas

ratas, sudarytas iš raudono medžio stalų. To rato viduryje yra užtektinai vietos salės valdybai ir tarnautojams. Nuo to rato, lyg stipinai nuo stebulės, eina į visas puses stalai mokslininkams dirbti. Absoliuti tyla išlaikoma tenai, kaip ir kiekvienoje kitoje civilizuoto krašto bibliotekoje. Turistams nevalia įeiti į vidų, bet jie gali tą salę matyti, tik turi užlipti vieną ar du aukštu ir tenai užeiti į galerijas, išvedančias į salės viršų.

Tarp skaitymo salės ir didžiųjų išorinių trobos dalių stovi trobos iš absoliučiai nedegamos medžiagos labai žemais, bet gausingais aukštais: tai yra knygų sandėliai. Kopėčių juose nereikia, nes kiekvieno aukšto viršus pasiekiamas ranka. Knygų saugotojui nereikia nei pasistiebti, imant knygą iš aukščiausios lentynos. Visos lentynos geležinės. Visi langai viena rūta. Knygų vėdinimo prietaisai negali būti geresni.

Kongreso biblioteka būna atdara darbo dienomis nuo 9 ryto iki 10 vakaro, sekmadieniais ir šventadieniais nuo 2 iki 10 po pietų. Skaitytojui pareikalavus knygos, jo pripildytą kortelę valdininkas pneumatiniu vamzdeliu pasiunčia į atatinkamą vietą. Ten saugotojas paima knygą ir mechaniniu prietaisu, begaliniu retežium, pasiunčia tą knygą į skaitymų salę. Ji nueina tenai į 5 ar 10 minučių po to, kaip kortelė išpildyta. Šituo patarnavimo žvilgsniu Washingtono biblioteka pralenkė visas senojo pasaulio didžiąsias bibliotekas ir jas paliko toli užpakalyje.

Rankraščių Washingtono knygynas turi nedaug: tik 23.800 ir tie negali lygintis senumu su stambesniųjų Europos knygynų rankraščiais, bet visgi tų rankraščių pribūva kaskart daugiau.

Didžiosios pasaulio bibliotekos, apskritai imant, lyg pasiskirstė tarp savęs brangiąsias ypatybes. Vatikanas užima pirmą vietą senų rankraščių vertybe ir archyvų turiningumu. Prancūzų tautos Biblioteka visus pralenkia spausdintų knygų daugybe ir įvairybe. British Muzeum surinko tiek asyrologijos ir aigiptologijos liekanų, kad, visų kitų pasaulio bibliotekų turtus sudėjus krūvon, kažin ar atsvertų Londono turtą. Washingtono Jungtinių Valstybių Kongreso knygynas visus pralenkė technikos tobulumu. Mes, mažųjų tautų žmonės, negalim nė svajoti stoti į jų eilę, bet galime ir turime pasimokyti, jų pavyzdžiais kurdami kad ir mažesnius mokslo židinius.

6 § Stambesnieji Lietuvos knygynai.

Lietuvos studentai turi žinoti jų laukiamus uždavinius. Tarp tų yra uždavinys pagaminti mūsų žemei žymių bibliotekų, kad jose galima būtų dirbti mokslo darbas. Čia paduodu tiek žinių apie Lietuvos bibliotekas, kiek pasisekė pačiam gauti.

Pirm šimto metų Lietuvoje buvo kelios bibliotekos per 50. 000 tomų. Vilniaus Universitetas turėjo gražų knygyną, bet jį išdraskė Rusų valdžia 1832 m. Vienuolynų knygynai išnyko, vieni apie tą patį laiką, kiti po 1863 m. Kur ir kada dingo didieji privatūs knygynai, nežinau ir nebandžiau sužinoti.

Žemaičių Seminarijos knygynas Kaune yra sudėtas dideliame aukštame kambaryje. Jis turi keletą katalogų: du baigti, kiti nebaigti: 1883 metų katalogas surašo į vieną knygą veikalus, skirstydamas juos specialybėmis ir kiekvienos specialybės autorius surašydamas abecėlės eile. Statistikos tame kataloge nėra, bet yra prirašyta 154 lapai ir kiekviename lape vidutiniškai yra, apie 60 tomų. Taigi katalogas apima apie 9.240 tomų.

Kitas katalogas yra sustatytas 1886 metais. Jame minima, kad apimąs 563 veikalus 9963 tomuose. Abiejų tad katalogų parodytasis knygų skaičius yra 18. 223 tomai.

Dar yra 1900 metų katalogas, bet jis tik pradėtas ir neturi reikšmės, nes nebaigtas. Naujai priperkamų knygų katalogas buvo vedamas, įrašant jas į storą knygą, kurios žiotyse yra pažymėta „visa abėcėlė."

Tačiau pastaruoju laiku pradėta daryti kortelių katalogas, kuris, kaip spėju, dar nėra baigtas.

Iš to visa matyt, kad tiksliai negalima pasakyti, kiek yra knygų Žemaičių Seminarijos knygyne. Bet jame yra apie 334 ilgos lentynos, kurių kiekvienoje telpa apie 60 knygų (20. 040); yra 71 trumpesnė lentyna, kurios kiekvienoje telpa apie 26 knygos (1846); yra trys uždaromos spintos, turinčios maž daug po 10 lentynų, kuriose knygos sustatytos dviem eilėm maž daug po 60 knygų (3600). Taigi, akių plotu skaičiuojant, galima spėti, kad Žemaičių Seminarijos knygyne yra apie 25.486 tomai, neskaitant to, kas tebėra dėžėse ir tebestovi sukrauta krūvutėse ant grindų.

Toje bibliotekoje, matyt, dirba kantrios ir protingos rankos, bet tų rankų maža. Toje salėje šitaip didelei bibliotekai per ma-

ža vietos: reikėtų bent dusyk tiek. Vėdinimo sąlygos joje gana geros.

Žemaičių Kapitulos Knygynas susidarė iš prelato Gintilos († 1857) paliktųjų knygų. Tas knygynas yra Žemaičių Vyskupo katedroje, katalogo neturi, naujų knygų nepriperka. Visos knygos sukrautos į 5 dvilypes didokas spintas ir 8 vienlypės. Tų vienlypių spintų apatinės trečdaliu yra platesnės. Nors durys tėra tik iš vieno šono, bet lentynos apkrautos dviem eilėm knygų. Skaitant dvilypių lentynų talpą po 1000 tomų, o vienlypių po 700, galima spėlioti, kad visame knygyne yra apie 10,400 tomų. Neteologiškų knygų nuošimtis jame yra didesnis už tos pačios rūšies knygų nuošimtį Seminarijos knygyne. Geistina, kad tuodu abu knygynu susivienytų, arba nors imtų veikti išvien.

Centralinis Valstybės knygynas yra įkurtas Kaune 1919. Pirmas jo vedėjas buvo prof. E. Volter'is; dabartinis vedėjas yra p. Andrius Škėma. Šitas knygynas yra Seimo troboje, užimdamas pirmojo aukšto pietinę dalį iki laiptų. 1925 m. Liepos mėnesyje šitame knygyne buvo 34. 000 registruotų knygų ir apie 10. 000 neregistruotų. Neregistruotos knygos yra arba naujai įgytos, arba tos, kurių nuosavybė nėra aiški. Šio knygyno katalogai yra gražiai ir sistemingai vedami.

Lituanica yra išskiriama iš kitų knygyno dalių. Ji turi ir savo atskirą katalogą. 1924 m. Centraliniu Valstybės knygynu naudojosi 35. 000 lankytojų; jie ėmė 63. 000 tomų knygų.

Centralinis Valstybės knygynas turi savo skyrių ir kituose miestuose. Didžiausias skyrius yra Šiauliuose su 25. 000 tomų. Panevėžio skyrius turi 5000 tomų, Mariampolės ir Rokiškio skyriai turi po 3000 tomų, Telšių, Raseinių, Ežerėnų, Ukmergės ir Mažeikių skyriai turi po 2000. Alytuje skyrius tebekuriamas, o Kaišiadoryse ir Tauragėje ketinama kurti 1925 m. pasibaigus.

Viso labo Centralinio Valstybės knygyno žinioje yra apie 91. 000 tomų. Žinoma, skyriuose pasikartoja daugelis tų pačių knygų. Jo silpnybė mokslo žvilgsniu yra didelis nuošimtis beletristinių knygų. Tačiau tvarkos Lietuvos knygynuose niekur neteko matyti geresnės kaip Centraliniame Valstybės Knygyne Kaune.

Lietuvos Universiteto Biblioteka įkurta drauge su Universitetu 1922 m. Universiteto knyginis turtas suskirstytas į dvi dideles dalis. Vieną dalį sudaro Bendroji Universiteto Biblioteka, kitą—atskirų fakultetų, dažnai atskirų katedrų ar laboratorijų specialūs knygynai.

Bendrosios Universiteto Bibliotekos pirmas vedėjas buvo prof. E. Volteris; dabar yra docentas Vaclovas Biržiška. Bendroje Lietuvos Universiteto Bibliotekoje pradžioje birželio 1925 metų buvo 35.011 tomų. Teologijos - Filosopijos metodologinė seminarija tuo laiku turėjo 1.818 tomų, Humanitarinių Mokslų Fakultetas 4.187, Matematikos - gamtos F-tas 10.926. Trys fakultetai: teisių, medicinos ir technikos nesuteikė žinių, man klausiant, bet jie visi krūvoje gali turėti apie pusę to, ką įsigijo Matematikos —Gamtos Fakultetas, tai yra apie 5.000 tomų. Tuo būdu, visai neabejodami, galime tarti, kad didžiausias knygų turtas Lietuvoje priklauso jos universitetui. Visai be baimės suklysti, galime pareikšti, kad Lietuvos Universitetas turi ne mažiau kaip 56.932 tomų knygų. Jas įsigijo per trejus metus, nes Lietuvos valdžia nesigailėjo pinigų, o ir privatūs piliečiai nemažai aukojo iš tėvynės, iš Amerikos ir iš kitų šalių.

Turėdami vieną didelę biblioteką, mes neturime jai trobos. Artimiausioje ateityje reikės ir tas trūkumas pašalinti.

Krašto Apsaugos Ministerijos Mokslo Skyriaus Biblioteka. Kaip Prancūzijoje paskui *Bibliotèque Nationale* eina *Bibliotèque de l'Arsenal*, taip' Lietuva susidarė jau stambų knygyną prie aukštųjų karo kursų ir karo mokyklos. Tik apie ją, kaip ir apie kitus kariuomenės dalykus, nedera privačiam piliečiui teirautis, nei skelbti žinias visuomenei.

Be to, Kaune dar yra **Bialošero knygynas** (Ožeškienės g. Nr.6), kuris skolina norintiems skaityti dailiosios literatūros kurinius. Jame yra apie 25.000 — 30.000 tomų, daugiausia apysakų. **Skaitymo Mylėtojų Dr-jos knygynas** (Vilniaus g. Nr. 2) turi apie 2.000 tomų.

Iš šitos apžvalgos matyt, kad Kaunas tapo didžiausias bibliotekų miestas neokupuotoje Lietuvoje, nes jame yra:

Universiteto knygynas su	56.942
Centralinis Valstybės knygynas	apie 44.000
Žemaičių Seminarijos „	apie 25.000
Žemaičių kapitulos „	apie 10.400
Biološero knygynas „	apie 25.000
Skaitymo Mylėtojų Dr-jos „	apie 2.000
K. A. M. Mokslo Skyriaus „	nežinia.
Viso per	163.342.

Bet yra žymių knygynų ir kituose Lietuvos miestuose. Valstybės knygyno skyrius Šiauliuose ir kitur jau minėjau. Dar verta paminėti du knygynu, labiausiai įdomiu teologams.

Mažesniųjų Brolių Vienuolyno knygynas Kretingoje, esąs tenykščiame minėtosios vienuolijos name, dideliame ir aukštame kambaryje. Knygos tvarkingai sukrautos į lentynas sulig turinių, arba sulig kalba. Sulig turinių sudėtos šios mokslo šakos: filosofija, Šv. Raštas, dogmatinė teologija, moralinė teologija, pamokslai. Kitų mokslų knygos sudėtos kalbomis: lenkų prancūzų, vokiečių skyrium. Katalogo nėra. Viso labo knygų yra 8.250 tomų. Biblioteka Lietuvos mokslui svarbi yra tuo, kad joje liko knygos, kuriomis naudojosi botanikas Pabrėža. Joje yra ir jo rankraščiai su herbarijais.

Brolių Marijonų Knygynas Mariampolėje dar tik tebetvarkomas. Iš senųjų marijonų likusioji dalis šiaip taip pergyveno karą. Prie tos dalies prisidėjo naujųjų marijonų knygynas, parvežtas iš Šveicarijos 1919 metais. Jis padidėjo tomis knygomis, kurias atsigabendavo kunigai, stoją į Marijonų vienuoliją. Bet pati svarbiausioji to knygyno dalis yra Vilniaus Vyskupo Jurgio Matulaičio įsigytosios knygos. Tų yra daugiau kaip 10.000 tomų; kitos knygyno dalys susideda visos iš maždaug 20. 000 tomų. Norėdami pagerbti savo vyriausįjį vadą, marijonai visą Mariampolės knygyną vadina Matulaičio knygynu. Jame tad yra apie 30.000 tomų knygų daugiausia teologijos turinio. Be to, marijonų namas Kaune turi mažą knygynėlį, maždaug 2. 000 tomų.

Lietuvos knygynų statistika.

Kaunas	per 163. 342
Šiaulių	apie 25. 000
Mariampolė Valstybės knyg. 3000; marijonų 30. 000	apie 33. 000
Panevėžys	5. 000
Rokiškis	3. 000
Raseiniai	2. 000
Telšiai	2. 000
Ežerėnai	2. 000
Ukmergė	2. 000
Mažeikiai	2. 000
Viso apie	247. 592

§ 7. Specializuotė.

Gan ilgus amžius iki Tamo Akviniečio († 1274) laikų žmonės dar rūpindavosi suimti mokslo visuotę vienoje galvoje. Dabar pasaulis jau žino, kad nė genialiausias žmogus negali vienas žinoti to, ką žino visi žmonės. Mokslams bedidėjant paaiškėjo mūsų gabumų apribotumas. Mokslo trokštąs žmogus dabar jau žino, kad, siekdamas plataus mokslo, jis negali įgyti gilaus mokslo. Paviršium žinant kas nors, negalima pasitikėti savo žinojimu; tą suprasdami mūsų laikų žmonės gerbia specialistus, atsižadančius plataus žinojimo, bet įgijusius gilaus.

Tik reikia saugotis, kad neperdėjus ir tame. Platusis žinojimas yra geras ir dažnai jo labai prireikia. Tiesa ne taip skiriasi nuo tiesos, kaip žirnis nuo žirnio sėtuvėje. Tiesos būva sugijusios vienos su kitomis, kaip gyslos su raumenimis, kartais dar labiau. Vienas tad gilusis mokslas be plačiojo būva nepilnas ir pavojinga juomi atsidėti. Mokslas tad reikia taip tvarkyti, kad pasiekus ko daugiausia gilumos, suderinant jį su reikalinga platumo dalimi.

Tas suderinimas įvyksta, kai žmogaus ėjimas mokslų darosi kaskart mažesniais ratais. Aukštesnėji mokykla, sakysime gimnazija, turi duoti žmogui pačių stambiausių žinių apie visa, kas yra, supažindindama jaunikaitį su visų mokslų pačiomis stambiausiomis tiesomis ir įpratindama jį taip mintyti ir mintis reikšti, kaip to reikia visiems mokslams prieš pradedant gilintis į kiekvieną skyrium. Gimnazinis tad mokslo ratas yra platus, bet negilus.

Aukštesnėją mokyklą baigęs jaunikaitis stoja į aukštąją. Čia jis turi rinktis vieną fakultetą. Jeigu religijos kursas gimnazijoje būtų taip gilus, kaip tik galima, jei jis visą tą objektą apimtų, tai teologijos fakultetai būtų negalimi. Nors daug mokinama lietuvių kalbos gimnazijoje, tačiau tas mokslas nesiekia dugno, todel ir reikia tos pačios kalbos mokintis humanitariniame fakultete, arba kitame. Fakulteto mokslas yra daug siauresnis už gimnazijos mokslą, nes teologijos fakultete nėra matematikos, gamtos fakultete nepereinama teisių, nors gimnazijoje šiek tiek būta ir jų. Bet už tai fakulteto mokslas yra daug gilesnis už gimnazijos mokslą. Tačiau nė jis dar visko neišsemia iki dugnui.

Gimnaziją baigiąs jaunikaitis dažnai nejunta, ko dar liko neišmokęs. Baigdamas fakultetą jis jau beveik visuomet jaučia,

kad kuo geriausiai tą fakultetą išėjęs dar nevisa žino, ko reikėtų žinoti apsirinktoje šakoje. Studentai tai pajunta, sulyginę fakulteto mokslą su gimnazijos mokslu, ir veržiasi greitai specializuotis. Fakulteto moksle jie randa vienų jiems patinkančių daiktų, kitų nepatinkančių. Šiuos atmesdami jie nori tik pirmuosius, patinkančius išmokti ir truputį pūrija ant fakulteto, kad to neleidžia, reikalaudamas egzaminų iš patinkančių ir nepatinkančių dalykų lygiai. Jaunieji studentai veikiai įtaria senuosius profesorius, būk tie neganėtinai suprantą specializuotės laikų dvasią. Bet profesoriai ir studentų specializuotės karštį supranta, nes patys yra taip pat jautę pirm keliolikos ar poros dešimčių metų. Tik profesoriai mato ir supranta vieną dalyką viršaus, kad negalima šokti į universitetą nebaigus gimnazijos, taip pat ir vėliaus negalima specializuotis vienoje fakulteto mokslų šakoje, nebaigus viso fakulteto.

Fakultetai būna ne visi vienoki. Yra sisteminių fakultetų, kaip ana teologijos ir medicinos, yra konglomeratinių fakultetų, kaip literatūros ir gamtos mokslai, pagalios yra abiejų tų rūšių sudurtinių. Kalbant apie reikalą nesispecializuoti vienoje fakulteto mokslų šakoje, yra kalbama apie sisteminius fakultetus. Konglomeratiniuose fakultetuose reikalaujama to principo, tik ne ta pačia forma. Sakysime, filosofijos skyriuje reikalaujama, kad studentas, prieš imdamas specializuotis, pilnai išeitų tris mokslo šakas. Studentas, žinoma, renkasi tris artimas viena kitai, kad jam butų lengviau jas aprėpti. Taip jis susidaro tą antrąjį mokslo ratą gilesnį ir šiauresnį negu gimnazijoje. Jo ratas yra maž daug to patjes pločio, kaip juristo, mediko, ar teologo.

Fakultetą baigęs asmuo, toliau dirbąs mokslo darbą, jau nebeima jo taip plačiai, kaip buvo dėstoma fakultete, tik gilinasi į vienos šakos klausimus bei ieškinius. Taip, teologas tampa skripturistu, arba dogmatiku, arba moralistu, arba fundamentalistu, arba kitokiu.

Tas yra jo trečiasis ratas, visas telpąs antrajame, kaip antrasis telpa pirmajame. Labai svarbu, kad žmogus, siekdamas šito specializuotės laipsnio, savo pasirinktąją šaką ištirtų visą ištisai. Tuo lygiu pasirinktosios šakos žinojimu mokslininkas skiriasi nuo savamokslio diletanto, nelygiai sugraibiusio žinių ir vienus dalykus žinančio giliau už mokslininką, kitų neišmanančio nė kiek. Kaip per gruoblėtą stiklą eidami šviesos spinduliai susiklaipo ir padaro, jog per jį matomas daiktas išrodo kumpas

bei gumbuotas, taip ir savamokslių, sistemos neprisilaikančių asmenų, pažiūros į dalykus išeina keistos.

Kadangi tiesos susisiekia su tiesomis, tai vienų žinojimas be kitų vis būna nenaturalus. Tolimesnių tiesų nežinojimas mažiau kenkia, bet juo tiesos yra artimesnės, juo daugiau kenkia jų nežinojimas. Jeigu šito dėsnio vardu reikalaujama, kad prieš stosiant į specialų fakultetą žmogus baigtų bendrąjį mokslą gimnazijoje, tai dar labiau turime reikalauti, kad trečiojo laipsnio mokslinis ratas būtų lygiai išmoktas visas, nes jei kas pasirinkęs, sakysime, pagrindinę teologiją, neišeitų lygiai jos visos, o tik imtų specializuotis ekleziologijoje tai, jam nemokant nuodugniai įrodyti Kristaus dievybę, išnyktų ir Bažnyčios antgamtinės savybės. Kiekvienos mokslo šakos dalys yra labiau susijusios su kitomis savo šakos dalimis, negu su tolimesniaisiais mokslais.

Gerai išmokus ištisą vieną fakulteto mokslų šaką, t. y. įgijus trečiąjį specializuotės ratą, naudinga yra specializuotis dar toliau ir to trečiojo rato viduryje susidaryti sau ketvirtąjį. Sakysime fundamentalinės teologijos specialistas gali apsirinkti arba Mesijo pranašavimus, arba Kristaus asmenį, arba apaštalų veiklumą, arba eklesiologiją, arba mokslą apie popiežių. Ketvirtojo rato darbininkas turi to rato srityje labiausiai žiūrėti tų klausimų, kuriuos mokslas tebėra neapdirbęs. Kai trijų pirmųjų ratų darbininkai turi tik pasisavinti ką mokslas yra įgijęs iki šiol, tai ketvirtojo rato darbuotojai daugina mokslo turtus savo atradimais arba apdirbimais.

Ratų pločio ir gelmės laipsnių žymėjimas gali būti įvairus, bet čia paduotasis nėra visai iš galvos paimtas. Kaip Šv. Rašto skyrių ir eilučių žymėjimas galėjo būti vienokis arba kitokis, kaip gelžkelio bėgiai gali būti siauresni ir platesni, taip ir tų specializuotės laipsnių suskyrstymas nėra be subjektyvumo. Tačiau visi Šv. Rašto leidėjai jo skyrius ir eilutes žymi tose pačiose iš senovės žymėtose vietose; visi gelžkelių statytojai, išskyrus Rusiją, gelžkelių bėgių tarpą daro visur vienokį; taip ir mes, norėdami mokinti jaunuomenę, turime prisilaikyti vienodumo, nors tiek, kiek jo laikomės Šv. Rašto srityje ir kai kuriuose technikos dalykuose. Trumpai sakant specializuokimės, bet ne per greitai, atsargiai ir sistemingai siaurindami bei gilindami savo mokslo plotą.

Rusijos universitetuose studentas galėdavo pereiti tik antrąjį specializuotės ratą. Jeigu jis norėdavo įgyti trečiąjį ir ketvir-

tąjį, tai turėdavo liktis prie universiteto, jį pabaigęs. Magistranto egzaminai būdavo trečiojo rato užbaiga, disertacija būdavo ketvirtojo rato darbas. Lietuvos universiteto statutas duoda teisės universitetui davinėti daktaro laipsnį baigusiems fakultetą studentams. Kai kurie fakultetai paskelbė savosios mokslo eigos taisykles, griežtai apribodami mokslo eigą. Jos prisilaikydamas studentas negalės liktis universitete nei ilgiau, nei trumpiau, kaip taisyklės rodo. Tuo būdu studentams, norintiems įgyti trečiąjį ar ketvirtąjį specializuotės laipsnį, susidaro būtino reikalo, baigus universitetą, dar liktis jame. Teologijos—filosofijos fakultetas tuo skiriasi nuo kitų, kad priėmė vokiškai-šveicariškąją sistemą, būtent: stato reikalavimus, kiek semestrų kokio dalyko reikia klausyti, bet neapriboja laiko, kada studentas turi tą atlikti. Tuo būdu teologijos-filosofijos fakulete studentai galės įgyti trečiąjį ir ketvirtąjį specializuotės gilumo laipsnį, prieš baigdami fakultetą. Trijų specializuotės laipsnių įgijimas beveik tuo pačiu laiku sutaupo studentams laiko, bet ar mūsų gimnazijos ir dvasinės seminarijos bus juos prirengusios tiek, kad galėtų tą padaryti, tai parodys patirimas. Kitaip negalima buvo padaryti. Esant dvasinėms teologijos seminarijoms ir neturint teisės davinėti mokslo laipsnius, atsirandant universitetui, galinčiam tą teisę turėti, nebuvo galima jame kartoti seminarijų kurso: reikėjo įvesti trečiojo ir ketvirtojo laipsnio specializuotę. Bet baigusiems gimnazistams, turintiems teisę įstoti į visus fakultetus, teologijos fakultetas turėjo pagaminti antrojo laipsnio specializuotę.

§ 8. Disertacija.

Trijų rūšių raštų studentui tenka gaminti, einant fakulteto mokslus iki gaunant daktaro laipsnį, būtent: semestrinius metodologinės seminarijos darbelius, fakulteto užduodamąjį darbą medaliui ir savo pasirinktąją disertaciją mokslo laipsniui.

Seminarijos darbeliai parašomi per vieną semestrą. Reikalaujamą, kad juose studentas parodytų mokėjimo: 1) surinkti medžiagą, esančią po ranka, nors ta nebūtų visa pajudinto dalyko medžiaga, 2) tą medžiagą gerai sutvarkyti ir 3) išdėstyti ją nuosekliai ir aiškiai. Šitas darbas yra privalomas kiekvienam.

Medalinis darbas nėra privalomas. Jis būna didesnis ir gilesnis už semestrinį. Daugelis rašo ta pačia tema, nors visi yra tose pačiose

aplinkybėse, medalį gauna tas, kas geriausia parašo, kas arčiausiai prieina prie mokslingosios disertacijos tipo. Labai dažnai medaliniai darbai tampa metmenimis laipsninei disertacijai.

Mokslo laipsniui reikalaujamoji disertacija turi buti pilnai originali. Ji turi parodyti, kad autorius sugeba ne vien išmokti tą, kas jau moksle ištirta bei sutvarkyta, bet ir ištirti dar neišaiškintus mokslo klausimus. Tokių klausimų yra labai daug kiekvienoje mokslo šakoje. Kas nėra pilnai jos išmokęs, tas nemoka jų pastebėti; kas išėjęs kokią mokslo šaką, pilnai ir nuodugniai, tam nereikia naujų klausimų ieškoti, nes jie patys brukte brukasi domėn. Patrologas J. Mabillon, betirinėdamas šv. Tėvų raštus ir, radęs begales įdomių dar niekeno neapdirbtų klausimų, padarė ir paskelbė jų sąrašą, pavadinęs *La liste des principales difficultés, qui se rencontrent dans la lecture des conciles, des Pères et de l'histoire ecclesiastique.* Tas sąrašas tilpo jo veikale *Traité des études monastiques.* Lotyniškai jį išvertė G. Porta ir išspausdino Venicijoje 1729 m. Tos *Difficultés* (sunkenybės) galima panaudoti kaip temos. Kai kurios dar iki šiai dienai yra neapdirbtos. Naujesnį temų sąrašą galima rasti laikraštyje *Révue d'histoire ecclesiastique* 1905 m. t. IV, p. 337-345. Tą bažnyčios istorijos temų sąrašą *(Sujets des travaux sur la litterature latine du moyen âge)* padarė benediktinas G. Morin. Sąrašą temų iš kitų teologijos šakų, neišskiriant nei istorijos, paskelbė vyskupas Turinaz veikale *La vraie methode des études ecclesiastiques.* Nancy 1903 m.[1]).

Temą disertacijai reikia rinktis iš gerai žinomos srities, Lietuvių raštijoje yra žymus skaičius veikalų, kuriuose berašydami autoriai, nors daug sugaišino laiko ir darbo, tačiau beveik nepadarė naudos mokslui, tik prirašė keistokų spėlionių, nes gydytojai tyrinėjo istoriją, teologai griebėsi žodynų statymo, istorikai darbavosi botanikai. Laikas jau pamesti šitas klaidingas įprotis. Iš vokiečio Kugler galima pasimokyti, kaip reikia prisirengti nuodugniems tyrinėjimams. Tas teologas, išmokęs asyrų kalbos, gali nuodugniai gvildenti Šv. Rašto klausimus, susipynusius su asyrologija. Asyriškai kalbėjusioje Mesopotamijoje aukštai stovėjo astronomija; Kugleris nuodugniai perėjo ir tą mokslą. Rodosi, siaura turi būti ta sritis, kur susiduria

[1]) Čia paduotosios žinios paimtos iš L. Fonk, *Praca Naukowa*, tłomaczenie z niemieckiego. Warszawa 1910 p. 105.

teologija su asyrologija ir astronomija, bet Kugler'iui temų niekad nepritruks. Kas žingsnis jis randa dar nejudintų ir svarbių mokslo klausimų. Jaunas tad žmogus, ketindamas tapti mokslininku, turi pasirūpinti iš anksto prisirengti kokiai nors mokslo sričiai tyrinėti.

Besirenkant temą, reikia taipgi žiūrėti, kokia biblioteka galima naudotis. Šito rūpeščio neturi didžiųjų miestų gyventojai, sakysim, Paryžiaus, Londono, Berlyno, seniau ir Petrogrado, nes knygų ten galima gauti labai daug ir labai įvairių. Kauno gyventojai, neskiriant nei Lietuvos Universiteto su jo studentais ir profesoriais, kol kas mokslo veikalų gali rašyti tik išvažiuodami vakacijoms į užsienius.

Darbo pradžioje sunku galutinai suformuluoti temą, bet reikia rūpintis, kad ji būtų ne per plati, o betgi naudinga: *Die Glaubensspaltung in Litauen im XVI Jahrhundert bis zur Ankunft der Jesuiten.* Tas istorijos tyrinėjimas apima tik Lietuvą ir tik 39 metų, nuo 1530 iki 1569, įvykius tikybos srityje. Tačiau ta tema yra svarbi, nes ji išsprendžia klausimą, kiek savitosios Lietuvos katalikų jėgos galėjo gintis nuo užpludusio protestantizmo prieš jezuitams ateisiant gelbėti mūs protėvių bažnyčios.

Apsirinkus temą, reikia ištirti, kas galima apie ją rasti parašyta mokslo šaltiniuose. Ne visi vienaip ima tą žodį „šaltiniai". Vieni tuo vardu vadina visokį raštą, naudingą disertacijai rašyti. Ta prasmė visgi per plati. Juk šaltiniais vadiname tik upės pradžią, tik tą vietą, kur vanduo verčiasi iš žemės. Taip ir moksle ne viskas gali vadintis šaltiniais, kas kalba apie objektą, o tiktai pirmieji pranešimai apie jį. Sunkenybių susidaro klausiant, kokius pranešimus vadinti pirmaisiais, kokius ne. Istorijoje, be abejo, šaltiniais turi vadintis užrašai žmonių, regėjusių įvykį, arba girdėjusių jį iš pirmųjų liudininkų ir užrašiusių. Kai pirmųjų liudininkų užrašai būva žuvę, o belieka tik raštai, pasinaudojusieji užrašais prieš jiems žūsiant, tai ir tie išlikusieji vadinasi šaltiniai. Taip, Euzebijaus veikalai tampa šaltiniu del to, kad daugelis jo sunaudotų senesniųjų raštų yra žuvę.

Veikalai, kuriuose suvedami šaltinių liudijimai, svarstoma jų vertė, daromos išvados, kartais gali arčiau prieiti prie tiesos, negu pats šaltinis, bet jie nesivadina šaltiniais, tik mokslo literatūra.

Teologijoje, kaip ir istorijoje, lengva atskirti šaltinius nuo literatūros: Šv. Raštas, Bažnyčios Tėvų veikalai, po-

piežių ir vyskupų suntarybų ištarmės yra šaltiniai, šiaip visi teologijos raštai yra literatūra.

Kituose moksluose, ypač gamtos moksluose, skirtumas tarp šaltinio ir literatūros labai sunkiai sudaromas. Bet ir juose pirmieji, nors ir nepirmųjų bandymų aprašymai, yra šaltiniai, o tų bandymų svarstymas ir sisteminimas yra literatūra. Mūsų laikais gamtos tirimų aprašymai dažniausiai telpa gamtininkų laikraščiuose, todel tie laikraščiai virsta šaltiniais, Vadovėliai, kurie sistemina atskirų bandymų davinius, yra literatūra.

Veikalai, kuriuose filosofas išdėsto sava pažiūrų sistemą, yra šaltiniai. Raštai kuriuose vėlesnieji mokslininkai svarsto tos sistemos vertę ir bando išspręsti ne visai aiškius klausimus, vadinasi literatūra.

Rašant disertaciją, būtinai reikia sužinoti visus šaltinius, ką jie sako apie kalbamąjį dalyką. Vieną smulkmeną, pažymėtą šaltiniuose, praleidęs tyrinėtojas ima daryti išvadžiojimų, o tie visi paskui sugriūva, kaip tik kritika parodo autoriui praleistąjį šaltinio liudijimą. Visi proto padarai, nesutinką su faktais, yra klaidos. Taigi žmogus, nenorįs matyti savo veiklaus proto padarus griūvant, turi žinoti tai visą, ką sako šaltiniai apie Jo tyrinėjamąjį dalyką.

Šaltinius reikia sužinoti pačiam, neatsidedant kitų cituotomis ištraukomis. Visos ir sąžiningiausios ištraukos yra klaidingos, nes cituotojas, skaitydamas šaltinį, žiūrėjo į jį savo akimis ir suprato jį savo protu. Kitomis akimis į tą patį šaltinį pažiūrėjus, kitu protu jį suprantant, pasirodo kitų smulkmenų, pažymėtų prieš cituotąją vietą arba po jos. Cituotojas, tų smulkmenų nepastebėjęs, nenorėdamas įveda klaidon autorių, juo pasitikėjusį.

Citavusiojo klaida, nors nesutiktų su šaltinio duomenų pilnybe, sutinka su sistema to, kuris naudojasi šaltiniu. Bet autoriui, pasinaudojusiam tik cituotais šaltiniais, klaida nebesutinka nė su jo paties, sistema, nes jisai nėra suvedęs tos sistemos su tuo šaltiniu.

Rašant disertaciją, nors ji būtų neilga, tenka minėti didelė daugybė įvairių dalykų. Vieni jų tiesiog susisiekia su jos tikslu, kiti tik iš tolo pritampa. Pačiam nuodugniai žinias semti iš pirmųjų visiškai ištirtų šaltinių reikia, tik tuos dalykus rašant, kurie tiesiog susisiekia su disertacijos tikslu. Tolimesniems ir smulkesniems dalykams galima naudotis gerų mokslo literatūros veikalų autoritetu.

Svarbu yra taipgi ir mokslo literatūra ištirti. Mokslo darbus dirbame vien tam, kad paaiškėtų nežinoti tiesa. Jei kas nors pirma mūsų jau yra išaiškinęs dalyką, tai mūsų ilgi tyrinėjimai būtų išdykėlio gaišatis, o ne darbas. Bet tada, kada dalykas nėra pilnai išaiškintas, naudinga yra sužinoti visa dalyko literatūra. Joje dažniausiai būna rimtų pastangų dalykui išaiškinti. Sužinojus tas pastangas, kaip ir kur jos ėjo, ką eidamos pelnė, galima darbas pradėti nuo tos vietos, kur kiti pabaigė, negaišuodami bereikalingais kartojimais. Dažnai apsisaugojame tų kelių, kuriais kiti beeidami naudos nerado, ir pastebime dar kitų nebandytus takus, kuriuose kartais gali būti tiesos. Jeigu jos ir nebūtų tenai, tai vėliausniems už mus darbininkams bus matyt, kad mūsų keliu nebereikia eiti. Kada visos galimybės išsibaigs, tada tiesa pasirodys. Kartais jos nerasdami, palengviname kitiems jų rasti, jei esame visą sužinoję, kas padaryta pirma mūsų.

Šitai taisyklei, tam reikalui sužinoti literatūrą paskelbtą pirma mūs, kartais nusideda patys stambiausi mokslininkai. Garsusis Ihering pirmą laidą savo *Rechtsphilosophie* gavo taisyti tik del to, kad buvo neskaitęs Tamo Akviniečio. Iheringas savo veikalą pataisė, bet kiek žalingo šlamšto apsidengusio mokslo skraistė prisirinko pasaulio bibliotekose del to, kad autoriai visai nemėgsta skaityti kai kurios rūšies veikalų!

Šaltinių ir literatūros skaitymas. Sulig logika išeitų pirma skaityti šaltinius paskui juos apdirbusią literatūrą. Bet dažnai būva daugiau naudos, paskaičius geriausią ir savo parinktosios disertacijos temai artimiausią mokslo literatūros veikalą. Tas veikalas jau sudaro gerokos nuovokos apie tyrinėjamąjį dalyką. Jeigu jos negalima turėti lėtai, kritingai perskaičius vieną veikalą, tai reikia skaityti du tris, kad tos nuovokos gavus. Jos mums reikia tam tikslui, kad, skaitydami šaltinius, žinotume, kokius tų šaltinių sakinius turime išsirašyti kokius ne.

Dirbdami bibliotekoje, kur šaltinių leidiniai visuomet prieinami, galime daryti mažiau išrašų. Jei pasitaiko, kad šaltinius, tik trumpam laikui pasiskolinę, turime vėl grąžinti, tai darykime daugiau išrašų. Geriau jų pasigaminti viršaus reikalo, negu nepritekti. Kol disertacija nebaigta, tol laikykime šaltinius arti, nes nežinia, kokioje valandoje gali jų labai prireikti.

Išrašų reikia daryti ir iš literatūros, ypatingai kreipiant domės į autoriaus pažiūras ir į tų pažiūrų įrodymus. Geriausia yra paieškoti tos vietos, kur autorius savo pažiūrą išreiškia trum-

piausiai ir geriausiai. Tos vietos vadinasi tezėmis, nors neturėtų tezių išvaizdos. Jos reikia išsirašyti žodis į žodį. Tezių įrodymus galima žymėti savo žodžiais kiek galima trumpiausiai, bet nė kiek nemažinant tų įrodymų jėgos. Įrodymai reikia trumpinti taip, kaip kad trumpintų pats jų autorius, jei turėtų tą uždavinį.

Daugel pradedančių rašyti disertaciją studentų visus savo išrašus daro į vieną sąsiuvinį: ką pirma paskaito, tą pirma užrašo. Kai išrašų susidaro kelios dešimtys lapų, vargšas darbuotojas sunkiai suranda ką kur išsirašęs ir nekartą savo sakinio beieškodamas turi perskaityti šimtus ar tūkstančius kitų. Tie be reikalo skaitomieji sakiniai įstringa domėn ir jį atitraukia nuo temos.

Geriausias tad išrašų būdas turėti mažų, sakysime 16⁰ formato kortelių ir vieną cituojamo šaltinio ar autoriaus mintį išrašyti ant vienos kortelės, nors ta išraša neužimtų nė dešimtos dalies kortelės. Reikia rašyti tik ant vienos pusės kitą paliekant baltą, nes, jas betvarkant, galima sulig turiniu paeiliui sukloti ant stalo ir susyk matyti, kur kuri padėti. Nors popiera dabar brangi, bet laikas ir darbas dar brangesni. Rašant ant vienos pusės, išvengiama daugelio perrašinėjimų ir tokiu būdu sutaupoma pati popiera. Perrašinėjimo reikalas atsiranda tvarkant disertacijos turinį. Daiktai, tikusieji vienoje vietoje, pasirodo geriau tinką kitoje. Imi perkeli kortelę ir dalykas atliktas. Toliau dirbant, trečioji vieta pasirodo dar geresnė už antrąją. Ir vėl kortelę perkeli, neperrašinėdamas. Ant abiejų pusių ištęsta mintis būna ilga ir dažniausiai dalytina. Pasirodžius reikalo dalyti, negalima perkirpti popierėlės, nes abi jos pusi išrašyti: tenka perrašyti. Jei viena tik pusė prirašyta, tai, pasirodžius reikalo dalyti, užtenka kortelė perkirpti ir mažas dalijimo pažymėjimas prirašyti, bet ne viskas perrašyti.

Kortelių sistema išrašams yra tiek neparanki, kad daug sykių reikia kartoti ir autoriaus vardas, ir jo veikalo titulas, iš kurio daroma išrašas. Šitą keblumą sumažina rankinės guminės spaustuvėlės. Sakysim, skaitant storą veikalą, iš kurio turėsiu daryti kelias dešimtis ar kelis šimtus išrašų, imu ir susistatau rankine spaustuvėle to autoriaus ir jo veikalo vardą. Padaręs išrašą, tą titulą prispaudžiu prie kortelės, ranka prirašau puslapį ir darbas baigtas.

Kol kortelių turime maža, tol jas laikome voke be užrašo. Kai jos netelpa į vieną voką, tai jas dalijame į du ar daugiau vokų, uždėdami parašą, atatinkantį esančių jame kortelių turinį.

Taip beveik savaime vokų antrašai tampa paragrafų arba skyrių antraštėmis.

Taip pat ir savosios mintys, atsirandančios skaitant šaltinius ar literatūrą, naudinga užrašyti ant atskirų kortelių to paties formato. Jei tų minčių atsiranda daug, tai yra gera: netingėkime užrašyti jas visas. Kartais mums rodosi, kad savąsias gerąsias mintis visuomet atsiminsime ir suskubsime jas žymėti, galutinai rašydami veikalą. Ta mintis dažnai apgauna: nekartą užmirštame pačias geriausias savo mintis ir gauname dusyk ilgiau dirbti del to, kad neapsisaugojome nuo užmaršos. Išrašai reikia daryti rašalu. Patyrimas parodė, kad pieštuko labai greitai dyla, nors nenumanu to dilimo priežasčių. Padarius išrašą pieštuku, kur kitu kuo negalima buvo padaryti, reikia greitai jis perrašyti rašalu: vėliau jau nebus galima to padaryti.

Kortelėms laikyti reikėtų turėti tam tikra dėžė staldėtės pavidalu. Yra tam tikrų aukštų siaurų spintų su daugeliu patogių perdalijimų kortelėms dėti. Tos spintos palengvina darbą mokslininkams profesionalams. Studentams šunku ir per brangu jos taisytis.

Redakcija. Ištirus visus šaltinius, perskaičius visą literatūrą, užbaigus išrašų darymą, reikia savo veikalas parašyti, t.y. iš surinktosios medžiagos padaryti mokslo veikalas. Tam žmogus sėdi mokykloje ir aštuonerius metus vargsta gimnazijoje, kad išmoktų savo mintis išreikšti raštu aiškiai, nuosekliai, tvarkingai ir gražiai. Gero rašymo taisykles dėsto retorika arba literatūros teorija, aukštesniojo mokslo uždavinys yra įpratinti mokinys ne vien žinoti tas taisykles, bet ir naudotis jomis. Taigi šitame teologijos enciklopedijos kurse ne vieta toms taisyklėms dėstyti. Bet čia reikia paminėti ir papeikti kaikurie blogumai nedygstą gimnazijose, bet imą atsirašti tada, kada žmogus savo raštus rengia viešumai.

Svetimos erūdicijos savinimasis yra didelė pagunda kiekvienam rašančiam veikalą. Kartais žmogus iš tiesų norėtų ir netingėtų perskaityti daug veikalų, bet negali del to, kad neturi kaip jų gauti. Radęs tų veikalų ištraukas savo įsigytose knygose, taip jas įtraukia į savo veikalą, tarsi pats būtų skaitęs cituojamąjį raštą.

Iš to kartais pasidaro juokingų dalykų. Hettingeris, sakysime, citavo šv. Augustiną; aš šv. Augustino neskaičiau, bet paėmęs Hettingerio ištrauką iš šv. Augustino ir cituoju lyg pats būčiau

skaitęs. Hettingeriui becituojant pasitaikė klaida: užuot pažymėjus „P. L. XXXIII", jo veikale yra „P. L. XXXII". Aš kartoju tą klaidą, kurią padarė ne Hettingeris, tik veikalo raidžių statytojas. Kas skaitė mano, Hettingerio ir šv. Augustino veikalą, tas turi įrodymo, jog aš vogiau Augustino citatą iš Hettingerio. Tai dar maža nelaimė. Bet štai pasitaike klaida pačiuose cituotuose žodžiuose. Sakysime, autorius parašė: *„Imperante Diocletiano cives adstringebantur ad colendum numen imperatoris"*. Citatoje išėjo „nomen" vietoje „numen". Vogdamas citatą aš pasigaunu ir klaidos. Pasigavęs jos, aš darau išvedimą, kad šv. Bernardino Sijeniečio mintis garbinti V. Jėzaus vardą yra stabmeldiškos kilmės, Diokleciano laikų atbalsis. Gal aš ir tikiu savo istoriškai kritiškais gabumais, susekdamas tolimas įvykių šaknis, bet dalykų žinovai juokiasi iš manęs.

Kad citata būtų gera, reikia kad ji būtų imta tiesiog iš cituojamo veikalo. Prie to dar reikia pažymėti šitie dalykai: a) autoriaus pavardė ir jo vardo nors pirmutinės raidės, b) veikalo titulas taip, kaip autorius suformulavo, c) leidimo miestas, d) leidimo metai, e) tomas ir f) puslapis. Kai kurie dar prideda g) leidėjo firmą, bet šis pastarasis dalykas yra naudingas tik veikalą perkant; mokslo tikslams jis nesvarbus, nes šeši pirmieji duomens pilnai ir konkrečiai rodo, kokis veikalas cituojamas. Jeigu vienais metais būtų išėjęs nevienas to paties veikalo leidimas, tai reikėtų paminėti ir leidimas.

Peiktinas kai kurių rašytojų įprotis nežymėti leidimo metų. Tą daro dažniausiai leidėjai, kad, ir daugeliui metų praėjus, galėtų veikalą parduoti kaip naują. Pirkliškų žvilgsnių įtraukimas į mokslą yra visuomet jam nuostolingas, bet rašytojas cituodamas veikalą, neturintį žymėtų metų, neturi priedermės ieškoti bibliografijos šaltiniuose, kada buvo išspausdintas cituojamasis veikalas.

Sutrumpintos citatos galima ir reikia dėti naudojantis visiems žinomaisiais veikalais: Šv. Raštu, Migne'o Patrologija, šv. Tamo Akviniečio *Summa Theologica*, šaltinių leidiniais ir kai kuriais kitais. Šv. Raštą cituodavo žymėdami pirmąjį knygos vardo skiemenį su tašku; pirmasis skaitmuo po to reiškia skyrių, antrasis reiškia eilutę: tarp jųdviejų dedamas kablelis. Sakysiu: *Gen. 49, 10* reiškia, kad cituojamoji vieta yra knygose *Genesis 49* skyriuje dešimtoje eilutėje. Skyrius nuo skyriaus skiriamas kabliataškiu. Pavyzdžiui: *Gen. 22, 18; 49, 10* reiškia, jog cituotoji

mintis yra knygoje *Genesis* 22 skyriuje 18 eilutėje ir 49 skyriuje 10 eilutėje. Cituojant dalyką, apimantį kelias eilutes, žymima pirmasis ir paskutinis tų eilučių skaitmuo, o tarp jųdviejų dedama brūkšnys. Pavyzdžiui. *Gen. 22, 15—18* reiškia, pad cituotoji vieta 22 skyriuje apima keturias eilutes, 15, 16, 17, ir 18. Jeigu eilutės cituojamos nepagrečiui, tai jų skaitmens minimi skyrium ir pertvaruose dedamas taškas. Pavyzdžiui: Gen. 22, 1. 3. 8. 11. 13. 15. 19 reiškia, kad cituotasis dalykas yra minėtosios knygos 22 skyriuje septyniose čia išrodytose eilutėse. Cituojant Šv. Rašto du skyriu su jųdviejų eilutėmis, dedamas taškas su kableliu prieš skaitmenį reiškiantį tolimesnįjį skyrių. Pavyzdžiui: Mt. 5, 1; 6, 3 reiškia, kad citojamoji mintis yra šv. Mato Evengelijoje 5 skyriuje 1 eilutėje ir šeštame skyriuje 3 eilutėje. Seniau skyrius cituodavo rymiškais skaitmenimis, bet jie užima daug vietos ir neparankūs. Dabar jau jų vietoje vartojama arabiškieji, tik atidalijami kableliu nuo eilučių. Kaip kurios Šv. Rašto knygos vardas trumpinamas cituojant, tą reikia išmokti pereinant bendrąją Šv. Rašto įvadą.

Bažnyčios Tėvų veikalai cituojami sulig M i g n e' o *Patrologiae Cursus Completus, Series Latina* ir taip pat *Series Graeca.* Dažniausiai cituojama Bažnyčios Tėvo vardas, veikalo antraštė skaitmuo reiškiąs knygą ir skyrius ir gale pridedama M i g n e P. L. reiškia *Petrologia Latina* arba P. G. — *Petrologia Graeca.* Po to rymiškas skaitmuo reiškia tomą, o arabiškas koliumną. Pavyzdžiui: *Isaac Catholicus, Oratio contra Armenos 1, 13; 2, 8; Migne P. G. CXXXII, 1196, 1224.* Tat reiškia, kad cituojamas pirmas skyrius, 13 paragrafas, 2 sk. 8 paragrafas, kuriuodu yra Migne Patrologijos Graikiškoje serijoje 132 tome 1196 ir 1224 skiltyse. Paskutiniais laikais dar labiau imta trumpinti Bažnyčios Tėvų citatos: praleidžiama žodį „*Migne*" ir paliekama tik raidės, P. G. arba P. L., lotyniškuosius skaitmenis pakeičiama arabiškais, tomo skaitmuo nuo skilties skaitmens atidalijama kableliu. Kai kurie autoriai vardą, *Migne* išreiškia viena raide M. „*Patrologia*" praleidžia visai, tik deda G. vietoje *Graeca* ir L. vietoje *Latina.*

Šv. Tamo Akviniečio dažniausiai vartojamu ir del to labiausiai trumpinamu du veikalu: *Summa Theologica* ir „*Summa contra gentes*". Pirmasis trumpai išreiškiamas: *S. Th.* Tas veikalas susideda iš trijų dalių ir priedo. Kiekviena dalis žymima atatinkamu arabišku skaitmeniu 1, 2 arba 3, priedas (supplementum)

žymimas raide S. Kiekviena veikalo dalis susideda iš klausimų (quaestiones), kiekvienas klausimas iš narių (articuli) kiekviename naryje yra atsakymų priekaištams, pažymėtiems skaitmenimis. Citata: S. Th. 1q. 4a. 3 ad 2 reiškia, kad cituotoji mintis yra veikale *Summa Theologica* I dalyje, 4 klausime, 3 naryje atsakyme į 2 priekaištą. Antroji veikalo dalis susideda iš dviejų pusių. Todel skaitmens, žymį pusę, dedami pirm skaitmens, žyminčio dalį. Pavyzdžiui: S. Th. 2-2q, 1a 2 ad 3 reiškia, kad cituotoji vieta yra antroje pusėje antrosios dalies pirmame klausime, antrame naryje, trečiame atsakyme. Jeigu būtų „1—2" tai reikštų, kad cituojamoji vieta yra pirmoje pusėje antroje dalyje.

Disertacijos autoriui nėra reikalo aiškinti iki šiol minėtuosius citatų trumpinimus: kiekvienas mokslinio veikalo skaitytojas turi juos suprasti. Bet disertacijoje ar kitokiame mokslo veikale turi būti paaiškinti kiti dažniau vartojamų citatų sutrumpinimai. Taip, *Monumenta Germaniae Historia* paprastai išreiškiama M. G. H., *Zeitsdrift der Deutsdien Morgenländisdien Geselsdiaft* išreiškiama ZDMG., bet šituos sutrumpinimus jau reikia pažymėti disertacijos prakalboje, kad skaitytojas galėtų neabejoti. Įvairiose tautose yra įvairių sutrumpinimų, žinomų toms tautoms. Pavyzdžiui: MPH vietoje Monumenta Poloniae Historica, bet jie visgi reikia pasiškinti, nes disertacija rašoma ne vienai tautai, tik viso pasaulio mokslui. nors būtų parašyta visai mažos tautos kalba.

Šalia tų visiems arba daugumui žinomų sutrumpinimų citatose, kiekvienas autorius turi teisės pats sau sudaryti sutrumpinimo ženklų, jei kokį leidinį jis turi nuolatai cituoti, tik reikia, kad tą pažymėtų prakalboje. Bet neprotinga būtų vartoti sutrumpintas citatas veikalams kuriuos cituoja ne daugiau, kaip penkis sykius. Gana blogas yra pavyzdys cituoti kokis nors veikalas, nekartojant jo titulo, cituojant jį už dešimties ar daugiau puslapių ir paminint tiktai „l. c." t. y. *loco citato*. Tuo sutrumpinimu galima naudotis cituojant antrą ar trečią kartą tame pačiame puslapyje.

Apgaulės taipgi pasitaiko mokslininkams patirti. Jos reikia saugotis visiems, ypač jauniesiems. 1725 metais Würzburgo universiteto profesorius Beringer paskelbė brangų litografinį leidinį, atvaizduodamas stebėtinų suakmenėjusių daiktų, rastų netoli Würzburgo. Pasirodė, kad tie buvo ne gamtos padarai, o tiktai trijų jaunų vaikinų darbininkų apgaulė, už kurią profeso-

rius, tikėdamas jų nuoširdumu, gana gausiai jiems užmokėdavo. Plačiau apie tai žiūrėk: A. Padtberg „Die Geschichte einer vielberufenen palăontatogischen Fălschung" (Stimmen der Zeit 1922, Bd 104 p. 32-48). Taip pat Fr. Max Müller savo veikale *Essays* pasakoja, kaip Indijos braminai už gerus pinigus anglams pagamindavo įrodymų, būk krikščionių Šv. Rašto turinys jau senai buvęs parašytas Indijos knygose. Mokslininkas visuomet turi pavartoti kritikos priemonių, pašalinančių apgaulės galimybę. Tas mokslininko veiksmas neturi sukelti apmaudos niekame. Kaip popiežiaus rinkimo arba Konklavės įstatymai, pašaliną visokią apgaulės ypatybę, nepažeidžia kardinolų, taip ir kritingosios metodos taikymas prie visų asmenų, patarnaujančių mokslininkams, neturi pažeisti tų asmenų. Jei kas supyksta ant mokslininko, pritaikančio atsargos metodą, priimant mokslinį patarnavimą, tai tas panašus į pašto valdininką, pyksiantį ant žmogaus, reikalaujančio kvitos, priimant persiunčiamus pinigus.

Nemokslininkai retai tesupranta mokslininko priedermę pavartoti kritikos metodas, priimant kokią nors mokslinę medžiagą. Tas dalykas reikia jiems išaiškinti prieš pradėsiant naudotis jų patarnavimais. Jei išaiškinimas negelbsti, tai geriau apsieiti be patarnavimo, negu iškilti ant juoko, arba nors susidaryti to iškilimo pavojų.

Pasikartojimai autoriams pasitaiko nenoroms, nes didelį veikalą rašant sunku susyk palaikyti visą jo turinį atminties priešakyje. Todel sunaudojant savo sudarytas iš svetimų autorių ištraukas bei savas kortelėse pažymėtas mintis, reikia jos perbraukti, arba kitaip pažymėti, jog į disertaciją jau įimtos. Tai bedarydami, apsisaugojame taipgi nuo praleidimo žymėtinų dalykų, nes, baigę rašyti, galime peržiūrėti neperbrauktas korteles ir pamatyti, kurios dar reikėtų sunaudoti, o kurios palikti nesunaudojus.

Nesigailėkim užrašų palikti, nesunaudoję. Veikalo storumas toli ne visada reiškia jo gerumą. Tamo a Kempis *Apie Kristaus sekimą* yra labai maža knygutė, o betgi naudingesnė už storus ir didelius kitų tomus. Juo daugiau sykių skaitome savo parašytą disertaciją, išbraukdami iš jos, kas galima išbraukti, nesusilpninus jos jėgos, neatitolinus tikslo, juo geresnė susidaro disertacija. Šita taisyklė tinka ir gražios literatūros veikalams. Gogolio *Mertvija Duši* pasidarė rusų literatūros žemčiūgas del to,

kad autorius nesigailėjo išbraukti visas, nors šiaip gražias, bet tikslui netarnaujančias vietas.

Skyrių darymas yra naujųjų raštų įprotis. Senieji autoriai savo veikalus dalydavo tik į stambias dalis, kurias vadindavo knygomis — *libri*. Brangi rašymo medžiaga kartais neduodavo dalyti nė į skyrius — *capita*. Mums tos kliūties nėra, o geras aiškiai matomas knygos turinio suskirstymas daug padidina jos vertę, nes palengvina skaitytojui ja naudotis.

Skirstydami savo veikalo medžiagą, galime laikytis arba gryno loginio sisteminimo, arba daugiau žiūrėti patogumo ir estetikos. Grynai loginis medžiagos tvarkymas kartais būna neparankus. Imkim šv. Luko Evangeliją. Ji apima V. Jėzaus gyvenimą. Loginiu žvilgsniu dalijant, reikėtų padaryti dalys: a) Jėzaus kūdykystė, b) jaunieji jo metai, c) viešasis gyvenimas ir mirtis. Bet taip padalijus išeitų: pirmoje dalyje du skyriu, antroje dvylika žodžių, trečioje visa Evangelija pradedant trečiuoju skyrium ir baigiant dvidešimt ketvirtuoju. Iš tokio padalijimo visai nebūtų naudos. Todel dažnai reikia dalyti medžiaga nebe logikos, o patogumo žvilgsniu. Taip ir yra padalintas visas Šv. Raštas į trumpokus perskyrimus, o tie skyrimai į eilutes. Kartais pasitaiko logiką suderinti su patogumu. Rašant kokis nors veikalas, reikia rūpintis derinti tuodu žvilgsniu ir tik tuomet prisilaikyti vieno, kada abiejų negalima pasiekti.

Dalijimas būva tada patogus, kada jis ne per smulkus ir ne per stambus. Užtenka kad jis eitų keturiais ar penkiais laipsniais. Pirmas laipsnis yra veikalo padalijimas tomais, antras tomo dalijimas dalimis, trečias—dalių skaldymas skyriais, ketvirtas—skyrių trupinimas paragrafais, penktas—paragrafų—periodais.

Patogiausia, kai periodas apima vieną arba du puslapiu spaudos. Mokslo veikaluose jis gali būti ir didesnis. Trys iki dešimties periodų —tesudarai paragrafą ir tiek maždaug paragrafų skyrių. Dalių nereikia įvesti į tomą, jei logikos dalijimo žvilgsniai to nereikalauja. Veikalas nesiekęs 800 puslapių neverta dalyti tomais, jei šalutinės gyvenimo aplinkybės neverčia autorių spausdinti savo nebaigtą veikalą.

Turinio sąrašas būtinai reikia pridėti knygos gale, arba knygos pradžioje. Šiuo antruoju atveju turinio sąrašas dedamas tuojau po prakalbos. Visi rimti gyvi autoriai pirma spausdina veikalą ištisai, paskui to veikalo titulą ir prakalbą su turinio sąrašu, tik prisega tuos dalykus ne pabaigoje, o pradžioje. Labai

retai pasitaiko autoriui taip veikalą atbaigti, kad neatsirastų jam noro pridėti pastabų, kurioms nėra vietos kitur, kaip tik prakalboje. Todel prakalba būna pirmutinė skaitant, paskutinė rašant.

Alfabetinio turinio sąrašas yra taip pat svarbus, kaip ir sisteminis. Geri autoriai ir rūpestingi leidėjai viuomet duoda du turinio sąrašu: sistematinį — knygos pradžioje ir alfabetinį — knygos pabaigoje. Alfabetiniame reikia žymėti visi puslapiai, kuriuose kalbama apie kiekvieną dalyką, turintį savo vardą, sisteminiame—turinio sąrašą ta eile, kaip jis eina knygoje.

Tas sąrašas galima pradėti daryti tik baigiant paskutinę korektūrą, kai veikalo tekstas jau surakintas puslapiais. Bet reikia tai pradėti daryti, turint atbaigtą pirmojo lanko paskutinę korektūrą, nes, atidėjus iki baigiant spaudinį, susirenka susyk tiek daug darbo, kad pereina noras jis bedirbti ir knygos išėjimas susivėlina, jei nebviltis jos nepablogina.

Alfabetinio turinio sąrašas rengiant, geriausia yra nesigailėti atskiros kortelės atskiriems turinio žodžiams. Tos kortelės lengvai galima tvarkyti į jų tarpą įdedant naujas sulig tuo kaip atsiranda naujų dalykų ir naujų vardų. Tam pačiam dalykui atsiraudant naujuose leidimo puslapiuose, nėra reikalo perrašinėti dalyko pavadinimus: užtenka pridėti tik puslapio skaitmuo prie esančio kortelėje pavadinimo.

Daugelis autorių daro du alfabetiniu sąrašu: vieną daiktų, kitą asmenų. Mokslo reikalams vis tiek, ar būna du sąrašu, ar tik vienas. Iš tų dviejų būdų autoriai renkasi tą, kuris kam labiau patinka.

Duoti peržiūrėti išmanančiam prieš spausdinant. Kalbant apie disertaciją šita taisyklė savaime atpuola, nes kiekvieną disertaciją perskaito fakulteto skirtieji asmens. Bet jau mokslo laipsnius turintieji žmonės tenesidrovi duoti geram žmogui perskaityti savo veikalą prieš duodant spaudon.

Žmogus, berašydamas veikalą, taip įklimpsta į jį, savo mintims taip duoda susiaurėti, kad jos per daug ima skirtis nuo visų žmonių minčių ir gauna keistos išvaizdos. Šaltas skaitytojo protas gali autoriui parodyti visas tas veikalo vietas, kur mintis yra tapusi per daug dygi.

Kartais autorius, vieną dalyką tėmydamas, neima domėn žymių šaltinių aplinkybių, ir išsitaria taip smarkiai, jog patekęs į teismą gali labai skaudžiai pralošti. Taip, lenkų apologetas vysk. Karol. Niedzialkowski, bepolemizuodamas su rusų laik-

raštininku N o v y j iśsitarė, kad E. Renanas už savo *Vie de Jesus*, gavęs milijoną frankų iš Rotšildo paprakų. Novyj Renano sūnaus dėta pabaugino vyskupą teismu. Nors teismo nebuvo, bet susidarė visai nemaloni istorija. Autoriams dažnai taip pasitaiko, nes mintis, smarkiai įsitempus, mato tik idėjas ir nemato žmonių, kurie gali kartais ir teismais naudotis, vartodami visai kitokias kovos priemones.

Spausdinimas yra painus ir vargingas daiktas. Jis nepriklauso prie mokslo metodologijos. Bet šioje vietoje tebus minėtina tiek, kad spausdinant reikia rūpintis: a) lėšomis, b) gera sutartimi su spaustuve, leidžiant savo lėšomis, ir c) gera sutartimi su knygynu, apsiimančiu pardavinėti.

Laimingas studentas, jei jis, parašęs disertaciją, ją gali perleisti per laikraštį, kuris paskui atneša universitetui reikalingą skaičių egzempliorių. Taip pat laimingas studentas, jei randa, leidėjo, kuris dovanai už disertacijos nuosavybės teisę ją išspausdina. Visų sunkybių, kurių tenka atkentėti studentams, į vakarus nuo Vokietijos bespausdinant disertacijas, čia ne vieta supasakoti. Geriausia jie padarytų, pasiklausdami patyrusio žmogaus.

Spausdinimas, ypač korektūros vedimas, yra gana painus dalykas. Naudinga studentams dar besimokinant, prieš pradėsiant disertaciją, šiek tiek padirbėti spaustuvėje, einant korektoriaus pareigas, kad susipažintų su spaustuvės darbu. Tą padariusiems netenka vargti vėliau, bespausdinant savo disertaciją.

§ 9. Ypatingos teologo savybės.

Teologijos mokslas nesuderinamas nei su materialistine pasaulėžvalga, nei su žmogaus egoistine gyvenimo kryptimi. Šit kuo teologija skiriasi nuo gamtinių, juridinių, humanitarinių mokslų. Šitie, nors lieste paliečia pasaulėžvalgą ir gyvenimo kryptį, bet nestovi ant jųdviejų, kaip žmogus ant kojų, ar troba ant pamatų.

Yra mokslų, kurių galima įgyti tik tam, kad juos žinojus, visai netaikant nei savo, nei kitų gyvenimui. Teologija nėra iš tų tarpo: Visas jos turinys galų gale sueina į dorą. Jei teoretinį teologijos turinį pavadinsime tikyba, o gerą pilną dorybių gyvenimą pavadinsime dora, tai jųdviejų santykį rasime išreikštą šv. Jokūbo žodžiais: *Tikyba be gerų darbų yra negyva* (Jac. 2, 17).

N ors buvo bandymų XVI šimtmetyje tikybą atidalinti nuo doros, nors tuos bandymus bedarant Jokūbo laiškas išbraukta iš Šv. Rašto, tačiau gyvenimas veikiai parodė, kad tikyba be gerų darbų iš tiesų negali gyventi, ir kad Jokūbas buvo tiesą pasakęs.

Neteologinių mokslų atidalijimas nuo doros ėjo vakarų Europoje ir Europos rytuose ne visai vienaip, nors atidalijimo teorija abiejose vietose buvo ta pati. Tik vakarų Europoje, teoriniai atidalinus mokslą nuo doros, faktinai ne visai tat įvyko, nes šeimynose ir visuomenėje buvo ir tebėra gana didelis doros kapitalas. Juomi žmonės naudojasi nė nemintydami, kaip kad kvėpuodami oru nepastebime to proceso. Rytų Europoje, ypač Rusijoje, to doros kapitalo nebuvo. Teoriniai atidalinus mokslą nuo doros, atidalijimas įvyko pilnai. To vaisius buvo ilgai nesibaigiančios riaušės universitetuose, bolševizmo įsigalėjimas pirma jaunuomenėje, paskui tautoje. Pagalios bolševizmas suardė ir mokslą. Šitie liūdni įvykiai gali įtikinti mintijančius žmones, kad mokslo atidalinimas nuo doros visur buvo žalingas.

Teologija tą pajuto pirmiausia. Šešioliktame šimtmetyje protestantizmas rimtajai Europai atrodė taip pat baisus, žalingas ir nenaudingas, kaip dabar atrodo bolševizmas. Šešioliktojo šimtmečio katalikija aiškiai pajuto pavojų ir šviesiai išvydo jo priežastį. Del to Tridento Santaryba nutarė įvesti seminarijas, kad kunigija ne vien įgytų žinių, reikalingų pamokslams sakyti, bet kad kiekvienas jaunikaitis, norįs tapti kunigu, pasilavintų doroje.

Didesnė už Tridento Santarybos išmintis buvo pasakiusi *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron. Sic et Christus non semetipsum clarificavit, ut pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum: Filius meus est tu, ego hodie genui te* (Hebr. 5. 4—5). Šitie Šv. Rašto žodžiai rodo, kad asmenims, norintiems tapti kunigais, reikalinga tam tikro antgamtinio pašaukimo. Žmogui, apskritai, būna sunku sužinoti savo vidaus pergyvenimų vertė, ypač sunku pasirinkti kryptis visam gyvenimui. Uždavinys dar labiau sunkėja, kai norima rinktis luomas, reikalingas antgamtinio pašaukimo.

Išsirinkęs kitą luomą, žmogus po kiek laiko gali jį pakeisti, jei pastebi nepataikęs, Kunigystės pakeisti nevalia, nes jos atsižadėjimas yra apostazija.

Taigi teologas, besimokindamas teoretinio mokslo, turi tuo pačiu laiku ištirti ir savo pašaukimą ir pataisyti savo būdo trukumus ir įgyti kunigui reikalingų dorybių. Todėl visose katalikų

mokslo įstaigose teologai studijų laiką turi gyventi bendrabučiuose, kur jie atlieka savo vidaus ištyrimo ir lavinimo darbą.

Į mokslą galima žiūrėti kaipo į papuošalą, dabinantį protą. Bet galime žiūrėti į jį kaipo į žinių sistemą, turinčią tikslo tarnauti visuomenei. Katalikų teologija tik šiuo antruoju žvilgsniu žiūri į save. Kaip atskiros tiesos, susipindamos vienos su kitomis, sudaro visuomenei naudingą sistemą, taip ir žmonės persiėmę teologijos tiesomis, visi iš vien dirba tą bendrąjį darbą. Jaunas asmuo, baigdamas teologiją, tampa kunigu ir tuo pačiu žygiu įstoja į pasaulinę atnaujintojų organizaciją. Tuo jis skiriasi nuo draugų, baigusių kitus fakultetus. Anie grįžta prie individualaus gyvenimo, jis įsitraukia į kolektyvų.

Katalikų kunigas taip daug savo jėgų turi pašvęsti visuomenei, kad negali turėti savo šeimos. Moterystės atsižadėjimas yra jo priedermė. Ir jis atsižada ne vien moterystės vargų, bet ir moterystės džiaugsmų. Tą gali drįsti daryti tiktai žmogus, tiek prisirinkęs savo dvasioje valios jėgų, kad jomis lengvai atsvertų pačio gajausio ir pačio smarkiausio, būtent lytiškojo geidulio stiprybę. Žinoma, kad tokių uždavinių negalima imtis neapgalvojus ir neprirengus jiems tinkamo dvasios ištekliaus. Taigi teologas savo studijų metu turi rimtai rūpintis savo dvasios tobulybe.

Katalikų Bažnyčia niekad nebuvo be kovos, nors ji kitų neužkabinėja. Per devynioliką šimtų metų jos apsigynimo karas nesiliovė ir nesiliaus toliau. Kai kitų fakultetų draugai, baigę savo mokslus, ramiai sau tarnauja valdžios vietose arba užsiiminėja laisva praktika, teologas, tapęs kunigu, nežino, kada ateis jo laikams ir vietai persekiojimų audra. Kartais tie persekiojimai tereikalauja tik drąsos, dažniau jie rišasi su skaudžiais nepatogumais: vargu, neturtu, sunkiu darbu, šmeižtu, kentėjimu, bet kartais pasitaiko reikalo ir gyvybę statyti pavojun.

Omnia possum in eo, qui me confortat. (Philip. 4, 13). Tais žodžiais pasidrąsina merginos daryti apžadus vienuolyne. Kunigai yra patyrę, kad šv. Povilas netuščiai juos yra parašęs: Viešpats Jėzus dažnai ateina padėti tiems, kurie Jo darbą dirba ir Jo mokslą vykdo.

Kiti fakultetai taisosi brangias laboratorijas, suvartoja daug įvairių prietaisų ir medžiagų: teologo laboratorija yra konviktas. Išpažintis, mąstymas, Komunija ir kitos konvikte vartojamos praktikos yra pačios geriausios priemonės pasiekti tiems visiems

tikslams ir atlikti tiems visiems uždaviniams, kurių teologas turi daugiau, negu kitų fakultetų studentai.

Žmogus, egoistiškai žiūrįs į gyvenimą, gali būti tobulas gydytojas lygiai, kaip matematikas, juristas ar technikas. Pedagogui jau būtinai reikia idealistinės krypties jausmuose ir mintyse, o teologas be jos būtų tik žvangąs varis.

Didžiausiais laikais gyvename. Pasaulyje, mums beveizdint, pasidarė tokių didelių ir tiek daug perversmų, kaip niekad nėra buvę. Tarp daugelio blogumų išdygo šis tas ir gera. Mūsų teologų jaunuomenė turėtų išsigelbėti iš didžiojo karo nenusvilusį savo idealumą, tiesos branginimą ir norą jai tarnauti. Jei mūsų kunigija supras ir išpildys savo uždavinį tautoje, laiminga bus mūsų tauta. Jaunuoliams tai kalbu ir tikiuosi, kad jie mano žodį supras.

GALAS.

VARDŲ SĄRAŠAS.

Aachen 113
Abelardus P. 53, 62
Abelly 65
Achellis H. 134
Adam 53
Adrianus 148
Aem 154
Afrika 91
Aissaona 87
Albertus 62, 93, 97
Alekna A. 155, 165, 175
Aleksandrija 5, 49, 117
Aleksandras 9, 23, 78, 179
Alembert (D) 2, 17, 69
Alės 2, 58, 59
Alfonsus Liguori J. 77, 79,95, 111
Alkuinus 129, 148
Allard P, 174
Alsted 11
Alph. Rodriguez 97
Alph. de Liguori S. 81
Alvarez de Paz 103
Alžyras 25
Amalarius 138
Amberger J. 111
Ambourg 154
Ambrosius S. 61, 75, 81, 111, 178
Amerika 2, 14, 197
Amherst J. W. 174
Ampére 14, 17
Amsterdamm 53
Anaksagoras 56
Anastasius 169
Andrée M. 134
Angela de Foligno 103
Anglija 86, 197
Anselmus 57, 61
Antanas 90
Antiochija 147
Antoine C. 115
Antoninas 76, 93
Antoninus Florentinus S. 81
Antverpen 173
Aquaviva 78
Areltaneda 191
Aristotelis 4, 5, 16, 23, 49, 51 53, 56, 209
Arnauld 65
Arnor 68
Arvisenet 82
Assemani A. J. 140
Astruc 151
Ašurbanipalis 201
Athanasius S. 23, 61, 71, 147
Athosas 82, 87
Atlantikas 67
Augustinas šv. 21, 23, 37, 52, 57, 59, 61, 71, 75, 81, 91, 97, 111, 119, 218
Auksaburnis 117
Averroes 52, 53
Avižonis 25

Bajus 64
Ballau 175
Ballarini P. 80, 134

Balmes L. J. 53
Baluse 173
Bainvel 70
Bannez'as 39, 71
Bapheides 172
Barbora Aug. 134
Barcelona 53
Bardenhewer O. 46, 181
Barlaamas 87
Baronius 170
Barry 174
Bartmann 13, 111
Basnagius 171
Basilius S. 75, 81, 87, 90, 14 7
Batiffol 140, 154, 171, 181
Bayle 11
Bec (Le) 59
Beck A. C. 140
Beda Venerabilis 119, 148, 169
Beelen 154
Bellarminus 40, 59, 64, 71, 94, 97, 179
Belser J. 153, 154
Benediktas XIV 131
Bentham 17
Bergier 1, 59, 69, 71
Bergson 53
Beringer 221
Berlin 53, 154, 173, 188, 214
Bernardas S. 35, 62, 75, 81, 92, 130, 138, 177
Bernardinas 219
Bernardus Claravalensis 97, 102
Bernheim 161, 173
Biblioteque Nationale 202
Biederlack 116
Bielowski 173
Billuart 68, 71, 78
Biusfeld 105
Biržiška 207
Blasius 94
Blondel Maurice 53
Boedder 53
Boetius 52, 53
Bolandus 173
Bona 95, 138
Bonaventura S. 62, 93, 103, 117
Bonn 181
Bononia 134
Bonquet 173
Bopp L. 111
Borgia 118
Borromeus 118
Boska J. 153
Bossuet 102, 171, 173
Boston 53
Bot P. 175
Boudon A. 175
Bouix J. 134
Bowden 174
Bradmager 45
Branca 34
Braulio 7
Braun 140
Brescio 129
Breslau 111
Brightmann 140
Brigitta S. 103
Brinard L. 175
British Museum 200
Brixen 154
Brobomt L. 144
Broglie De 174
Brokhaus 1, 15
Bruno 92, 119
Bruxelles 140, 173, 174, 175
Bruck H. 174
Bruder H. J. 153
Bruchberger M. 111
Buffon 12

Büchner 45
Bulinski P. 175
Bulletin 173
Burchard Lai 45
Burgach 13
Busenbaum 79
Butler 174

Cabassutius 173
Cabrol et Leclercq 140
Caietanus de Vio 71, 77
Calmet 152, 191
Calmes Th. 154
Cambridge 153
Camus E. (Le) 153
Cange (Du) 173
Canus Melchior 59, 65, 77
Capelmann C. 113
Carolius Boromeus 111
Carr A. 174
Casini 64
Cassianus J. 91, 97
Cassiodorus 7
Cathrein V. 81, 116
Ceffonds 154
Ceillier 180
Celestin'as 75
Cellerius 192
Celsius 37
Chambers 12
Champius 130
Chandler 102
Chantepie de la Saussay 187
Chartres 8, 9
Chastel 172
Chevalier U. 140, 173
Chevigny 11
Chicago 115
Chrisostomas 23, 74, 97, 111, 147
Chrodegangas 92
Church 123
Chwala A. 111
Chwolson 153
Cirilus 75
Clavasus 76
Clemens Alexandrinus 97
Cluny 92
Colbert 202
Coleridge 154
Colonia 103, 134
Comte Auguste 17, 53
Concina 79
Coninck 78
Copenhagen 173
Corberius 95
Corneille 11
Cornely 153
Cossart 173
Cotelier 176
Cotton 200
Cousin 53, 62
Crochus 76
Cumont 188
Cunerus 64
Cusa Nicol. 102

Dahlmann 187, 188
D'Alembert 2, 17, 69
Dalgirns 102
Damascenus 71
Damazas 128
Damberger F. J. 174
Dambrauskas 192
Daukantas 162
Daunenmeyer 173
Deigel J. 81
Delacroix 102
Delitsch Fr. 153
De Lugo 67

Del Prado 70
Denifle 8, 172
De Ponte 95
Denzinger 69, 72, 140
Descartes 52, 53, 61
Deussen 188
Devas Ch. S. 115
Dhorme 152, 153
Diderot 12
Dieckmann H. 59
Diekamp 72
Dioklecianas 219
Dionisius 23,76,93,97, 101,128
Dionysius, Pseudo-Areopagita 97, 71, 102
Dodd 174
Doelinger J. J. J. 79, 174
Dom-Cabrol 2, 138
Donais Msgr. 111
Dorsch Aem. 59
Dovydaitis Pr. 187
Draper 30, 33
Drey S. J. 45, 57, 59
Du Cange 173
Duchesne L. 138, 171. 173
Ducreax G. 173
Du Fresne 173
Dumas L. 153
Dunin-Borkowski 28
Duns- Scotus 38, 62, 71
Dupanloup 118
Dupin 176, 180
Duplessy E. 59
Dupuis 185
Durandus 24, 25, 130, 138
Dworak 188

Ebengrewfin 173
Echkart 102
Eichhorn 151
Eichmann E. 134
Einstein 53
Eisler 54
Elie du Pin 44
Elgin 201
Eneados 98
Epimenides 23
Eschenburg 13
Espen B. Z. 134
Esser 28, 58 59
Erazmas Rotterd. 38, 117, 149
Etienus 153
Euklydes 31
Europa 8, 11, 12, 25, 29, 33, 226
Eusebius Caesarensis 56, 59, 154, 167, 173, 178, 214

Faber 95
Falise 139
Fant 173
Fenelon'as 102, 118
Ferrare 134
Ferrara L. 134
Ferrer W. F. 174
Fessler 175, 181
Fichte 13
Fillon 153
Filoter 95
Firmin-Didot 53
Fischer P. G. 174
Flatius Illyrieus 170
Florentia 173, 174
Florez 170, 173
Fonk L. 152, 191, 192
Fouard C. 174
Franciscus de Victoria 77
Franciskus Salesius 97
Frankfurt 153, 172
François de Courager 45
Franssoni 173

Franzelin 59, 69
Frazer 187
Freiburg 53, 59, 103 113, 115, 116, 123, 134, 140, 153, 154, 173, 174, 181. 187, 188
Fresne Du 173
Frick 53
Friedberg 134
Funk F. X. 134, 174
Fure 11

Galilėjus 32. 33
Gams A. P. 175
Garampi 200
Garrigou-Lagrange 58
Garrmi 123
Gasier A. 175
Gasparri 131, 134
Gayet L. 174
Gehrich 186
Gengler 45
Genicot 81
Gerberon 62, 64
Gerbert 44, 138
Gerson J. 93, 97, 102, 111, 119
Gessner 12, 192
Geyser 53
Gfrörer F. A. 174
Giddings 115
Gide Ch. 115
Giessen 134, 153
Gillotinas 32
Gillow 174
Ginzel 173
Gintita 206
Goblet 184
Golubinskij 172
Gonzalezas 78
Gotti 68, 78
Grabmann 34, 103
Gracianus 38, 129
Godeau A. 173
Gogolis 222
Gotha 172
Gothaischen 173
Göttingen 153, 154
Gregorius 50, 59, 61, 77, 97, 102, 105, 111, 117, 119, 129, 130, 134, 147, 174
Gregory VII 174
Grimm W. C. 154
Grimm H. 187
Grossmann 79
Gua 12
Guéranger 138
Guettée 175
Guettersloh 153
Gury 80
Gutberleth 69

Hagemann - Dyroff 53
Hagenbach 47
Hagen 31
Hagey 174
Hâhling V. 111
Hailles 9
Halensis Alex. 62, 71
Halley 32
Hamburg 153
Hannover 173
Hase 172
Hardonin 173
Harley 200
Harlez 188
Harnackas 30, 172
Hartung 172, 187
Hachette 15
Hefele 164
Heffer 13

Hegel 13, 61
Hegesipus 167
Heinecius 172
Heinrich 69
Heinrici 47
Heinze 53
Hengerôther 171
Hengstenberg W. E. 153
Henrion 174
Henricus Suzo 97
Herder 53, 59,103,115,116,134
Herdt de 140
Hergenroeter J. 174
Herkner 116
Hermes 69
Hertwig'as 27
Hesiodas 23
Hettinger 58, 218
Hilarius 61, 147
Hinschius 134
Hitze 116
Hobbes 151
Holzhammer 154
Homeras 105
Hontheim 53
Hrabanus Maurus 8
Huby J. 187
Hugo a S. Victore 8, 62, 92, 101
Hurter J. 34, 69, 181

Ibanez 66
Ignatius Loyola 94, 97
Ihering 216
Ilarius 61, 147, 178
Ilovaiskij 162
Innsbruck 59, 72, 81, 181
Inocentas 75, 78, 129, 130, 199
Ipolitas 74
Ispanija 32
Izidorius 7. 16, 127, 147, 177

Jacobron 134
Jaeger 175
Jaffé 173
James W. 53
Janssen Joh. 174
Japonija 197
Janulaitis 25
Jastrow 188
Jaroszynski E. 116
Jaquier 153
Jatho 30, 31
Jaugey 59
Jeremias 153
Jeronimas 39, 91, 147, 178
Jimenes 149
Joachinus 101
Joannes Chrisostomus 74, 97, 111, 147
Joannes Damascenus 71
Joannes Dunscotus 38, 62, 71
Johnn Mills 12
Jokūbas 225, 226
Jonas 23, 29, 36, 37, 61, 87, 94, 99, 100, 102, 130, 168, 176
Jorg E. J. 174
Jort 187
Julius 167
Jurgelionis 15
Justinas 137, 177

Kadryja 87
Kairūkštis 25
Kalikstas 32, 74, 169
Kanisius Petrus 105
Kant E. 52, 53, 152
Karamzinas 162
Kasiodoras 147
Katerkamp Th. 173
Kaulen 153, 154
Kaunas 175, 214

Kautsch Gesenius 154
Kayser F. 153, 188
Kehr F. P. 173
Kehrein 118
Kellner H. 174
Kempten 154
Keppler 33, 153
Ketteler 109
Kerzazia 87
Kick 68
Kihn'as 46
Kijevo - Pečeros - Laura 82
Kiprijonas 74
Kirchner 13
Kirsch 28, 155
Kirylas 61, 137
Klee 45
Klemensas 6, 50, 61, 89, 130, 137
Kleutgen J. 53, 69, 71
Knabenbauer 153
Knox 174
Koeln 81, 111, 140, 174
Koesel 59
Kohler 153
Kolumbas 10
Kongreso Biblioteka 203
Kopernikas 32, 33
Korenes 168
Kornelius a Lapide 150
Kosmas 168
Krakow 116
Kraus X. F. 2, 13, 123, 174
Krieg C. 5, 45, 111, 120, 138, 154
Krosse, A. H. 173
Krug 13
Kugler X. F. 153, 213
Kügler 187, 188
Kuhn J. 154
Kune Ch. 111
Kurtz J. H. 153
Kvadratas 177

Labbé 173
Lacordaire 118
La Fontaine 68
Lagrange J. M. 152, 53
Lahr 53
Lambertini 131
Lamennais 185
Lancelottus J. P. 134
Lancicius 95
Landshut 174
Langebek 173
Lange 53
Lang A. 187
Langlois 173
Lao Tse 98
Larfeld 173
Laurencius Justinianus 111
Laymann P. 78, 81, 131
Law F. A. 174
Le Bec, 59
Le Bretonas 12
Léché L. 175
Ledesma 77
Legg 140
Lehmen 53
Lehmkuhl A. 81
Leibnitz 53
Leiden 175
Leipzig'as 53, 134, 153, 154, 173 187, 188
Le Nain 170
Lencicius N. 97, 149
Lenkija 15
Leo XIII 29, 52, 53, 75, 199
Lepin 154
Lercher L. 72
Leroy - Beaulien 115

Lestre G. 153
Lessing 67
Leuthner 113
Leydem 173
Levis 174
Liberstor 53
Lidzbarski 153
Lietuva 25, 30, 214
Lindsay 123
Lingard J. 174
Lipsia žiur. Leipzig
Liudvikas 94
Lohner T. 111
Loisy 70, 152, 153, 154
Lombardus P. 35, 37, 62, 71
London 123, 140, 153, 154, 173, 174, 175, 187, 188, 214
Lourdes 34, 57
Louvain 140
Lovanius 154
Lucas 149, 223
Lucianas 147
Luennemnann Th. 111
Lugdunus 103, 134, 173
Lugo 78
Lyon 175
Lwów 173

Mabillon 44, 173, 213
Maculevičius 81
Madrazo 172
Madrid 53, 173
Mainz 154, 174
Maistre de J. 175
Maldonatas 66
Mandelkern 152
Mansi 173
Mare 81
Marcinskis 96
Mareotis 86
Martène 138
Martini Raimundus 11, 184, 187
Martynas 91
Maspero G. 153
Matthieu 130
Mausbach 28 58, 59, 81
Mazzella 69
Medina 77, 78, 81
Mediolanus 173
Mercator 128
Merchier A. 174
Mercier 52, 53
Meschler J. 95, 97
Methodius Olympius 97
Meyre H. E. 187
Michel 123
Migne 74. 103, 173, 174, 180, 219, 220
Miknevičius 96
Minucius Felix. 177
Modena St. 175
Moisant X. 59
Molina 39, 66, 102
Mommsen'as 25
Monsabré 118
Montalambert 88, 164
Montonari 44
Morn 213
Mossman 174
Mosterts K. 111
Moulton H. J. 188
Muckermann 54
Muehlbauer W. 140
Mueller Max. Fr. 187
Muenchen 173, 174, 187
Mühlan 154
Müller 186, 222
Münster 153, 173, 187, 188
Muratori 44, 138, 170, 173
Mutz X. F. 96, 97

Muzzarelli 68

Nehrer 173
Nestorius 87
New-Jork 53, 174 188
Newman 166
Nicolaus 97, 102, 149
Niedzialkowski 224
Noldin 81
Norinberga 103
Nourry Le N. 181
Novacianus 74
Novalis Alex. 173
Novyj 225
Nursas 91
Nuerrenberg 113
Nys 53

Oberthür 45
Oecumenius 150
Oehl W. 103
Oenipontus žiur. Innsbruck.
Olimpija 81
Olszewski 15
Orgelbrandtas 15
Origenes 36, 61, 97 117, 146
Otto 58
Oxford 140, 154, 187

Pabrėža 208
Paderborn 59, 97, 103. 111, 154
Padtberg 222
Palamas 87
Palau 95
Palmieri 70
Papebrochius 173
Paryžius 53, 59, 103, 111, 113, 115, 123, 134, 140, 152, 153, 154, 173, 174, 175, 181, 187, 188, 214
Pasner W. E. 113
Pastor L. 174
Patuzi 79
Paulus S. 111
Peiper 53
Pelczar 97
Peleier 152
Perathoner A. 134
Perekides 23
Pereyre 151
Perrone 69
Perusia 134
Pesch 53. 59, 69, 72, 115, 187
Petavius 67, 173
Peters N. 154
Petras 10, 50, 146
Philiphus a SS Trinitate 103
Pflug 172
Pichler Al. 174
Pinard H. 59, 186, 188
Pinches 153
Pius 64
Platonas 23, 51, 53, 56
Play le 115
Plutarkas 4
Pohle J. 58, 72
Possevinus 44
Porta 213
Potthast 173
Poulain 84, 99, 102, 103
Poulpiquet de 59
Povylas 49, 89, 227
Pranciškus 101
Prat F. 154
Prato 123
Pressensé E. 174
Price 153
Prierias 76
Prosper Lambertinus 134
Probst F. 111

Pruner J, E. 111
Purickis 165
Pytagoras 85

Quentin St. 174
Quesnel 65
Quintilianus 4
Quedlinburg 154

Rabanus Maurus 111, 117, 148
Raimundus de Pennaf. S. 76, 81, 94, 129
Ratisbona 154
Rautenstrauch 45, 105
Raymond V. Fr. 113
Rauch F. 72
Rauschen G. 181
Rawlinson G. 153
Reeminghaus 187
Refaya 88
Reiffenstuel 131
Reimarus 13
Reinke 57
Reischle 47
Reville 186
Renan E. 154, 225
Regensburg 134, 173, 174, 175
Richardus a S. Victore 97, 103
Richter 134
Ringelberg 10, 11
Ripalda 64
Rishton 174
Rodriguez 95
Rohrbacher 171
Rolloff 188
Roma 32, 59, 134, 140, 172, 173
Romualdas 92
Rossi de 68, 172, 173, 200
Rottenburg 134, 174
Roure L. 59
Roy le A. 188
Rufinas 91
Ruinart 174
Rupertus 149
Rusija 1, 87, 211
Ruysbroeck 103

Saalfeld 154
Sailer J. 111
Salembier 10
Salezas 82, 94
Salzbach 111
Sanchez T. 81
Sanday W. 154
Sander 174
Saulze B. J. 54
Scalich 11
Scaramelli B. J. 95, 97,100, 102, 103
Scavini 81
Schâfer Thim. 134
Schaffhausen 174
Schanz 58
Scheeben M. J. 71
Schegg P. 154
Schell H. 59
Schelling 13
Scheuer P. 103
Schildhauer F 111
Schill 55
Schell 59
Schleiermacher 14
Schlogl P. 153
Schmalzgrûber 131
Schmid 135, 138
Schmidt 28, 187
Schmiedel W. P, 154
Schmoller 133
Schoeben 69
Schoening 59, 67, 97

Schoepfer 154
Schram 95, 97
Schubert F. 111
Schuch-Polz 111
Schulte J. Fr. 134
Schuster J. 154
Schoenin 67, 188
Scotus Eringena 101
Scupoli 94, 97
Seignobos 173
Semler'is 151
Sentis 130
Shenandoah 175
Sikstus 150
Simcox H. W. 174
Simon J. 151, 153
Sloane 200
Small 115
Smedt de C. 173
Sokratas 51, 56, 168
Solovjev 162
Solovkai 82, 87
Sorbona 186
Sortais Gaston 59
Soto D. 66, 77, 81
Sozomenas 168
Spalding 70
Spahn 25
Sparn 196
Spencer 14, 17
Spinoza 151
Spirago 120
Sporer 79
Strabo 148
Standenmayer 45
Stadthmüller M, R. 134
Stoeckl 53
Stoehr 113
Stolberg v. Graf. L. F. 153, 171
Strack 154, 187
Strassburg 187
Stráter N. 111
Strauss D. 154
Stremme 34
Stromata 6
Studita 119
Stuttgart 134, 172, 174
Suarez F. 24, 64, 67, 71, 77, 81
Suidas 11
Suza 93
Surbled Georges 113
Sweete B. H. 153
Swoboda J. 111

Šalkauskis 193
Škéma 206

Tacitas 161
Tahnery 53
Tamas Akvin. 9, 21, 23, 37, 38, 50, 52, 53, 57, 59, 62, 71, 93, 101, 119, 148, 209, 219, 220
Tamas a Kempis 97, 222
Tauler 93, 103
Teodoras 147
Teodoretas 23, 168
Tenner 78
Teresa 94, 102, 103
Terrasse 59
Tertulionas 74, 177
Teubner 53
Thalhofer V. 138, 140
Thomassinus L. 68, 71
Tiele 185
Titus Livius 161
Tixeron 70
Tonquedec de J. 53
Tournely H. 64, 65, 71
Treuch 174
Trier 174

Tritemius 179
Trochon C. 153
Trovamala 76
Troxler 13
Trullis 127
Tudeschi 130
Turchi 118
Turinaz 213
Turner 53
Turrecremata (de) J. 59

Upsala 173

Valančius 162, 175, 189
Valdemaras 155
Vallgomera 103
Vaissiére J. 53
Varro 6, 23
Vatikanas 198
Vasquez 24, 25
Verne 186
Vering 131
Vervorst 174
Vigouroux F. 2, 152, 153
Vilimas 24
Vincentas 9, 10, 17, 29, 61
Vindobona 154, 173
Voigt 174
Venecija 53, 173
Vokietija 30, 46, 58, 69, 181
Volteris 206

Wagenseil 11
Washington'as 204
Weber-Hettinger 56
Weimar 153, 174
Weiske 134
Weiss M. A. 58 59, 95, 97, 11
Werber S. 59
Werns 134
Wien 153
Wiesler K. 153
Wilkr-Loch 154
Willmann O. 53
Wimberley 174
Winers 154
Windstosser-David M. 103
Wirthmüller 45
Wissova 187
Wolff 50, 151, 192
Wright H. H. C. 153
Wulf 53
Wundtas 17, 18
Wuerzburg'as 67, 140, 221

Zalin J. 103
Zapletal V. 152, 154
Zaroastra 49
Zemeche 129
Zimmermann 53
Zoeller 53
Zotenber 173
Zschokke H. 153, 154

DAIKTŲ SĄRAŠAS.

Acta Apostol. Sedis 132
Acta Sanctae Sedis 132
Aigptologija 144
Agiografija 145, 164
Akademijos (metodologinės) 191
Amžinumas (pasaulio) 33
Annales 161.
Antgamtė 151
Antrašai 157.
Antropomorfizmas 115
Apaštalų konstitucijos 127
Apgaulė 221, 222
Apokrifai 142. 143.
Apologetika 40, 54-59
Apreiškimo ekonomija 23
Archeologija 144, 166, 167, 172
Architektūra 121
Asketika 42, 73, 81, 97
  istorija 84-96, keliai 83, 84 knygynėlio projektas 97, kryptys 83, rūšys 82, sistema 96, 97, uždaviniai 83-84, vardas 81
Asketizmas 84-88 eretikų 86, graikų 85, indų 84, 85, katalikų 88-96, muzulmonų 87, 88, pravoslavų 87, žydų 85, 86
Asyrologija 144
Audejai 123
Balošero knygynas 207
Bažnyčia istorija 41, išlarmės 26, 27, 30, 31, teisė 39, 124-134, Tėvai 146, 175-181
Biblioteka
  Amerikos kongreso 203. 204, Balošero 207, Britų Muzėjaus 200-202, Centralinė valstybės 206. didžiosios pasaulio b-kos 196-198. Marijonų 208, Mažesniųjų Brolių 208, Prancūzų Nacijonalė 202. 203, Skaitymo Mylėtojų 207. Stambesnėsės Lietuvoje 205-208; universiteto 195. 206. 207, Vatikano 198-200.
Bolševizmas 226
British Museum 200. 201.
Britų knygynas 200. 201.
Braižymas 122.
Bullarium 131.

Capitularia 128.
Catena 148.
Centralinis Val. knygynas 206.
Chronologija 160.
Cinkografija 122.
Citatos 215. 218-22
Compilatio 129.
Codex Iuris Canonici 125. 126.
Corpus Iuris 129. 130.

Definicija
Bažnyčios ištarmė 26. 27. 30. 31, dogmatikos d. 59. enciklopedijos—l. 3, istorijos 154 mistikos 99, omiletikos 116.
Deizmas 39. 151.
Deuterokanoninės knygos 142.
Didache 127.
Didascalia 127.
Diletantas 210
Diplomatika 158.
Disertacija 221-225
Disputos 191
Dogmatika 42. 59-72
apskritai 59, d-os istorija 60-70, knygynėlis 71. 72, kryptys 62. 66-68, metoda 70. 71, objektas 59.
Dogmatizmas 32.
Dogmos 59, 166
Dora 225, 226
Dorybė 226, 228
Dvasiškijos auklėjimas 8,
Dvasios mokslai 18, 19.
Dvylikos Apaštalų Mokslas 127

Ekleziologija 211.
Ekonomija apreiškimo 23, politinė 19
Eleuthera paideia 4
Emalija 122
Enciklopedija
bendroji sisteminė 3, 4, 6 žodyninė 1, 2 teologinė 44-48
Enciklopedistai 12
Enkyklia diakonemata 4
Epigrafika 159, 160
Eraldika 159
Erezijos 36
Ermeneutika 161
Estetika 223
Etimologija 7. 19
Evangelija 223
Evoliucionizmas 40
Extravagantes 130

Fakultetas 9,16, 210, 212, 227
Fenomenalizmas 29
Filologai 5
Filosofai 4
Filosofija 6, 29, 37, 38, 41, 48-54, 210, 212, istorija 51-53, knygynėlio projektas 53, 54, santikiai su religija 48-50, šakų suskirstymas 50, 51, Žiūr. „istoriozofija" ir „istorijos filosofija", bei „religijos filosofija„.
Freskai 122
Fundamentalinė teologija 54-59 istorija 56, 57, knygynėlio projektas 58, 59, metoda 55, sistema 54, 55, vardai 55

Gamtamoksliai 10. 18. 28. 39. 40.
Gamtos teisė 125.
Genealogija 159
Genetinė istorija 162.
Geografija 160.
Giesmė 123.
Giliotina 32.
Gimnazija 209.
Glossa 148.
Gobelinai 122.
Grafe 142.
Gyvybės mokslai 18.

Hagiographa 145
Hapaxlegomena 143

Hexapla 146
Humanistica 6, 169

Iliuminacija 122
Inkrustacija 122
Inkvizicija 32, 33
Introdukcija 142
Ipotezis 33, 34
Isagogika 142
Įstatai (vienuolijų) 43
Istorija apskritai 10, 17, 19, 23, 40, asketikos 84-96, Bažnyčios 41, 154 - 175; dogmatikos 60-70, dogmatų 59, 166, enciklopedijos (teologinės) 34 - 40, (visuotinos) 4 - 15, filosofijos 51, 53, 166, istorijografijos (bažnytinės) 167-172, kanonų teisės 126-132; krikščionių raštijos 175-181, liturgikos 137, 138, mistikos 100 - 102, moralinės teologijos 73 -81, pastoralinės teol. 105, 106, patrologijos, 178, 181 - 181, religijų 182 - 188, skripturistikos (Šv. Rašto mokslų) 146 - 152, Šv. Rašto Kanono 143 - 145, teologijos apskritai 34 - 40
Istorijos atžalos 166. 167, dalys 162 - 165 definicija 154, filosofija 166, knygynėlis 172-175, metoda 161, 162, padedamieji mokslai 158 - 160, 172, 173, santykiai su pasaulio istorija 156, šaltiniai 156 -158, uždaviniai 155, vardas 154
Istoriografija 167 - 172
Istorinė teologija 41, 141 - 188,
Iškalba 6, 116
Išminties knygos 35, 36,
Išrašai 216, 217, 222
Ištarmės 30

Jerografija 184.
Jerologija 184.
Juridinė teologija 124.
Jurodivii 87.

Kalbų mokslas 19.
Kalbotyra 143, 160.
Kamėjos 122.
Kanonas (Šv.Rašto) 36, 143-145
Kanonų teisė istorija 126-132, knygynėlio projektas 134, kodeksas 125. 131, normos 125, rinkiniai 127, 128, santykiai 132, sistema 124 vardas124.
Kantizmas 29
Kapitulos knygynas 206
Katakumbos 165
Katechetika 118, 119
Keriktika 120
Ketubim 145
Kilmė (žmogaus) 34
Knygos 142-145 agiografinės 145, deoterokanoninės 142 paralipomėnų pranašų 144 protokanoninės 142, 144
Knygynai 195-208 pasaulio didieji 196-204, stambesnieji Lietuvoje 205-208, universitetų 195, knygynėlių projektai: 48, 53, 54, 58, 59, 71, 72, 81, 97, 102, 103, 111, 115, 116, 120, 123, 134, 139, 140, 152, — 154,

172 — 175, 181, 187, 188.
Kodeksas 125 126
Kolegija (išlarmių) 30
Kometa 32
Kongresas 25, 29, 30, 203, 204
Konklavė 43, 222
Konkordatas 43
Kontroversistai 40
Korektūra 225
Kortelės 217, 218
Krikščionių istorija 154 - 175 literatūra 175, 176, menas 165, raštija 164, 165. 175-181 kronika 161, 162, 168
Kryptys (teol. moksle) 38, 39, 72, 73, 78
Kytologija 27

Laikotarpiai Bažnyčios istorijoje 163-164, istoriografijoje 167-172. Atskirų teol. mokslų ist. laikotarp. žiur. žodį „istorija".
Laisvų piliečių mokslas 4,
Laksizmas 78
Liekana 157
Literatūra 19, 176, 214-216. Atskirų teol. šakų literatūrą žiur. knygynų projektai.
Liturgika 43, 106, 133 - 140 istorija 137. 138, knygyno projektas 139. 140, metoda, 137, santykiai 135. 136, savytumas, 135, sistema 138. 139, šaltiniai 136, uždaviniai, 136, vardas 135.
Logia (priesaga) 5.
Luomas 226.

Majolika 122.
Marijonų knygynas 208
Mažesniųjų brolių knygynas 208
Medicina 9. 10. 16. 28. 210, pastoralinė 42. 106. 112, 113
Menas 121-123
Metoda 189-195, 222, disputos 191, pratybos 190, svarba 189, yvairumai 189, Atskirų mokslų metodos žiūrėk jų vardiuose.
Metodika 11, 166, 189-195
Metraščiai 161
Mezginiai 123
Miniatūros 122
Misijos 120
Misticizmas 98
Mistika 42, 98-103 dalys 99, definicija 99. istorija 100-102, klaidos 98-99, knygynėlio projektas 102-103, obiektas 99, vardas 98.
Mišios 135
Modernizmas 152
Mokslas 4 - 20, 209, 225 - 227, m. ir klaida 26, ruožai 4, sintezė 5, sistematika 4, 20, sistematikos pagrindai 17, m. ir teologija 24 - 34. Atskirus mokslus žiur. jų vardais.
Monografija 165
Moralinė teologija 72 - 81 istorija 73-81, knygynėlio projektas 81, kryptys 72, 73, metoda 72, objektas 72, santykiai 73, tikslas 72.
Muzika 123

Nacionalis knygynas 202, 203
Nebiim 145

Negyvos gamtos mokslai 18
Nesutikimai (tikybos ir mokslo) 24-34
Nomocanon 127
Numizmatika 159

Omiletika 116, 117

Padavimas 157, 158
Pagrindai 17, 31
Paleografija 158
Paminklai 157
Paragrafai 223
Pasaulio amžinybė 33
Pasikartojimai 222
Pastoralinė medicina 42, 106, 112, 113, knygynėlio projektas 113, objektas 112, sistema 113, uždaviniai 112
Pastoraline teologija 42, 103 111, istorija 105, 106, knygynėlio projektas 111, sistema 106, uždaviniai 103, vardas 105
Pašaukimas 226
Patristika 175.
Patrologija 40. 175-181. 220, istorija 178-181, knygynėlio projektas 181, laikotarpiai 177. 178, objektas 175, santykiai 16.
Perijodai (sakinių pluoštai) 223
Peržiūrėjimas 224
Poetinė istorija 262
Polyglotta 149. 150
Popiežius 222 istorija 164, rinkimai 43
Postilla 148. 149
Pozityvė Dievo teisė 125
Pozityvinė teologija 42
Pragmatizmas 162
Prakalba 221. III.
Praktinė teologija 42
Pranašai 144. 145
Prancūzų tautos knygynas 202 203
Priesaga „logia" 5
Protestantizmas 226
Protokanoninės knygos 142
Psichologija 18. 50. 51. 182

Racionalizmas 151. 152
Ragana 77
Rankinė spaustuvėlė 217
Ratai (specializuotės) 209-211
Raštų istorija (krikščionių) 164. 165. 175. 181
Religijų mokslas 19. 22. 182-188 filosofija 182
istorija 184-187, knygynėlio projektas 187. 188, santykiai 182, skyriai 183, specializuotė 183, uždaviniai 182. 183, vardas 184.
Rinkimai 43

Santaryba 164. 226.
Sąrašai 223. 224
Seminarijos 190-195. 205. 207 212. 213
Sfragistika 158, 159
Skaitymas 216. 224
Skyriai 223
Sintezė (mokslų) 5
Sistematika 16-20. 37
Sisteminė teologija 41. 42
Skotizmas 63
Skripturistika 141-154
Smukimas (teologijos) 38
Sociologija 19. 114-116

Spausdinimas 217. 225
Specializuotė 16. 17, 38. 39. 209-212
Spintos 205. 206. 218
Starec 87
Statistika 19. 160. 208
Stebūklai 33, 34
Studentai 3, 4
Summa Theologica 9, 23, 37, 65, 71, 76, 77, 220
Sumistai 9, 37, 38

Šaltiniai
istorijos 156-158. 173, mokslo 214. 215, tikybos 142
Šaltis 37
Šiluma 37
Šv. Raštas 35. 39. 40. 141-154 211. 213. 226, definicija 141, deuterokanoniės knygos 142, kanonas 36. 143, protokanoninės kn. 142
Šv. Tėvai 146, 175

Tapyba 122,
Targum 35
Teisių mokslas 19, 39, 43, 124-134 žiūr. Kanonų teisė.
Tema 213, 214
Temperatūra 37
Teologas 225, 227, 228
Teologija 16, 21 - 48, 210-212, 225, 226, t. enciklopedija 44 -47 istorija 34 - 40, įžanga 38, juridinė t. 124, t· kryptys 38, 39, metoda 28, 43, objektas 22, 27, praktinė t. 42, 72 - 140, sisteminė 41, 42, 44 - 123, t. sinukimas 38, vardas 22, 23
Termometras 37
Tėvai (Bažnyčios) 146, 175,177
Tezė 217
Titulas (antgalvis) 217, 219, 223
Tomas 196 - 208, 223
Tomizmas 29, 63
Topografija 143, 160
Trumpinimai 220, 221
Turinys 217, 223,

Umanizmas 169
Universitetas 8, 9, 16, 24 - 26, 41, 189 - 196, 206, 207, 209 212
Užmiršimas 218

Vatikano knygynas 198 - 200
Vergų mokslas 4
Viduramžio mokslas 5
Vienuolynų istorija 43, 164
Vitražai 122
Vokas 217
Vokietijos profesorių Kongresas 25, 29

Žmogaus kilmė 34
Žodynas 1, 2,

Korektūros klaidos.

pusl.	*eil.*	*nuo kur*	*parašyta.*	*reikia.*
10	23	virš.	420	1420.
14	1 ir 4	apač.	British Encyclopedia	Encyclopaedia Britanica.
15	7	virš.	British Enciklopaedia	Encyklopaedia Britanica.
15	3		Hechette	Larousse
29	6		Angelo Marici	Angela Merici
31	2		šis	jis
34	9	apač.	Hurteri	Hurter
46	18		Teolodie	Teologie.
69	5		Kleitgeu'ą	Kleutgen'ą.
70	12	virš.	b	c
80	7		Dollinger	Doellinger.
90	3	apač.	išdėštymas	išdėstymas.
118	21	virš.	Katachetika	Katechetika.
124	8		1 §	13 §.
152	19	apač.	Konkordaciją	Konkordanciją.
136	1	virš.	c	f.
167	3		susijus	susiėjus.
167	5		d	g
175	12		Stemundoat	Shenandoah
180	5		Du Pin	Dupin.
183	17	apač.	tyriausios	tyriamosios
184	15		b	a
185	14	virš.	praleista: *tous les cultes.*	
186	11	apač.	protesoriaus	profesoriaus.
187	12		c	b
203	15		Kongress Libraly	Congress Library
204	12		neeikia	nereikia